

Familieforsørgelse i menns hverdag

May-Linda Magnussen

© **May-Linda Magnussen, 2015**

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 553*

ISSN 1504-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Hanne Baadsgaard Utigard.
Grafisk produksjon: John Grieg AS, Bergen.

Produsert i samarbeid med Akademika forlag, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Akademika forlag i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

Innhold

Familieforsørgelse i menns hverdag	i
Forord	v
Sammendrag	1
DEL I: INNGANG	3
1 Menns familieforsørgelse: Taus, lite synlig og underutforsket virksomhet	5
Menns historiske familieforsørgelse i Norge, Norden og Vesten	11
Utbredelsen av menns familieforsørgelse i Norge i dag	19
Forskning om menns familieforsørgelse i Norge, Norden og Vesten i nyere tid	23
Konteksten mine informanters familieforsørgelse skjer i	30
Oppsummering	37
Gangen i avhandlingen	38
2 Familieforsørgelse som taus og kroppsliggjort virksomhet: Mitt teoretiske blikk	39
Familieforsørgelse som virksomhet	39
Familieforsørgelse som noe som sitter i kroppen, og som en måte å være i verden på	48
Familieforsørgelse som kroppsliggjort virksomhet og kunnskap	54
Refleksjoner rundt måten jeg forstår og bruker begreper på	60
3 Å utforske familieforsørgelse som virksomhet: Mitt utvalg, mine data og min fremgangsmåte ..	65
Forskningsspørsmålet mitt	65
Utvalget mitt	66
Å studere forsørgervirksomhet ved å snakke med folk	68
Informering og rekruttering av informanter	69
Intervjuing: Prosess	70
Intervjuing: Refleksjoner	72
Dataene mine	76
Analysen min	76
Fremstillingen av analysen min	81
DEL II: FAMILIEFORSØRGELSENS VIRKSOMHET	83
Om analysekapitlene og informanten Erik	85
4 Familieforsørgelse som inntektsgenerering	87
«Jeg kommer aldri til å synes at jeg tjener nok penger»: Om å snakke om lønnsarbeid, arbeidstid og penger	87
«Du blir vant til å jobbe, jobbe, jobbe, jobbe»: Om å skaffe og trygge inntekt	97

«Jeg er glad i å jobbe»: Om kroppsliggjøring og fremvisning av lønnsarbeid og familieforsørgelse	107
«Hvorfor skal de vite at jeg er syk»? Om å usynliggjøre sykdom og disiplinere kropp, tanker og følelser	120
Oppsummering	139
5 Familieforsørgelse som utgiftsforvaltning	141
«Det er bare de utgiftene jeg tar det»: Om å fordele i stedet for å dele utgifter	142
«Hvis jeg har klart å få det til, så har jeg fått det til og så ferdig med det»: Om å finansiere så mye som mulig - og spesielle deler av - familiens utgifter	149
«Det ville være veldig forferdelig for meg hvis jeg ikke kunne bidra med mitt»: Om manglende finansieringsevne som mannighetstrussel	157
«Det er jeg som har alt med økonomien å gjøre»: Om å gjøre familieøkonomiens «nitty-gritty» arbeid og være familiens økonomisjef	161
«Hvis jeg hadde tjent mer så kunne hun fått det hun ville hele tiden»: Om å påvirke familiens pengebruk	179
«Kanskje det er verre for en mann å ikke kunne ha midler til å gjøre sånne ting»: Om manglende innflytelse over pengebruk som mannighetstrussel	199
Oppsummering	202
DEL III: AVSLUTNING	205
6 Menns familieforsørgelse: Sammenhenger	207
Mangfoldig, kunnskapsrik, dyptsittende og mannighetsbekreftende forsørgervirksomhet	208
Familieforsørgelse som koordinert med annen familie- og hjemskapende virksomhet	213
Menns familieforsørgelse: Kjønnsliekestillingsprosjektets blinde flekk?	222
LITTERATURLISTE	231
APPENDIKS	262
INFORMASJONSSKRIV TIL POTENSIELLE INFORMANTER	262
INTERVJUGUIDE	264

Forord

Jeg har lært veldig mye av å skrive denne avhandlingen. Det er jeg veldig takknemlig for. For stipendiater som har jobbet noen år i instituttsektoren før de begynner på doktorgradsarbeid, så er kanskje denne muligheten til fordypning og refleksjon spesielt luksuriøs? Det er i alle fall en luksus jeg har nytt i fulle drag, til tross for at arbeidet har kostet mye tid og krefter. Jeg er takknemlig overfor Agderforskning og Sørlandets kompetansefond, som har brukt penger på meg og dermed gitt meg mulighet til å skrive denne avhandlingen. Jeg er også takknemlig ovenfor de mennene som har sluppet meg inn i livene deres og som har brukt tid på prosjektet mitt. En takk sendes også ut til de mange kloke og snille menneskene jeg har lent meg på og brynt meg på underveis. Parallelt med arbeidet med denne avhandlingen skrev jeg et kapittel til boka «Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver». I den prosessen fikk jeg mange verdifulle innspill til arbeidet mitt. Også forskernettverket «Institusjonell etnografi i Norden» har betydd mye. En spesiell takk sendes til kollega Hege Wallevik, som har støttet meg både faglig og på andre måter underveis i arbeidet med denne avhandlingen. Jeg vil også særlig takke pappa for alt det gode arbeidet han har lagt inn i sjekking av litteraturliste og i korrekturlesing.

Også andre fortjener en særlig takk. Jeg vil takke Ulla-Britt Lilleaas for at hun ledet meg inn på tematikken jeg skriver om og bidro mye til prosjektet i dets begynnende faser. Jeg vil også takke Karin Widerberg for alle hennes gode og viktige innspill til arbeidet mitt, samt for hennes raushet og støtte. Den største takken går imidlertid utvilsomt til min veileder Helene Aarseth. Du har rett og slett vært helt avgjørende for at denne avhandlingen har blitt som den har blitt. Tusen hjertelig takk!

Til alle guttene mine, Håkon, August, Isak, Aksel og Jakob: Takk for at dere finnes!

Kristiansand, august 2015

May-Linda Magnussen

Sammendrag

Avhandlingen tar fraspark i den tidlige norske sosiologiske kvinneforskningen. Denne forskningen påpekte at kvinners gjøren ble studert fra menns ståsted og med begreper som var skapt i og hørte til i menns verden. Dette gjorde at kvinner i stor grad ble forstått ved sine mangler, ved alt det de ikke gjorde, mens det de gjorde ble lite synlig. Denne forskningen synliggjorde kvinners ulønnede familiearbeid. Samtidig ser det ut til at dens forståelse av lønnsarbeid som nærmest ren egennytte har bidratt til å usynliggjøre familiearbeid menn både historisk og i dag gjør mer av enn kvinner. Mer bemerkelsesverdig og problematisk er det at også den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen ser ut til å ha bidratt til denne usynliggjøringen.

Denne avhandlingen tar utgangspunkt i menns egne erfaringer i arbeids- og familieliv og utforsker det de gjør i stedet for det de *ikke* gjør, og er inspirert av den nevnte kvinneforskningen i både ambisjon og fremgangsmåte. Jeg utforsker menns familieforsørgelse. Det gjør jeg med utgangspunkt i intervjuer med tolv etnisk norske fedre som alle er eller har vært i heteroseksuelle parforhold, som er eller har vært kreftsyke og som også er bosatt på Sørlandet. Virksomhetsbegrepet til Dorothy E. Smith bygger på og kan sies å ytterligere utvide det arbeidsbegrepet som den tidlige kvinneforskningen utvidet til å også inkludere ulønnet arbeid i hjemmet. Hovedformålet med denne avhandlingen er å utforske det vi med Smith sine ord kan kalle mine informanternes *forsørgervirksomhet*. Jeg viser også hva det å studere mine informanternes familieforsørgelse på denne måten har betydd for arbeidet mitt. Den virksomheten jeg synliggjør ved å gå frem på denne måten analyserer jeg ved hjelp av Pierre Bourdieus habitusbegrep og ved hjelp av utvalgte perspektiver fra manns- og maskulinitetsforskning. Slik kan jeg si noe om hvordan mine informanternes forsørgervirksomhet kan sies å sitte i kroppene deres og hvordan den kan bidra til å gjøre mennene jeg har intervjuet til menn.

Selv om både vårt kulturelle klima, velferdsstatens ordninger og offentlig politikk i stor grad ser ut til å ligge til rette for kjønnslikestilt familieforsørgelse, så er mange norske familiefedre fremdeles familiens hovedforsørgere. Allikevel er menns familiearbeid underutforsket og underdebattert. Vi kan anta at gapet mellom uttalte kjønnslikestillingsidealer og en i stor grad

ulikestilt og taus forsørgerpraksis kan forventes å være særlig tydelig i noen grupper i dagens Norge, og avhandlingens utvalg utgjør trolig en slik gruppe. Jeg mener mine informaners forsørgervirksomhet kan bidra til å synliggjøre forsørgervirksomhet, forsørgerkunnskap, forsørgerhabitus og såkalt forsørgermaskulinitet også i mannliv som - både tilsynelatende og faktisk - er mer kjønnslikestilte enn de mine informanter lever.

Når menns familieforsørgelse studeres med utgangspunkt i dette utvalget, med denne fremgangsmåten og ved hjelp av disse sosiologiske perspektivene, så synliggjøres taus og ofte kroppsliggjort hverdagslig gjøren som sannsynligvis kan være med på å gjøre menn til menn. Mye fysisk, mental og emosjonell virksomhet knyttet til inntekstgenerering og utgiftsforvaltning, og også noen måter å håndtere kropp, tanker og følelser på, kan forstås som familieforsørgelse i vid forstand. Noen forsørgeraktiviteter, og den kunnskapen som bygges ved å gjøre dem, kan også berede grunnen for ytterligere andre slike aktiviteter. For eksempel kan den inntektsgenererende og den utgiftsforvaltende virksomheten de intervjuede mennene gjør, bygge makt over familiens pengebruk. Fremgangsmåten i avhandlingen gjør det altså mulig å komme bak enkle forståelser, koblinger og sammenhenger, som for eksempel «inntekt gir makt». Ikke minst blir det mulig å se at de intervjuede mennenes familieforsørgelse er koordinert med annen virksomhet i familiene deres, og at dette arbeidet kan forstås som et økonomisk familiearbeid som påvirker og påvirkes av ikke-økonomisk arbeid som gjøres i familien.

Når vi får bedre grep om menns forsørgerarbeid, skjønner vi mer av både menns og kvinners hverdagsliv og også mer av den tregheten som fremdeles preger den moderne kjernefamilien og det heteroseksuelle kjønns- og arbeidsdelingsarrangementet. Vi kan også gi innhold og språk til en diskusjon som kan bidra til endring i retning av en mer kjønnslikestilt familieforsørgelse.

DEL I: INNGANG

1 Menns familieforsørgelse: Taus, lite synlig og underutforsket virksomhet

En viktig motivasjon for den kvinneforskningen som startet ut på 1970-tallet var at kvinner, kvinners erfaringer og de samfunnsarenaene kvinner var mest virksomme på var lite utforsket og lite synlige (Smith 2005:18, Halsaa 2006a:102, Koren 2012:7-8). En annen viktig motivasjon, i alle fall for de norske sosiologenes del, var at i den grad kvinners gjøren ble studert, så ble den studert fra menns ståsted og med begreper som var skapt i og hørte til i menns verden. Dette gjorde at kvinner ble forstått ved sine mangler, ved alt det de *ikke* gjorde, mens det de faktisk *gjorde* ble lite synlig (Wærness 1975:1, Sørensen 1977:182-183). Ved å utforske det kvinner gjorde i sine hverdager (Widerberg 1987:54, Holter 1996:53-54, Leira 2004:70, 72, Koren 2012:7-12) viste kvinneforskerne at kvinner både gjorde mye og kunne mye. Omsorgsarbeidet i familien fikk særlig mye oppmerksomhet, og med tiden fikk denne forskningen frem den omfattende, mangfoldige og kompetente virksomheten dette arbeidet kunne bestå av og også dets konsekvenser (Wærness 1975:4, Andenæs 1984:79-80, Haavind 1987:113-114, Leira 1992:162-177, Lilleaas 2003:42-43, Wærness 2004:264-268).

Widerberg skrev i 1987 at den kritikken kvinneforskerne rettet mot samfunnsvitenskapen for å ha usynliggjort kvinnene, også til dels kan sies gjelde for menn (Widerberg 1987:54). Historisk sett har menn vært mer til stede i samfunnsforskningen enn det kvinner har vært, i den forstand at det var menn og menns sfærer det som regel ble forsket på, samtidig som mannen implisitt ble gjort til representant for det allmennmenneskelige (Ekenstam 1998a:19, Ambjörnsson 1999:7, Halsaa 2006a:102, Halsaa 2006b:111, Mellström, Hearn og Pringle 2014:5). Allikevel er menn relativt lite utforsket som nettopp menn (Widerberg 1987:54, Holter 1999:3, Hearn 1997:48, Hearn og Pringle 2006b:1, Kimmel 2006:1, Lorentzen 2006:134). Ei heller er menns hverdagsliv gjennomutforsket. Videre er der eksempler på at menns praksis forstås og diskuteres fra kvinners ståsted og med begreper hvis innhold er basert i kvinners erfaringer mer enn i menns erfaringer, og i denne avhandlingen utforskes nettopp en slik praksis. I norsk offentlig debatt om menns og kvinners familie- og arbeidsliv kan vi finne eksempler på at menn forstås ved sine feil og mangler (Brandth og Kvande 2003:18, 27) og med begreper som i begrenset grad griper det mange menn faktisk gjør. Menn jobber for mye «ute» og for lite hjemme, sies det. De må bidra mer inn i familielivet, mens kvinner må øke sitt lønnede arbeid - for å forsørge seg selv nå og senere og for å bli likestilte med menn i familien, men også av samfunnshensyn. Lønnsarbeid snakkes først og fremst om

som nytte for enkeltindividet (Brandth og Kvande 2013b:20, Plantin 2014:13), noe vi har grunn til å anta at henger sammen med kvinners historiske erfaringer med og måter å snakke om slikt arbeid på. Under norske kvinners inntog på arbeidsmarkedet på 1970-tallet la kvinnebevegelsen og -forskningen vekt på «selvrealisering», «retten til egne penger» og «økonomisk frigjøring» når de argumenterte for at kvinner burde ha mer lønnsarbeid (Koren 2012:9-14), og den norske kvinne- og (senere) kjønnsforskningen har sett på lønnet arbeid som rettighet, privilegium og fortrinn og som en måte å få makt på (Slottemo 2009:66). Også i NOU 2012:15, *Politikk for likestilling*, påpekes det at den norske kjønnslikestillingspolitikken er basert i en forståelse av arbeidslivstilknytning og lønnsarbeid som en mulighet til å realisere egne evner og til å bli økonomisk selvstendig (NOU 2012:15:26)¹.

Denne definisjonen av lønnsarbeid er forståelig sett fra kvinners ståsted og historie, og lønnsarbeid betyr åpenbart både penger og ofte også andre goder for den som utfører det. Det å nærmest utelukkende forstå lønnsarbeid som egen- og samfunnsnytte, og ikke også som del av et omfattende *familie*arbeid som kan inkludere et stort spekter av fysisk, mentalt og emosjonelt arbeid som menn ser ut til å gjøre særlig mye av, kan imidlertid bidra til å gjøre erfaring og arbeid i menns hverdagsliv lite synlig og også lite utforsket. Kvinnebevegelsen og kvinneforskningen kan altså ha bidratt til å usynliggjøre pliktene, byrdene og omsorgen og ansvaret for fellesskapet som lønnsarbeidet også kan ha i seg (Slottemo 2009:66). At ei heller den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen som særlig skjøt fart på 1990-tallet i særlig grad fått frem slike erfaringer, er imidlertid mer bemerkelsesverdig og også mer problematisk. Denne forskningen har fra starten av vært tett knyttet til kvinne- og kjønnsforskningen, og kan sies å stå i direkte forlengelse av denne (Lorentzen 2006:121, Hearn mfl. 2012:34), noe som kan ha bidratt til at også denne forskningen i stor grad definerer lønnsarbeid slik den nevnte kvinneforskningen har definert det. Menn, slik kvinner så dem, ble en del av grunnlaget for den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen, skriver Holter (Holter 1998:228), og dette kan se ut til å stemme når det kommer til mye av denne forskningens forståelse av menns lønnsarbeid.

Kvinneforskningens synliggjøring av kvinners arbeid skulle også utfordre forestillinger om familie- og arbeidsliv som separate sfærer, og gjorde også dette ved å vise hvordan kvinners

¹ Björnberg og Kollind mener selve kjønnslikestillingsidealet ser individet som separat og uavhengig (Björnberg og Kollind 2005:1).

ulønnede arbeid hjemme muliggjorde menns lønnede arbeid ute (Halsaa 2006a:100). Samtidig mener jeg at den måten som både kvinneforskningens og også mye av den nevnte manns- og maskulinitetsforskningens har definert lønnsarbeid på kan bidra til en forståelse av særlig menns arbeids- og familieliv som nettopp adskilte sfærer. I denne avhandlingen vil jeg vise hvordan arbeid ute også kan legge til rette for arbeid hjemme. Særlig vil jeg imidlertid vise hvordan vi enda mer fundamentalt kan perforere skillene mellom arbeids- og familieliv. Dette kan vi gjøre dersom vi legger bort snevre forståelser av - og et ensidig fokus på - lønnsarbeid, og i stedet utforsker mannlig praksis som i vid forstand kan forstås som familieforsørgelse.

Denne avhandlingen tar utgangspunkt i menns egne erfaringer i arbeids- og familieliv og utforsker det de gjør i stedet for det de *ikke* gjør, og er inspirert av den tidlige kvinneforskningen både i sin ambisjon og i sin fremgangsmåte. Avhandlingens tema er menns familieforsørgelse, og jeg studerer denne tematikken med utgangspunkt i intervjuer med tolv etnisk norske fedre som alle er eller har vært i heteroseksuelle parforhold, som alle er eller har vært kreftsyke og som også er bosatt på Sørlandet - Norges minst kjønnslikestilte landsdel. Arbeidet mitt var innledningsvis ment å skulle belyse koblinger mellom menns forsørgeransvar og måter de håndterer helse si på. Nokså tidlig i prosjektet oppdaget jeg imidlertid at jeg ikke visste nok om hva forsørgeransvar egentlig innebar, som hverdagspraksis som påvirker og påvirkes av annen praksis i sosiale relasjoner mine informanter inngår i. Den kanadiske feministiske sosiologen Dorothy E. Smith fikk meg til å innse at jeg, i stedet for å starte med å lete etter koblinger mellom «forsørgeransvar» og «håndtering av helse», måtte ta et steg tilbake og utforske den såkalte *virksomheten* som for mine informanter kan sies å ligge «i» disse begrepene. Smith mener der fremdeles er mye igjen for sosiologene å oppdage, også på veletablerte forskningsfelt, og at vi generelt må gå frem på måter som i større grad legger til rette for oppdagelse og utforskning. Slik kan vi få frem kunnskap som ikke tidligere har vært tilgjengelig eller ønskelig, og bare slik kan vi bidra til noe annet enn å reproducere det samfunnet vi allerede har (Widerberg 2015:14).

Den tidlige sosiologiske kvinneforskningen utvidet datidens arbeidsbegrep til å også favne kvinners ulønnede hus- og omsorgsarbeid. Smith var selv en del av kvinnebevegelsen og kvinneforskningen, og hennes virksomhetsbegrep (Smith 2005:151-155) bygger på og kan sies å utvide ytterligere det arbeidsbegrepet denne kvinneforskningen utvidet. Begrepet er et verktøy for sosiologisk oppdagelse og utforskning - og for å derigjennom bidra til samfunnsmessig endring. Det å studere og forstå menns familieforsørgelse som nettopp

virksomhet, i Smiths forståelse av begrepet, utgjør nettopp det viktigste metodiske og analytiske redskapet i denne avhandlingen. Jeg studerer som nevnt en bestemt praksis, og hovedformålet er å utforske det vi med Smith sine ord kan kalle mine informantere *forsørgervirksomhet*. Jeg legger også stor vekt på å vise hva det å studere mine informantere familieforsørgelse på denne måten har betydd for arbeidet mitt, og metodologiske spørsmål utgjør en viktig del av avhandlingen. Forsørgervirksomheten jeg synliggjør gjennom å å bruke Smiths virksomhetsbegrep analyserer jeg ved hjelp av Pierre Bourdieus habitusbegrep (Bourdieu 1995:220, Bourdieu 2007:92) og ved hjelp av utvalgte perspektiver fra historisk og samtidig manns- og maskulinitetsforskning. Jeg bruker disse analytiske redskapene for å kunne si noe om hvorvidt mine informantere forsørgervirksomhet kan sies å sitte i kroppene deres og hvorvidt den er med på å gjøre mennene jeg har intervjuet til menn. Det er imidlertid den forsørgervirksomheten som kommer til syne når jeg bruker Smiths virksomhetsbegrep til å produsere og analysere mine data som står i fokus.

En studie av menns familieforsørgelse i dagens Norge kan synes lite relevant i en tid hvor kvinner jobber og tjener stadig mer, hvor fedre øker sitt hus- og omsorgsarbeid, hvor oppslutningen om kjønnslikestillingsidealer er høy og hvor idealet om nærværende fedre står sterkt (Brandth og Kvande 2003:26-30, 129, Skrede 2004b:193, Holter, Svare og Egeland 2008:103, Vaage 2012:87, Egge-Hoveid og Sandnes 2013:15, Kitterød og Rønsen 2013:16-23). Den kan også synes uviktig i en tid hvor fedre ikke lenger eksplisitt forventes å være familiens hovedforsørgere, hvor den familieforsørgelsen som menn fremdeles ser ut til å gjøre mer av enn kvinner er innhyllt i en nærmest rungende taushet og hvor flere norske studier nærmest har erklært den såkalte forsørgermaskuliniteten død og begravet (Danielsen 1992:167, Ellingsæter 1998:70², Brandth og Kvande 2003:26-27, 147, Syltevik og Wærness 2004:100-102). Hvorfor studere menns familieforsørgelse dersom det at menn fremdeles gjør mer familieforsørgelse enn kvinner bare utgjør et vedheng fra en svunnen tid, en slags rest som kun handler om tidsbruk, som er avkjønnet, tomt for mening og som vi har grunn til å tro at unngåelig og av seg selv vil forsvinne med den generelle samfunnsutviklingen? Og hvorfor studere familieforsørgelse fra ståstedet til menn vi kan regne som kulturelle ettersleper dersom vi ønsker å si noe om menns familieforsørgelse i dagens Norge?

² Ellingsæter skriver i 1995 at fedre antakeligvis møter forventninger om både familieforsørgelse og barneomsorg (Ellingsæter 1995:241). I 1998 skriver hun imidlertid at norske arbeiderklasseforeldre ofte forsvarer mannens hovedforsørgeransvar, men at slike kjønnete idealer ellers har liten kraft (Ellingsæter 1998:70).

Jeg mener vi *ikke* kan tolke den tausheten som omgir forskjellen i menns og kvinners familieforsørgelse i dagens Norge som et tegn på at denne er liten, kun har en kvantitativ karakter og snart er borte. Jeg mener tvert om at tausheten lurer oss, og i stedet bør forstås som et tegn på at menns familieforsørgelse er preget av selvfølgelighet og sitter dypere enn de vi har sett til nå. Jeg mener også at menns familieforsørgelse omfatter og handler om mer enn vi tror, påvirker menns og kvinners hverdagsliv mer enn vi tror og at forskjellen mellom menns og kvinners familieforsørgelse er større enn det arbeidstids- og inntektsstatistikk klarer å måle. Ikke minst mener jeg at menns forsørgervirksomhet kan være særlig seiglivet.

Får vi bedre grep om det vi kan kalle menns forsørgervirksomhet, skjønner vi mer av både menns og kvinners hverdagsliv og også mer av den tregheten som, til tross for at mye altså synes å ligge til rette for kjønnslikestilling, fremdeles preger den moderne kjernefamilien og det heteroseksuelle kjønns- og arbeidsdelingsarrangementet. Mye norsk, nordisk og også annen vestlig forskning beskriver slike og lignende tregheter som *gap* mellom likestilte likestilte idealer og ulikestilte praksis (Nyman 2002:774, 788, Björnberg 2004:33, Syltevik og Wærness 2004:100-101, Björnberg og Kollind 2005:1, 10-12, 87, Bøe og Wærness 2005:35, Hearn og Pringle 2006a:375, Hearn, Pringle, Nordberg og Šmídová mfl. 2006:123, Dermott 2008:17-18, Miller 2010:8-9, 16, 23-24, Holter 2012:276, Kavli 2012:278, 282). Spriket mellom uttalte nasjonale kjønnslikestillingsidealene og en i stor grad ulikestilte og taus forsørgerspraksis kan forventes å være særlig tydelig i noen grupper i dagens Norge. Avhandlingens utvalg utgjør trolig en slik gruppe. Om det å være familiens hovedforsørger fremdeles er en utbredt mannserfaring som kan sitte i menns kropp og være taus og lite synlig, og om begrepet «familieforsørger» kan hevdes å romme mer virksomhet enn vi gjerne tror, er det fruktbart å studere forsørgervirksomheten til et utvalg menn som kan forventes å gjøre spesielt mye av denne og hvor denne også kan bli særlig synlig. Om det å forsørge familien også - trass i at det i liten grad gjøres eksplisitt - fremdeles kan være en måte å gjøre seg til mann på i Norge i dag, har vi videre grunn til å forvente at også dette kan bli særlig synlig blant menn som bor i landets minst kjønnslikestilte region og hvis mannlighet potensielt er truet på grunn av sykdom.

Kvinne- og kjønnsforskningen har forklart seiglivetheten til det som gjerne kalles kjønnsarbeidsdelingen i familien ved å vise til at kvinner ikke bare fremdeles ofte gjør mest omsorgsarbeid og husarbeid i familien, men til at de også ofte har helhetsblikket over og helhetsansvaret for dette kunnskapsrike arbeidet og til at dette ofte sitter i kvinners kropp

(Aarseth 1994:50, Aarseth 2008:109, Lilleaas 2003:42-43, Doucet 2006:6, 34, 224, Haavind 2006:690, Knudsen og Wærness 2006:186-188, Forsberg 2009:167, Miller 2010:18, 171, 174)³. Tilsvarende utforskning av menns arbeid i og for familien - ut over barneomsorg og husarbeid - har det vært gjort lite av. Tvert om har det av menns familiearbeid som har blitt mest utforsket vært det arbeidet kvinner tradisjonelt har gjort og fremdeles gjør mest av. At den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen i så liten grad har grepet fatt i menns familieforsørgelse handler antakelig også om at denne forskningen har hatt samme tette kobling til kjønnslikestillingspolitikken som den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen har hatt (Johansson 2004:129, Halsaa 2006b:108-109, Lorentzen 2006:131, Klinth og Johansson 2010:196, Johansson 2011a:228, Hearn mfl. 2012:34). Prosessen med å få fedre til å bli mer nærværende har bidratt til å gjøre menns familieforsørgelse lite synlig og lite anerkjent i dagens USA (Christiansen og Palkovitz 2001:84). I Norge og i Norden for øvrig har det imidlertid også vært ført en *politikk* som har hatt som mål å skape slike nærværende fedre, samtidig som den norske velferdsstaten gradvis har avvirket den mannlige hovedforsørgeren. Dette kan ha bidratt til å gjøre familieforsørgelse enda mindre utforsket og enda mer usynlig her. Det er ikke vanskelig å se for seg at såkalt nye maskuliniteter og fedres tid sammen med og emosjonelle bånd til barn, som har stått i fokus i manns- og maskulinitetsforskningen i Norge, Norden og i Vesten mer generelt (Holter 1999:6, Folkesson 2000, Plantin 2001:56-86, Plantin 2003:150, Johansson 2004:125-133, Hearn, Pringle mfl. 2006b:35, 42, Hearn mfl. 2012:36-39, SOU 2014:6:294, 311, Mellström, Hearn og Pringle 2014:8,10)⁴, har blitt vurdert som særlig understøttende for kjønnslikestillingen⁵. I dag, med det som kan se ut som en stadig økende erkjennelse av de nordiske

³ Se Miller 2010:18-19 og Doucet 2015:224-226 for referanser til andre internasjonale studier med lignende funn.

⁴ I dag er imidlertid ikke faderskapsforskningen like dominerende innenfor den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen som den var tidligere (Hearn, Pringle mfl. 2006b:35, Mellström, Hearn og Pringle 2014:10). Der er lite britisk forskningslitteratur om fedre (Brannen og Nilsen 2006:336, Dermott 2008:4), men der ser ut til å være en god del amerikansk forskning på feltet.

⁵ Christiansen og Palkovitz påpeker at mye av den amerikanske forskningen på faderskap først og fremst er rettet mot nye måter å være far på, og da forstått som fedres bidrag inn i den mest direkte omsorgen. De mener som nevnt at fokuset på å få fedre til å bli såkalt mer involverte fedre har bidratt til at fedres familieforsørgelse har fått lite oppmerksomhet (Christiansen og Palkovitz 2001:84). Det å få kvinner til å øke sitt lønnete arbeid har hatt svært høy prioritet i kjønnslikestillingspolitikken i både Norge og Sverige, noe som har bidratt til at de kjønnslikestillingspolitiske tiltakene mot menn i stor grad har hatt som mål å få dem til å tilbringe mer tid med sine barn (Gulli 1992:54-55, Bergman og Hobson 2002:122-123, Johansson 2004:125, Hearn mfl. 2012:33, Kvande og Brandth 2013:75). I Sverige har kjønnslikestillingspolitikkenes fokus på å støtte fedre som omsorgspersoner også handlet om at mange samfunnsproblemer ble forstått på bakgrunn av fedres såkalte fraværenhet (Johansson 2004:27). Det har også handlet om at man valgte en likestillingspolitikk som skulle fokusere positivt og ikke skape konflikt, noe som førte til et fokus på far og barn fremfor på relasjonen mann - kvinne fra 1960-tallet og fremover. I dag har relasjonen mann - kvinne fått noe mer fokus (Klinth og Johansson 2013:41-59, 197-199).

kjønnslikestillingsprosjektenes nevnte tregheter (NOU 2012:15:172, 187, SOU 2014:6:20, 23, 30, 68-69), vil det kanskje i økende grad fremstå som viktig å også utforske det som ofte kalles kjønnsstradisjonelle praksiser og tankesett.

Å få bedre grep om menns familieforsørgelse kan også gi innhold og språk til en diskusjon som nesten ikke har vært en del av den norske kjønnslikestillingsdebatten. Kjønnslikestilling regnes som ett av kjernesymbolene i det norske moderniseringsprosjektet (Gullestad 2002:32) og kjønnslikestilling debatteres også både jevnlig og heftig (Teigen 2006:254). Allikevel diskuterer vi i liten grad det faktum og det likestillingsproblemet det utgjør - *for menn og for kvinner, ikke bare for kvinner* - at menn etter all sannsynlighet fremdeles forsørger sine familiemedlemmer mer enn det kvinner gjør. I NOU 2012:15, *Politikk for likestilling*, nevnes dette knapt⁶. Økonomisk likestilling diskuterer vi videre som regel kun som inntektslikestilling, mens det som handler om hvordan penger håndteres og fordeles innad i familier i stor grad utgjør en forskningsmessig «black box» og i liten grad diskuteres (Syltevik og Wærness 2004:111, Bøe og Wærness 2005:30, 41). Har vi kjønnslikestilling som mål, kommer vi ikke utenom at vi i større grad må forstå, gjøre og snakke slik likestilling også fra menns ståsteder.

Menns historiske familieforsørgelse i Norge, Norden og Vesten

Dorothy E. Smith sier at historien alltid er til stede i det som skjer, fordi det vi gjør og sier alltid er svar på tidligere gjøren og tale (Smith 2005:66). Hennes sosiologiske fremgangsmåte er imidlertid rettet mot det som skjer her og nå. Også jeg har en slik innretning, og har mitt forskningsfokus mot den forsørgervirksomheten mine informanter gjør i dag. Når jeg studerer en såpass taus og lite synlig virksomhet er det imidlertid også nyttig å skjele til forskning som har studert menns familieforsørgelse i historiske epoker og geografiske kontekster hvor denne virksomheten i større grad hadde et språk, utgjorde et eksplisitt ideal og faktisk også ble overdrevet. Ikke minst har forskning om menns familieforsørgelse i tidligere perioder av historien og i andre kontekster enn den norske, samt hvordan denne virksomheten var knyttet til mannlighet, satt meg på sporet av slik virksomhet og slike koblinger mot mannlighet i det mine informanter gjør i dag. I dette avsnittet presenterer jeg vestlig, nordisk og norsk forskning som sier noe om menns historiske forsørgervirksomhet og dens koblinger til mannlighet.

⁶ Det samme gjelder for SOU 2014:6, *Män och jämställdhet*.

Historien om vestlige menns familieforsørgelse er en modernitetshistorie. Arbeidsoppgaver i vestlige førmoderne samfunn var kjønnete i den forstand at oppgaver ble ansett som kvinnelige og mannlige (Sandvik 2005:117-120, Øye 2005:46-49)⁷. Det ga imidlertid ikke mening å snakke om «forsørger» og «forsørget» når husholdet rommet det meste av det mangfoldige arbeidet som skulle til for å holde liv i en familie (Skrede og Wiik 2012:216, Marander-Eklund 2014:55). Fremveksten av det moderne samfunn innebar et stadig tydeligere skille mellom privat og offentlig sfære og en medfølgende «kjønning» av disse arenaene og arbeidet som ble gjort der (Frykman og Løfgren 1979:97-100, Dasey 1981:221, Cowan 1989:18-19, Griswold 1993:14, 1997:75, Seccombe 1993:112, 124, Palkovitz 2002:38-40, Hedenborg og Wikander 2003:46-51, Hagemann 2005:208, Melby 2005:308, Crompton 2006:37). Ulønnet arbeid i husholdet ble i stadig større grad ansett som kvinnearbeid, mens lønnet arbeid i stadig større grad ble forstått som mannsarbeid. Strukturelle faktorer er med på å drive frem de ulike samfunnsarenaenes kjønnetet. Kvinners begrensede eiendomsrett spilte for eksempel en rolle, og også at det ble vanskeligere å kombinere lønnsarbeid og omsorg (Melby 2005:263, Solheim 2007:76-86). Også diskursive prosesser er imidlertid viktige for utviklingen av det Solheim kaller den moderne kjønnsordenen. Romantikkens forestillinger om et fundamentalt skille mellom det ubarmhjertige storsamfunnet og hjemmet som et avsondret, hellig og naturlig sted, og om hustrumoren som hjemmets engel, er en helt sentral drivkraft (Solheim 2007:125-134). Også det Mosse kaller den mannlige stereotypen vokser frem med moderniseringen, selv om den bygger på gammelt tankegods (Mosse 1996:3-5). Mannlighet ble koblet til kjærlighet til arbeidet, til styrke og til utholdenhet (Kimmel 2006:11-25).

Lønnsarbeid ble altså ikke bare noe menn drev med og skulle drive med - det var også en viktig måte å gjøre seg til nettopp mann på. Amerikansk forskning viser hvordan det å ha økonomisk suksess mer generelt, blant annet ved hjelp av lønnsarbeid, ble en kilde til mannlighet i løpet av moderniseringsprosessen (Rotundo 1993:167-168, Kimmel 2006:6, 17)⁸. En «ordentlig mann» skulle i USA på denne tiden fremfor alt være selvstendig, og det å skaffe penger ved lønnsarbeid var en måte å oppnå denne uavhengigheten på (Tosh 1999:111, Kimmel 2006:11-29). Amerikanske menn disiplinerte både kropp og følelsesliv for å bli

⁷ Samtidig var det en viss grad av fleksibilitet i hvem som gjorde hva. Særlig var det legitimt at kvinner gjorde «mannsarbeid» når menn var borte fra husholdet (Øye 2005:53).

⁸ Skillet mellom offentlig sfære/mannlighet på den ene siden og privat sfære/kvinnelighet på den andre fremheves som særlig skarpt i nettopp USA (Kimmel 2006:36).

såkalt ordentlige menn ved hjelp av lønnsarbeid og annen slags streven etter økonomisk suksess (Kimmel 2006:32-33). Lønnsarbeidet var imidlertid også en viktig kilde til mannlighet fordi det satte menn i stand til å forsørge andre (Griswold 1993:144, Seccombe 1993:114, Kimmel 2006:132-133).

Normen om den mannlige eneforsørgeren, som etter hvert ble idealet i Vesten, ble fremtredende i Storbritannia midt på 1800-tallet og noe senere i det kontinentale Europa (Seccombe 1993:111). Allerede tidlig på 1900-tallet var lønnsarbeid og familieforsørgelse en helt sentral måte å gjøre seg til mann på blant arbeiderklassen i nordøst-England (Winlow 2001:36-37). I USA oppstod begrepet «breadwinner» i perioden 1810-1820 (Kimmel 2006:15), og rundt 1850 hadde idealet om menns eneforsørgelse fått stor utbredelse her (Lamont 2000:34). Normen var ny i den utformingen den fikk, men bygde på gammelt og utbredt tankegods som knyttet sammen familieforsørgelse, mannlige ære og menns autoritet og makt som husholdningsoverhoder (Seccombe 1993:111). At lønnsarbeid, familieforsørgelse og mannlighet ble knyttet så tett sammen gjorde at særlig gifte kvinners lønnsarbeid utgjorde en potensiell trussel mot menns mannlighet og makt (Stearns 1973:113, Seccombe 1993:111)⁹, og gifte amerikanske kvinners eventuelle inntekt ble håndtert slik at den i minst mulig grad utfordret mannens posisjon som familiens forsørger. Dersom amerikanske kvinner på 1800-tallet hadde inntekt, så skulle denne være «ekstrapenger», mens mennene betalte for «det nødvendige». Kvinner kunne også håndtere daglige utgifter, mens «serious money» var menns valuta (Zelizer 1989:355, 367).

At forsørgeransvaret var tett knyttet til menns makt i familien i USA kommer til syne i at familiefedre som mistet muligheten til å forsørge familiene sine i kjølvannet av den store depresjonen, opplevde dette som et ydmykende tap av både maskulinitet og makt (Griswold 1993:143-144, Kimmel 2006:132). Familieforsørgelse handlet imidlertid ikke bare om å være en ordentlig mann, men også om å være voksen og ansvarlig. Man måtte kunne forsørge familien sin for å kunne passere som ansvarlig familiemann (Griswold 1993:2, Kimmel 2006:15). Pengeforsørgelse var også en helt sentral måte å være far på (Griswold 1993:33, Rotundo 2006:145-147), og ble etter hvert nærmest tilstrekkelig for å kunne anses som en god

⁹ Stearns studie er fra victoriatidens Storbritannia. I USA satte gifte kvinners lønnsarbeid hele familieæren i fare. Det å ha en utearbeidende mor i 1920- og 1930-tallets USA vitnet om en familie i forfall, og denne forestillingen var fremdeles sterk på 1960-tallet (Cowan 1989:201-201).

far, både i USA og i Vest-Europa (Seccombe 1993:112, Gillis 1996:187-190)¹⁰. Samtidig var der mange såkalte kjernefamilier som ikke klarte å realisere idealet om den funksjonsdelte familien. Studier av tyske, amerikanske og vest-europeiske familier mer generelt viser at dette særlig gjaldt arbeiderklassefamilier (Dasey 1981:221-222, Fout 1984:300, 307, Seccombe 1993:114, Gillis 1996:195, Lamont 2000:29-33). Ideal og realitet når det kommer til familieforsørgelse var altså to forskjellige ting også på denne tiden.

Også i de nordiske landene fulgte utviklingen av den nye maskuliniteten moderniseringen (Frykman 1998:300, Hedenborg og Wikander 2003:51). Denne kom imidlertid relativt sent, og i Norge setter den for alvor fart først på begynnelsen av 1900-tallet (Skrede og Wiik 2012:216)¹¹. Dette innebærer antakeligvis at også den gradvise splittelsen mellom privat og offentlig sfære og kjønningen av disse begynte senere her enn i mer sentrale deler av Europa og i USA. Så tidlig som fra slutten av 1700-tallet og fremover ble imidlertid svenske kvinners rolle som hustru og mor stadig sterkere vektlagt (Hedenborg og Wikander 2003:48-51), og allerede på 1800-tallet ble lønnsarbeid sett som en mannlig aktivitet i Finland (Ollila 1990, sitert i Marander-Eklund 2014:56). I perioden 1850 - 1900 ble det å søke etter suksess og penger en uttalt vei til mannlighet også i Sverige (Tjeder 2003:199-200). «It took a man to make money. And making money made men», skriver Tjeder (Tjeder 2003:201).

Uavhengighet var også her et helt sentralt kjennetegn ved en «ordentlig mann», og som i resten av Vesten var det å tjene penger en måte å søke slik uavhengighet på. Det var også en måte å få makt ute og hjemme på, å få bekreftet egen mannlighet på - og også et middel til å kunne forsørge andre (Enmark 1986:41-43, 63, Åström 1990:141, Tjeder 2003:203-206). Gifte kvinners lønnsarbeid og menns manglende forsørgerevne utgjorde derfor maskulinitetstrusler også her (Enmark 1986:54-58, 88). Rundt 1900 var nordiske menn i alle

¹⁰ Før denne perioden var fedre langt mer involvert i barneomsorg og -oppdragelse (Griswold 1993:2-3, Gillis 1996:122, 182-186, Lorentzen 2012:11-12), og i det førmoderne USA var det å være en tilstedeværende far og husholdsoverhode essensielt i å gjøre menn til «ordentlige menn» (Gillis 1996:122). Den industrielle revolusjon fjerner imidlertid fedre fra hjemmet både fysisk og symbolsk, hevder Gillis. Fedres tette kontakt med barna minsker, og det å gi barna for mye oppmerksomhet blir etter hvert sett som både umandig, feminint og umodent. Menns rolle som ektemenn ble gradvis viktigere enn deres rolle som fedre, hevder han, og selv om det allerede fra 1920-tallet kom krav om at amerikanske menn måtte bruke mer tid sammen med barna sine, så er det å være en dårlig far den dag i dag ingen trussel mot amerikanske menns mannlighet (Gillis 1993:192-193, Gillis 1996:188, 196-199).

¹¹ Rundt 1900 var der generelt mye oppmerksomhet knyttet til hva en «ordentlig mann» var for noe i Norden (Frykman 1998:307). Mannlighet, fysisk anstrengelse, og evne til å tåle smerte ble koblet tett sammen, og menn måtte kontinuerlig vise at de var «menn nok» (Frykman 1998:300, 307). Også rundt 1800 var der imidlertid mye diskusjon om hva det ville si å være en ekte mann, og de norske mannlighetsidealene som vokste frem på denne tiden knyttes, til forskjell fra det som skjer i Danmark, Sverige og i andre deler av Europa, i større grad til røffhet, råhet og mangel på kultivering. Enkle, naturlige og barske leveforhold ble sagt å utvikle menn med en sterk og hardt arbeidende karakter (Townes 2014:389, 397).

sosiale lag forventet å ta ansvar for forsørgingen av familien (Markola 1994, referert i Marander-Eklund 2014:140, Hedenborg og Wikander 2003:97-98), og i vår del av verden lå denne forventningen på spesielt mange menn. Nordvest-Europa har nemlig en lang historie for at det gifte paret etablerer eget hushold i stedet for å leve i storfamilier (Solheim 2012:34-35)¹², noe som innebar at *alle gifte menn* ble forventet å forsørge sin kjernefamilie (Johansson 2006:114).

Med moderniseringen ble altså det å forsørge sin familie gjennom lønnsarbeid en kjønnsmessig markør også i Norden (Ekenstam 2007:209, Marander-Eklund 2014:141)¹³, og også den nordiske mannlighetens historiske koblinger til både lønnet arbeid, yrkesmessig fremgang og økonomisk forsørgelse av andre er vel belagt i forskning (Ekenstam 2007:209, 218). Danielsen har intervjuet eldre, etnisk norske menn fra ulike sosiale lag som stiftet familie i det som ofte kalles husmorperioden. Disse mennene snakker eksplisitt om kravene om familieforsørgelse som lå på dem og om stoltheten over å kunne oppfylle disse (Danielsen 1992)¹⁴. At det å være familieforsørger var viktig også for svenske menns selvfølelse og identitet i samme periode kommer frem i Åströms studie av svenske menn i tre generasjoner (Åström 1990:141-142). Også i Norden markerte det å være en stabil familieforsørger ikke bare mannlighet, men også voksenhet og ansvarlighet (Danielsen 1992:167-169, Johansson 1994:161, Slottemo 2003:66-71, 240). Det å ta seg fast jobb, og på den måten prioritere fast inntekt fremfor andre og mindre forutsigbare måter å tjene penger på, markerte overgangen fra å være en ung, ugift mann til å bli en voksen, ansvarlig mann (Slottemo 2003:64, 66). Slottemos studie av mannlige fabrikkarbeidere og familieforsørgere i husmortidens Mo i Rana utgjør et hederlig unntak i en ellers sparsommelig norsk historisk utforskning av menns familieforsørgelse¹⁵, og hun legger vekt på nettopp ansvaret og omsorgen for andre som lå i de mannlige hovedforsørgernes lønnsarbeid og også i deres fornuftige bruk av egen inntekt (Slottemo 2003:67-71). Johanssons studie fra Norrland i Sverige i perioden 1860-1940¹⁶ viser til lignende forskjeller mellom det hun kaller ynglinge- og karlmaskulinitet (Johansson 1994:160). I en nordisk studie fra samme tidsperiode knytter hun disse ulike måtene å være

¹² Solheim nevner en rekke studier som har pekt på dette særtrekket (Solheim 2012:35).

¹³ I middelklassen ble for eksempel økonomisk og statusmessig fremgang i arbeidet (for eksempel avansement og lønnsforhøyning) et vesentlig aspekt i konstitueringen og bevaringen av den mannlige selvfølelsen, skriver Ekenstam (Ekenstam 2007:209).

¹⁴ Dette er ikke noe Danielsen trekker eksplisitt frem, men det er synlig i livshistoriene som går fra side 33-155 i boka.

¹⁵ De kvinnelige husmødrene har på sin side blitt utforsket i mange studier (Slottemo 2009:65).

¹⁶ Studien publisert i 1994 omhandler skogsarbeidere i Norrland rundt overgangen fra 1800- til 1900-tallet, mens bokkapitlet fra 2006 mer generelt omhandler de nordiske landene på samme tidspunkt i historien.

mann på til en ambivalens i selve det moderne tankegodset. Mens ynglingemaskuliniteten kan knyttes til romantikk, utlevelse, forbruk, individualitet og følelser, kan karlmaskuliniteten knyttes til fornuft, selvkontroll, askese, akkumulering og karakter (Johansson 2006:131)¹⁷.

Slottemo skriver at hennes informanters posisjon som familieforsørger ble formet langs to relasjoner; til kona og til ungene (Slottemo 2003:216). Mennene jobbet for å sikre en trygg og god oppvekst for sine barn, blant annet ved å jobbe for at mor kunne være hjemme mens de var små (Slottemo 2009:70). Når vi vet at det gode hjemmet på denne tiden ble skapt ved at mødrene var hjemme og skapte det, og at en god del av denne tidens kvinner antakeligvis selv ønsket å være hjemmевærende (Enmark 1986:88, Åström 1990:86, Danielsen 2002:19, 32, Danielsen 2005:219)¹⁸, kan vi si at det å forsørge familien gjorde familiefedre både til ordentlige menn, til gode fedre og til gode ektemenn. Slottemo viser altså at menn under husmorperioden ikke bare møtte forventninger om å være *selvstendige og uavhengige*, men at ektemenn og fedre også møtte forventninger om å *ta ansvar for et fellesskap*. Samtidig var forsørgeransvaret også - i Norge som i Vesten for øvrig - en kilde til makt. I husmortidens arbeiderklassefamilier i Gøteborg var mannen per definisjon «det forsørgende kjønn», noe som innebar at han både oppførte seg og ble behandlet som forsørger også i tilfeller hvor han faktisk ikke var det i praksis. Her var altså ikke den enkelte manns makt i familien avhengig av at han til enhver tid faktisk *var* familiens hoved- eller eneforsørger (Enmark 1986:42-43)¹⁹. Også i husmorperiodens Mo i Rana ble menn ansett som selve familieforsørgerne, til tross for at også kvinnene ofte tjente penger (Slottemo 2003:24, 86). Kvinnene kunne *ta lønnsarbeid*, men de kunne ikke *bli lønnsarbeidere*, skriver Slottemo, og poengterer hvordan både menns og kvinners språk bidro til å gjøre menn til familieforsørgerne per se (Slottemo 2003:86, 216). Johansson skriver om det samme når det gjelder Norden mer generelt. Hun mener imidlertid at det at menn i langt mindre grad enn det idealene sa faktisk *var* eneforsørger i praksis gir grunn til å spørre hvorvidt de hadde så stor makt som vi kanskje tror (Johansson 2006:125, 128).

¹⁷ Johansson lener seg på Campbell (1987) for analyser av det moderne tankegodset.

¹⁸ Danielsen har intervjuet eldre kvinner som alle bodde i Odda da de var unge voksne. Studien hennes viser at mange av disse, som regnet seg som husmødre under i den såkalte husmorperioden, mener de hadde en mindre strevsom og mer autonom hverdag enn de ville hatt som lønnsarbeidere (da gjerne i tjeneste i andres hjem) og som den som uansett også ville gjort mest av arbeidet og hatt mest av ansvaret i hjemmet (Danielsen 2002:32).

¹⁹ Menn var per definisjon familieforsørger også når de svenske arbeidstakerorganisasjonene kjempet for forsørgerlønn. At noen menn ikke hadde familie, mens en del kvinner faktisk var enslige forsørger, så man bort fra (Hedenborg og Wikander 2003:105).

Også i Norden og i Norge var det altså forskjell på forsørgerideal og -praksis. En hjemmeværende mor ble imidlertid med tiden et signal på respektabilitet, og både svenske og norske familier strakk seg langt for å kunne vise frem denne respektabiliteten (Gullestad 1984:278, Haavet 1991:119-120, Hedenborg og Wikander 2003:98)²⁰. En hjemmeværende mor fremviste også den mannlige forsørgerens økonomiske kapabilitet, både i Norge og i nabolandene (Slottemo 2003:216). I en nordisk studie av perioden 1840-1940 skriver Johansson at det som på denne tiden gjerne ble forstått som en kvinnelig hederssak, i siste instans også var en fremvisning av mannlighet:

Det oklanderligt välskötta arbetarhemmet, där halva bostadsytan upptogs av ett oanvänt finrum, brukar diskuteras och tolkas som ett kvinnligt prosjekt och en kvinnlig hederssak. Det kan vara värdt att betona att det ytterst var ett tecken på mannlighet. Et välskött hem tydde på at innehavaren var en man som kunde försörja en kvinna som skötte hemmet. En arbetarhustru som inte arbetade utan skötte hemmet var alltså ett tecken på hennes mans respektabilitet och skötsamhet som arbetare (Johansson 2006:124).

Den svenske velferdsstaten ble aldri i særlig stor grad basert på menns familieforsørgelse på grunn av historisk sett relativt lave inntekter og på grunn av stor etterspørsel etter kvinners arbeidskraft på 1900-tallet, noe som gjorde at relativt få menn var eneforsørgere i praksis (Sommestad 1997:164-165). Selv om de nordiske landenes moderniseringsprosesser har likheter hva gjelder menns og kvinners arbeid, så har imidlertid kvinners rolle som husmødre både vært mer uttalt og mer realisert i Norge enn i nabolandene (Carlsson Wetterberg og Melby 2008:56). Dette kan bety at også menns rolle som familieforsørgere har vært mer uttalt og realisert her, og det kan se ut som om norske fedre stod for mer av familiens inntektsgenerering gjennom i alle fall deler av 1900-tallet enn det svenske fedre gjorde. Flere hevder at de økonomiske oppgangstidene i Norge etter 1930-årene for første gang i historien ga de brede lag av befolkningen mulighet til å i alle fall et godt stykke på vei realisere det etablerte idealet om den mannlige eneforsørgeren (Skrede 1984:67, 70, Skrede og Wiik 2012:217). Frem mot første verdenskrig steg reallønna og gjorde familiene mindre avhengige av inntekter fra gifte kvinner og barn enn tidligere, og Melby mener at reduksjonen i gifte kvinners lønnsarbeid allerede i løpet av 1920-årene, samtidig som det var stor etterspørsel etter arbeidskraft, viser kraften i husmoridealet (Melby 2005:307). Samtidig ble denne situasjonen understøttet ved at det i 1920-årene ble lagt formelle begrensninger på norske

²⁰ Gullestad skriver at det ser ut til at en del kvinner jobbet på ubekvemme tidspunkter for å kunne være hjemme mest mulig mens barna var hjemme og våkne.

gifte kvinners lønnsarbeid (Skrede 1984:70-71, Ellingsæter 2003:204-209)²¹. Den ble også understøttet ved at den norske velferdsstaten fremmet menns familieforsørgelse og kvinners husholdsarbeid - og har gjort dette i sterkere grad og lengre enn hva som gjaldt for de andre nordiske velferdsstatene (Christiansen og Åmark 2006:341, Haavet 2006:189-190, Melby, Ravn og Carlsson Wetterberg 2008:2, Carlsson Wetterberg og Melby 2008:58)²². Hele den norske velferdsstatens historie har en dyp ambivalens til mødres lønnsarbeid innvevd i seg (Sainsbury 1999:164-166, Skrede 2004b:160-164, 170, Borchorst 2008:38-39, Melby, Ravn og Carlsson Wetterberg 2008:6, 10).

Til tross for at idealer og politikk på ulike måter understøttet en funksjonsdelt kjernefamilie, så hadde imidlertid de laveste lagene av den norske arbeiderklassen aldri råd til å holde verken barn eller gifte kvinner borte fra lønnet arbeid (Haavet 1991:121). Dette gjorde at det heller ikke ble sett som en skam om gifte kvinner i dette sosiale sjiktet hadde lønnet arbeid (Danielsen 1992:170). Også i Sverige, men særlig i Finland, hadde mange arbeiderklassekvinner lønnet arbeid i den såkalte husmorperioden. I disse landene var også mange kvinner fra andre sosiale lag i lønnet arbeid (Frykman og Løfgren 1979:120, Hedenborg og Wikander 2003:98, Marander-Eklund 2014:63-64), noe som både her og i Norge også handler om at en del kvinner var alene om å forsørge barna sine. Også i Norge hadde kvinner også utenfor de nederste lagene av arbeiderklassen lønnet arbeid under husmorperioden. Det er imidlertid vanskelig å si noe sikkert om omfanget av dette arbeidet fordi det er både underkommunisert og underrapportert (Skrede 1984:69, Slottemo 1994:126, 198, Danielsen 2002:138, Blom 2005:350, Danielsen 2005:219, Skrede og Wiik 2012:216-217). Det er underrapportert blant annet fordi en del av det ble gjort i eget eller andres hjem

²¹ Skrede skriver om såkalte innskrenkningsvedtak - politiske vedtak som innskrenket norske gifte kvinners lønnsarbeid (Skrede 2004b:161). Tilsvarende forslag om begrensninger ble fremmet også i Danmark og i Sverige, men ble ikke vedtatt.

²² I Norge har kvinner over tid hatt færre rettigheter som lønnsarbeidere og barnehagedekningen har vært lavere enn i nabolandene (Leira 1989:55-72, Ellingsæter 2006:132, Melby, Ravn og Carlsson Wetterberg 2008:2, Knudsen og Wærness 2009:41). Norske mødre fikk også rettigheter som mødre tidligere enn hva som gjaldt for mødre i Sverige og Danmark og de har også jevnt over fått flere slike rettigheter (Carlsson Wetterberg og Melby 2008:58, Melby, Ravn og Carlsson Wetterberg 2008:2). Den norske velferdsstaten holdt også relativt lenge på en slik såkalt maternalistisk politikk, en politikk som også lenge oppfordret enslige mødre til å være hjemme med barn fremfor å ta lønnet arbeid (Haavet 2006:189-190). Norge har også over tid har hatt et skattesystem hvor det gis forsørgerfradrag for ektefelle, mens dette ikke har vært tilfelle i Sverige og Finland (Birkelund og Petersen 2010:146). Den norske velferdsstaten ble også mer generelt bygd opp rundt at menn skulle få økonomisk støtte dersom de ikke klarte å forsørge seg selv og familien ved eget arbeid, mens kvinnene i utgangspunktet fikk økonomisk støtte dersom de mistet en mannlig forsørger (Syltevik 2003:49). I Sverige kom også den første offentlige utredningen om økt sysselsetting blant gifte kvinner på slutten av 1930-tallet, mens den i Norge ikke kom før tidlig på 1970-tallet, etter at den norske likestillingspolitikken var offisielt etablert gjennom opprettelsen av Likestillingsrådet i 1972 (Skrede 2004b:162).

og ikke var en del av den formelle økonomien, og det er underkommunisert og også skjult fordi både menn og kvinner ønsket å fremstille kvinnene som husmødre og mennene som eneforsørgere (Hedenborg og Wikander 2003:98-99). Dette kommer til syne i hvordan kvinner som etablerte familie i husmortidens Mo i Rana snakker om lønnsarbeid. Menns lønnsarbeid handlet om penger som skulle forsørge familien, mens deres eget arbeid handlet om egeninteresse, og pengene som kom ut av det skulle kun være til «det lille ekstra». Dette har også med familiens bilde utad å gjøre. Det var mannen som skulle være familiens forsørger (Slottemo 1994:155-160, Slottemo 2003:70-77, 214, 216).

Til tross for at norske kvinner gjennom moderniseringsprosessen ser ut til å ha hatt mindre lønnet arbeid enn det som gjelder kvinner i nabolandene, defineres den funksjonsdelte familiens storhetstid som et mellomspill i historien også her. Dette mellomspillet varte kun i rundt 30 år (Skrede 1984:67). Allerede ved folketellingene i 1950 økte kvinners lønnede arbeid, og er en utvikling som påvirkes av en lang rekke økonomiske, demografiske og kulturelle endringer (Skrede 1984:72-75). 1970-tallet er også det tiåret hvor kvinners yrkesaktivitet øker mest markant i Norge. Mens 56 prosent av ektepar hadde én inntekt i 1972, gjaldt det samme for bare 25 prosent i 1981 (Skrede 1984:77). Skillet mellom menns og kvinners arbeid ble gradvis mindre skarpt, noe som også viser seg dersom vi ser på omsorg for barn. SSBs tidsbruksundersøkelser viser at fedres tid til omsorg for barn steg allerede i løpet av 1970-tallet (Kitterød og Rønsen 2013:19), og at mange menn allerede da var på vei bort fra husmortidens såkalte søndagspappa (Åström 1990:88). Det tok imidlertid lengre tid før norske menn økte husarbeidet sitt i særlig merkbar grad (Vaage 2012:87).

Utbredelsen av menns familieforsørgelse i Norge i dag

I denne avhandlingen skal jeg vise hvordan mine informanters forsørgervirksomhet på forskjellige måter kan sies å gå ut over den virksomheten som kan måles med arbeidstids- og inntektsstatistikk. Likevel sier slik statistikk og ulike studier noe om menns familieforsørgelse i Norge i dag og utgjør en bakgrunn det er fruktbart å forstå mine data opp mot. Derfor presenterer jeg slik statistikk i dette avsnittet.

Flere studier bekrefter at også i perioden fra 1971 og frem til 2010 så er norske fedres yrkesarbeid betydelig redusert, samtidig som mødres inntektsgivende arbeid har økt (Egge-Hoveid og Sandnes 2013:15, Kitterød og Rønsen 2013:16-23). I 2012 jobbet imidlertid 34,5

prosent av norske kvinner i alderen 20-66 år redusert, mens det samme gjaldt for kun 13,7 prosent av menn i samme alderskategori (SSBs nøkkeltall for kjønnslikestilling, www.ssb.no). Det er videre nesten bare kvinner som jobber langvarig deltid (Kjeldstad og Nymoen 2004:21). De deltidsarbeidende kvinnene kjennetegnes også ved å være gifte og ha barn, og for kvinner er deltidarbeid også vanlig i alle livsfaser (Kjeldstad og Nymoen 2004:51). For de fleste deltidsarbeidende kvinner er også deltidarbeidet såkalt ønsket eller frivillig, selv om flere stiller spørsmål ved hvor frivillig det egentlig er (Kitterød og Rønsen 2012:170-171, Nicolaisen og Bråthen 2012:5, Egeland og Drange 2014:17). Menn, på sin side, jobber sjeldent redusert, gjør det i kortere perioder enn det kvinner gjør, og gjør det stort sett på vei inn i eller ut av arbeidslivet (Kjeldstad og Nymoen 2004:20, 69). De jobber også oftere overtid enn det kvinner gjør, selv om andelen menn med såkalt lang arbeidstid har gått litt ned siden begynnelsen av 1990-årene (Kitterød og Rønsen 2012:169-170). Ser vi på foreldre, så har fedre også betydelig lengre arbeidstid enn det mødre har (Ellingsæter 2006:138), samtidig som norske småbarnsfedre *ikke* i særlig grad har mindre lønnsarbeid enn menn i andre livsfaser (Kitterød og Kjeldstad 2006:162-163, Bø mfl. 2008:32)²³. Deltidsarbeid er også i veldig liten grad utbredt blant fedre (Kitterød og Kjeldstad 2006:162), og det er ikke lenge siden fedre i den alderskategorien hvor man oftest har småbarn faktisk utgjorde den kategorien av norske menn som hadde den aller lengste arbeidstiden (Ellingsæter 1988:17).

Dette viser at selv om kvinners lønnsarbeid er en selvfølge i dagens Norge, så er ikke kvinners *fulltidsarbeid* selvfølgelig - mens menns fulltidarbeid er nettopp selvfølgelig. Kvinner tar også ut betydelig mer foreldrepermisjon enn det menn gjør (Lappegård og Bringedal 2013:33-37). Ikke minst er det slik at menn ser ut til å vente lenger med å kontakte helsevesenet ved symptomer på sykdom enn det kvinner gjør i dagens Norge, og også har mindre sykefravær (Sandnes 2007, Lien 2013: 27-31²⁴, www.ssb.no). Norsk, nordisk og internasjonal forskning knytter menns håndtering av helse og sykdom til deres håndtering av mannlighet (Lien 2013:132²⁵), og Lilleaas forstår det at norske menn går på jobb når de er syke på bakgrunn av at de fremdeles bærer et større forsørgeransvar enn det norske kvinner gjør (Lilleaas 2007:288-289, 296-297). Det er også slik at flere menn enn kvinner oppgir vansker med økonomi og tap av arbeid som depresjonsutløsende (Dahl 2007:167-169). Også dette kan

²³ En britisk studie viser hvordan fedre er mer «økonomisk aktive» og oftere har fulltidjobb enn menn som ikke er fedre (O'Brien og Shemilt 2003:viii).

²⁴ Lise Lien (2013).

²⁵ Marianne Inez Lien (2013).

være et tegn på at menn jevnt over bærer et større ansvar for forsørgelsen av familien enn det kvinner gjør.

Den vedvarende kjønnsforskjellen i arbeidstid sier åpenbart noe om kjønnsforskjeller i familieforsørgelse i dagens Norge. Denne forskjellen er en viktig grunn til at norske kvinner i dag tjener markant mindre enn norske menn (Lunde og Sandnes 2010:33). Denne inntektsforskjellen finner vi også på parnivå, og i 2010 var der fremdeles en stor overvekt av par hvor mannen tjente mest (Skrede og Wiik 2012:230-231). En annen grunn til denne inntektsforskjellen er at det norske arbeidslivet er sterkt kjønnsdelt både horisontalt og vertikalt (Christiansen og Markkola 2006:24, Leira 2006:33, Gíslason og Holter 2007:29, Birkelund og Petersen 2010:144-147, NOU 2012:15:129-131, Reisel og Teigen 2014:11-19), noe som blant annet betyr at menn samlet sett *velger* utdanninger, yrker og stillinger som gir høyere lønn enn hva som gjelder for kvinner. Menn er mer opptatt av fremtidig inntekt når de velger utdanning og jobb enn det kvinner er (Holter mfl. 2008:22, Kirkebøen 2012:52²⁶). Kvinner, på sin side, synes oftere enn menn at «god økonomi» er en viktig egenskap ved en potensiell partner (Holter mfl. 2008:59), og der er også en tendens til at kvinner heller «resirkulerer» eldre menn med bedre forsørgerevne fremfor å stifte familie med yngre menn med dårligere forsørgerevne (Skrede 2004a:63, Skrede 2004b:190). Kvinners deltidsrisiko stiger videre når den mannlige ektefellens inntekt øker, mens dette ikke er tilfelle for menn i samme situasjon (Kjeldstad og Nymoene 2004:65, Egeland og Drange 2014:55). Alle disse funnene utgjør i mine øyne spor av at menn i dagens Norge ikke bare gjør mer familieforsørgelse enn kvinner, men fremdeles forventes og selv forventer å forsørge sine familier mer enn det som gjelder for kvinners del.

Dette underbygges av at flere menn enn kvinner opplever at de har et hovedansvar for forsørgelsen av familien, slik Lilleaas sin kvalitative forskning hevder. I Holter, Svare og Egeland's survey fra 2007 sier 88 prosent av de mannlige og 94 prosent av de kvinnelige respondentene seg enige i påstanden «kvinner og menn bør ta like mye ansvar for å forsørge familien økonomisk»²⁷. 46,1 prosent av mennene er likevel enige i påstanden «når alt kommer til alt, har jeg hovedansvaret for å forsørge familien». Bare 7,7 prosent av de kvinnelige respondentene sier seg enige i denne påstanden, og forskjellen mellom kjønnene er altså betydelig. Interessant er det også at denne opplevelsen ikke uttømmende kan forklares ut fra

²⁶ I pdf-utgaven som ligger på nettet er sidetallet satt til 51, men det er feil.

²⁷ Her utmerker imidlertid eldre menn seg ved å være noe mindre enige.

inntektsforskjeller. Mange menn og kvinner som er den som tjener mest i husholdningen opplever seg også som hovedforsørgerne. Allikevel er det slik at 66 prosent av menn som tjener mest i husholdningen, opplever at de er hovedforsørgere for familiene sine, mens kun 34,6 prosent av kvinner i samme posisjon har samme opplevelse. Blant de som lever i husholdninger hvor mannen og kvinnen tjener så å si det samme, opplever videre rundt 22,6 prosent av mennene at de likevel er hovedforsørgere, mens det samme gjelder for bare 8,5 prosent av kvinnene. Forfatterne antyder at kvinner undervurderer sitt bidrag til familieforsørgelsen (Holter mfl. 2008:86, 94, 103, 155, 291). Det kan det være noe i. Samtidig vil denne avhandlingen vise at der kan være også andre forklaringer på dette fenomenet.

At menn oftere enn kvinner opplever et hovedansvar for forsørgelsen av familien kommer også frem i Kavli og Nadims og Kavlis studier, som sammenligner etnisk norske menn og kvinner med menn og kvinner fra innvandrede grupper av befolkningen og med norskfødte med pakistanske foreldre (Kavli og Nadim 2009:130, Kavli 2012:274-275). Disse viser også at oppgaver knyttet til det å ha et overordnet økonomisk ansvar i familien ser ut til å være lite likedelt blant en del innvandrergupper og også blant norskfødte med pakistanske foreldre, sammenlignet med den etnisk norske befolkningen, og sammenlignet med hva som gjelder for hus- og omsorgsarbeid. Også i den allerede nevnte studien til Holter, Svare og Egeland, som i hovedsak inkluderer etnisk norske respondenter, hevdes det at likestilling i barneomsorg og husarbeid har kommet lenger enn det forfatterne kaller inntektslikestilling (Holter mfl. 2008:293). Kavli og Kavli og Nadim viser videre at det særlig er når det kommer til *holdninger* om kjønnslikestilling at innvandrede grupper av den norske befolkningen og norskfødte med pakistanske foreldre skiller seg fra etnisk norske (Kavli og Nadim 2009:90, 130, 133, Kavli 2012:274-276). Kavli viser også at nettopp familieforsørgelsen er aller mest preget av såkalt dissonans mellom holdninger og faktisk praksis. Det kan se ut som om særlig personer med etnisk minoritetsbakgrunn jevnt over forfekter menns hovedforsørgelse av familien oftere enn dette gjennomføres i praksis. Bare 12 prosent av Kavlies etnisk norske respondenter er enige i en påstand om at mannen har hovedansvaret for å forsørge familien. Samtidig er dette et område hvor de etnisk norske - i motsetning til de andre respondentgruppene - er mer likestilte i sine holdninger enn i sin praksis (Kavli 2012:278, 282).

Også Ellingsæter viser hvordan norske foreldre rundt tusenårsskiftet jevnt over ønsket at familieforsørgelsen skulle deles likt mellom menn og kvinner i heteroseksuelle par med barn

under tre år (Ellingsæter 1998:41). Studien viser imidlertid også at de samtidig ofte mente at den generelle holdningen i befolkningen når det kom til dette understøttet menns ene- og hovedforsørgeransvar. Ellingsæter tolker dette som at norske foreldre opplever et såkalt falskt normpress. Syltevik og Wærness, på sin side, peker på at der i dagens Norge er en diskrepans mellom sterke idealer om selvforsørgelse og det at mange kvinner fremdeles delvis forsørges av menn (Syltevik og Wærness 2004:100-101).

Forskning om menns familieforsørgelse i Norge, Norden og Vesten i nyere tid

Ikke bare norske, men også nordiske og internasjonale studier bekrefter at fedre i Vesten fremdeles har mer lønnet arbeid enn det mødre har, selv om denne kjønnsforskjellen er mindre i Norden enn andre steder. Nordiske forskere ser videre ut til å i stor grad være enige med engelske, amerikanske og kanadiske forskere i at *lønnsarbeid* og *kariere* fremdeles er sentrale måter å gjøre seg til mann på (Morgan 1992:75-80, Holter og Aarseth 1993:197-200, Schwartz 1994:124, Heen 1995:77, 79, Lamont 2000:18-36, Townsend 2002:129, Brandth og Kvande 2003:185, 205, Doucet 2006:185, Kimmel 2006:6, 17, 19, 21, Ekenstam 2007:209, Halleröd, Díaz-Martínez og Stocks 2007:147, Oftung 2009:157. Mange angloamerikanske hevder videre at familieforsørgelse fremdeles er en sentral måte å gjøre seg til mann og også far på²⁸. Dette er tilfelle selv om dette ikke nødvendigvis er fullt ut bevisst for menn selv, ikke alltid omfavnes eksplisitt og til og med kan ha negative assosiasjoner ved seg²⁹ og til tross for at menn forventes å være fedre også på andre måter (Cohen 1993:20, Griswold 1993:221, Wilkie 1993:268, Palkovitz 1997:209-210, Willott og Griffin 1997:115, Lamont 2000:17-54, Christiansen og Palkovitz 2001:84-89, Palkovitz 2002:40-45/19-234, Townsend 2002:134, 136, Henwood og Procter 2003:345-346, Marks og Palkovitz 2004:115-116, 120-122³⁰,

²⁸ Christiansen og Palkovitz hevder som nevnt at menns familieforsørgelse er lite utforsket, lite synlig og lite anerkjent også i USA. De forklarer den manglende synligheten og anerkjennelsen som preger menns familieforsørgelse i dagens USA med manglende empirisk forskning og med familieforsørgelsens selvfølgelighet (Det å forsørge familien utgjør en slags «baseline», og skal man regnes som «involvert» eller «aktiv» far må man gjøre noe utover det). De mener også at det har å gjøre med at både lønnsarbeidet og pengene det innbringer er lite synlige i familiehverdagen og med at forsørgelse har assosiasjoner til noe kaldt og distansert. De forklarer det også med at «forsørgerrollen» og «arbeiderrollen» sammenblandes og at forsørgelse reduseres til følelsestom inntektsgenerering (Christiansen og Palkovitz 2001:84-90).

²⁹ Dette kan man for eksempel se tegn til ved at amerikanske menn fortsatt føler ubehag dersom deres kvinnelige partnere er familiens hovedforsørger (Wilson og Stocks 2007:94-95). Wilson og Stocks mener også at menn i slike situasjoner håndterer og snakker om økonomi på måter som fremviser dem som familieforsørgere internt i familien og også utad. Ikke minst mener de at dagens amerikanske kvinner knytter lønnsarbeid til selvstendighet mens amerikanske menn i større grad knytter det til forsørgelse av og ansvar for andre, og at amerikanske menn fremdeles har et behov for å fremstå som familieforsørgere utad (Wilson og Stocks 2007:87-88).

³⁰ Marks og Palkovitz knytter den «gode-forsørger-faren» til den protestantiske arbeidsetikken (Marks og Palkovitz 2004:120).

Doucet 2006:185, 224, Halleröd, Díaz-Martínez og Stocks 2007:153, Wilson og Stocks 2007:96, Miller 2010:171-172)³¹. Nordiske forskere - både kvinneforskere, manns- og maskulinitetsforskere³² og kjønnsforskere - mener på sin side som regel at familieforsørgelse ikke lenger utgjør en viktig måte å gjøre seg til mann og far på³³. Dette følger i mine øyne naturlig av å *først redusere familieforsørgelse til inntekstgenerering og å så redusere inntekstgenerering til egen nytte*. Som regel konstaterer nordiske forskere kort at menn jobber og tjener mer enn kvinner, og derfor forsørger familien mer enn hva kvinner gjør. Når en så begrenset del av den mangfoldige kunnskapen og virksomheten det å forsørge en familie kan bestå av, gjøres synlig og relevant, hvordan skal den da kunne forstås som viktig eller som en måte å gjøre seg til mann, far og livspartner på? Og hva slags mulighet har vi for å kunne sette de nevnte treghetene i de nordiske kjønnslikestillingsprosjektene - tregheter vi strever med å forstå - i sammenheng med aspekter som har med menns familieforsørgelse å gjøre?

³¹ Selv om idealet om den mannlige familieforsørgeren er særlig sterkt i arbeiderklassen, så preges også engelske og amerikanske menn generelt av det (Schwartz 1994:111-113, Lamont 2000:34, Wilson og Stocks 2007:96-98), og selv om utøvelsen av familieforsørgelsen i USA har variert både mellom klasser, etniske grupper og historiske epoker, så er det likevel noe som har forent amerikanske menn over slike grenser (Griswold 1993:2). En studie av velstående amerikanere, hvorav mange er menn, viser at disse stadig higer etter mer penger, noe de knytter til et behov for å sørge for barnas fremtid og for bli «completely self-reliant» (Cooper 2011:140). Det er i mine øyne god grunn til å koble dette funnet til familieforsørgelse og til mannlighet.

³² Selv om norsk forskning med et eksplisitt mannsperspektiv ble gjennomført av sosiologer allerede på 1950-tallet, så etableres den såkalte manns- og maskulinitetsforskningen som forskningsfelt først rundt 1990 (Se Holter 1999:13, 36 for en diskusjon om mannsforskning versus maskulinitetsforskning). Denne forskningen skjøt også særlig fart på 1990-tallet (Holter 1999:3, Folkesson 2000, Johansson 2000:11, Klinth 2003:10, Lorentzen 2006:124-125, Klinth og Johansson 2010:115). Forskningen er preget av tverrfaglighet og av et sterkt nordisk samarbeid (Lorentzen 2006:122,124), selv om Sverige kan sies å ha utgjort det forskningsmessige senteret (Hearn mfl. 2012:34). Connells teori om hierarkisk ordnede maskuliniteter - forstått som knipper av roller, identiteter og livsstiler - var det første bærekraftige teoretiske paradigmat innenfor denne forskningen (Holter 1998:225), men påvirket svensk forskning mer enn den norske (Nordberg 2004:15). I dag er maskulinitetsforskning et globalt forskningsområde, samtidig som denne forskningen i stor grad diskuterer hvordan begrepet «maskulinitet» bør brukes og om forskningen i stedet bør hete for eksempel kjønnsforskning på menn og mannlighet (Mellström, Hearn og Pringle 2014:6-7, 11). Hegemoniet Connells teori om hegemonisk maskulinitet har hatt har over manns- og maskulinitetsforskningen har blitt kritisert, og der har også vært kritikk knyttet til hvor ulikt forskere forstår og bruker begrepet hegemonisk maskulinitet (Se Hearn 2004:55-59, Lorentzen 2006:127, Herz og Johansson 2011:126-135, Hearn og Morell 2012:4, Christensen og Qvotrup Jensen 2014 og Mellström, Hearn og Pringle 2014:7, 11 for slike typer kritikk). Forskningen er i dag preget av såkalt «teoretisk vitalisering», blant annet fra kjønnsforskningen (Mellström, Hearn og Pringle 2014:11-12), og det dominerende teoretiske perspektivet er basert i sosialkonstruktivisme (Hearn mfl. 2012:37). Samtidig har begrepet om hegemonisk maskulinitet fremdeles stor innflytelse (Hearn og Morrell 2012:4). Mellström, Hearn og Pringle går gjennom forskjeller mellom manns- og maskulinitetsforskningen i de ulike nordiske landene i dag (Mellström, Hearn og Pringle 2014:14-18). Hearn, Pringle mfl. gjorde det samme i 2006 (Hearn, Pringle mfl. 2006b:29-41) og Folkesson gjorde det i 2000 (Folkesson 2000).

³³ I dette avhandlingsarbeidet har jeg blant annet gått gjennom Jalmert 1984, Holter og Aarseth 1993, Bäck-Wicklund og Bergsten 1996, Brandth og Kvande 1998, Holter 1999, Johansson 2000, Plantin 2001, Bekkengen 2003, Brandth og Kvande 2003, Ervø og Johansson 2003, Johansson og Kuosmanen 2003, Plantin 2003a, Plantin 2003b, Plantin, Månson og Kearney 2003, Björnberg og Kollind 2005, Nordberg 2005, Olsen 2005, Hearn og Pringle 2006a, Hearn, Pringle mfl. 2006a, Forsberg 2007, Holter 2007, Plantin 2007, Johansson 2011a, Johansson 2011b, Herz og Johansson 2011, Holter 2012, Kvande 2012, Brandth og Kvande 2013a, Mellström, Hearn og Pringle 2014 og Farstad og Stefansen 2015. Jeg har også gått gjennom internasjonal manns- og maskulinitetsforskning som blant annet Puchert, Gärtner og Höyng 2005, Robinson og Hockey 2011, Oechsle, Müller og Hess 2012 og Belghiti-Mahut mfl. 2013.

At familieforsørgelse ofte går gjennom denne doble reduksjonen bidrar i mine øyne også til flere andre kjennetegn ved mye nordisk forskning om kjønn, familie- og arbeidsliv. Når lønnsarbeid nesten bare forstås som nytte for enkeltindividet, så blir det også slik at menn som jobber mye, aller mest prioriterer seg selv - selv om det tas høyde for at også menns handlingsrom har begrensninger på seg. Ikke minst tas det også ofte for gitt at alle kvinner egentlig ønsker å jobbe fullt, men ikke får det til fordi menn jobber såpass mye³⁴. Det bidrar også til å gjøre «forsørgerfedre» og «omsorgsfedre» til to gjensidig utelukkende kategorier som menn plasseres i (Dermott 2008:4). Forsørgerfaren blir også i stor grad til en historisk forgangen kategori og til en kategori som også bidrar til å redusere virksomheten til fortidens fedre. Disse fremstilles i stor grad som distanserte figurer som nærmest kun genererte inntekt og som nå er fullstendig erstattet av nye, mer mangfoldige og mer nærværende måter å være mann, far og livspartner på³⁵. Det ensidige fokuset på inntekt har antakelig også bidratt til det underskuddet på sosiologiske studier av familiers utgiftshåndtering vi ser i Norge (Bøe og Wærness 2005:30, 41).

Det er også slik at de relativt få nordiske studiene som går noe mer inn på det som gjerne kalles menns forsørgeransvar, som regel ikke går særlig dypt inn i tematikken³⁶, og i Norge er

³⁴ Bekkengen skriver at hun i sin forskning ikke har funnet noen tilfeller av at mor ikke vil dele den felles delen av omsorgspermisjon for barn med far (Bekkengen 2003:187). Det har jeg og kollegaer funnet i studier fra Stor-Oslo-området og fra Sørlandet (Magnussen, Godal og Leira 2001:57-73, 77-84, Magnussen mfl. 2005:124-129, 135-139). Også Brandth og Kvande finner eksempler på dette (Brandth og Kvande 2003:81-102).

³⁵ I den forskningen jeg har gått gjennom skrives fortidens «forsørgerfedre» ofte om som om de nærmest ikke var en del av familien, og Seidler skriver at i den tradisjonelle familien i England på 1950-tallet, både blant den hvite arbeider- og middelklassen, så *var* det å være far mer en posisjon enn et forhold til andre. Det innebar slik han ser det at fedrene var en del av familien, men samtidig ikke en del av det som skjedde der (Seidler 2003:212). Christiansen og Palkovitz viser imidlertid til amerikansk forskning som nyanserer Seidlers beskrivelse av forsørgerfaren som nærmest bare og alltid en distansert figur (Christiansen og Palkovitz 2001:87-89; Palkovitz 2002:33-40). Også Lorentzen og andre bidrar imidlertid til å nyansere dette bildet (Lorentzen 2012:9-17, 29).

³⁶ Holter, Svare og Egeland hevder for eksempel at det underliggende idealet i Norge når det kommer til familieforsørgelsen fremdeles er at mannen - når alt kommer til alt - har det endelige ansvaret, selv om det ikke gjøres eksplisitt (Holter mfl. 2008:293). Forfatterne gjør imidlertid ikke noe særlig ut av dette poenget. Magnusson nevner at noen av hennes mannlige informantene fra Danmark, Finland og Sverige i hennes kvalitative studie snakker om familieforsørgelse - samt et mer generelt engasjement for jobben - som årsaker til at de jobber mye (Magnusson 2007:39). Hun går imidlertid ikke nærmere inn på hva som eventuelt ligger i dette. Det samme gjelder for Björnberg og Kollind, som mener at svenske menn fremdeles ses som familiens hovedforsørgere, men ikke går nærmere inn i denne tematikken (Björnberg og Kollind 2005:80). Lammi-Taskula, som har studert finske menn, skriver at «morsrollen» for kvinnene og «forsørgerrollen» for mennene er ideer som fremdeles er relativt sterke (Lammi-Taskula 2007:113). Heller ikke hun går imidlertid nærmere inn i hva som eventuelt ligger i dette, og når hun skal forklare hvorfor mennene hun har intervjuet ikke bruker mer tid hjemme, så trekker hun frem at dette *ikke* handler om at det regnes som umandig å bruke tid sammen med barn (Lammi-Taskula 2007:114). Hun skriver imidlertid ikke noe om hvorvidt den i følge henne fremdeles sterke ideen om menn som forsørgere spiller en rolle for at mennene hun har intervjuet bruker relativt lite tid hjemme eller om det å ikke jobbe fullt kan utgjøre en trussel mot menns mannlighet - eller i alle fall mot noen menns mannlighet. Syltevik og Wærness har som nevnt studert forsørgernormer, og setter fokus på det de mener er et gap mellom sterke normer om selvforsørgelse og det faktum at kvinner ofte fremdeles delvis forsørges av menn i

det først og fremst Lilleaas som har studert menns familieforsørgelse i dag mer inngående. Hun mener at familieforsørgelse både preger menns hverdag i betydelig grad og er en viktig måte å gjøre seg til mann på i dagens Norge. Hun mener også at det å forsørge familien ofte utgjør en del av en mannlig habitus og bidrar til at mange menn er i en slags konstant kroppslig beredskap for jobben (Lilleaas 2003:30, 252, 281, Lilleaas 2006:314, Lilleaas 2007:289). Hun skriver også på måter som, i kontrast til tidligere nevnte norske studier, i større grad får frem et *sammenfall* mellom det at menn fortsatt gjør mye familieforsørgelse og de forventningene som ofte rettes mot dem. I Sverige har Nordberg gått noe inn på temaet menns familieforsørgelse, og hun mener at diskursen om menn som familiens hovedforsørger fremdeles er hegemonisk i Sverige. Dette forklarer hun slik:

Jämställdhetsdiskursen gav kvinnliga individer möjlighet till egen försörjning. Förvärvsarbete framstod utifrån de materiella konsekvenserna av den könade arbetsdelningen som bästa sättet att förändra kvinnliga individers underordnade ställning. Normen blev därmed en tvåförsörjarfamilj. Eftersom någon diskussion aldrig fördes om en omvänd arbetsdelning, där en manlig individ tog hand om hushållssysslorna medan hans kvinnliga partner jobbade, eller om at även ge även de individer som kallas män möjlighet att välja mellan lönearbete och hemarbete, kom manliga individer fortsatt att kopplas till normen om den högrepresterade och heltidsarbetande huvudförsörjaren. Diskursen om mannen som huvudförsörjare ifrågasattes med andra ord aldrig radikalt. (Nordberg 2005:67).

Jeg forstår Nordberg dithen at diskursen om mannen som hovedforsørger er hegemonisk selv om kjønnslikestillingsdiskursen har en annen synlighet i hennes informanternes fortellinger - som noe de relaterer seg til og som de gir et politisk korrekt bilde av seg selv ved hjelp av. Hegemoniet til diskursen om mannen som hovedforsørger bidrar i følge Nordberg til en norm om at en «riktig man» er en mann som ikke bare gjør karriere, men som også forsørger familien sin. De svenske mennene hun har intervjuet forventes å ta hovedansvaret for familieforsørgelsen og tar også selv dette ansvaret helt for gitt, noe som gjør at de jobber mye og også til at menn i kvinnedominerte yrker vurderer å skifte jobb (Nordberg 2005:80, 186-189, Nordberg 2007:339, 352). Ikke minst kommer Nordberg med den viktige presiseringen at det å «sette familien i sentrum» både for menn og kvinner kan handle om å prioritere økonomiske muligheter som gjør et godt liv mulig (Nordberg 2005:188). Også en del andre

dagens Norge. De skriver også at det å ha hovedansvar for familiens økonomi kan være tyngende (Syltevik og Wærness 2004:100, 113). Oftung hevder at skilte fedre i Norge fremdeles legitimt kan velge farsrolle ut fra ulike script, og kan være både likestilte fedre, hjelpe-til-fedre eller først og fremst være fedre ved å forsørge barna. Han går noe inn i hva det å være såkalt forsørgerfar kan innebære, og viser blant annet at det kan ligge kjærlighet og omsorg i det å forsørge (Oftung 2009:46-64, Oftung 2012:57-67).

nordiske forskere skriver på måter som åpner for forsørgerarbeid som familiearbeid - og som koordinert med mye annen virksomhet i og rundt familien (Bäck-Wicklund og Bergsten 1996:56-57, 67, Plantin 2001:60-61, 226-230, Eerola og Huttunen 2011:218-219, 228³⁷, Lorentzen 2012:47-48). Samtidig går ei heller disse studiene særlig dypt inn i menns familieforsørgelse.

Den måten disse nordiske forskerne skriver om familieforsørgelse på ligner på den man kan finne i noen av de engelske, amerikanske og kanadiske studiene jeg viste til innledningsvis i dette avsnittet. Doucet har intervjuet kanadiske menn som gjør hovedparten av omsorgen for barna sine. Hun får frem at mange av disse mennene - til tross for at de altså bruker mye tid sammen med barna sine - allikevel forstår det å «virkelig bry seg» om familien som mann som å tjene penger (Doucet 2006:198). De amerikanske fedrene Townsend har intervjuet ser ikke lønnsarbeidet sitt som adskilt fra familien, men i stedet som manifestering av familieforpliktelse. Jobbdedikasjonen sin snakker de videre om som *både* en forpliktelse knyttet til det å være far og en måte å gjøre omsorg på *og* som en aktivitet som får dem til å bruke mindre tid sammen med barna (Townsend 2002:78-79, 129, 136). Palkovitz, på sin side, beskriver farsvirksomheten til de amerikanske fedrene han har intervjuet som et stort spekter av «arbeid». I dette arbeidet er forsørgelse et helt sentralt - men implisitt - element (Palkovitz 1997: 209-210, Palkovitz 2002:227). Henwood og Procter har intervjuet britiske førstegangsfedre og beskriver noe lignende. Mennene snakker om familieforsørgelse som tett sammenvevd med det å være far, til tross for at det ikke nevnes som et ideal. Det uttalte idealet er tid til og tette bånd til barn, noe som bidrar til å tilsløre de intervjuede fedrenes streven med å prøve å *både* være familiens hovedforsørgere *og* nærværende fedre (Henwood og Procter 2003:345-346). Også Miller skriver om britiske førstegangsfedre, og også hun gjør det på en måte som er åpen for og fremstiller det å være far som et spekter av ulike oppgaver som ikke bør skilles skarpt fra hverandre. Hun mener den dominerende diskursen om «den gode far» i dagens Storbritannia er basert i ideer om *både* emosjonell involvering og forsørgelse, og skriver at «den gode far» er «involved, present *and* employed» (Miller 2010:184, kursiv i den opprinnelige teksten). Mennene hun har intervjuet snakker om at de ønsker å være tettere på og mer sammen med barna enn det som gjaldt for deres egne

³⁷ Eerola og Huttunen har identifisert narrativer om faderskap blant nybakte finske fedre, og finner at en del av mennene de har intervjuet - og særlig de med såkalt lavere sosioøkonomisk status - snakker om familieforsørgelse som den beste måten å ta vare på familien på og en essensiell måte å være far på (Eerola og Huttunen 2011:218-219, 228).

«forsørgerfedre». Samtidig vektlegger de fremdeles - med litt andre ord - familieforsørgelse og de ender også opp som familiens hovedforsørgere. Fedrenes tid med barn er i følge Miller tilpasset deres (fulltids- og ofte også overtid-) lønnsarbeid, men når de er med barna, er de mer involverte og engasjerte enn det deres egne fedre var (Miller 2010:171-175).

Særlig Palkovitz og Townsend, men også Miller går også nærmere inn i hva familieforsørgelse innebærer av arbeid og følelser. For mennene Townsend har intervjuet så må man være en god forsørger for å være en god far, for å kunne fremstå som en god far utad og også for å kunne føle seg som en god far. Både det å kunne kjøpe ting til barna sine og det å kunne «gi» dem en hjemmевærende mor ved å selv ha flere jobber og jobbe overtid ser de som omsorg overfor barna (Townsend 2002:78-79, 131-137). For Palkovitz' informanter oppleves lønnsarbeidet ofte som obligatorisk når de blir fedre, og noen av dem snakker om lønnsarbeidet som et nødvendig onde og som et hinder for tid med familien. Samtidig blir dette arbeidet - fordi det forsørger familien - både viktigere og mer meningsfullt for en del, og særlig for fedre med lavere utdanning og inntekt. Disse føler større ansvar og forpliktelse for familieøkonomien etter at de ble fedre, og gjør derfor også lønnsarbeid litt annerledes. De velger trygge jobber med karrieremuligheter og presterer også mer på og i jobben. Slik viser de lojalitet, noe som igjen trykker inntekt og fremmer eventuell karriere - og med det muligheter for fremtidig lønnsøkning. Palkovitz stiller spørsmål ved om årsaken til amerikanske fedres forskjellige måter å gjøre og tenke rundt lønnsarbeid på primært handler om forskjeller i holdninger basert i utdanningsforskjeller, og mener at det i stedet handler om at familiens materielle behov kommer først. Det som aller mest kjennetegner de mennene i hans utvalg som investerer mindre i lønnsarbeidet når de får barn er at de har økonomisk mulighet til det (Palkovitz 2002:21, 43-45, 119-134, 227). Også noen av Millers informanter forteller at lønnsarbeidet føles annerledes på grunn av en ny, mannlig stolthet over å være gode, forsørgende fedre, og jevnt over knytter de *både* lønnsarbeid og familieforsørgelse til sin identitet (Miller 2010:11, 15, 68-81, 123-125, 163, 171-175).

Miller mener at det hun kaller menns forsørgeridentitet gir fedre mer handlingsrom i utformingen av sitt foreldreskap enn hva som gjelder for kvinner. Likevel stiller både hun, Palkovitz og Doucet tvil ved hvorvidt menns handlingsrom er så stort som mange ser ut til å tro (Palkovitz 2002:233, Doucet 2006:229-232, Miller 2010:42, 172)³⁸. Også nordisk manns-

³⁸ Miller nevner også en del andre studier som stiller spørsmål ved hvor stort dette handlingsrommet er.

og maskulinitetsforskning fremhever faktorer som styrer menn i retning av lønnsarbeid mer enn hva som gjelder for kvinner, og legger særlig vekt på arbeidsorganisering og normer på menns arbeidsplasser (Johansson 2004:130)³⁹. Samtidig utgjør ofte menns manglende vilje til å gjøre det som skal til for å skape reell likestilling en forklaringsfaktor (Plantin 2007:106). Noen skriver også at ideologier og normative forestillinger har endret seg forttere enn menns og kvinners disposisjoner, og at utdaterte kjønnede vaner sitter igjen i menns og kvinners kropper og hindrer endring (Ahrne og Roman 1997:57).

Min studie kan ikke bestride slike forståelser, og også jeg er på utkikk etter slike disposisjoner. Jeg ser imidlertid også etter andre ting som kan hjelpe oss å forstå menns familieforsørgelse i Norge i dag, samtidig som jeg stiller noen spørsmål som i liten grad har blitt stilt. Svarene på disse spørsmålene kan bidra til ytterligere forklaringer på at den norske kjernefamilien fremdeles i dag lever ulikestilte familieliv. For bør den tregheten som preger den nevnte kjønnsarbeidsdelingen i dagens Norge nærmest utelukkende forstås som et gap mellom idealer og realiteter eller som kroppsliggjorte rester av en forgangen tid? Eller kan den også forstås som et samsvar mellom tause idealer og realiteter eller som et resultat av motstridende eller bare tilsynelatende motstridende - men i ulik grad uttalte - idealer og forventninger? Og er det kun eller primært i menns relasjoner mot sine arbeidsplasser at såkalt tradisjonelle eller motstridende forventninger rettes mot menn, eller skjer det også i familierelasjoner? Dersom vi ikke er så moderne eller så enige med oss selv som vi liker å tro når det kommer til disse spørsmålene, så trenger ikke bare utenlandske forskere å kikke til samtidens Norge og Norden. Da bør norske og nordiske forskere også i større grad se til historisk forskning og til forskning som gjøres utenfor Norden. Til tross for at den familieforsørgelsen som kommer frem i slike studier gjøres innenfor kontekster som er forskjellige fra vår både tidsmessig, politisk, kulturelt og økonomisk, så kan de være fruktbare for å forstå menns forsørgervirksomhet i dagens Norge.

Denne gjennomgangen underbygger ytterligere behovet for og relevansen av å utforske menns familieforsørgelse som virksomhet og også utforske eventuelle koblinger mot mannlighet i Norge i dag. Denne relevansen underbygges også av at den forskningen jeg har sett til nå, også den angloamerikanske, nesten utelukkende reduserer menns familieforsørgelse til å handle om inntekt og inntektsgenerering. Selv Christiansen og Palkovitz, som påpeker at

³⁹ Se også Belghiti-Mahut mfl. 2013:71.

inntektsgenerering ikke kan reduseres til pengene aktiviteten innbringer (Christiansen og Palkovitz 2001:90), reduserer familieforsørgelse til å handle om inntektsgenererende virksomhet i en nokså snever forstand. Min studie gjør ikke det.

Konteksten mine informanternes familieforsørgelse skjer i

I denne avhandlingen studerer jeg mine informanternes familieforsørgelse og også i noen grad denne virksomhetens såkalte koordinering med annen virksomhet som skjer i relasjoner mennene inngår i. Først og fremst er det det som skjer i relasjonene mellom mennene og deres kvinnelige partnere jeg ser på. Samtidig er det åpenbart at mine informanternes familieforsørgelse ikke bare er koordinert med prosesser i familien, og en studie som hadde fulgt Smiths forskningsprogram institusjonell etnografi til punkt og prikke ville studert hvordan mine informanternes forsørgervirksomhet på ulike måter er hektet opp i det som skjer i store institusjoner og organisasjoner. Jeg gjør ikke dette. Derfor vil jeg i dette avsnittet gå enda mer inn i noen trekk ved den større samfunnsmessige konteksten mine informanter gjør sin familieforsørgelse i og som jeg mener det er viktig å forstå denne virksomheten på bakgrunn av.

Den vedvarende og betydelige forskjellen i kvinners og menns samlede lønnete arbeid og ulønnete husholdsarbeid som jeg allerede har nevnt, gjør at kjønnslikestillingssituasjonen i Norge, til tross for at vi jevnt over skårer veldig høyt på kjønnslikestilling (Birkelund og Petersen 2010:144-145, NOU 2012:15:314), ofte benevnes som «likestilling light» (Skrede 2004b:193)⁴⁰. Internasjonalt skiller vi oss ut ved å ha en særlig stor andel av kvinnebefolkningen i lønnsarbeid, men samtidig også ved det høye deltidsarbeidet blant kvinner som jeg allerede har beskrevet (Ellingsæter og Leira 2006:10). Norske kvinner har også den laveste arbeidstiden i Norden og har hatt det over tid (Ellingsæter og Leira 2006:10, Leira 2006:32-33, Egeland og Drange 2014:3). Kjønnsarbeidsdelingen i kjernefamilien er også, i norsk sammenheng, særlig skjev på Sørlandet, hvor alle mine informanter er bosatt. Disse fylkene rangeres som de minst likestilte delene av landet målt med Statistisk

⁴⁰ Det er særlig fedre med barn i alderen 0-6 år som økte sitt husholdsarbeid og reduserte sitt lønnsarbeid fra 1970-tallet og frem til i dag. Fedres tid med barn har heller ikke økt det siste tiåret, selv om fedre totalt sett har økt sitt husholdsarbeid (Kitterød 2013:48-49, 58), og kvinner gjør fremdeles betydelig mer husholdsarbeid enn menn (Kitterød og Rønsen 2012:173, Vaage 2012:69-117). Personer med høyere utdanning og som er i heteroseksuelle forhold og har barn har imidlertid jevnt over en mer kjønnslikestilt arbeidsdeling enn tilsvarende personer med lav utdanning. Inntekt kan imidlertid trekke i motsatt retning: Høy inntekt for fedre i slike familier øker sannsynligheten for en såkalt tradisjonell arbeids- og familietilpasning (Skrede og Wiik 2012:236-237).

sentralbyrås indikatorer for kjønnslikestilling⁴¹, og utmerker seg særlig ved kvinners svake tilknytning til arbeidslivet (Halvorsen og Magnussen 2001:5-7, Magnussen mfl. 2005:3, Ellingsen 2010:1, Olsen, Amble og Magnussen 2013:77-78). Ser vi på kvinners arbeidstid etter fylke, har kvinner på Agder faktisk landets korteste arbeidstid (Magnussen mfl. 2005:33, Kitterød 2010:62, 65, 90, Kitterød og Rønsen 2011:6, 15). I 2012 jobbet 42,2 prosent av kvinner i alderen 20-66 år deltid i Aust-Agder, mens det samme tallet var 43,3 i Vest-Agder (SSBs likestillingsindikatorer). Sørlandske menn har også mindre lønnet arbeid enn menn i andre deler av landet, men denne forskjellen er såpass beskjeden at landsdelen likevel har den største andelen heteroseksuelle par hvor han jobber fullt og hun jobber redusert (Kitterød 2010:60, SSBs likestillingsindikatorer). Dette bidrar til at også forskjellen i menns og kvinners inntekt på Agder er blant de største i Norge (SSBs likestillingsindikatorer)⁴², og innebærer at regionen sannsynligvis har spesielt mange mannlige hovedforsørgere. Kvantitative studier viser at også delingen av husholdsarbeidet på Agder er den minst kjønnslikestilte i Norge og at dette gjelder særlig for de spredtbygde strøkene av regionen (Lima og Jensen 2012:64, 77).

Det som gjerne beskrives som «det norske likestillingsparadokset» handler om det kjønnsdelte arbeidslivet jeg skrev om tidligere. Denne kjønnssegregeringen innebærer som nevnt lønnsforskjeller mellom kjønnene - lønnsforskjeller bidrar til at menn jobber mer og tar mindre foreldrepermisjon enn kvinner (Plantin 2003b:178, Mellström, Hearn og Pringle 2014:9). Kjønnsdelingen innebærer imidlertid også at menn og kvinner ofte befinner seg i yrker og stillinger med ulike normer for tidsbruk og tilgjengelighet. Mens kvinner ofte befinner seg i yrker og stillinger som gjerne benevnes som familievennlige⁴³, så befinner menn seg ofte i de delene av arbeidslivet hvor det i stadig sterkere grad kreves lange arbeidsdager og høy tilgjengelighet (Brandth og Kvande 2003:52-54, 173-185, Johansson

⁴¹ Indikatorene er andelen barn 1-5 år i barnehage, kjønnsfordeling blant kommunestyrerepresentanter, forholdet mellom andel menn og kvinner med høyere utdanning, forholdet mellom menn og kvinner i arbeidsstyrken, forholdet mellom menns og kvinners bruttoinntekt, forholdet mellom menns og kvinners deltidsarbeid, andel fedre med fedrekvote eller mer, kjønnsfordeling i offentlig sektor, kjønnsfordeling i privat sektor, kjønnsfordeling blant ledere og kjønnsbalanse i undervisningsprogram på videregående skole.

⁴² Landsdelen har også en andel kvinnelige uførepensjonister som ligger markant over landsgjennomsnittet (Ellingsen, Jeppesen, Røed og Jentoft 2009:3). Statistikk viser at også menn på Agder har noe mindre lønnet arbeid enn menn ellers i landet, delvis på grunn av at også andelen menn som mottar uførepensjon ligger over det nasjonale snittet (Magnussen 2012:10). Denne forskjellen er imidlertid beskjeden i forhold til den markante forskjellen i lønnsarbeid mellom sørlandske kvinner og norske kvinner for øvrig.

⁴³ Jobber kvinner både nå og tidligere ofte har hatt kalles gjerne familievennlige da de ofte gir relativt gode muligheter til å tilpasse arbeidstid til familiebehov og fordi fravær gir mindre negative utslag i forhold til lønn og karrieremuligheter (Ellingsæter 1999:41, 49, 55, Kitterød og Kjeldstad 2006:168).

2004:130, Kvande 2005:41, Belghiti-Mahut mfl. 2013:71). Ellingsæter mener videre at det blant ulike typer fravær fra jobb aller mest er deltidsarbeid som for menns del tolkes som et tegn på lav jobbmotivasjon (Ellingsæter 1999:59). Sørlandet utmerker seg nasjonalt ikke bare med store kjønnsforskjeller i arbeidstid og inntekt, men også ved å ha et relativt stort innslag av det som tradisjonelt sett har vært regnet som mannsarbeidsplasser - nemlig industri. I tillegg har regionen et arbeidsliv som er mer kjønnsdelt enn hva som gjelder for landet som helhet (Magnussen mfl. 2005:41-43, Magnussen 2012:7-9, Magnussen og Svarstad 2013:23-27).

Mine informanter forsørger også sine familier i et arbeidsliv med en arbeidsledighet som ligger betraktelig lavere enn hva som gjelder ellers i Europa og i en velferdsstat som skiller seg ut internasjonalt ved å bidra betydelig til folks forsørgelse gjennom livsløpet og ved å i stor grad utgjøre et økonomisk sikkerhetsnett⁴⁴. Dette betyr at risikoen for å stå uten inntekt er lavere enn i mange andre land⁴⁵ og også at manglende eller lav lønnsinntekt sannsynligvis vil påvirke individers og deres familiers levekår i mindre grad enn enn andre steder.

Kjønnslikestilling har videre siden 1970-tallet hatt høy prioritet i den norske velferdsstaten (Ellingsæter og Leira 2006:2), og familiepolitikken har gått relativt langt i å forsøke å gjøre arbeidsdelingen i par med barn mer likestilt. Mye har handlet om å lette kombinasjonen lønnsarbeid og husholdsarbeid for begge kjønn (Ellingsæter og Leira 2006:11), og utbygging og subsidiering av barnehager og relativt sjenerøse omsorgspermisjoner for foreldre har vært viktige deler av denne politikken. I dette har en viktig del også vært ordninger som siktet mot å få menn til å bruke mer tid sammen med sine barn (Ellingsæter og Leira 2006:7, Farstad og Stefansen 2015:56)⁴⁶, og fedres rettigheter og plikt til omsorg for barn vært det viktigste fokuset i utviklingen av den norske familiepolitikken det siste tiåret (Brandth og Kvande 2013b:15). I 1993 var Norge det første landet i verden som innførte øremerket permisjon for

⁴⁴ De statlige overføringene til barnefamiliene økte også kraftig fra 1980-tallet og fremover (Skrede 2004b:167). Også når det gjelder slike og andre pengeoverføringer er et kjønnsperspektiv viktig. Kvinner utgjør flertallet av mottakerne av stønadordningene i den norske velferdsstaten (Syltevik 2003:52-53). En del studier kan tyde på at det er vanskeligere for menn enn for kvinner å motta velferdspenger, men her trengs det mer forskning (Syltevik 2003:60-63).

⁴⁵ Samtidig faller deler av befolkningen utenfor arbeidslivet, og til tross for store forskjeller etter landbakgrunn, så er personer med etnisk minoritetsbakgrunn samlet sett sjeldnere i lønnet arbeid enn personer med etnisk majoritetsbakgrunn. Dette gjelder særlig for kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn, selv om det også her er store forskjeller etter landbakgrunn (Djuve, Kavli og Hagelund 2011:8).

⁴⁶ Klinth og Johansson påpeker imidlertid at den svenske kjønnslikestillingspolitikken oppfordrer fedre til å ta ansvar for barnesomsorg, men at de ikke forventes å ta hovedansvaret (Klinth og Johansson 2010:108).

fedre, den såkalte fedrekvoten⁴⁷, og en svært stor andel av fedre benytter seg i dag av denne delen av permisjonen (Brandth og Kvande 2013b:14)⁴⁸.

Trass i at denne familiepolitikken har hatt likestillingspolitiske mål, så har den imidlertid ikke *bare* hatt det. Lewis klassifiserer den svenske velferdsstaten som fundert på en såkalt svak mannlig forsørgermodell (Lewis 1992:162-170), hvilket innebærer at statlig politikk i liten grad baserer seg på og fremmer en familiemodell hvor fedre forsørger og mødre gjør barneomsorg og annet husholdsarbeid. Selv om den norske velferdsstaten har mye til felles med den svenske, så har jeg allerede antydnet at den norske familiepolitikken samtidig blir sett som litt spesiell i europeisk og også i skandinavisk sammenheng. Det gjør den fordi den på en og samme tid legger til rette for den såkalte arbeidslinja for både fedre og mødre og for en såkalt familielinje med mor som primær omsorgsgiver og far som forsørger (Brandth, Bungum og Kvande 2005:15, Håland 2005:30). Andre måter å si dette på er at vi i Norge har ordninger som støtter *både* såkalt defamilisert og refamilisert omsorg og at familiepolitikken dermed er dualistisk (Ellingsæter 2006:121, Ellingsæter og Leira 2006:13), noe som i følge Leira gjør at vi kan spørre hvorvidt vi har statsfeminisme eller statsfamilisme i dagens Norge (Leira 1996:227-229). Vi kan også si at familiepolitikken legger opp til et tosporet foreldreskap - ett for fedre og ett for mødre (Skrede 1999:188, 191). Ellingsæter kaller Norge en familiepolitisk hybrid som er preget av *både* politikk for kjønnslikestilling og av en kjønnsstradisjonalisme og en ambivalens knyttet til mødres lønnsarbeid som er sterkere enn den man finner i nabolandene (Ellingsæter 1999:45, Ellingsæter 2003:421, Ellingsæter 2006:121). Det er denne dualismen, indre selvmotsigelsen eller tvetydigheten jeg skrev om tidligere og som jeg beskrev som å ha ligget der gjennom den norske velferdsstatens historie⁴⁹. Det er også denne som er årsaken til at det diskuteres på hvilke måter denne velferdsstaten også kan ha bidratt til å bremse kjønnslikestillingen i kjernefamilien (Ellingsæter 2003:422-423, Skrede 2004b:168, Ellingsæter og Leira 2006:5)⁵⁰.

⁴⁷ Denne kvoten har med årene blitt forlenget, men har også nylig blitt forkortet.

⁴⁸ Samtidig har jeg allerede nevnt at fedre tar betraktelig mindre slik permisjon enn det mødre gjør (Brandth og Kvande 2013b:33-37), og deres uttak har også med utdanning å gjøre. Jo høyere utdanning mor har, jo likere deles permisjonen (Lappegård og Bringedal 2013:37), og de fedrene som tar lengre permisjon enn fedrekvoten, tilhører oftere middelklassen (Brandth og Kvande 2013b:14).

⁴⁹ Ambivalensen knyttet til mødres yrkesaktivitet ble også styrket ved innføringen av kontantstøtten i 1998 (Skrede 2004b:166).

⁵⁰ Leira påpeker at norske kvinners lønnsarbeid hele tiden har ligger i forkant av barnehageutbyggingen (Leira 1989:55-72), og selv om fedrekvoten fører til at menn tar mer permisjon (Lappegård og Bringedal 2013:33-36), så påpekes det også at ordningen antakelig har støttet opp om en utvikling som allerede var i gang (Kitterød 2013:44).

Ambivalensen knyttet til mødres lønnsarbeid er fremdeles levende. Mye offentlig debatt i dag handler om at barn lider under familiers såkalte tidsklemme, og denne assosieres i all hovedsak med mødres arbeidstid - til tross for at fedre fremdeles har langt lengre arbeidstid enn mødre (Ellingsæter 2006:138). Denne ambivalensen må forstås på bakgrunn av at norsk kultur beskrives som hjemsentrert (Gullestad 1984:98, Gullestad 1989:54, 117) og av at moderniseringen gjorde kvinnen til hjemmets og hjemmekosens forvalter og ansvarlig for kjærligheten, varmen og omsorgen i familien (Frykman og Löfgren 1994:110-111). Solheim så langt som å si at kvinnen i symbolsk forstand *er* hjemmet (Solheim 1998:47).

Ambivalensen må også forstås på bakgrunn av en over tid stadig sterkere barneorientering i vår del av verden (Ellingsæter 2006:139, Nordberg 2007:325, Vincent 2010:110). Vi har all grunn til å tro at denne orienteringen har påvirket foreldreskap på tvers av kjønn. Menn i dagens Norge må ha det som forstås som tette og nære relasjoner til barna sine for å kunne regnes som «gode fedre» (Brandth og Kvande 2003:129)⁵¹, og flere studier bekrefter menns sterke orientering mot barn og familie i dagens vestlige samfunn (Plantin 2014:4). Samtidig har vi også god grunn til å tro at vektleggingen av «barns beste» og «tid med barn» også har i seg forventninger som aller mest rettes mot kvinner (Hays 1996:x, Ellingsæter 2004:149, 153, Ellingsæter 2005:381-382), og Ellingsæter mener at kravene til norske mødre intensiveres og at moderskapet remoraliseres (Ellingsæter 2005:373, 382).

Vi har grunn til å tro at moderskapet er særlig intensivert og moralisert på Sørlandet.

Ambivalensen knyttet til mødres yrkesarbeid er svært synlig i regionale medier, og statistikk og kvantitative analyser viser at Agder ikke bare har landets minst kjønnslikestilte *praksis*, men også *holdninger* (Kjeldstad og Lima 2010:28, Hellevik og Hellevik 2012:138)⁵². På Sørlandet har altså de nasjonale kjønnslikestillingsidealene mindre oppslutning enn andre steder i landet, selv om Teigen understreker at enigheten om disse idealene overdrives også når det gjelder landet som helhet⁵³. Min og kollegaers kvalitative forskning viser hvordan i

⁵¹ Farstad og Stefansen viser hvordan også islandske fedre legger stor vekt på å skape emosjonell nærhet til barna (Farstad og Stefansen 2015:60).

⁵² Dette understøttes også av en undersøkelse som viser at par hvor kvinnen er hjemme- eller deltidsarbeidende har de mest tradisjonelle holdningene til kjønnslikestilling (Lappegård og Kjeldstad 2010:20). Også Hellevik og Hellevik finner samsvar mellom kjønnslikestillingsholdninger og -praksis, og finner at likestillingsholdninger har en selvstendig effekt på praksis (Hellevik og Hellevik 2012:158). Skepsisen mot kjønnslikestilling på Sørlandet kan i alle fall delvis knyttes til religiøsitet: Religiøst aktive i Vest-Agder er mer skeptiske til likestilling mellom menn og kvinner enn religiøst aktive andre steder i landet, og der er også langt flere som er religiøst aktive i Vest-Agder enn i landet for øvrig (Magnussen, Repstad og Urstad 2012:215).

⁵³ Kvinner, unge og personer med høy utdanning er nå som tidligere mer likestillingsorienterte enn andre deler av befolkningen, og andelen unge menn som mener at kjønnslikestillingen bør føres videre sank faktisk kraftig mellom 1989 og 2001, samtidig som andelen unge kvinner som mente det samme, steg. Dette betyr at menn og

alle fall deler av agderregionen ser ut til å være sterkt preget av normer om at «den gode mor» jobber redusert for å legge til rette for den gode barndommen og det gode familielivet (Magnussen mfl. 2005:199). En del kjønnslikestillingsholdninger som sørlendinger har tatt stilling til og som gjør at de kommer ut med en tradisjonell profil, omhandler også nettopp kjønnsarbeidsdelingen i kjernefamilien (Magnussen, Repstad og Urstad 2012:218-220)⁵⁴. Vi har dermed all grunn til å tro at sørlendinger samlet sett ikke bare i sterkere grad forsvarer hus- og omsorgsarbeid for mødre, men også familieforsørgelse for fedre. Både disse holdningene og kvinners lave yrkesaktivitet ser ut til å ha sammenhenger med at både menn og kvinner på Agder har lavere utdanning enn hva som gjelder for menn og kvinner ellers i landet og har hatt det over tid (Magnussen 2012:24-27)⁵⁵. Selv om den nevnte barneorienteringen har påvirket måter å være foreldre på på tvers av klasse, så er foreldre som gjerne plasseres i arbeiderklassen mer opptatt av å skape et såkalt skjermet rom for omsorg for de minste barna, og mange kvinner jobber redusert og utenom vanlig arbeidstid for å få til dette (Stefansen og Farstad 2008:354-355, Stefansen 2011:76)⁵⁶. Samtidig tyder analyser jeg har vært involvert i at utdanningsnivå betyr mer for holdninger til kjønnsarbeidsdeling i familien i resten av landet enn på Agder, hvor religiøs aktivitet er det som kommer ut med størst effekt. Vest-Agders befolkning har en religiøs aktivitet som ligger markant over landsgjennomsnittet, og religiøst aktive sørlendinger er også betydelig mer skeptiske til kjønnslikestilling i familien enn det religiøst aktive andre steder i landet er (Magnussen, Repstad og Urstad 2012:206-207, 214)⁵⁷.

Den sterke barneorienteringen bør igjen forstås på bakgrunn av den omskifteligheten som preger både familie- og arbeidslivet i dagens Norge. Fellesskapene i arbeidslivet har jevnt

kvinnetilgjengelighet er mer uenige om behovet for økt kjønnslikestilling enn tidligere og også at menn i ulik alder har blitt mer uenige med hverandre (Teigen 2006). Samtidig er fedre med høy utdanning likevel mer likestillingsorienterte enn fedre med lav utdanning. Fedre med lav utdanning - og som også har partnere og foreldre med lav utdanning - er relativt ofte skeptiske til kjønnslikestilling og synes også ofte at staten har gått langt nok i å påvirke likestillingen mellom menn og kvinner i familielivet (Holter 2012:289).

⁵⁴ Ett eksempel er påstanden «Ektemannens oppgave er å tjene penger, konas oppgave er å ta seg av hjemmet og familien». I flere andre påstander er menns forsørgeransvar mer implisitt til stede. «Et barn under skolealder vil lide hvis moren er yrkesaktiv» er ett eksempel på en påstand som gir liten mening uten et tatt-for-gitt forsørgeransvar for far.

⁵⁵ Vi har grunn til å tro at i alle fall noe av denne relativt korte arbeidstiden for sørlandske kvinner har med utdanning å gjøre. Vi vet at kvinners lønnsarbeid øker med deres utdanningsnivå (Kitterød og Rønsen 2012:176-177), og sammenlignet med landsgjennomsnittet har kvinnene på Agder lavere utdanning (Magnussen 2012:24-31). Landsdelen ser også ut til å utmerke seg ved å ha en særlig lav andel kvinner med lang, høyere utdanning (utdanning som er lengre enn fire år) (Magnussen mfl. 2005:39-40).

⁵⁶ Plantin viser hvordan også svenske fedre med ulik klasseposisjon forstår og gjør sine faderskap på noe ulike måter (Plantin 2007:106-108).

⁵⁷ Disse analysene viste også at effekten av utdanning på slike holdninger har sunket i perioden 1998 til 2008 for hele landet (Magnussen, Repstad og Urstad 2012:211-214).

over blitt mindre varige og en høy frekvens av samlivsbrudd innebærer at også familielivet i mindre grad garanterer slike fellesskap (Noack og Lyngstad 2012:57-67). Dette gjelder i særlig høy grad for menn, siden mødre mye oftere enn fedre får hovedomsorgen for barna ved samlivsbrudd (Holter 2012:282). Menn kan altså jevnt over i langt mindre grad enn tidligere investere tid og krefter i arbeidslivet i visshet om at familien uansett «bare er der» når den trengs (Aarseth 2013:239-240), og fedres investering i og relasjoner til barna før samlivsbrudd påvirker ofte fordelingen av omsorgen ved slike brudd. Deres bruk av tid på og relasjoner til både kvinnelige partnere og barn må forstås i lys av dette. Deres investeringer i relasjonen til barn bør også forstås på bakgrunn av at denne kjærlighetsrelasjonen er den som statistisk sett har størst sjanse til å vare livet ut (Beck og Beck-Gernsheim 1995:32, 37, 73).

En annen side ved den norske hjemorienteringen er at hjemmets fysiske rammer synes å ha blitt viktigere. Nordmenn investerer mye tid, krefter og penger i boliger og fritidsboliger⁵⁸, og Aarseths informanter, som investerer mye tid i arbeidslivet, investerer *også* mye tid og krefter i hjemmet (Aarseth 2008:171-191). Nyholt mener at også det å skape et «ordentlig hjem» kan fremstå som en moralsk forpliktelse som særlig ligger på mødre i dagens samfunn (Nyholt 2007:109). Dagens norske mødre ser altså ikke bare ut til å gis et særlig ansvar for å skape den gode familien ved å bruke mye tid med barna, men også å skape en god ramme rundt det gode familielivet. Det pene, hyggelige og koselige hjemmet, en sentral og veldig synlig del av familiens materielle «infrastruktur», trenger heller ikke bare å utgjøre en nøytral ramme rundt familien. Den kan også fungere som markør for «innholdet»; som et tegn på nettopp den kjærligheten, varmen og omsorgen familiemedlemmene er eller bør være knyttet sammen ved (Gullestad 1989:57). Dette, sammen med de siste tiårenes økonomiske utvikling i Norge, utgjør også en bakgrunn mine informanternes forsørgervirksomhet må forstås på bakgrunn av. Agderfylkene har over tid vært preget av både arbeidsledighet og uførhet over landsgjennomsnittet (Halvorsen og Magnussen 2001:33-35, Magnussen mfl. 2005:36-37, Magnussen 2012:9-12), og våren 2015 meldte regionale medier på Sørlandet om omfattende oppsigelser i bedrifter som er underleverandører til olje- og gassindustrien. Disse bedriftene er relativt mannsdominerte (Magnussen og Svarstad 2012:7-9) og noen av mine informanter jobbet der da jeg intervjuet dem. Disse intervjuene fant imidlertid sted før disse oppsigelsene.

⁵⁸ Etter at menns tidsbruk på byggearbeid, vedlikehold og oppussing av bolig sank fra 1980-1990, steg den markant fra 1990-2010. Kvinner gjør jevnt over betydelig mindre slikt arbeid og har heller ikke på samme måte økt dette arbeidet fra 1980-2010 (Vaage 2012:86-88). I media er der også utallige oppslag om nordmenns store og økende pengebruk på oppussing og bolig mer generelt.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at den norske velferdsstaten, lav arbeidsledighet og den generelle økonomiske utviklingen de siste tiårene har gjort at risikoen for å ikke kunne forsørge sin familie og for at dette skal få betydelige konsekvenser for familiens levekår er mindre enn i tidligere tider og utenfor Norges grenser. Mye ser også ut til å ligge til rette for kjønnslikestilte familieforsørgelse. Det virkelige store norske kjønnslikestillingsprosjektet har vært å få kvinner til å øke sitt lønnsarbeid, kvinner *har* økt dette arbeidet og tjener stadig mer og kjønnslikestilling i familie- og arbeidsliv har stor oppslutning i befolkningen. Fokus på nærværende fedre og en velferdsstat som ikke lenger baserer seg på og støtter opp under menn som familiens hovedforsørger har også lagt og legger til rette for kjønnslikestilte familieforsørgelse.

Samtidig har ikke kvinners økte lønnsarbeid blitt fulgt av betydelige reduksjoner i menns lønnsarbeid, det er fremdeles nettopp menn som jobber mest og forskjellen til kvinners arbeidstid er fremdeles stor. Dette kan vi forstå på bakgrunn av at den norske velferdsstaten særlig lenge støttet opp om menn som familiens hovedforsørgere og at den norske familiepolitikken gjennom historien og også i dag på noen måter legger opp til et såkalt tosporet foreldreskap. Ikke minst har vi grunn til å tro at denne situasjonen også har noe med våre holdninger å gjøre. Oppslutningen om kjønnslikestillingsprosjektet er ikke er unison, og vi har sett at det aller mest er kvinner som forventes å oppfylle idealer om «tid til barn» og «ordentlige hjem». Vi har også sett at dette skjer i en kontekst hvor standardene for hva et godt hjem er kan forventes å være høye og stadig økende og hvor menns investeringer av tid og krefter i arbeidslivet jevnt over gir den høyeste pengegevinsten. Samtidig har vi sett tegn på at det kjønnsdelte arbeidslivet ikke bare *gir* menn og kvinner ulike muligheter for å forsørge sine familier, men at menn og kvinner også *velger* slike ulike muligheter.

Kvinne- og kjønnsforskningen gir noen svar på denne situasjonen ved å vise at de koblingene mellom kvinner, kvinnelighet, barneomsorg og hjemskaping (Aarseth 2008:109) som ble etablert i løpet av moderniseringsprosessen fremdeles gjør at kvinner gjør mye slikt arbeid og at dette kunnskapsrike arbeidet kan sitte dypt i kvinners kropp. At menn gjorde stadig mer omsorgs- og husarbeid avkjønnet ikke dette arbeidet. Vi har også sett at kvinners lønnsarbeid ble diskursivt underordnet da idealet var den funksjonsdelte familien, samt at en kjønnslikestillingsdiskurs kan tilsløre at det er diskursen om mannen som hovedforsørger som har såkalt hegemoni. Det er nettopp på denne bakgrunnen, og på bakgrunn av at det er *menn*

som beskrives som særlig trege når det kommer til å bli mer kjønnslikestilte i sin praksis, at det er interessant å studere menns familieforsørgelse på en måte som er inspirert av institusjonell etnografi. Da kan man - i stedet for å adoptere begreper og deres innhold - gå inn i et begrep som familieforsørgelse og finne ut hva slags *virksomhet* det kan romme. Da kan man ikke minst også bringe *sosiologiens* begrensende og tilslørende kraft inn i forklaringen av tregheten som preger den moderne kjernefamilien og det heteroseksuelle kjønns- og arbeidsdelingsarrangementet. Kvinneforskningens, kjønnsforskningens og manns- og maskulintetsforskningens definisjon av lønnsarbeid, som er den samme som kjønnslikestillingspolitikken ser ut til å ha brukt, ser nemlig ut til å ha bidratt til at vi i liten grad har sett at også *menns* familieliv fremdeles bør forstås i lys av koblinger mellom menn, mannlighet og arbeid som ble etablert i løpet av moderniseringsprosessen.

Gangen i avhandlingen

Denne avhandlingen består av en første del som inneholder innledning, teorikapittel og metodekapittel. Denne delen utgjør springbrettet mitt. Den andre delen er en analysedel bestående av to kapitler, og det er her jeg beskriver og analyserer mine informanters forsørgervirksomhet. Den tredje delen er en avslutningsdel. Her oppsummerer jeg først analysekapitlene mine, før jeg løfter blikket fra den detaljerte utforskningen av forsørgervirksomhet, og setter fokus på og tydeliggjør hvordan denne kan sies å være koordinert med andre ting som skjer i familiene til mennene jeg har intervjuet. Kapitlet avsluttes med at jeg tar opp igjen spørsmål og underbygger påstander jeg kom med i de første delene av innledningen og også sier noe om min studies overføringsverdi. Her sier jeg også noe om hva som er et nødvendig steg mot å gjøre familieforsørgelsen i dagens Norge mer kjønnslikestilt.

2 Familieforsørgelse som taus og kroppsliggjort virksomhet: Mitt teoretiske blikk

Å forstå og studere familieforsørgelse som virksomhet i sosiale relasjoner menn inngår i utgjør som nevnt det viktigste metodologiske og analytiske redskapet i denne studien. Å studere og forstå denne virksomheten og den tilhørende kunnskapen som noe som også kan sitte i kroppene deres som en praktisk sans, og som en kunnskapsrik praksis som kan være med på å gjøre informantene mine til menn, er også sentralt. I dette kapitlet viser jeg hvordan jeg bruker perspektiver og fremgangsmåter fra Dorothy E. Smiths sosiologi institusjonell etnografi i arbeidet mitt. Jeg viser også hvordan jeg bruker perspektiver på kroppsliggjøring av «det sosiale» fra Maurice Merleau-Ponty og Pierre Bourdieu. Merleau-Ponty var fenomenolog og influerte den sosiologiske virksomheten til både Smith og Bourdieu, og det er i hovedsak nettopp de mer fenomenologiske perspektivene ved arbeidene til disse to sosiologene jeg bruker i denne avhandlingen. Til slutt i kapitlet diskuterer jeg hvordan jeg forstår og bruker sentrale begreper, og i den diskusjonen viser jeg også hvordan jeg tenker rundt forsørgervirksomhet som en potensielt mannlighetsbekreftende praksis.

Familieforsørgelse som virksomhet

Jeg startet som nevnt ut doktorgradsprosjektet mitt med å skulle studere koblinger mellom menns «forsørgeransvar» og deres «håndtering av helse». Arbeidet tok fraspark i forskning som tydet på at menns forsørgeransvar bidro til at de prioriterte å «holde motoren i gang» når de ble syke, og dermed undertrykket sykdomssymptomer og ventet med å ta kontakt med lege (Lilleaas 2006:2, 7). I etterkant ser jeg at jeg innledningsvis nærmest ubevisst trodde at jeg visste hva det innebar å ha et forsørgeransvar. Handlet det ikke i hovedsak om å jobbe masse og litt om å bekymre seg for økonomien? Jeg intervjuet mine ti første informanter to ganger hver, og alt syntes så langt å være såre vel. Da jeg satt med en stor mengde data i form av transkriberte intervjuer foran meg, fikk jeg imidlertid et problem. For hvor var forsørgeransvaret? Og hvor var koblinger mellom dette ansvaret og måtene mennene håndterte helse på? Jeg startet analysen min med å gå gjennom to lange intervjuer med en mann jeg syntes var veldig opptatt av økonomi, men ikke engang i intervjuene med ham klarte jeg å se noe av dette. Hvis jeg mente at forsørgeransvaret og sammenhenger med andre

ting som skjedde i mennenes hverdag likevel *var* der, måtte jeg i så fall - også *etter* store deler av dataproduksjonen var ferdig - argumentere for dem. Jeg kunne ikke vise dem empirisk.

Det var på dette tidspunktet jeg støtte på institusjonell etnografi (IE) for andre gang. Jeg hadde nemlig prøvd å sette meg inn i Smiths sosiologiske fremgangsmåte tidligere, men strevde med å skjønne hva og hvor hun ville. Denne andre gangen ble imidlertid inngangen metodologisk i stedet for ontologisk. Jeg fulgte et råd om å gå gjennom de transkriberte intervjuene med den første informanten på nytt, denne gangen på utkikk etter hans forsørgervirksomhet og hans kunnskap om denne virksomheten. Jeg stilte følgende spørsmål til dataene mine: Når denne informanten forsørger familien sin, hva *gjør* han da? Hva slags «arbeid» kan dette bestå av, fysisk, mentalt og emosjonelt, og hva slags kunnskap kreves og bygges når han gjør familieforsørgelse? Og hvordan kan hans forsørgervirksomhet sies å være koordinert med andre ting som skjer i relasjoner han inngår i? Som sosiologer *vet* vi at våre perspektiver har mye å si for hva vi får øye på i dataene våre og også for vår forståelse av det vi ser. Den massive forskjellen mellom det jeg så i første og andre analyserunde, og den påfølgende erkjennelsen av den tilsørende kraften i et tilsynelatende uskyldig begrep som forsørgeransvar, gjorde imidlertid denne erfaringen skjellsettende, og Smith skriver at:

Discovery in institutional ethnography means, much of the time, not just learning what she or he did not know but disrupting either the concepts with which she began research or the preconceptions not fully formulated (Smith 2005:141).

Sett med «virksomhetsbriller» ble min økonomiopptatte informant til en mann som snakket om kunnskapsrik forsørgervirksomhet jevnt og trutt gjennom to lange intervjuer og som koordinerte sin familieforsørgelse med annen virksomhet i sosiale relasjoner han inngikk i. Og selv om akkurat han så ut til å gjøre særlig mye forsørgervirksomhet, så fant jeg igjen måter han tenkte, gjorde, følte og kunne familieforsørgelse på i de andre transkriberte intervjuene. At institusjonell etnografis virksomhetsbegrep «virket» vekket min interesse for ontologien og epistemologien det bygger på. Allikevel er det i all hovedsak de begrepsmessige forskningsverktøyene virksomhet og virksomhetskunnskap jeg bruker i mitt arbeid, og jeg gjør ingen institusjonell etnografi. De nevnte begrepene henger imidlertid tett sammen med - og forstås i mine øyne best på bakgrunn av - institusjonell etnografis ontologi og epistemologi. Derfor beskriver jeg sentrale deler Smiths sosiologiske fremgangsmåte, slik jeg forstår den, før jeg går videre til å beskrive de begrepene som er mest sentrale i mitt arbeid nærmere.

Institusjonell etnografi er først og fremst en metodologi, en fremgangsmåte for utforskning av «det sosiale» - men en fremgangsmåte som har ontologiske og epistemologiske røtter (Widerberg 2015:14-15). Denne fremgangs- og tenkemåten bygger på sosiologisk kunnskap⁵⁹, samtidig som den er utviklet som et alternativ til det Smith kaller mainstream/etablert sosiologi (Smith 1999:5, Smith 2005:2, 29, 49-69)⁶⁰. Smith er dypt kritisk til mye sosiologi fordi den i følge henne ikke makter å gjøre det den egentlig skal: utforske og gripe «det sosiale». Som navnet indikerer, så kan noen etnografiske måter å forstå verden på og forske på sies å sitte i ryggraden til Smiths sosiologiske fremgangsmåte, og vi har grunn til å anta at hun mener at sosiologer har noe viktig å lære av det etnografiske forskningsarbeidet som ofte gjøres av antropologer⁶¹. Wadel skriver at antropologer oppdager og forstår andre kulturer gjennom sine vanskeligheter med å forstå (Wadel 1991:15), og forsker man på «de andre», slik antropologer fremdeles gjør oftere enn sosiologer, innretter man gjerne dataproduksjonen på måter som øker mulighetene for oppdagelse og utforskning. Vi har imidlertid grunn til å spørre hvorvidt det er mindre viktig å prøve å stille oss litt uforstående til vårt «nærmiljø» - og studere også det mest mulig utforskende. Kan det være at den geografiske, tankemessige og språklige nærheten til forskningsfeltet vårt ikke bare er en fordel, men for eksempel øker faren for forskningsmessige blind-spots (Hart og McKinnon 2010:1048)? Og er kanskje Widerberg inne på noe viktig når hun skriver at utforskning og oppdagelse i vårt eget moderne samfunn kan være viktigere enn noen gang, fordi så mye er mediert, begrepsfestet og ferdigkategorisert (Widerberg 2015:13-14) - og dermed tilsynelatende uttømmende forstått?

Smith mener at mange sosiologers manglende evne til å finne ut hva som skjer i det sosiale henger sammen med selve måten vi lærer, tenker og gjør sosiologi på. Ofte starter vi nemlig

⁵⁹ I følge Smith er institusjonell etnografi vokst ut av feministisk bevisstgjøringspraksis og forskning, og benytter seg av innsikter fra ulik feministisk teori, Marx' og Engels' materialistiske metode, Garfinkels etnometodologi, Meads og Bakhtins dialogiske perspektiver, Foucaults diskursbegrep og poststrukturalistiske perspektiver på tekst mer generelt (Smith 1999:232, Smith 2005:2, 50). Hun bruker også Volosinovs språkforståelse (Smith 2012b:61), og er i følge Widerberg også inspirert av Merleau-Ponty og Schutz (Widerberg 2012:124). Smiths røtter i Marx' og Engels' materialistiske metode diskuteres inngående i Smith 2012a.

⁶⁰ Mye norsk sosiologi har i relativt stor grad blitt gjort «medenfra og opp», og det nok ikke norsk sosiologi som aller mest rammes av alle deler av Smiths kritikk mot sosiologien. Samtidig har Smith kritiske merknader også mot retninger som grounded theory, og ville antakeligvis også hatt det mot en del norsk sosiologi.

⁶¹ Det å forstå folks mentale, språklige, emosjonelle og fysiske gjøren som deler av et hele og som sammenkoblet med andres gjøren, samt troen på viktigheten av å starte i det folk gjør i sine hverdagsliv og studere det sosiale ved hjelp av et spekter av metoder, er eksempler på forståelser og fremgangsmåter som Smith deler med mye etnografisk forskningsarbeid. Samtidig er der også forskjeller, og for eksempel mener Smith at det er obligatorisk for det sosiologiske etnografiske arbeidet å utforske også det man gjerne kaller «systemnivået» i konvensjonell sosiologi, men som Smith kaller styringsrelasjoner (Smith 2005:35-38, 49, 59). Det er det ikke for antropologer.

ikke med grundige etnografiske studier av det folk gjør, men i og med folkelige og sosiologiske begreper som er ment å beskrive sosiale fenomener, men som i stedet ofte tilslører mye av det som skjer. Smith sier faktisk at vi ofte går så langt at vi i realiteten *erstatte* det folk gjør med disse tilsynelatende selvforklarende begrepene og gjør disse til subjektene og aktørene i forskningen vår (Smith 2005:31, 54-56). Ved å adoptere begreper i stedet for å utforske dem, og ved å la visse typer teori styre og «nedlesse» forskningen vår (Smith 2005:50), produserer vi i følge henne et dypt skille - og et altfor vilkårlig forhold - mellom sosiologien og virkeligheten rundt oss. Vi produserer og reproducerer et lag av diskursive enheter som får forrang, som undertrykker og fortrenger deler av det faktiske - det som skjer «der ute», utenfor den sosiologiske teksten, og som involverer faktiske mennesker (Smith 1999:6, Smith 2005:54-56, 117). Når vi gjør det, så *objektiverer* vi verden rundt oss, og gjør den til noe som skjer utenfor og over folk. Smith sier det slik:

(Marx and Engels' critique of those they describe as the German ideologists) is a critique of a method of reasoning about society and history that treats concepts as if they were agents. This, I suggest, is precisely the problem of mainstream sociology. Concepts are substituted for or displace the actual, in which, by whatever indirect means, they originate: the actual becomes selectively represented as it conforms to the conceptual; the conceptual becomes the dominant mode of interpreting the resulting selection (Smith 2005:54).

Det faktiske blir gjort om til et uttrykk for det diskursive (Widerberg 2015:19). I denne kritikken ser Smith ut til å ha mye til felles med Schwalbe. Han mener mange sosiologers hang til begrepsfesting og kategorisering tingliggjør - og med det reduserer - sosiale prosesser. Han mener også at når vi studerer sammenhenger i det sosiale, så studerer vi ofte i realiteten samspill mellom slike tingliggjøringer («reifications»). Dette gjør i følge ham at vi ofte ender opp med å «jakte på skygger» og havner opp i analytiske blindveier (Schwalbe 2000:775-778).

Min første tilnærming til familieforsørgelse rammes åpenbart av Smiths og også Schwalbes kritikk. Forsørgeransvar ble et begrep som erstattet det informantene mine gjorde; en blindspot i stedet for noe jeg utforsket, noe som innsnevret blikket mitt og stengte for forståelse i stedet for noe jeg gikk «inn i» for å utforske som virksomhet. Også en god del av den manns- og maskulinitetsforskningen jeg har gått gjennom i forbindelse med dette avhandlingsarbeidet kan sies å rammes av denne kritikken. Der synes generelt å være et stort fokus på hva menns gjøren - inkludert deres måter å tenke og snakke på - bør kalles og hvordan denne bør

kategoriseres⁶², og Schwalbe går så langt som å kalle denne forskningen «an industry devoted mainly to the endless description of masculinities» (Schwalbe 2014:30). Dette bidrar i følge ham til at fokuset på menns undertrykkende praksiser forsvinner. Hearn, på sin side, skrev allerede i 1996 at «masculinity is often a gloss on complex social processes» (Hearn 1996:213), og han mener altså at selve begrepet ofte bidrar til å dra oppmerksomheten bort fra menns praksiser. I stedet bør vi i følge ham studere «det menn gjør, tenker eller føler» og eventuelt vise hvordan mannlig praksis er «maskulinisert» fremfor å snakke om maskulinitet som en «selvstendig substans» (Hearn 1996:208, 214). Hearn og Pringle skriver også i 2006 at det er bedre å studere menns individuelle og kollektive praksiser, om menns identiteter eller diskurser om menn enn om maskuliniteter (Hearn og Pringle 2006b:7)⁶³.

At det Smith kaller mainstream sosiologi ikke utforsker og forstår det sosiale i den grad den burde, er i seg selv en alvorlig kritikk av de sosiologiske konvensjonene og den sosiologiske kunnskapen. Enda mer alvorlig er det i følge Smith at vi som sosiologer - dersom vi ikke klarer å gå bak begrepene og teoriene og *utforske* det sosiale, og å lage en forskning folk kan bruke for å forstå og endre det sosiale rundt seg - står i fare for å «skrive det sosiale» fra de styrendes perspektiv (Smith 1999:5, Hart og McKinnon 2010:1048, Widerberg 2012:123, Widerberg 2015:18-22). Gjør vi det, blir vi delaktige i å reproducere de maktforholdene som allerede eksisterer i samfunnet (Smith 1987:2-3, 216, Smith 1999:5)⁶⁴. Skal vi i stedet utforske det sosiale må vi i følge Smith alltid starte der det sosiale i følge institusjonell etnografi gjøres og kan gripes; i det folk gjør i sine hverdagsliv. Det var dette jeg gjorde da jeg startet analysen på nytt og begynte å se etter hvordan mine informanter *gjorde* familieforsørgelse.

⁶² Holter skrev i 1999 at det han da kalte mannsforskning i stor grad brukte typologier (Holter 1999:33).

⁶³ Samtidig har både Hearn og mange andre manns- og maskulinitetsforskere bidratt inn i en stor, EU-finansiert rapport om menn og likestilling hvor det blant annet skrives at ««caring masculinity» is already taking place in the everyday lives of men (...)» (Belghiti-Mahut mfl. 2013:2). Her skrives det altså som om et teoretisk begrep opptrer i menns hverdagsliv. Et annet eksempel kan tas fra Bekkengen, som i 2003 skriver at «I min analys av mäns och kvinnors föräldraskap och föräldraledighet kom jag fram till att det i hög grad handlar om huruvida männen representerar en barnorienterad maskulinitet. Samtidigt är det fullt möjligt för män att begränsa den barnorienterade maskuliniteten till att gälla på en diskursiv nivå, utan att omsätta den i praktiken» (Bekkengen 2003:188). Slik hun skriver, er mennene representanter for en maskulinitet som ligger utenfor seg selv, og deres praksis blir fremstilt som en «begrensning» eller «ikke-omsetting» av denne maskuliniteten.

⁶⁴ Også her har Smith mye til felles med Schwalbe, som sier at sosiologi som kan gi bedre forklaringer på hvordan ting henger sammen, også er mer nyttig når det kommer til å skape sosial endring for underprivilegerte grupper (Schwalbe 2000:777, 781). Smiths problematisering av sosiologers «skrivning av det sosiale» ligner også på Bourdieus tanker om at vi som forskere står i fare for å skrive vårt eget forhold til det sosiale og våre måter å forstå dette på inn i «objektet» vi skriver om (Widerberg 2005:20).

Institusjonell etnografi har en helhetlig tilnærming til folks gjøren som inkluderer både fysiske handlinger og mentale, følelsesmessige og språklige aktiviteter. Å tenke, føle og snakke er også ting vi gjør, og å splitte hode og kropp og tanke, språk og handling ses som kunstig og ikke beskrivende for folks måte å være i verden på (Smith 2005:75-76). Selv om IE bygger på det vi kan kalle en sjenerøs tilnærming til folks gjøren, så tilbys samtidig noen begreper styrer forskerblikket vårt - både i samtaler med informanter og i analyse (McCoy 2006:110). Dette er begrepene «work» og «work knowledge» (Smith 2005:145-155)⁶⁵, eller virksomhet og virksomhetskunnskap på norsk (Widerberg 2015:15)⁶⁶. Folks *virksomhet* inkluderer i institusjonell etnografi alt folk gjør som krever tid og krefter, som de mener å gjøre, som gjøres under spesifikke omstendigheter, med ulike metoder og verktøy, og som de kanskje må tenke over (Smith 2005:151-152). Smith forklarer formålet med virksomhetsbegrepet slik:

The concept of work as defined here helps to direct the ethnographer. It is a reminder to constantly return to the particularities of what people are or have been doing, to their thinking and feelings as well as to the circumstances, means, time, and other resources of that activity (Smith 2005:157).

I følge McCoy så finner slik virksomhet sted i grenseflaten mellom individuelle subjekter, situert i sine kropper, og den fysiske og sosiale verden (McCoy 2006:111). Folks virksomhet er kompetent, og folk er selv eksperter på sin egen virksomhet (Smith 1987:165). For å komme på sporet av folks virksomhet, og for å skjønne denne, bør datagenereringen dermed innrettes slik at den produserer det Smith kaller *virksomhetskunnskap*. Denne kunnskapen inkluderer personers erfaring av og i sin virksomhet; hva de gjør, hvordan de gjør det, inkludert hva de tenker og føler, samt koordinering av folks virksomhet med virksomhet i sosiale relasjoner de inngår i (Smith 2005:151). Hva Smith mener med koordinering kommer jeg snart tilbake til. Før jeg går videre vil jeg imidlertid fremheve at IE-inspirerte forskere altså ikke utelukkende er ute etter ting som blir gjort og sagt og etter å gjøre dette til datamateriale forskeren skal analysere alene. Folks italesetting av fysiske handlinger og av

⁶⁵ Vi kan si at Smiths arbeidsbegrep avgrensner og konkretiserer det «å gjøre», som er utbredt i norsk kjønnsforskning. West og Zimmermans artikkel «Doing Gender» (West og Zimmerman 1987) viser likheter mellom deres perspektiv på hvor og hvordan kjønn gjøres og bør studeres og Smiths holdning til hvordan ting mer generelt gjøres og dermed bør studeres. Der er også viktige forskjeller, og Smith og West og Fenstermaker har over tid diskutert likhetene og forskjellene i sine måter å tenke og gjøre sosiologi på. Jeg skriver litt mer om dette mot slutten av kapitlet, men går ikke i dybden på disse spørsmålene i denne avhandlingen.

⁶⁶ «Arbeid» er et innarbeidet sosiologisk begrep med en annen betydning enn den Smith forsøker å få frem med det begrepet hun har utviklet, og det er et poeng i seg selv å lede assosiasjonene bort fra lønnsarbeid.

ting som sies, sammen med refleksjoner og følelser knyttet til dette, utgjør i stedet selve den virksomheten man er ute etter. Selv om en informant vet mye om sin egen virksomhet, kan det være vanskelig for henne å sette ord på særlig taus virksomhet uten å samarbeide med en forsker som vet hva hun skal spørre etter og hvordan. Samtidig kan ikke forskeren få tak i det Smith kaller virksomhetskunnskap uten å snakke med informantene sine. Dette viser tydelig hvordan forsker og informant produserer kunnskap sammen i institusjonell etnografi.

Det å innrette datagenereringen slik at den produserer virksomhetskunnskap handler altså om å få folk til å italesette mest mulig av det som skjer, i vid forstand, også det som gjerne ikke er artikulert fra før, og gjøre dette til «erfaring»⁶⁷ i samarbeid forskeren. Dette krever at man kommer forbi såkalte «institutional captures», eller *institusjonelle forståelser* på norsk (Widerberg 2015:17). Selv om folk er bærere av kunnskap om sin egen virksomhet (Smith 2005:9), så kan imidlertid språk fra institusjonelle diskurser komme inn og «svelge» den subjektive erfaringen når mennesker snakker om det de gjør i institusjonelle relasjoner (Smith 2005:156-157). Erfaringen forsvinner ut av syne ved at folk beskriver sin egen virksomhet i institusjonens termer og derigjennom begrenser denne ved å utelukke det som ikke passer inn i institusjonens diskurs, begreper og kategorier⁶⁸. Resultatet er at beskrivelsene deres blir nokså erfaringstomme. Rua beskriver utfordringen med institusjonelle forståelser slik:

Det paradoksale problemet som må løses, er at språket under intervjuet på en og samme tid både er en formidler av erfaring, og noe som kan stå i veien for å fange erfaringen. (...) Erfaringer som ikke er diskursivt anerkjent blir borte for den som undersøker dem nettopp gjennom språket (i for eksempel intervjuer) (Rua 2009:12).

Det er altså ikke bare forskernes språk og forståelse som blir fanget av språket, selv om forskerne kan ha den ulempen et ekstra lag av fagspråk utenpå det som skjer kan sies å utgjøre. Selv om der ligger en generell samfunnsontologi til grunn for Smiths forskningsprogram så er den spesielt innrettet mot å studere den rollen institusjonelle forhold har å si for hva som skjer i de relasjonene folk inngår i. Dette er fordi hun mener at slike institusjoner spiller en stor rolle for hvordan moderne samfunn fungerer (Smith 1999:73, Smith 2005:7-20). Det er på denne bakgrunnen begrepet om institusjonelle forståelser eller

⁶⁷ Smith mener at vi først kan kalle noe som har skjedd eller skjer for erfaring i det det italesettes. Erfaring er alltid noe som skapes i et samarbeid, i dialog, skriver hun (Smith 2005:126).

⁶⁸ Det er imidlertid ikke bare slik at institusjonelle forståelser begrenser virksomhet. De utgjør også handlingsimperativer. De kan sette i gang handling og få ting til å skje på visse måter. Ikke minst kan institusjonelle forståelser gi oss viktig kunnskap om institusjonene de brukes i (Widerberg 2015:17).

«ifangetakelser» må forstås. Samtidig er alt språk strukturert av diskurser, og for meg har begrepet synliggjort og satt ord på «erfaringstomhet» også i det mine informanter forteller om sitt arbeids- og familieliv. Begrepet har også hjulpet meg å få øye på hvordan begreper i den offentlige norske likestillingsdiskursen fortrenger noen erfaringer som fremdeles er mer menns enn kvinners, slik jeg nevnte helt innledningsvis i denne avhandlingen. Ikke minst har også jeg hatt nytte av et bestemt fokus og konkrete teknikker for å få informantene mine til å snakke på en måte som favner mest mulig av deres forsørgervirksomhet. Selvfølgelig vil språket likevel aldri favne eller dekke alt det som hender, blant annet fordi vi ikke har språk for alt som skjer (Smith 2005:18, 123). Det er også slik at dialogen mellom forsker og informant, som i en idealisert form kunne ha produsert ren virksomhetskunnskap, alltid i en eller annen grad vil preges av institusjonelle forståelser.

Begrepene virksomhet og virksomhetskunnskap er basert i institusjonell etnografis brede og helhetlige forståelse av menneskelig handling. Også det at virksomhet skal studeres og forstås som koordinert tydeliggjør hvordan disse begrepsmessige forskningsredskapene bærer i seg denne sosiologiske fremgangsmåten ontologi. Denne ontologien styrer blikket bort fra informanter og over til relasjoner informanter inngår i, og mot sammenhenger mer enn mot årsakskjeder. Fokus er ikke på subjektene som personer, med sine holdninger, karaktertrekk, identiteter eller andre ting, men på hva de kan fortelle oss om sin virksomhet - en virksomhet som koordineres i de sosiale relasjonene de inngår i (Smith 2005:38, 59, 61, Widerberg 2015:22-23). Når jeg skriver at fokus rettes mot sosiale relasjoner, er det altså ikke disse relasjonene i seg selv vi skal studere, men *virksomheten som foregår der*. De sosiale relasjonene utgjør altså det «stedet» hvor «det sosiale» skjer og hvor vi skal se etter og studere dette (Widerberg 2015:22). I institusjonell etnografi forstås «det sosiale» som koordinering av folks bevisstheter og aktiviteter (Smith 2005:57-60). Våre tanker og handlinger er koordinert med andres tanker og handlinger, og som sosiologer bør vi studere nettopp hvordan folks virksomhet er implisitt og eksplisitt koordinert med andres virksomhet. Smith mener imidlertid at vi ikke bare skal kikke «rundt» oss med ståsted i folks hverdagsliv, og arbeide etnografisk «horisontalt», i såkalt lokale relasjoner. Vi bør også arbeide etnografisk «vertikalt» eller «oppover» (Widerberg 2012:127). Vi bør studere hvordan vi alle deltar i, og påvirkes av, såkalt translokale relasjoner eller styringsrelasjoner. Dette er relasjoner som overskrider lokalt spesifikke kontekster og som ikke fullt ut er synlige for oss, og de defineres som massive og komplekse koordineringer av menneskers virksomhet som objektiviserer menneskers bevissthet og handling på tvers av tid og rom (Smith 2005:10). Dette er Smiths

alternativ til det som i mer konvensjonell sosiologi gjerne kalles sosiale systemer eller systemnivået. Selv om hun er opptatt av store institusjoner, er det imidlertid ikke utforskning av bestemte og avgrensede institusjoner som er hovedformålet med IE. Det er tvert om å vise *hvordan folks hverdagsliv er «hektet opp i» og preget av slike relasjoner*, og antakelig koordinert med det som skjer i flere slike relasjoner på én gang. I et samfunn som det norske, hvor institusjonene er så mange, griper så langt inn i livene våre og også griper inn i hverandres virksomhet, kan en slik fremgangsmåte være særlig fruktbar. Akkurat hva den sosiale koordineringen lokalt og translokalt ulike steder og til ulike tider består av er imidlertid ikke definert på forhånd, og kan ikke sannsynliggjøres med teori. Den må tvert om både studeres og vises empirisk (Smith 1999:37, Smith 2005:35-38, 135). Smith mener imidlertid at det først og fremst er med språket - når vi snakker - at vi koordinerer på det hun kaller bevissthets- eller subjektivitetsnivå (Smith 2005:76). På dette nivået er det først og fremst ved tale at vi bringer våre subjektiviteter inn i den sosiale koordineringen og skaper et såkalt interindividuell territorium (Smith 2005:77)⁶⁹.

Også det at virksomhet er sosialt koordinert virket utvidende på synsfeltet mitt og forståelsen min, selv om jeg kun studerer det som skjer i en del såkalt lokale relasjoner mine informanter inngår i og kun gjør dette fra mennenes ståsted. Jeg følger og studerer ikke denne koordineringen i den grad en studie som følger «IE-oppskriften» ville gjort det, og fra et IE-perspektiv forstås min studie best som et startpunkt for videre studier av det som skjer i relasjoner mine informanter inngår i og som har betydning for deres forsørgervirksomhet. Som nevnt er også hverdagslivet i familien, og mer konkret menns familieforsørgelse, hektet opp i det som skjer i store institusjoner eller organisasjoner, og en fullskala institusjonell etnografi ville utforsket akkurat hva som skjer i slike prosesser. Jeg kunne for eksempel gått mer inn i hvordan ting som skjer på mine informanters arbeidsplasser, økonomiske forhold eller velferdsordninger påvirker deres forsørgervirksomhet. Av tidshensyn, men også fordi familien er en annen type institusjon enn de institusjonene institusjonell etnografi er innrettet mot, har jeg holdt meg til å utforske mine informanters forsørgervirksomhet i de mest lokale relasjonene deres, og dette skriver jeg mer om ganske snart. Likevel hjalp altså IEs fokus på koordinering meg å få øye på hvordan forsørgervirksomheten til mennene jeg har intervjuet

⁶⁹ Smith forstår også tekst som å ha et koordinerende potensiale i store institusjoner. Moderne institusjoner kan ikke eksistere uten tekst, skriver hun (Smith 2005:101-119). Hun har utviklet en sosiologisk måte å studere tekst på, og mener vi ikke må ta tekster ut av den sosiale koordineringen de inngår i. I stedet må vi studere hvilke tekster som kommer inn og påvirker det som skjer et bestemt sted, og hvordan (Smith 2005:168-170).

kan sies å påvirke og påvirkes av andres virksomhet i relasjoner de deltar i. Når fokus rettes mot virksomhet begrepene kan sies å «bestå av» mener jeg muligheten for å se og vise slike sammenhenger - i stedet for å sannsynliggjøre dem med teori - øker.

Jeg har tatt ytterligere én forståelse fra institusjonell etnografi med meg inn i arbeidet med denne avhandlingen. Jeg har så vidt nevnt Smiths skepsis mot bestemte måter å bruke sosiologisk teori på. Mer konkret er hun skeptisk til at man «presser ferdige begrepsmessige rammeverk nedover ethvert forskningsprosjekt», til at man som nevnt «nedlesser» forskningen med teori og til at man bruker sosiologisk teori som i følge henne ikke bygger på og utvider folks kunnskap om sin egen hverdag (Smith 2005:50). Slik bruk av teori er i følge henne også en grunn til at det oppdagende blikket innsnevres i mye sosiologi. Når teorien sitter i førerretet, får den bestemme for mye over hva vi får øye på i forskningen vår (Smith 2005:49-69). I stedet skal vi i følge Smith for det første utforske de teoretiske begrepene våre - og slik gjøre sosiologi på sosiologien - slik at vi blir mer kritiske til vår egen kunnskapsproduksjon. For det andre skal vi bruke teori som hjelper oss å forstå funnene våre, hvis det er nyttig for oss.

Å bruke teori er med andre ord langt fra obligatorisk, slik Smith ser det. Allerede fra starten av innrettet jeg intervjuene mine slik at jeg hadde mulighet til å få øye på virksomhet som var taus og kroppsliggjort. At jeg *beholdt* slike perspektiver handler imidlertid om at kroppsliggjort virksomhet og kunnskap kom til syne da jeg gikk til verks på en IE-inspirert måte og at de opplevdes som fruktbare perspektiver å analysere denne virksomheten med. Perspektivene fra manns- og maskulinitetsforskningen har i større grad blitt trukket inn senere i forskningsprosessen, fordi jeg har funnet dem fruktbare for analysen min.

Familieforsørgelse som noe som sitter i kroppen, og som en måte å være i verden på

Sosiologisk teori har blitt kritisert for å ta for gitt vestlig kulturs skille mellom hode og kropp, for å gi bevisstheten høyest status og for å i stor grad bare implisitt inkludere kroppen (Turner 1992:23-26, Cregan 2006:9). Som vi skal se i neste avsnitt, målbærer både Smith og Bourdieu denne kritikken og forsøker å gjøre sosiologi på en måte som overskrider dette skillet, om enn på forskjellige måter. Å påpeke at også kroppen spiller en rolle i det sosiale utgjør én viktig kritikk av toneangivende sosiologiske tilnærminger. Merleau-Ponty mener imidlertid ikke bare at kroppen er viktig for vår væren i verden, men at den forklarer mer av menneskelig

handling enn hva bevisstheten gjør. Han viser også eksempler som i følge ham illustrerer hvordan vår vestlige hang til å dele opp og skille ting fra hverandre stenger for forståelse av menneskelig væren, og argumenterer for at hvis vi vil forstå det folk gjør, så må deres kropp og bevissthet forstås som uskillelige og udelelige (Merleau-Ponty 1994:70, 73). Han sier det slik:

Konkret oppfattet er mennesket ikke en psyke knyttet til en organisme, men den eksistensen kommen og gåen, der snart lader sig være kroppslig og snart hengiver sig til personlige akter. De psykologiske motiver og de kroppslige anledninger kan sammenflettes, fordi der ikke er en eneste bevægelse i en levende krop, der er absolut tilfældig, hva angår psykiske intentioner, ikke en eneste psykisk akt, som ikke i det mindste har fundet sit udspring eller sin almene udformning i fysiologiske dispositioner. Det drejer sig aldrig om et uforståelig møde mellom to kausaliteter og ej heller om et sammenstød mellom årsagskategorien og formålscategorien. Men ved en umærkelig drejning munder en organisk process ud i menneskelig adfærd, en instinktiv handling slår om og bliver til følelse, eller omvendt en menneskelig handling faller i søvn og fortsetter adspredt som refleks. Mellem det psykiske og det fysiologiske kan der være udvekslingsforhold, som næsten altid forhindrer en i at definere en mental lidelse som psykisk eller som somatisk (Merleau-Ponty 1994:29).

Hvis menneskers kropp og bevisstheter er uskillelige og udelelige, kan vi ikke se noen deler av menneskelig praksis som ren kroppslig mekanikk, mens andre handlinger knyttes utelukkende til bevisstheten, sier Merleau-Ponty. Tvert om innebærer alt vi gjør at kroppslige og refleksive prosesser veves sammen og filtreres inn i hverandre, på en nesten magisk måte (Merleau-Ponty 1994:37). Denne sammenvevingen innebærer også at vi ikke kan si at refleksjoner alltid kommer forut for og forårsaker kroppslige handlinger. Vi aner likheter med Smiths refleksjoner rundt menneskelig handling, og hennes sosiologiske fremgangsmåte er som nevnt også eksplisitt inspirert av Merleau-Ponty og også av fenomenologien mer generelt (Hart og McKinnon 2010:1044, Doucet 2013:290)⁷⁰.

Videre mener Merleau-Ponty at for at vi mennesker skal kunne engasjere oss ordentlig i verden og i andre mennesker, så er det ikke nok med bare en kombinasjon av rent intellekt og ren motorikk. Kroppene våre må også gi oss det han kaller bevegelsesutkast (Merleau-Ponty 1994:57), og det kan de fordi vi sanser og får kunnskap om verden først og fremst med kroppen⁷¹ og fordi denne kunnskapen også setter seg i kroppen (Merleau-Ponty 1994:97,

⁷⁰ Se også http://faculty.maxwell.syr.edu/mdevault/dorothy_smith.htm

⁷¹ Når det kommer til hvordan vi skaffer oss kunnskap om verden, nøyer Merleau-Ponty seg som nevnt ikke med å vise kroppens viktighet, men gir den altså forrang. Det er i følge ham først og fremst med kroppen, og ikke med bevisstheten, vi forstår og handler i verden (Merleau-Ponty 1994:97, 153). Vår første «inngang» til verden er kroppslig, og den kroppslige utforskningen og læringen som tydelig preger barns væren er i følge Merleau-

153). Uten dette mellomleddet - denne kroppsliggjøringen av vår fysiske og sosiale verden - hadde ikke handlingsinstruksjoner hatt noen virkning, sier Merleau-Ponty. Han refererer ofte til denne praktiske, kroppslige kunnskapen som «vane», men er nøye med å distansere seg fra en forståelse av dette begrepet som noe smalt og mekanisk. I stedet ser han vaner som fleksible, intelligente og «mangesporede» såkalte disposisjoner (Crossley 2005:448)⁷². Hans vanebegrep er også grunnleggende sosiologisk. Våre vaner er, slik Merleau-Ponty forstår dem, ofte de samme som de menneskene rundt oss har (Crossley 2005:449).

Merleau-Pontys refleksjoner rundt menneskelig væren har først og fremst hatt en mer generell betydning for mitt forskningsfokus og min forståelse av virksomheten jeg har synliggjort. Selv om hans vanebegrep gjør kroppen til et sosiologisk terreng, så omhandler likevel hans refleksjoner aller mest hvordan vi som individer generelt sanser, lærer om og handler i verden. Det er altså ikke i Merleau-Pontys tekster jeg har fått eller utledet sosiologiske analyseredskaper som kan si noe om hvorvidt og hvordan mine informaners forsørgervirksomhet og -kunnskap sitter i kroppen. Til dette har jeg i stedet brukt Bourdieus begrep om *habitus* (Bourdieu 1995:220, Bourdieu 2007:92). Hans habitusbegrep bygger på Merleau-Pontys vanebegrep, og også Bourdieu er opptatt av den rollen kroppen spiller for det som skjer i det sosiale. Som sosiolog er han imidlertid mer opptatt av hvordan spesifikke materielle betingelser setter seg i kroppene våre og også av de sosiale konsekvensene av slik kroppsliggjøring. Avsnittet om familieforsørgelsens historie i innledningen tydeliggjør at mine informaners forsørgervirksomhet - og forsørgerhabitus - er avleiret gjennom historien og påvirket av geografiske og tidsmessige spesifikke betingelser. For meg, som aller mest gjør en fenomenologisk lesning av Bourdieu, er det imidlertid spesielt hans utbrodering og konkretisering av hvordan kroppsliggjøring av det sosiale kan arte seg jeg har benyttet meg av. Hans habitusbegrep har hjulpet meg å få øye på og forstå kroppsliggjort forsørgervirksomhet og -kunnskap.

Ponty preget av en helt annen åpenhet enn hva gjelder både instinkter på den ene siden og intellekt på den andre. Vi lærer rett og slett mest om verden når vi er i såkalt «pre-refleksiv modus», og den uartikulerte, kroppslige kunnskapen vi får på denne måten danner videre grunnlaget for at vi kan kjenne og forstå ting også med «forstanden». I stedet for at handling som hovedregel går innom tanken, så handler vi i følge Merleau-Ponty først og fremst ut fra den kunnskapen som sitter i kroppen (Merleau-Ponty 1994:51-52, 92, 94, 99-100). I følge ham er det personer som er har «en beskadiget eksistens» som trenger å gå gjennom en fortolkningsakt hvor sanseinntrykk, refleksjon, bevegelser og språk ikke foregår samtidig (Merleau-Ponty 1994:83).

⁷² Crossley kaller dem «multi-track dispositions», noe som viser til at én disposisjon kan manifestere seg selv i et spekter av handlinger (Crossley 2005:448). Disposisjoner forklarer jeg snart nærmere.

Bourdieu's handlingsteori tar utgangspunkt i hans undring over at menneskers praksis er preget av regularitet uten å være et produkt av mekanisk adlyding av regler. Det nevnte habitusbegrepet⁷³ utgjør en sentral del av denne teorien. Med begrepet forsøker Bourdieu å overkomme flere dyptliggende dikotomier i måten vi forstår det sosiale på, for eksempel skillet mellom indre (individuelle) og ytre (sosiale) krefter og også det allerede nevnte skillet mellom hode og kropp (Bourdieu og Wacquant 1995:108, 111, Jenkins 2002:66, Prieur og Sestoft 2006:39, Maton 2008:49). For Bourdieu har ikke det sosiale først og fremst kraft som noe eksternt menneskets natur brytes mot. Den største kraften ligger tvert om i at de sosiale betingelsene rundt oss kroppsliggjøres og naturliggjøres - og slik legger fundamentale føringer på og samtidig muliggjør - hele vår væren i verden. Bourdieu er enig med Merleau-Ponty i at menneskelig praksis hovedsakelig er førrefleksiv og basert i internaliserte vaner (Bourdieu 1995:230, Bourdieu 1999:144, 147). For ham er det imidlertid et poeng i seg selv å ikke bruke vanebegrepet, for å unngå assosiasjonene til noe mekanisk og automatisk (Bourdieu og Wacquant 1995:107)⁷⁴. Habitus er et system av relativt varige og kroppsliggjorte disposisjoner som regulerer hvordan vi oppfatter, vurderer og handler i den fysiske og sosiale verden (Bourdieu og Wacquant 1995:113-122, Bourdieu 1999:144-155, Bourdieu 2007:92). Disposisjoner er noe vi har til disposisjon; noe vi kan bruke, og ofte bruker, men ikke nødvendigvis og alltid bruker (Prieur mfl. 2006:39). Ofte beskrives disposisjoner som måter å tenke og handle på, men Bourdieu skriver at også følelser inngår i begrepet (Bourdieu 2007:115).

At habitus først og fremst er kroppslig er i følge Bourdieu med på å forklare den sosiale verdens treghet og stabilitet. Den kunnskapen vi har om verden, som i stor grad går utenom det bevisste, reflekterte og artikulerede, setter seg dypt i oss og blir ofte både usynlig og selvfølgelig for oss (Bourdieu 1997:152). Den er også særlig effektiv (Bourdieu 1984:466). Habitus handler altså om å lære, og gjør at man ofte vet den rette tingen å gjøre, uten å vite det (Jenkins 2002:72). Bourdieu går faktisk så langt som å si at det kroppene våre lærer, ikke er kunnskap man *har*, som noe man er bevisst på og kan vise frem til sin omverden, men kunnskap man *er* (Bourdieu 1990:73).

⁷³ Se Wilken for en kort gjennomgang av habitusbegrepets historie (Wilken 2011:44-45).

⁷⁴ Crossley hevder at Bourdieus habitusbegrep også er bredere enn Merleau-Pontys vanebegrep, siden også smak, følelser og en lang rekke andre livstilsasppekter sitter i habitus (Crossley 2005:452).

Den kroppsliggjorte og uformulerte kunnskapen som habitus utgjør er videre aktiv og produktiv, og utgjør altså ikke noe forråd av passiv viten (Moi 2002:256). Habitus gjør at vi kan være i verden uten å måtte reflektere over hver minste ting, fordi den gir oss en umiddelbar fortrolighet med de sosiale omgivelsene våre; en «praktisk sans». Denne sansen kan sies å utgjøre en ryggmargsfølelse for hvilke praksiser som gjelder sosiale miljøer vi inngår i. Bourdieu beskriver i stor grad det sosiale som sosiale spill (Bourdieu 1999:157, Bourdieu 2007:110-112), og habitus gir oss en sans for spillene vi spiller. Når vi har en habitus som passer til vår omverden har vi det rett og slett som fisken i vannet (Bourdieu og Wacquant 1995:113-115, Bourdieu 1999:148-149). Vi vet hvordan vi skal gjøre og snakke om ting, som nevnt uten at vi trenger å tenke på det, og vi passer inn. Bourdieu sier også at habitus påvirker hva vi finner meningsfullt og verdt å investere i (Bourdieu og Wacquant 1995:113, Bourdieu 2007:114). Habitus gjør videre ikke bare at vi ofte handler ut fra at betingelsene rundt oss, og tilpasser oss våre muligheter, men at disse betingede måtene å handle på blir ønskerverdige for oss. Den gjør med andre ord nødvendighet til dyd (Bourdieu 2007:93). Alt dette øker sjansen for at vi møter en situasjon slik vi har møtt den tidligere. Habitus vil forandres av nye erfaringer, sier Bourdieu, men ikke radikalt. Det nye møtes nemlig alltid med de tanke- og handlingsskjemaene vi har med oss fra tidligere (Bourdieu 1999:168). Endringer i vår omverden kan gjøre at vi endrer vår habitus. Allikevel kan måter å gjøre ting på som er fundert i habitus henge ved, i betingelser som har blitt borte, og altså vedvare også etter at de har sluttet å være «funksjonelle». Slik kan det bli nettopp fordi habitus' disposisjoner er kroppsliggjorte (Maton 2008:59). Dette er en av grunnene til at vi, hvis vi skal finne ut *hvorfor* folk gjør som de gjør, ikke bare kan studere det som skjer her og nå.

Bourdieu legger vekt på at habitusbegrepet - i motsetning fra hans forståelse av vanebegrepet - inkluderer et generativt prinsipp. Folks habitus har en historie, det er skapt av visse forhold, og i motsetning til Smith mener han at vi ikke bare må studere praksis, men hva som genererer praksis (Bourdieu 2007:92). Habitusbegrepet er ment å brukes sammen med begrepene kapital og sosiale felt, og det er samspillet mellom habitus og ulike kapitalformer, utspilt på ulike sosiale felt som mer fullstendig kan forklare folks praksis (Bourdieu 1999:157). Bourdieu deler det sosiale rommet opp i ulike felt hvor der er utviklet egne kapitaltyper og hvor folk kjemper om å akkumulere mest mulig slik kapital (Jenkins

2002:84)⁷⁵. Maton advarer mot å bruke habitusbegrepet uten å relatere det til spesifikke sosiale felt, fordi det i følge ham innebærer å trekke det ut av den konteksten som gir det mening og innebærer å se bort fra dets grunnleggende relasjonelle natur (Maton 2008:61). Videre poengterer også han at begrepet ikke er laget for å studere det folk gjør, slik institusjonell etnografi er innrettet mot, men for å grave i de underliggende strukturerende prinsippene som ligger bak det vi gjør. Samtidig anerkjenner Maton at begrepet også har verdi som en mer generell orienterende ide - som noe som drar oppmerksomheten mot et viktig aspekt ved menneskelig handling og som gir en fruktbar måte å tenke om slik handling på (Maton 2008:61).

Min studies fokus mot menns gjøren i deres mest lokale relasjoner innebærer at jeg verken bruker Smiths begrep om styringsrelasjoner eller Bourdieus feltbegrep i mine analyser⁷⁶, men i stedet bruker habitusbegrepet som en slik orienterende ide som Maton skriver om. Som nevnt bruker jeg det for å studere hvordan forsørgervirksomhet og -kunnskap kan sies sitte i mine informanters kropp. Flere sosiologer bruker Bourdieus habitusbegrep uten å legge tilsvarende vekt på felt, slik jeg gjør (McNay 1999, Crossley 2001, Lilleaas 2003, Adkins og Skeggs 2004⁷⁷, Doucet 2009, Doucet 2013). Crossley videreutvikler og bruker for eksempel begrepet ved hjelp av den fenomenologiske litteraturen det er inspirert av, og da særlig av Merleau-Pontys tanker (Crossley 2001:81-82). Teorier om kroppsliggjøring står sentralt i mye feministisk tankegang (McNay 1999:98), og flere sosiologer som plasserer seg innenfor en feministisk forskningstradisjon mener at habitusbegrepet er særlig egnet for å forstå den samtidige tregheten og endringen som - til tross for ulikheter mellom sosiale felt - ser ut til å prege menns og kvinners gjøren og subjektiviteter på tvers av slike (McNay 1999:102-113, Adkins 2004:3-4)⁷⁸. Disse videreutvikler og bruker Bourdieus habitusbegrep⁷⁹, og mange

⁷⁵ Bourdieu vil for eksempel definere akademia som et sosialt felt. Han definerer sosiale felt som «nettverk eller konfigurasjoner av objektive relasjoner mellom posisjoner» (Bourdieu 1993:72-77).

⁷⁶ Hvis jeg skulle beveget meg utover det som skjer i de relasjonene mine informanter inngår i som jeg har studert til nå, ville jeg sett etter hvordan det som skjer i de lokale relasjonene mine informanter inngår i er heftet opp i såkalte translokale relasjoner eller styringsrelasjoner. Disse relasjonene ville antakelig berøre flere sosiale felt.

⁷⁷ Dette er en redigert bok med bidrag fra mange feministiske forskere hvorav mange bruker Bourdieus habitusbegrep på denne måten.

⁷⁸ McNay mener videre at Bourdieu ikke har tatt tilstrekkelig høyde for potensielle effekter av økende samfunnsmessig differensiering og folks bevegelser på tvers av mange ulike sosiale felt (McNay 1999:106-107), og dette er et poeng som i mine øyne kan underbygge fruktbarheten av å bruke Smiths begrep om styringsrelasjoner fremfor Bourdieus feltbegrep. McNay påpeker videre at Bourdieu selv i liten grad diskuterer feltbegrepet der han gjør de mest omfattende refleksjonene rundt kjønn og identitet (McNay 1999:107, 112).

⁷⁹ Dette gjør de selv om habitusbegrepet først og fremst er utviklet for å forklare reproduksjon av klasseforskjeller og selv om Bourdieu selv ikke kan sies å ha kommet særlig langt i sine refleksjoner rundt kjønn (Adkins 2004:3). Dette betyr imidlertid ikke at kjønn har vært helt fraværende i Bourdieus studier. Bourdieu viet

lener seg til Moïs argumentasjon om at kjønn nettopp bør forstås som en sosial kategori som infiltrerer og påvirker *alle* sosiale felt, på samme måte som klasse (Moi 2002:266-267, Adkins 2004:6)⁸⁰. Selv om det også ut fra en slik forståelse vil være viktig å studere kjønne habitus i relasjon til spesifikke felt, så underbygger den samtidig fruktbarheten av å bruke begrepet i studier som *ikke* kobler habitus til særskilte felt.

Bourdieu sier at de disposisjonene som den praktiske sansen fremkaller kun kan oppdages når de føres over i handlinger (Bourdieu 1999:145). I mine analyser har jeg sett etter forsørgervirksomhet og -kunnskap som er selvfølgelig, lite artikulert og som kan utgjøre en del av en praktisk, kroppslig sans som gir mennene jeg har intervjuet en umiddelbar fortrolighet med sine sosiale omgivelser. Jeg har også sett etter virksomhet mennene synes er riktig, meningsfull, ønskverdig og verdt å investere i. Ikke minst har jeg sett etter nødvendigheter som er gjort om til dyder og etter forsørgervirksomhet som fortsetter etter at de betingelsene som skapte den kanskje er forandret.

Familieforsørgelse som kroppsliggjort virksomhet og kunnskap

Å studere forsørgelse som virksomhet innebærer å utforske hvordan mennene jeg har intervjuet gjør familieforsørgelse - i vid forstand - i sosiale relasjoner, mens min måte å bruke habitusbegrepet på kan sies å innebære å kikke «innover» i kroppene deres, på utkikk etter en forsørgerhabitus. Dermed kan man si at der det ene begrepets relevans slutter, begynner det andres. Man kan også si at at det å kombinere dem kan få frem *både* hvordan ting som skjer i sosiale relasjoner her og nå *og* hvordan tidligere gjøren i slike relasjoner og som har satt seg i kroppene til mennene jeg har intervjuet, bidrar til at mine informanter gjør som de gjør. Men hvorfor bruker jeg Bourdieus habitusbegrep dersom jeg ved å bruke Smiths virksomhetsbegrep får informantene mine til å artikulere også virksomhet som i stor grad er kroppslig og uartikulert?

Jeg har tro på både folks kunnskap om eget hverdagsliv og på endringspotensialet som kan ligge i å sette ord på gjøren som henger sammen med ting som skjer i samfunnet, men i liten

betydningen av kjønn oppmerksomhet allerede i sine tidligste studier (Bourdieu 2005:21-163), og også i flere andre studier (Witz 2004). Sent i sin karriere viste han imidlertid eksplisitt hvordan habitus også er kjønn (Bourdieu 1999:147, Bourdieu 2000:16, 31-41).

⁸⁰ Moi mener at kjønn forstås best på denne måten fordi det er ekstraordinært relasjonelt, har en kameleonaktig fleksibilitet og skifter i viktighet, verdi og effekter fra felt til felt (Moi 2002:226-227).

grad er reflektert over og artikulert. Likevel mener jeg at den forsørgervirksomheten de fleste av mine informanter gjør og den forsørgerkunnskapen de har sitter i kroppene deres også etter at de har artikulert den til meg. Jeg mener videre at særlig deler av denne virksomheten og -kunnskapen unnslipper språket også med en IE-inspirert fremgangsmåte. Det er også slik at selv om jeg har fått de fleste av mennene jeg har intervjuet til å artikulere mye virksomhet som jeg mener det er fruktbart å kalle forsørgervirksomhet, så er deres egen refleksivitet særlig knyttet til helheten og sammenhengene i denne, og også dens kjønnetet, lav. Nettopp derfor mener jeg det er viktig å få frem *både* mine informanternes kunnskapsrike forsørgervirksomhet *og* tausheten, selvfølgeligheten og kroppsliggjøringen som ofte preger den.

I løpet av arbeidet med denne avhandlingen har jeg over tid blitt gående og reflektere over hvorfor Smith skriver så lite eksplisitt om kroppen, og jeg har også hatt lange, forestilte diskusjoner mellom Smith og Bourdieu om kroppens rolle i det sosiale i mitt eget hode. Dette avsnittet omhandler nettopp disse refleksjonene - så langt de har kommet. Også Norstedt mener at kroppen er lite synlig i IE, og hun går så langt som å si at kroppen blir usynlig i Smiths sosiologiske fremgangsmåte, sammen med at individene blir det (Norstedt 2011:52). Jeg har imidlertid falt ned på at kroppen - på visse måter - spiller en større rolle enn man kanskje kan tro. Samtidig mener jeg at Bourdieu i større grad enn Smith gjør kroppen til et sosiologisk terreng.

Der er flere fellesnevner mellom Smiths og Bourdieus måter å tenke og gjøre sosiologi på (Widerberg 1995:12). De ser samtidig ut til å være uenige både når det gjelder hvor det sosiale egentlig skjer, hva som skjer der, hvilken rolle kroppen spiller i det som skjer, hva og hvor endringspotensialet i det sosiale ligger og hva slags kunnskap vi som sosiologer bør produsere. Én sentral forskjell som er relevant for meg er at mens Bourdieu ser ut til å mene at det sosiale skjer i et samspill mellom individer som har inkorporert samfunnets materielle betingelser (og som har visse typer og mengder kapital) og særskilte sosiale felt, så mener Smith at det sosiale skjer i relasjoner. Hun avfeier at det sosiale er et resultat av et samspill mellom noe som sitter eller skjer inni individer og deres kropp (habitus) og «systemer» som synes å eksistere utenfor og over disse. Hun kritiserer faktisk også Bourdieus habitusbegrep nettopp fordi det etter hennes mening plasserer læringen og reproduksjonen av - og

kunnskapen om - det sosiale *inni* individene (Smith 2002a:21, 46, Smith 2005:59)⁸¹. Ei heller må sosial koordinering tingliggjøres som «sosial struktur» eller «sosialt system», mener Smith (Smith 2002a:21). Det kan se ut som om hun mener at et selvstendig fokus på kropp nærmest automatisk gjør at sosiologien nærmer seg psykologien, og selv om Smith mener folk er dypt sosialt kompetente, så mener hun at vi skal studere den kompetente og sosialt koordinerte *virksomheten* deres. Bourdieu, på sin side, sier som nevnt at folk ikke bare *har* kunnskap om samfunnet, som noe man kan isolere fra annen kunnskap, snakke om og vise frem, men faktisk *er* kunnskapen sin (Bourdieu 1990:73). Sannsynligvis henger deres ulike syn også sammen med fokus. Bourdieu er antakeligvis forholdsvis mer opptatt av kroppen og også historien fordi han som nevnt aller mest vil forklare *hvorfor* vi gjør som vi gjør, mens Smith ikke er så opptatt av kroppen på den måten Bourdieu er det fordi hun ønsker å styre sosiologiens fokus over mot *hvordan* det sosiale koordineres her og nå⁸². Samtidig mener jeg at i og med at Smith er opptatt av såkalte styringsrelasjoner og skriver som om det som skjer i disse relasjonene påvirker det folk gjør i sine hverdagsliv mer enn det folks hverdagslige gjøren påvirker det som skjer i styringsrelasjonene, så kan også hun sies å i alle fall i noen grad være opptatt av hvorfor-spørsmål. Hun ser imidlertid ut til å mene at man ikke trenger å gå inn i kroppen for å finne det hun kaller styringen. Den finnes og bør studeres i det folk gjør i sine hverdagsliv.

Når jeg likevel mener at kroppen har en plass i Smiths sosiologiske fremgangsmåte, hvilken plass mener jeg da at den har? Inspirasjon fra fenomenologien og erfaring fra kvinnebevegelsen ser ut til å være noen av ingrediensene som gjør at Smith avviser det kartesianske skillet mellom hode og kropp. For henne er dette skillet en viktig årsak til den konvensjonelle sosiologiens begrensede oppdagelses- og forklaringskraft. Både Smith og Bourdieu søker altså, som nevnt, å overkomme dette skillet. Bourdieus løsning kan kalles å dra det sosiale inn i kroppen. Smiths løsning kan på sin side beskrives som å dra hodet inn i kroppen, som vi ser i sitatet under. Dette innebærer ikke å gå inn i psyken (Smith 2005:76), men om å trekke tankene våre inn i det vi gjør mer generelt og særlig inn i det vi gjør i sosiale

⁸¹ Samtidig har Smith muntlig, selv om hun altså kritiserer habitusbegrepet, trukket frem nettopp dette som en del av Bourdieus sosiologi som hun mener kan ha noe for seg. Dette uttalte hun på PhD-kurs i institusjonell etnografi i regi av Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo høsten 2011.

⁸² Bourdieu store fokus på hvorfor-spørsmål gjør antakeligvis at han er opptatt av å vise hvordan historiens ulike materielle betingelser preger og har preget oss. Smith, på sin side, sier som nevnt at historien alltid er til stede i det som skjer, fordi det vi gjør og det vi sier alltid er svar på tidligere gjøren og tidligere ting som er blitt sagt (Smith 2005:66). Hun synes imidlertid ikke å mene at vi skal rette vårt sosiologiske fokus mot historiske prosesser i seg selv.

relasjoner. Hun ser med dette ut til å gi tankene - og også det vi sier - en fundamental kroppslighet. Smith ser nemlig ut til å være særlig opptatt av de tankene som ikke bare tenkes, men som også artikuleres - som blir *erfaring*, og av dens rolle i det sosiale. Samtidig ønsker hun en sosiologi hvor vi aldri mister bevissthetens eller språkets fundamentale kroppslige forankring av syne. Tenking og snakking er i institusjonell etnografi noe som gjøres i folks kropper - i kropper som igjen «står et sted» i det sosiale. Smith skriver om hode/kropp i institusjonell etnografi på denne måten:

The project of inquiry from women's standpoint begins in the local actualities of people's lives. In a sense it reverses the traditional relationship between mind and body wherein mind may examine, explore and reflect on what is of the body. Body isn't something to be looked at or even theorized. It is rather the site of consciousness, mind, thought, subjectivity, and agency at particular local sites as particular people's local doing. By pulling mind back into body, phenomena of mind and discourse - ideology, beliefs, concepts, theory, ideas and so on - are recognized as themselves the doings of actual people situated in particular local sites at particular times. They are no longer treated as if they were essentially inside people's heads. They become observable insofar as they are produced in language as talk and/or text (Smith 2005:25).

Å begynne forskningen i konkrete hverdagsaktiviteter gir kroppen større plass i institusjonell etnografi enn det som ofte har vært tilfelle i den etablerte sosiologien (Aakvaag 2008:212). Jeg forstår Smith dithen at kroppen er viktig som *ståsted* - som stedet hvor folk er i verden og erfarer verden fra. Jeg forstår henne også dithen at en sosiologi som tar høyde for og starter i folks kropper, slik de inngår i sosiale relasjoner, gir oss riktig *startsted* for utforskningen av det sosiale. Den gjør også at vi gjennom hele forskningsprosessen er forankret i det som faktisk skjer i sosialt liv. Den tette sammenvevingen mellom IEs ontologi og epistemologi blir tydelig her.

At kroppen kan sies å være mer til stede i Smiths sosiologiske fremgangsmåte enn det som kanskje umiddelbart er synlig, kan også underbygges ved å vise til hennes forståelse av menneskelig gjøren. Denne legger til grunn at vi inngår i sosiale relasjoner med hele oss, på en måte som gjør det kunstig å skille fysiske handlinger, språk, tankevirksomhet og følelser fra hverandre. At institusjonell etnografis forståelse av folks gjøren favner så bredt gjør altså at også begrepene virksomhet og virksomhetskunnskap, som jeg bruker, har individets subjektivitet, erfaring og historie bygd inn i seg (Smith 2005:154). På en måte kan vi altså si at kroppens tilsynelatende usynlighet i IE skyldes dens selvfølgelighet. Allikevel kan ikke dette poenget forklare hele min følelse av at kroppen får liten plass i Smiths sosiologiske

fremgangsmåte. Smith nekter ikke for at vi har en praktisk og kroppslig inngang til verden, og det at hun er inspirert av Merleau-Ponty sannsynliggjør at hun mener en slik forståelse kan ha noe for seg. Videre innebærer hennes sjenerøse forståelse av folks gjøren at også uartikulert gjøren kan virke koordinerende på det som skjer i det sosiale. I det jeg har lest skriver hun imidlertid veldig lite om dette⁸³. Hun teoretiserer heller ikke om det, mens hun gjør nettopp dette når det kommer til språkets rolle i det sosiale. Kanskje vil Smith si at det av vår praktiske sans som eventuelt blir relevant i det sosiale vil vise seg - og må studeres i - det vi gjør? Jeg har studert mine informanternes forsørgerhabitus nettopp slik denne sansen synes å manifestere seg i fysisk, mental, språklig og emosjonell virksomhet.

Selv om Smith mener at språket er vår primære måte å koordinere oss på på bevissthets- eller subjektivitetsnivå, så er det likevel når hun beveger seg fra koordinering i lokale til koordinering i translokale relasjoner at språket - og også tekster - får en særlig fremtredende plass i den sosiologiske fremgangsmåten hennes (Smith 2002a:17, Smith 2005:165-180). Også dette tyder på at rollen kroppen har i det sosiale i institusjonell etnografi ikke bare henger sammen med ontologien, men også med forskningsfokuset. Da jeg ble oppmerksom på at Smiths opptatthet av språket i alle fall delvis kan henge sammen med interessen for det som skjer i folks relasjoner til store institusjoner, ble jeg samtidig oppmerksom på at mitt eget behov for å kunne si noe mer om den kunnskapsrike virksomheten som kan sies å sitte i mine informanternes kropper naturlig nok kan handle om *mitt* forskningsfokus. Det kan relateres til at jeg som nevnt holder meg til å se mine informanternes koordinerte gjøren i en del av deres mest lokale relasjoner - og til å bare se dette fra mennenes ståsted. Jeg legger særlig vekt på familierelasjoner, og selv om også det som skjer her er hektet opp i ting som skjer i relasjoner mot store institusjoner, kan vi likevel spørre hvorvidt familien er en institusjon som «styres» på samme måte som praksis som er tettere knyttet til de store samfunnsinstitusjonene som Smith skriver om. Når det gjelder menns familieforsørgelse i dagens Norge er dette ikke minst verdt å reflektere over på bakgrunn av at så mange menn fremdeles er familiens hovedforsørgere - og det i en situasjon hvor velferdsstaten kan sies å ha avvirket denne rollen. Dette taler for at også andre sosiale krefter enn de som ligger i store samfunnsinstitusjoner eller organisasjoner, krefter som kanskje virker mer via kroppen, spiller inn. Kanskje er habitusbegrepet særlig godt egnet til å forstå nettopp det som skjer i familierelasjoner -

⁸³ Smith nevner at kroppslige bevegelser koordineres mennesker i mellom og at denne koordineringen skjer på et nivå som ligger langt under bevisstheten, men ikke noe særlig om slik gjøren ut over det. Hun ser også ut til å mene at man, samtidig med slik fysisk koordinering, ofte også koordinerer med snakking (Smith 2005:60).

relasjoner som må kunne sies å ofte ha en særlig dyp kjønnethet og treghet ved seg. Også dette kan gjøre det fruktbart å kombinere Smiths virksomhetsbegrep og Bourdieus habitusbegrep i min studie.

Antakelig spiller også Smiths tanker om folks egen kunnskap om sin hverdag en rolle for at hun ikke gir kroppsliggjort gjøren en større rolle i koordineringen av det sosiale. Som vi så i sitatet tidligere i dette avsnittet så sier hun at folks tanker blir observerbare først når de uttrykkes i språk og i tekster. Smith mener vi som forskere ikke skal observere hva folk gjør og så gjøre våre tolkninger (Smith 1987:112). Folk som inngår i forskningen må selv få komme inn med sine tolkninger av det som skjer, og det kan de gjøre ved å snakke eller å skrive⁸⁴.

Vi har sett at Smith eksplisitt kritiserer Bourdieus habitusbegrep. Jeg har ikke funnet at Bourdieu eksplisitt kritiserer Smiths sosiologiske fremgangsmåte. Han kritiserer imidlertid både Karl Marx og kvinnebevegelsen, hvis tekster og erfaring er en helt sentral inspirasjon for utviklingen av institusjonell etnografi, for å være for naive i sin tro på at bevisstgjøring per definisjon betyr frigjøring. I følge Bourdieu overser de den tregheten som finnes i kroppen (Bourdieu 2000:49)⁸⁵. Dessuten: «Det kvinnelige», som sitter i kroppen mer enn i bevisstheten, handler ikke om villedelse, mener Bourdieu, men om disposisjoner som er tilpasset de dominansstrukturene de selv er et resultat av (Bourdieu 2000:50-51). Dermed kommer vi ingen vei med bevisstgjøring alene. De materielle strukturene må også endres (Bourdieu og Wacquant 1992:132-137). Det er imidlertid ikke slik at kritikk mot Marx og kvinnebevegelsen automatisk og på alle måter rammer institusjonell etnografi. Smith mener nemlig også at endring i det sosiale krever endring av det som skjer i såkalte styringsrelasjoner. Likevel har Smith antakeligvis større tro på både muligheten for og kraften i såkalt bevisstgjøring enn det Bourdieu har - en tro som antakeligvis har noe av sin bakgrunn i kvinnebevegelsens og -forskningens erfaringer. Hennes forholdsvis større optimisme hva angår folks mulighet for å sette ord på det som skjer i de sosiale relasjonene de inngår i gjør

⁸⁴ Dette punktet kan underbygges ved at Smith har uttalt, på konkret spørsmål om kroppens rolle i det sosiale, at vi kan trekke den inn dersom vi ser at den spiller en rolle. Dette uttalte hun på PhD-kurs i institusjonell etnografi i regi av Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo høsten 2011. Likevel sier hun med dette at det vi sier alltid spiller en rolle, mens kroppen *kan* spille en rolle. Vi vet heller ikke akkurat hva hun mente med «kroppen».

⁸⁵ Også Bourdieu mener vi kan skape en refleksiv distanse til egen habitus. Hans måte å skrive om det på får det imidlertid til å se ut som om endringsprosessen skjer mer i tanken enn i språket. Ikke minst ser den ut til å skje mer inni enkeltindivider enn i relasjoner mellom mennesker og som et kollektivt prosjekt (Bourdieu og Wacquant 1992:136), slik kvinnebevegelsen gjorde det og slik Smith forteller om (Smith 2005:7).

hennes sannsynligvis også relativt mer optimistisk når det kommer til endringspotensialet i det sosiale. Også det at Smith er så opptatt av at til og med det som ofte kalles sosiale systemer gjøres av folk, kan sies å utvide dette rommet for endring. Ikke minst kan vi si at hennes syn på hva slags sosiologi vi skal gjøre, og hvordan vi skal gjøre den, har konsekvenser for potensialet for samfunnsendring. Det som skjer i styringsrelasjonene endres, slik jeg forstår Smith, ikke primært ved at vi som forskere forteller informanter at de egentlig er styrte av translokale relasjoner. Endring skjer i stedet ved at forskere og de forskningen berører sammen produserer forståelig kunnskap om *hvordan* slik styring skjer. Smith synes altså også å se et større endringspotensiale enn Bourdieu⁸⁶ på grunn av den fremgangsmåten for forskning institusjonell utgjør. Når vi produserer en kunnskap etter hennes forskningsprinsipper, så blir også potensialet for endring større⁸⁷. Når vi lager sosiologi *for* folk, og ikke *om* folk (Smith 2005:1), så handler det nettopp om at vi som sosiologer i større grad skal bidra til endring - og endring som gagnar folk.

Refleksjoner rundt måten jeg forstår og bruker begreper på

Selv om vi som forskere aldri kan unngå begreper verken når vi produserer eller analyserer data, så starter institusjonell etnografi ikke ut med teoretiske begreper, slik mer konvensjonell sosiologi i større grad legger opp til (Smith 2005:50, Widerberg 2015:21). Både folkelige og teoretiske begreper skal i stedet utforskes⁸⁸. De begrepene som brukes utgjør også - til tross for sine ontologiske og epistemologiske røtter - i stor grad utforskningsredskaper. Begreper som uttrykker den koordinerte virksomheten man er ute skal ei heller brukes som diskursive enheter som gjør dem til fenomener utenfor tid og sted (Widerberg 2015:22). Min inspirasjon fra institusjonell etnografi gjør at jeg bestreber meg på å så langt som mulig forholde meg til begreper slik denne fremgangsmåten for forskning legger opp til.

⁸⁶ Habitusbegrepet er utvilsomt mest egnet til å forklare stabilitet i samfunnet, og Bourdieu mener også at samfunnet *er* mer preget av stabilitet enn av endring (Bourdieu og Wacquant 1992:133).

⁸⁷ Da må den sosiologiske kunnskapen i følge Smith bygge på og utvide den kunnskapen folk allerede har om sine liv, og ikke skille hverdagslig og sosiologisk kunnskap fra hverandre (Smith 2005:29). Bourdieu, på sin side, lager et fundamentalt skille mellom folkelig og akademisk kunnskap (Deer 2008:123).

⁸⁸ Også Bourdieu er opptatt av kritisk refleksjon over begrepsbruk, og mener vi konstant må reflektere kritisk over begrepene vi bruker og hvordan vi tenker at de sier noe om den sosiale verden (Bourdieu og Waquant 1992:36-46). Han skriver også at vi må skille mellom de «reglene» vi som samfunnsvitere konstruerer for å redegjøre for det sosiale spillet og det som faktisk skjer. Hvis ikke så kan vi «fall into one of the most disastrous fallacies in the human sciences, which consists in taking, according to the old saying of Marx, «the things of logic for the logic of things»» (Lamaison 1986:111).

Jeg studerer forsørgervirksomheten til menn⁸⁹ som deler og samtidig er forskjellige langs en del dimensjoner som sosiologer gjerne kaller bakgrunnsvariabler, og mye forskning viser at slike dimensjoner kan forklare en del forskjeller i hvordan folk tenker, snakker og handler. Det betyr imidlertid ikke at folk som forskere kategoriserer som for eksempel menn er like eller handler likt. Ei heller betyr det at slike kategorier har egen eksistens - at de finnes «der ute» (Smith 2005:54-55) - eller har handlingskraft. De kan ikke få ting til å skje i folks liv, skriver Schwalbe:

«...race, class or gender - terms that likewise can allow us to avoid naming agents, actions, and patterns of interaction, and to say a great deal without knowing what's really going on. Race, for instance, oppresses no one. To speak or write as if it does obscures social reality by masking the agency of those who use racializing strategies to maintain advantage over others. Knowing what is really going on would mean knowing who uses which strategies, how, under what conditions, and with what results» (Schwalbe 2000:776).

Det å skrive som om sosiale kategorier eksisterer før folk og får ting til å skje, tilslører at det alltid er *folk* som får ting til å skje (Schwalbe 2014:10). Også Smith mener at dersom vi gjør slike kategorier til forskningsobjekter eller -subjekter, så lar vi begreper fortrenge mennesker og deres aktiviteter. Hun mener i tillegg at også denne aktivitetens sosiale relasjoner og sosiale organisering forsvinner ut (Smith 2005:31). Går vi frem på en måte som gir kategorier en slik status, utgjør heller ikke interseksjonalitet noen løsning, men blir i stedet til samspill mellom kategorier, slik vi tidligere så at Schwalbe poengterer.

Institusjonell etnografi bygger på en forståelse av at vi alle ser, forstår og snakker om virkeligheten fra et visst ståsted⁹⁰. Kjønn og klasse kan påvirke ståstedene våre, posisjonene vi ser det sosiale fra (Smith 2005:31, 36, Smith 2009:76, Widerberg 2015:24), noe som gjør at interseksjonalitet kan sies å være integrert i denne fremgangsmåten for forskning (Widerberg 2015:24). I denne avhandlingen forstår jeg både kjønn og klasse som nettopp potensielt bidragende til å skape ståstedene våre. Vi kan ikke si at alle menn har samme ståsted, at menn alltid har ståsted som skiller seg fra kvinners ståsted eller at menns og kvinners ståsted skiller

⁸⁹ Med menn mener jeg det Herz og Johansson kaller «bio-män», altså personer som kategoriseres som biologiske menn (Herz og Johansson 2011:15).

⁹⁰ Et viktig epistemologisk poeng i IE er som nevnt at kunnskapen sosiologer genererer ikke ses som grunnleggende ulik - eller med høyere sannhetsgehalt enn - den kunnskapen vi alle har om våre hverdagsliv (Smith 2005:24, 29, 50, 52), men at det fra én persons ståsted er mye sosial samordning man ikke har mulighet til å få øye på. Forskning kan starte ut med hverdagskunnskap fra ett enkelt ståsted og så utvide denne med kunnskap fra også andre posisjoner og bevege seg både vertikalt og horisontalt i «det sosiale», en fremgangsmåte som kalles «mapping social relations» (Smith 2005:51).

seg fra hverandre bare på grunn av deres ulike kjønn. Vi kan imidlertid si at menns og kvinners virksomhet, og de relasjonene de gjør og koordinerer denne virksomheten i, fremdeles ofte skiller seg noe fra hverandre. Dette gjør at menn og kvinner ofte vil erfare verden fra noe ulike ståsted, selv om der også er både likheter på tvers av kjønn og forskjeller internt blant menn og blant kvinner. I institusjonell etnografi vil slike spørsmål imidlertid alltid være empiriske spørsmål, og hvis vi mener at for eksempel personers kjønn og klasseposisjon betyr noe for det som skjer i sosiale relasjoner - for en eller annen virksomhet - så må vi *visé hvordan*.

Jeg mener altså at menns og kvinners virksomhet og de relasjonene de gjør sin virksomhet i samlet sett fremdeles skiller seg en del fra hverandre. Jeg mener også at denne relasjonelle og kunnskapbyggende og -brukende virksomheten over tid kan sette seg i menns og kvinners kropp - og slik gi dem en noe ulik væren i verden som i tillegg har en treghet ved seg. Jeg ser det også slik at når mine informanter gjør familieforsørgelse og forteller meg om denne virksomheten, så gjør og fremviser de også potensielt kjønn (West og Zimmerman:1987)⁹¹. Med det mener jeg at mine informanters forsørgervirksomhet, samtidig som den på ulike måter bidrar til familieøkonomien, kan bidra til å gjøre og fremstille dem som menn på måter som i en eller annen grad samsvarer med forestillinger om hva det vil si å være mann og familiefar i de sosiale relasjonene de inngår i⁹². Jeg ser det altså slik at virksomhet også på denne måten kan være kjønn, og ikke bare handle om at menn og kvinner gjør ulik virksomhet i ulikt omfang. I min studie er jeg på utkikk etter hvordan mine informanter selv kjønner eller nærmere bestemt maskuliniserer (Hearn 1996:208, 214) forsørgervirksomheten sin. Med bakgrunn i historiske studier av menns forsørgervirksomhet og med en forståelse av at menn kan gjøre kjønn uten at de nødvendigvis er dette aspektet ved virksomheten fullt ut bevisst, sier jeg også noe om hvordan forsørgervirksomhet og måter å snakke om og fremvise denne på også kan fremvise mannlighet nettopp uten at mennene nødvendigvis selv artikulere dette eller har reflektert så mye over det.

⁹¹ Se Doucet 2006:35 for referanser til ulike «doing gender»-studier.

⁹² Herz og Johansson skriver at «begreppet mannighet, til skillnad från begreppet man, syftar til föreställningar kopplade till den biologiska kroppsen. Gränsen mellan manligheter och maskuliniteter kan tyckas vara härfin men här använder vi det senare som ett teoretisk begrepp för att tala om den sociala konstruktionen av män och olika slags manligheter, samt hur dessa praktiseras» (Herz og Johansson 2011:15). Lorentzen skriver om forholdet mellom begrepene mannighet og maskulinitet, og skriver blant annet at historisk forskning i stor grad bruker mannlighetsbegrepet, mens begrepet maskulinitet i større grad kan knyttes til en konstruktivistisk teoritradisjon (Lorentzen 2006:125-128). Jeg bruker stort sett begrepet mannighet i denne avhandlingen.

At jeg ser på mine informanters forsørgervirksomhet som en potensielt mannlighetsbekreftende og -fremvisende virksomhet innebærer ikke at jeg tenker at der bare er én måte å gjøre seg til mann og familiefar på i de sosiale relasjonene de inngår i eller at all forsørgervirksomheten de gjør nødvendigvis og alltid samtidig utgjør måter de gjør seg til menn og familiefedre på. Det betyr heller ikke at det å gjøre seg til familieforsørger er mennenes viktigste eller eneste mannlighetsprosjekt eller at mennene jeg har intervjuet er tvers gjennom såkalt tradisjonelle. Ei heller innebærer mitt fokus på menns familieforsørgelse at jeg tenker at bare menn gjør familieforsørgelse eller at denne aktiviteten kun er viktig for menn. Mye tyder imidlertid på at menn samlet sett fremdeles gjør mer av denne praksisen i Norge i dag og gjør den på noe andre måter enn kvinner. Denne avhandlingen vil også sannsynliggjøre at de legger litt andre ting i den og *gjør* litt andre ting med den, slik jeg var inne på over. Allikevel tenker jeg at vi vil finne igjen mye av denne virksomheten også i kvinners praksis, og dette forklarer jeg nærmere i avhandlingens avslutning.

Innenfor manns- og maskulinitetsforskningen har behovet for en mer refleksiv bruk av kategorier og begreper, for slik å komme bort fra lite fruktbare dikotomier og gi mer rom for kompleksitet og mangfold, ført til økt teoretisering av maskuliniteter i flertall på den ene siden og et fokus på å vise mangfoldet i menns engasjement og praksiser i form av «doing fatherhood»-studier på den andre (Hearn og Pringle 2006b:5, 7, Miller 2010:36). Også det å studere virksomhet fremfor å studere menn og kvinner kan bidra til å løse opp kjønnsstereotypene, og som tidligere nevnt kan Smiths virksomhetsbegrep forstås som en mer konkretisert utgave av det å studere sosiale fenomener som noe som «gjøres». Smith kritiserer imidlertid «doing gender»-tradisjonen for å i for liten grad studere makt (Smith 2002b:ix-xi). Dette handler om at disse ikke ser etter translokale relasjoner og styring, slik heller ikke jeg gjør. Samtidig utgjør ikke mitt valg om å holde meg til det Smith vil kalle virksomhet i lokale relasjoner en avvisning av betydningen av translokale relasjoner. Også West og Zimmerman og Miller viser til betydningen av større samfunnsmessige rammer når de påpeker at selv om kjønn er noe vi gjør, det vil si noe vi bidrar til å skape i sosiale relasjoner vi inngår i, så gjøres det og forstås det fra kroppsliggjorte og ulike posisjoner i den sosiale verden og i relasjon til den binære kjønnskategori (West og Zimmerman 1987:125-127, Miller 2010:13, 37). Forskningen deres er, som min studie er, basert i en grunnleggende forståelse av viktigheten av å forstå hvordan kjønn gjøres fremfor i en forståelse av at dette er *tilstrekkelig* for å forstå betydningen av kjønn i samfunnet.

Mens den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen har rettet fokus mot å begrepsfeste og differensiere mellom ulike maskuliniteter og å posisjonere disse i forhold til hverandre, har jeg et annet fokus. Jeg er ute etter å beskrive og analysere en praksis, en virksomhet, og ikke etter å typologisere verken virksomheten eller mennene som gjør den. Derfor holder jeg meg til å vise hvordan ulike deler av mine informaners forsørgervirksomhet er praksis som gjennom vår moderne historie har vært menns mer enn kvinners og også har vært knyttet til idealer om menn og familiemenn, og fremdeles kan være måter de gjør og fremviser seg som både menn og som familiemenn på. Den formen for mannlighet man gjør og fremviser når man gjør seg til forsørger, kaller jeg imidlertid for forsørgermaskulinitet.

3 Å utforske familieforsørgelse som virksomhet: Mitt utvalg, mine data og min fremgangsmåte

I dette kapitlet beskriver jeg både utvalget mitt, dataene mine og fremgangsmåten min nærmere.

Forskningsspørsmålet mitt

Etter den første analyserunden jeg skrev om i starten av teorikapitlet, valgte jeg å fortsette min utforskning av mine informanternes familieforsørgelse som virksomhet i Dorothy E. Smiths forståelse av begrepet. Dermed dreide fokuset i avhandlingsarbeidet mitt. Da jeg forstod at jeg ikke visste nok om hva mine informanternes forsørgeransvar innebar i praksis, forstod jeg også at jeg måtte starte ut arbeidet mitt nettopp med en grundig utforskning av denne virksomheten. Bare ved å gå til verks på denne måten kunne jeg i neste omgang potensielt finne empiriske sammenhenger mellom mennenes forsørgervirksomhet og deres håndtering av helse. Jeg reviderte forskningsspørsmålet mitt og laget en problemstilling som la til rette for å utforske familieforsørgelse som mangfoldig, kunnskapsrik og sosialt koordinert virksomhet, som virksomhet og kunnskap som potensielt sitter i mine informanternes kropp og som potensielt også utgjør måter å gjøre seg til mann på. Min endelige problemstilling ble seende slik ut:

Hva slags virksomhet kan ligge i det å være hovedforsørger for en familie, hva slags kunnskap kan bygges og brukes i denne virksomheten og hvordan kan virksomheten og kunnskapen sette seg i menns kropp som en praktisk sans? Og hvordan kan menns forsørgervirksomhet være med på å gjøre dem til nettopp menn?

Min ambisjon har vært å svare på disse spørsmålene fra mine informanternes ståsted og i den grad datamaterialet mitt har gitt meg muligheter for det. Å gå til verks med Smiths virksomhetsbegrep gjorde interessant nok at håndtering av helse etter hvert kom inn i arbeidet mitt igjen, fordi et bredt begrep om forsørgervirksomhet kan favne også noen måter mine informanter håndterer helse på.

Utvalget mitt

Denne avhandlingen er som nevnt basert i en intervjustudie med tolv etnisk norske fedre som alle er eller har vært i heteroseksuelle parforhold, som har vært kreftsyke og som også er bosatt på Sørlandet. De aller fleste har også oppveksten sin her⁹³. Nesten alle informantene mine var i parforhold da jeg intervjuet dem, og alle har bodd sammen med sine barns mødre i lengre perioder⁹⁴. Alle har også barn, fordi jeg ønsket å snakke med menn som potensielt har bidratt til å forsørge både en kvinnelig partner og barn. Jeg valgte imidlertid ikke ut menn etter hvorvidt de faktisk var eller hadde vært ene- eller hovedforsørgere. Dermed er det i seg selv et interessant funn at nesten alle likevel er den i parforholdet som har jobbet og tjent mest, mens deres kvinnelige ektefeller/samboere langt oftere har og har hatt en svakere tilknytning til lønnsarbeidet og tjent betydelig mindre. Av de 12 informantene mine så hadde to uførepensjon da jeg innledet intervjuingen, og den ene av disse har aldri vært i ordinært lønnsarbeid. Én er sykmeldt under de to første intervjuene og er innvilget uførepensjon siste gangen jeg er i kontakt med ham. Når det gjelder fordeling av husholdsarbeid, så gjør de kvinnelige partnerne til mine informanter nesten alltid mest husarbeid - og ofte også mest barneomsorg. De beskrives også nær sagt alltid som den som er øverste ansvarlig for og som har oversikt over «driften» av familien. Mennene bidrar, noen mer enn andre, og særlig når det kommer til barneomsorg. Der er der en del som har investert og investerer betydelig med tid og krefter. Når det gjelder husarbeid, ser det ut til at mange i stor grad gjør oppgaver «på bestilling» fra ektefelle/samboer⁹⁵. De som har en slik kjønnsarbeidsdeling, har også hatt den over tid.

Siden jeg startet arbeidet mitt ut med å skulle se på sammenhenger mellom menns forsørgeransvar og håndtering av helse og sykdom, bestemte jeg meg tidlig for å rekruttere menn som hadde opplevd potensielt livs- eller helsetruende sykdom. Slik erfaring økte, slik jeg så det, sjansen for at informantene mine hadde gjort seg noen refleksjoner rundt kropp og sykdom. Det økte kanskje også sjansen for at de hadde reflektert rundt egen familieforsørgelse, fordi evnen til å forsørge kanskje var eller hadde vært truet. Ikke minst kunne jeg anta at disse mennene hadde større sannsynlighet enn andre menn for å oppleve at

⁹³ Av de som ikke har det, er alle utenom én gifte eller samboere med kvinner som definerer seg som sørlendinger eller var det tidligere.

⁹⁴ Én informant var skilt og enslig da jeg intervjuet ham to ganger i løpet av bare noen uker, mens en annen var blitt separert i løpet av de drøye tre årene som gikk mellom de to første intervjuene og det tredje og siste.

⁹⁵ Særlig én informant ser ut til å dele husarbeidet veldig likt med kona. De vasker for eksempel huset innvendig samtidig, og vasker da hver sin etasje. I en periode hvor hun har jobbet mens han har vært sykmeldt, så har han tatt over all slikt vaskearbeid.

deres mannlighet på ulike måter var under press, og flere mannsforskere argumenterer for nytten av å studere maskulinitet i nettopp slike situasjoner (Morgan 1992:99, Ekenstam 2006a:18, Ekenstam 2006b:33-35, 41-47, Lorentzen 2006:129-130). Jeg var i starten tilknyttet et paraplyprosjekt som hadde menn med kreft som omdreiningspunkt, og derfor satte også jeg som kriterium at mine informanter skulle ha eller ha hatt kreft⁹⁶. Dette kriteriet dyttet gjennomsnittsalderen på informantene mine oppover. Ved å sette de ytre aldersgrensene til 30 og 60 år, sikret jeg imidlertid at informantene mine hadde en del erfaring fra arbeids- og familieliv, samtidig som den tidsmessige avstanden til livet med hjemmeboende barn ikke ble altfor stor. Av mine 12 informanter er to i 30-årene, fem i 40-årene, fire i 50-årene og én i 60-årene.

Utdanningsmessig har jeg rekruttert for å få spredning i utvalget mitt. Jeg har likevel bare én informant med såkalt lang høyere utdanning, det vil si utdanning på mer enn fire år. Av de andre informantene har én kun grunnskole, tre har videregående utdanning, mens syv har korte universitets- og høyskoleutdanninger. Jeg har intervjuet menn som jobber i både offentlig og privat sektor, men har en liten overvekt av informanter fra privat sektor. Kun tre av mennene jeg har intervjuet jobber på kvinnedominerte arbeidsplasser. Når det kommer til sykdom, har fem av dem hatt testikkelkreft, mens de andre har hatt føflekkreft eller kreft i ben, hals, mandler og lunger. Ingen av informantene mine er erklært uhelbredelig syke og noen er erklært friske etter flere år med legesjekker. De fleste har gode prognoser, men befinner seg i en fase hvor de følges opp med tanke på å avdekke eventuell spredning. Sett i relasjon til kreftsyke menn generelt, tror jeg at jeg har fått tilgang til menn som tross alt opplever at sjansen for å bli frisk er stor, som opplever i alle fall en viss grad av kontroll og som klarer å fremstå med en viss kontroll også i intervjusituasjonen. Én mann har eksplisitt nevnt at han aldri hadde meldt seg som informant hvis han hadde hatt dårligere prognoser. Jeg tror også at jeg jevnt over har kommet i kontakt med menn som er relativt komfortable med å snakke om både kreftsykdom og om livet generelt. Mitt tydelige inntrykk er at en del av informantene lot seg intervjuer rett og slett fordi de hadde lyst til å snakke om sykdomshistorien og hverdagen sin og fordi de ikke snakker om dette med så mange andre.

⁹⁶ Noen av informantene mine fikk allerede tidlig i sykdomsløpet vite at de med veldig stor sannsynlighet ville bli helt friske. Disse har imidlertid likevel opplevd at det var noe «alvorlig» ved det å få kreft.

Å studere forsørgervirksomhet ved å snakke med folk

Vi har sett at jeg allerede fra starten av arbeidet mitt var åpen for at menns familieforsørgelse springer ut av og bidrar til en kroppstilstand mer enn å være et resultat av noe reflektert og artikulert. Allikevel har jeg valgt språket som inngang. Feltarbeid med deltakende observasjon og spontane intervjuer, som i teorien kunne vært den ideelle fremgangsmåten for å studere forsørgervirksomhetens og -kunnskapens kroppsliggjøring, så jeg som urealistisk både når det gjaldt tilgang til feltet og ikke minst tidsmessig. Utfordringen det kan være å studere det relativt uartikulerte via språket er jeg imidlertid klar over. Wilken sier at hvis vi som forskere mener at mennesker ikke bare forstår det sosiale mentalt sett, men også kroppslig, så kan vi ikke basere våre analyser av det sosiale utelukkende på fortellinger (Wilken 2011:48-49). Vi må relatere disse til andre former for viten om det sosiale. Selv om jeg forstår mine intervjudata på bakgrunn av både historiske studier, statistikk og kvantitative analyser, er det likevel den såkalte virksomhetskunnskapen mine informanter og jeg har produsert i intervjuene som utgjør mine data. Selv om Smith er positiv til å bruke flere typer data når vi utforsker en problemstilling, så er hun som nevnt klar på at vi uansett alltid må snakke med folk og at deres subjektivitet må ha en plass i forskningen vår (Smith 2005:154-155). Gjør man en institusjonell etnografi er man imidlertid ikke ute etter å få tak i narrativer som er så påvirket som mulig av forskere, et spørsmål jeg allerede berørte da jeg skrev at det er dialogen mellom forsker og informant som produserer virksomhetskunnskap. Tvert om innebærer det å få folk til å italesette så mye virksomhet som mulig, også som nevnt det som kanskje ikke er så artikulert fra før, grundig og detaljert utspørring fra intervjuerens side.

Selv om jeg tror at det å rette dataproduksjonen inn mot virksomhet og virksomhetskunnskap gjør at vi kommer nærmere «det som skjer» enn det som er tilfelle dersom vi innretter oss mot å få tak i narrativer om det som skjer i det sosiale, så vil språket vårt alltid være påvirket av hvordan vi ønsker å fremstå. I innledningen til denne avhandlingen så vi tegn til at det tidligere i den norske moderniseringsprosessen var viktig for norske menn å fremstå som familieforsørgere. Når også de samtidige norske studiene til Lilleaas kobler familieforsørgelse og mannlighet også i dag, sammen (Lilleaas 2003:30, 252, Lilleaas 2006:314, Lilleaas 2007: 289), så betyr det blant annet at jeg må ta høyde for at mine informanter kan ønske å fremheve og overdrive sin egen forsørgervirksomhet og også underdrive sine kvinnelige partners familieforsørgelse når de snakker med meg. Bare få av mine informanter skryter eksplisitt av at de er familiens hovedforsørgere, noe jeg forstår på bakgrunn av kraften i de norske kjønnslikestillingsidealene og den mannlige familieforsørgelsens generelle taushet i dagens

Norge. Samtidig forteller de fleste om mye forsørgervirksomhet og gjør det på en måte som mer indirekte og på en mer avdempet måte fremviser dem som kapable familieforsørgere.

Informering og rekruttering av informanter

Jeg startet rekrutteringen av informanter i mitt eget nettverk. Jeg satte også inn en annonse i lokalavisen, og tok kontakt med den lokale avdelingen av Kreftforeningen og med Senter for kreftbehandling i Kristiansand. Disse distribuerte et informasjonsskriv til menn som oppfylte kriteriene mine og som de i tillegg trodde kunne ha interesse av å delta i studien. To menn kontaktet jeg direkte fordi de var intervjuet i lokalpressen om kreftsykdommen sin. Ved hjelp av disse ulike strategiene kom jeg i kontakt med informantene mine. Jeg rekrutterte i første omgang 10 menn og intervjuet disse to ganger hver. Lenger ute i prosjektet rekrutterte jeg ytterligere to informanter, primært fordi jeg ønsket å erfare hvordan det var å være ute etter å produsere virksomhetskunnskap allerede fra starten av intervjuingen.

Jeg satte som krav at alle potensielle informanter skulle lese informasjonsskrivet jeg hadde laget, før de eventuelt - og i så fall på eget initiativ - tok kontakt på nytt for å bekrefte sin interesse. Skrivet inneholdt den informasjonen som anbefales i NESHS⁹⁷ etiske retningslinjer for forskning og inngikk i meldeskjemaet til personvernombud for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. I skrivet ba jeg informantene tenke gjennom hva deltakelse kunne innebære av belastninger for dem selv, og presiserte samtidig at jeg ikke hadde terapeutisk kompetanse⁹⁸. Tematisk var denne teksten skrevet i nokså generelle vendinger. Å rekruttere informanter til et prosjekt som er i bevegelse, for eksempel i form av at tematikken spisses underveis, gir noen etiske utfordringer. Min løsning var å forholde meg til også informasjon og samtykke som prosesser. Når jeg har spisset forskningsfokuset mitt, har jeg dermed også spisset den skriftlige og muntlige informasjonen til informantene, og presisert at videre deltakelse ikke forventes. Spesielt viktig har dette i mine øyne vært overfor informanter jeg allerede har intervjuet, men som jeg har ønsket oppfølgingsintervju(er) med. Likevel kan jeg ikke garantere at ingen har følt i alle fall en viss grad av forpliktelse til videre deltakelse. Ei heller kan jeg ta for gitt at informantene opplevde at den informasjonen jeg ga i rekrutteringsprosessen dekket det vi rent faktisk snakket om under intervjuene. Tvert om tenker jeg - som de forskningsetiske retningslinjene også tar høyde for - at det er umulig å

⁹⁷ Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.

⁹⁸ Se vedlagte informasjonsskriv i appendikset. Informasjonsskrivet ble flere ganger omarbeidet under i løpet av intervjuingen, og dette er det jeg endte opp med.

gjøre informantene fullstendig informerte. Det er imidlertid viktig å strebe mot at informantene er så informerte som mulig og at de også gis så gode muligheter til å avslå videre deltakelse som mulig.

Informantenes forutsetninger for å forstå hva som etterspørres i et kvalitativt intervju er også et viktig spørsmål i denne diskusjonen. I tidligere prosjekter hadde jeg opplevd at en del forventet et kort intervju av en nærmest kvantitativ karakter. Det gjorde at jeg denne gang, både skriftlig og muntlig, la vekt på å presisere at intervjuene ville ligne uformelle samtaler og at også de selv ville påvirke innholdet i disse. Slike presiseringer gir imidlertid verken forsker eller informanter full innsikt i hva deltakelse i et kvalitativt forskningsprosjekt egentlig innebærer. Spesielt én informant fikk meg til å reflektere over dette. Han tok kontakt med meg på grunn av avisannonser, fordi han «gjærne ville bidra til noe som kanskje kunne hjelpe andre». Denne mannen visste ikke om han kom til å bli frisk fra kreftsykdommen, og levde dermed med stor usikkerhet. Han har ingen utdanning ut over grunnskole og er den eneste av mine informanter som både umiddelbart og også gjennom to lange intervjuer fremstår som veldig taus. Under intervjuene bekrefter han at han ikke prater med noen om sykdommen og eller om følelser knyttet til den - ikke en gang med kona. Ikke «snakker» han med seg selv heller, men forteller hvordan han i stedet «parkerer» triste tanker. Denne mannen, som jeg har kalt Herman, er den eneste informanten som begynner å gråte såpass at han går ut av stua si, hvor intervjuet foregår, for å hente seg inn igjen. Andre gang jeg intervjuer ham forteller han at han var «ganske gåen» etter det første intervjuet, og at det «slo seg på magen». Det som ser ut til å skille Herman fra de andre informantene er nettopp at han i særlig liten grad ser ut til å ha reflektert over og artikulert de tingene vi diskuterer. Dette eksemplet viser hvordan etiske utfordringer selvfølgelig oppstår også når man rekrutterer informanter «etter boka», fordi man treffer ulike mennesker med ulike forutsetninger for å håndtere refleksjoner og følelser som kan oppstå som følge av intervjusamtaler og fordi man aldri kan skissere alt en slik samtale kan komme til å berøre.

Intervjuing: Prosess

Intervjuene med mine informanter foregikk i all hovedsak i mennenes egne hjem og på tidspunkter som passet dem. Selv om jeg ikke startet avhandlingsarbeidet mitt så utforskende som jeg i etterkant så at jeg burde, var jeg likevel åpen for at mye som skjedde i skjæringspunktet mellom familie- og arbeidsliv kunne ha med familieforsørgelse å gjøre.

Intervjuguiden⁹⁹ inneholdt dermed spørsmål om både en lang rekke bakgrunnsvariabler, om helse og sykdom, jobb og arbeidsplass, arbeidsdeling hjemme, familieøkonomi og til slutt en del spørsmål som eksplisitt gikk på mannlighet, kvinnelighet og forsørgeransvar. Alle disse temaene ble diskutert både i fortid og i nåtid, og jeg ba i tillegg mennene fortelle både om seg selv og om ektefellene/samboerne sine. Lengden på intervjuguiden bar bud om at jeg sannsynligvis ville trenge minst to intervjuer med hver informant, og dette ble alle informert om allerede innledningvis. De første 10 informantene intervjuet jeg - med enkelte unntak - to ganger i nokså rask rekkefølge. Enkelte av de første ti informantene intervjuet jeg også en tredje gang, drøye tre år etter de to første intervjuene¹⁰⁰. Jeg har også vært i kontakt med flere på telefon og e-post i etterkant av intervjuene, for å avklare om jeg har forstått ting riktig og for å supplere med informasjon jeg ikke hadde gått detaljert nok inn i i løpet av intervjuene.

Det var som nevnt først etter de to første intervjurundene med de 10 første informantene at jeg bestemte meg for å fortsette analysen min med å bruke Smiths begreper virksomhet og virksomhetskunnskap. Selv om jeg i stor grad hadde generert intervjudata som kunne analyseres ved hjelp av disse begrepene, så trengte jeg mer virksomhetskunnskap fra noen av informantene mine på noen områder. Det var også på dette tidspunktet jeg supplerte utvalget mitt med de to siste informantene, og med disse behøvde jeg bare ett intervju. Selv om det å produsere virksomhetskunnskap kan ta lang tid fordi man må inn i mange detaljer, så innebar det for min del også en målretting. Jeg hadde en mye klarere formening om hvor jeg skulle og hvordan jeg og informantene sammen skulle komme oss dit i intervjuene med de to siste informantene.

Når det gjelder de informantene jeg har flere intervjuer med, så har det første intervjuet jevnt over vært mer åpent enn de påfølgende. I førstegangsintervjuene syntes jeg det var interessant å se hvilke temaer mennene selv eventuelt styrte samtalene våre mot. I andre- og (eventuelt) tredjegangintervjuene var praten mer styrt av meg og mer rettet mot å utfylle der noe manglet og også av å diskutere foreløpige tolkninger. Jeg skrev nokså detaljerte intervjunotater¹⁰¹ etter hvert intervju, og når intervjuer med samme informant kom nokså tett, rakk jeg bare å lese disse notatene før neste intervju. I de tilfellene hvor tidsrommene mellom intervjuer ble

⁹⁹ Se vedlagte intervjuguide i appendikset. Også intervjuguiden ble flere ganger omarbeidet under i løpet av intervjuingen, og dette er den jeg endte opp med.

¹⁰⁰ Det tok såpass lang tid på grunn av permisjoner.

¹⁰¹ Disse handlet i stor grad om metode og mine egne opplevelser, men også om forskningstemaene mine.

lengre, hadde jeg både transkribert og i noen tilfeller også begynt på analysen av de første intervjudataene før jeg møtte informantene på nytt.

Forskere plikter å beskytte informanter mot skade og alvorlige belastninger og til å vise respekt for deres privatliv og nære relasjoner. Jeg har ikke intervjuet om de mest ømtålige og intime temaene i mitt avhandlingsarbeid. Samtidig er fordeling av lønnet og ulønnet arbeid, familieøkonomi og helse og sykdom temaer mange antakelig synes er private, og svenske Björnberg og Kollind mener at penger er tabu og sjeldent diskuteres med andre (Björnberg og Kollind 2005:98). Jeg har løpende reflektert over eventuelle belastninger intervjuingen har medført og kan medføre, og jeg har også diskutert dette med informantene både i forkant og i etterkant av intervjuene. Slike refleksjoner er avgjørende når det varierer hvor komfortable folk er med åpenhet på ulike områder og når avveiningene knyttet til hva man spør om i intervjuet må tas raskt fordi praten skal flyte. Etter hvert intervju forsikret jeg meg om at informantene hadde noen å snakke med dersom de trengte det. Jeg informerte også om at jeg hadde avklart med den lokale avdelingen av Kreftforeningen at de kunne ta kontakt med dem per telefon om de følte behov for det. I to konkrete tilfeller fikk jeg i etterkant vite at intervjuene ga informantene fysiske reaksjoner og at de var nokså utslåtte i etterkant, og det var en av disse tilfellene jeg beskrev i stad. Slik jeg forstod begge disse mennene, var det refleksjonene intervjuene satte i gang som ga reaksjonene. Mens den ene av disse informantene var vant til å snakke om temaene vi tok opp i intervjuet i terapi, var den andre informanten - allerede nevnte Herman - ikke vant til det.

Intervjuing: Refleksjoner

I løpet av intervjuingen har jeg gjort meg noen metodiske og etiske refleksjoner, trigget av det å intervju menn, som jeg vil nevne her. Jeg hadde intervjuet menn også før dette doktorgradsprosjektet. Min intervjuerfaring var allikevel i hovedsak knyttet til å intervju småbarnsmødre om avveininger mellom tid til arbeid «ute» og hjemme. Dette gjorde jeg mens jeg selv var småbarnsmor og stod oppi mange av de samme avveiningene som informantene mine. Denne nærheten opplevde jeg både som komfortabel og som nyttig fordi jeg, i alle fall slik jeg så det, fort forstod hva informantene mine mente og også kjente meg igjen i logikkene deres. Retrospektivt ser jeg imidlertid at en slik nærhet mellom forsker og informant også kan gjøre det vanskelig å få øye på det tatt for gitt (Wadel 1991:18) og også kan stenge for oppdagelse fordi intervjuer og informant forholdsvis fort kan bli enige om hvordan verden ser

ut. Mine intervjuer med småbarnsmødre har i stor grad kretset rundt hva en god mor er og ikke er (Magnussen mfl. 2005:197-200), og jeg kan heller ikke se bort fra at mødrene jeg intervjuet var mer opptatt av å fremstå som «gode mødre» i intervjuene med meg enn de ville vært om de ble intervjuet av en mann eller en kvinne som selv ikke var mor.

I intervjuene med mine mannlige informanter har jeg følt både nærhet og distanse. Nærhet fordi jeg alltid har levd med en stor overvekt av menn og gutter i mine innerste sosiale sirkler. Distanset fordi jeg likevel fort erfarte at jeg ikke kunne koble meg på og forstå det de intervjuede mennene snakket om i samme grad som jeg kunne i mine tidligere intervjuer med kvinner. Der var logikken i mennenes måte å snakke, tenke og handle på som ikke ga noen umiddelbar mening for meg. Jeg har brukt en god del av intervjuene og også analysen på å prøve å forstå slike ting, og slik har distansen eller ulikhetene mellom meg og mennene påvirket hva jeg fikk øye på og ble opptatt av. Som Wadel skriver, har jeg altså brukt min manglende forståelse til å oppdage og forstå (Wadel 1991:15). Jeg tror denne manglende umiddelbare forståelsen mellom informantene mine og meg også var velegnet for å få mennene til å italesette mest mulig av det jeg kaller deres forsørgervirksomhet. Det at jeg ofte ikke forstod hva de mente gjorde nemlig at de måtte forklare ting de gjorde, tenkte og følte i flere omganger og i større detalj. Så må det sies at ikke all distansen jeg følte i forhold til mine mannlige informanter handlet om kjønn, og at mennene og jeg var ulike også på mange andre måter.

Selv om jeg ikke opplevde det å skulle snakke med menn som noe fremmed, var det likevel ikke uten spenning at jeg satte i gang med intervjuingen. Erfaringen min tilsa at intervjuer med kvinner så å si alltid flyter greit, mens intervjuer med menn varierer mer. Retrospektivt ser jeg imidlertid at dette i alle fall til dels handler om at jeg tidligere har intervjuet menn med spørsmål og begreper som i liten grad «traff» dem. Når det gjelder rekruttering, så syntes jeg mine mannlige potensielle informanter virket mer tilbakeholdne innledningsvis enn det mine tidligere kvinnelige informanter hadde vært, og over telefon fikk jeg ofte følelsen av at de ikke kunne sette av mer tid enn absolutt nødvendig til intervjuingen. Da vi først var i gang og praten gikk, var det imidlertid mange som syntes å glemme tiden og som tydelig - slik jeg tolket det - likte samtalen vår. Praten fløt greit i så å si alle intervjuene, og for en del av mennene syntes samtalen - i større grad enn for mine kvinnelige informanter - å være en sjelden og kjærkommen mulighet til å snakke om ting de syntes var viktige og interessante, men som de ellers ikke snakket noe særlig om. Noen, og også flere enn allerede nevnte

Herman, sa selv at de ikke pleide å snakke med noen om intervjuets temaer og på den måten de gjorde med meg i intervjuene. Enkelte var også eksplisitt skuffet da intervjuene var over. Flere mannsforskere mener at menn forventes å ha kontroll over egne følelser mer enn det som gjelder for kvinner, at dette er tett knyttet til mannlighet og at det er viktigst for menn å holde denne kontrollen overfor andre menn (Seidler 1997:25, Ekenstam 1998b:28-32, Ekenstam 2007:177, Kimmel 2006:5, 6, 31-35). Det kan bety at menn generelt er mer forsiktige enn kvinner med hva de sier og til hvem. Det kan igjen bety at mine informanter har snakket friere med meg enn de gjør med menn rundt seg og ville gjort med en mannlig forsker. Dette kan være noe av grunnen til at mennene jevnt over syntes å like samtalene våre så godt.

Mine første tanker knyttet til det å intervju menn handlet altså om i hvilken grad praten ville flyte. Nokså fort begynte jeg imidlertid å reflektere over at det å prate mye ikke nødvendigvis betyr at man er åpen i betydning å drive med lite selvsensur. Jeg syntes tvert om det virket som om mange av mennene jeg intervjuet - og altså også i samtaler med en kvinne - utøvde ganske stor kontroll over det de sa, og kanskje også mer kontroll enn det mine tidligere kvinnelige informanter har utøvd. Språket deres hadde for eksempel i seg mange begreper og formuleringer hvis innhold tydelig var ment å være selvinnsynende - så selvsagt at jeg ikke behøvde å spørre nærmere. Som jeg har vært inne på, ser jeg ikke bort fra at en mannlig forsker raskere hadde forstått hva mennene la i det de sa. Samtidig opplevde jeg også denne måten å snakke på som en måte å begrense og styre informasjonen jeg fikk på. Posisjonen som intervjuer gir imidlertid rom for å stille spørsmål som ville blitt oppfattet som dumme i såkalt naturlig forekommende sosiale situasjoner, og er man på utkikk etter virksomhet og virksomhetskunnskap så skal man som nevnt stille spørsmål som kommer forbi erfaringstomt språk og inn i mer konkrete erfaringer. Når det er sagt, har det jeg har opplevd som mennenes eventuelle uvilje mot å fortelle eller fortelle mer om et tema, selvfølgelig veid tyngre enn min egen forskningsinteresse.

I innledningen til Maurice Merleau-Pontys bok *Kroppens fenomenologi* skriver Dag Østerberg at forholdet mellom «den talende» og «det talte» er flertydig, og at mye av det vi sier er gjentakelser av det allerede ferdig tenkte og talte (Merleau-Ponty 1994:x). For meg satte dette utsagnet ord på ytterligere, beslektede refleksjoner jeg gjorde meg under intervjuingen til avhandlingsarbeidet mitt. I mine tidligere intervjuer med mødre om arbeid ute og hjemme har jeg i stor grad kunnet koble meg på allerede eksisterende refleksjoner og

også nærmest ferdige narrativer - og refleksjoner og narrativer som kvinnene så ut til å i stor grad *gjøre* sammen med andre kvinner. I samtalene med mennene jeg har intervjuet til arbeidet med denne avhandlingen har jeg i mindre grad klart å gjøre dette. At jeg ikke opplevde å ha den samme umiddelbare forståelsen av det mine mannlige informanter sa kan selvfølgelig bety at de startet på narrativer som jeg ikke fikk til å koble meg på. Samtidig er mitt inntrykk at mennene jeg har intervjuet i forbindelse med dette avhandlingsarbeidet jevnt over - på egen hånd og sammen med andre menn - reflekterer mindre og har færre narrativer på feltet arbeids- og familieliv enn det som gjelder for mine tidligere kvinnelige informanter¹⁰². Både nokså ferdigartikulerte fortellinger og mer uferdige refleksjoner gir selvfølgelig interessante data om det sosiale. Når man som intervjuer er ute etter å komme nært på det som skjer, så kan imidlertid de ferdige fortellingene representere motstand, slik jeg allerede har vært inne på. Én informant jeg har intervjuet til arbeidet med denne avhandlingen var spesielt opptatt av å fortelle sine ferdigformulerte fortellinger. Han hadde vært i terapi og hadde til og med laget notater over det han ønsket å fortelle på forhånd. «Nå vil jeg snakke om det jeg har valgt å kalle *de tunge årene*», sa han på ett tidspunkt, og kikket i arkene sine. I det første intervjuet lot jeg ham i stor grad snakke om det han ønsket å snakke om, men varslet allerede da at jeg i neste intervju ville dreie ting mer inn på mine hovedtemaer. Da jeg i neste omgang gjorde dette, svarte han på spørsmålene mine, men var uttrykte samtidig sin misnøye over at han ikke fikk snakke enda mer om det han selv helst ville at intervjuet skulle dreie seg om. På den andre ytterkanten har vi allerede nevnt Herman, som jobber systematisk med å ikke tenke på og snakke om «triste ting». Han har få ferdige fortellinger og heller ikke i intervjusituasjonen ser jeg tegn til at han begynner han arbeidet med å skape slike. I stedet er han veldig ordknapp. Gjennom begge intervjuene må jeg dermed jobbe hardt for å holde praten i gang¹⁰³. Med Skilbreis ord kan vi si at Herman i liten grad har et analytisk grep om eget liv (Skilbrei 2003:28-29, 45-46). Skilbrei har i sin studie intervjuet lavt utdannede personer, og mener den utbredte fämæltheten blant hennes informanter har med dette å gjøre.

¹⁰² Jeg kan ikke hevde at menn jevnt over har et språk som vi kan kalle mer lukket og mer erfaringstomt enn det kvinner har. Min intervjuerfaring og analyse, samt den manns- og maskulinitetsforskningen som trekker frem menns behov for følelseskontroll, gjør det imidlertid til et spørsmål som er verdt å stille.

¹⁰³ Når vi er på telefon en god stund etter intervjuene, for å få avklart noen detaljer, fremstår han imidlertid som ganske interessert i å prate. Det kan bety at han var særlig ordknapp i intervjuene også for å holde følelsene i sjakk. Da var det ikke så lenge siden han var blitt syk, noe som kan ha gjort følelsene sterkere eller gjort det vanskeligere å holde dem på avstand.

Dataene mine

Alle de kvalitative intervjuene jeg baserer denne avhandlingen på ble tatt opp på bånd, og hoveddelen av dem er transkribert i sin helhet¹⁰⁴. I tillegg skrev jeg notater fra hvert intervju rett i etterkant, og i disse notatene skrev jeg også hvordan jeg selv opplevde intervjuene og andre aspekter som ikke ble inkludert i det mennene sa. Virksomhetskunnskapen som finnes i disse tekstene utgjør mine data. Denne kunnskapen sier noe om fysisk, mental og emosjonell forsørgervirksomhet som skjer i en del sosiale relasjoner mine informanter inngår i i sine hverdager. Den sier også en del om hvordan denne virksomheten er sosialt koordinert. Dataenes styrke ligger, slik jeg ser det, i deres detaljerthet og i at de samtidig spenner over et spekter som gir et bredt og helhetlig bilde av mennenes økonomiske aktivitet i familien. Jeg mener mine data har gitt meg gode muligheter for å si noe om hvordan familieforsørgelse gjøres - og koordineres med andre ting som skjer - i mine informanters hverdagsliv. Som nevnt mener jeg også at studien utgjør et godt startpunkt for videre studier av menns familieforsørgelse som følger de sosiale relasjonene menn inngår i, både lokalt og translokalt.

Analysen min

Widerberg skriver at institusjonell etnografi preges av det man kan kalle en analytisk deskriptivitet, en deskriptivitet som har som hensikt å oppdage ved å synliggjøre menneskers virksomhet (Widerberg 2015:18). Slik analyse har jeg gjort gjennom hele avhandlingsarbeidet mitt. Blant annet har jeg nevnt at jeg allerede under intervjuene har «gravd» der jeg ikke helt har fått tak i mine informanters virksomhet. Hvilke tråder jeg har forfulgt under intervjuingen har også handlet om hva jeg har trodd har vært mest relevant for studien. Den analysen som kommer når opplevelser, inntrykk og samtaler er omgjort til notater og transkriberte intervjuer, gir imidlertid et annet rom for refleksjon enn det som er mulig i løpet av selve intervjuene. Det var som nevnt først da jeg hadde transkribert hovedparten av intervjudataene mine, og prøvd meg på en første analyse at de to første intervjuene med én av informantene mine, som jeg har valgt å kalle Erik, at jeg gikk i gang med å se etter forsørgervirksomhet i disse. Ser vi etter folks virksomhet på et eller annet område kan deres kunnskap om denne virksomheten sette oss på sporet av denne, og faktisk var biter av forsørgerkunnskap noe av det som gjorde at jeg startet analysen med akkurat Erik. At jeg syntes han var så opptatt av økonomi viste seg nemlig ved nærmere ettersyn å handle om at han stadig dreide diskusjonen

¹⁰⁴Transkripsjonene inneholder ingen direkte identifiserbare personopplysninger og jeg har også tatt bort mye som indirekte kan virke identifiserende.

inn på privat-, familie- og forbruksøkonomiske spørsmål og også syntes å vite mye om dette. Dette hadde jeg altså registrert uten å - i alle fall ikke helt bevisst - koble det til familieforsørgelse. Da jeg begynte på den IE-inspirerte analysen min, startet jeg imidlertid ikke med å se etter forsørgerkunnskap, men ved å gjøre familieforsørgelse om til gjøren. I første omgangen så jeg etter gjøren som kan observeres utenfra. Det var først etter en stund at jeg ble jeg oppmerksom på at Smiths virksomhetsbegrep også inkluderer kunnskap, tanker og følelser, og dermed så jeg etter hvert etter også slik virksomhet i dataene mine.

Som jeg har vært inne på, innebar det å gjøre forsørgeransvar om til forsørgervirksomhet en styring av forskerblikket mitt: Jeg visste i større grad enn i den første analysen av intervjuene med Erik hva jeg var ute etter. Det innebar imidlertid samtidig en utvidelse av dette blikket. Jeg måtte nemlig enda mer inn i detaljene i det som skjedde, samtidig som jeg måtte bestrebe meg for å være åpen for at mye virksomhet kunne ha med forsørgelse å gjøre. Å oppholde meg i et mylder av aktiviteter som kanskje var relevante for meg og ikke gå for fort og for langt inn i indre diskusjoner om hvorvidt det jeg så egentlig var forsørgervirksomhet eller ikke, var krevende og også litt ubehagelig. Disse følelsene forstår jeg i dag som tegn på det jeg vil kalle en trang til prematur og overdreven begrepsfesting og klassifisering, og jeg mener de synliggjør nettopp den definerings- og klassifiseringsproblematikken som Smith mener er noe av kjernen i den såkalt konvensjonelle sosiologiens problem. Følelsene mine kan altså forstås som sosiologisk virksomhet og også som deler av en sosiologisk habitus. Jeg tror vi ofte griper for fort til begrepene og teoriene fordi vi i vårt fag ikke i tilstrekkelig grad ser viktigheten av eller er rustet til å stå til knes i hverdagslige, små og uoversiktlige detaljer over litt tid. Kanskje er vi heller ikke skolert på en måte som i tilstrekkelig grad gjør oss i stand til å se sosiologi og sammenhenger i slike mylder av ting som gjøres, tenkes, sies og føles. Da jeg - med Smith i ryggen, følte det som - tvang meg selv til å være i dataene og å tenke bredde og sammenhenger i de mange aktivitetene og kunnskapen jeg så, ble imidlertid ubehaget gradvis erstattet av spenning og av intens tankevirksomhet.

Denne spennende, men kaotiske og uoversiktlige forskningsfasen var også synlig for andre. Kontordøra mi var nemlig full av gule lapper med hver sin potensielle «familieforsørgeraktivitet» på. Jeg begynte å skrive disse lappene da jeg gikk gjennom de transkriberte intervjuene med Erik for andre gang, og supplerte med nye etter hvert som jeg gikk gjennom de transkriberte intervjuene med de andre informantene mine på samme

måte¹⁰⁵. Denne analytiske gjennomgangen tydeliggjorde at Erik kan kalles superforsørgeren i mitt utvalg. Jeg kaller ham det fordi hans forsørgervirksomhet kan sies å utgjøre et slags mikrounivers som inkluderer veldig mye av den kunnskapsrike forsørgervirksomheten jeg har klart å få øye på i analysen min - også hos de andre informantene. Han utgjør også superforsørgeren i utvalget ikke bare fordi denne virksomheten og den tilhørende kunnskapen kan sies å være særlig kroppsliggjort hos ham. Det kan den nemlig sies å være hos også mange andre av mine informanter. Eriks forsørgerkunnskap synes imidlertid å være særlig «aktiv», i den forstand at han er den av mine informanter som aller hyppigst bringer samtalene våre inn på økonomiske spørsmål.

Erik er samtidig særlig pratsom, utbroderende og detaljrik i sine beskrivelser. Han er rett og slett en spesielt god informant. Dette har nok også gjort hans forsørgervirksomhet og også sammenhenger mellom ulike forsørgeraktiviteter særlig *synlige* for meg¹⁰⁶. Når Erik snakker så mye og så rikt som han gjør, og samtidig snakker om ulike økonomiske aktiviteter på måter som ligner hverandre, når disse bygger og krever beslektet kunnskap og når også logikken som er innbakt i mye av aktivitetene han snakker om kan sies å ha en slags familielikhet ved seg, så blir slike sammenhenger særlig tydelige. Når han i intervjusituasjonen også fremstår og snakker på en måte som gjør at han ser ut til å være veldig opptatt av - og dypt involvert i - alle familieøkonomiens kriker og kroker, så har også det vi kan kalle Eriks praktiske forsørgersans blitt spesielt synlig for meg. Samtidig har også denne i neste omgang synliggjort en slik praktisk sans også blant mange andre av informantene mine. Når det kommer til familieforsørgelsens mannlighetsbekreftende potensiale, så er det - som vi skal se mer til senere - interessant nok de informantene som gjør *minst* slik forsørgelse som i størst grad har synliggjort dette. Deres *fravær* av en en slags praktisk forsørgersans har videre også bidratt til å synliggjøre en slik sans.

Å gå særlig dypt inn i Eriks familieforsørgelse har altså hjulpet meg å se og forstå den virksomheten denne kan sies å bestå av mer generelt blant mine informanter. Oppsummert kan vi si at hans forsørgervirksomhet fungerte som en slags analytisk nøkkel eller

¹⁰⁵ I denne prosessen så jeg at jeg manglet noe virksomhetskunnskap fra noen informanter, og dermed intervjuet jeg en del av dem en tredje gang. Dette var både spennende, interessant og nyttig, både fordi det hadde gått omtrent 3 ½ år siden de forrige intervjuene og ting hadde skjedd i informantenes liv, og fordi disse møtene ga meg mulighet til å diskutere den foreløpige analysen min med dem.

¹⁰⁶ Også andre informanter som har vært relativt pratsomme, utbroderende og detaljrike i sine beskrivelser har bidratt til slik synliggjøring mer enn hva som gjelder for mer ordknappe informanter.

fortolkningsskjema for meg - som en nøkkel eller et skjema som synliggjorde og hjalp meg å forstå ting som det innledningsvis var vanskeligere å få øye på og grep om i intervjuene med de fleste andre informantene. Wadel skriver på noe av den samme måten om sin informant George i sin studie av arbeidslediges situasjon på New Foundland på 1960-tallet. Han skriver at mange han møtte var tilbakeholdne når de snakket om livene sine, noe som gjorde at han strevde med å forstå hvordan arbeidsledigheten virkelig følte og opplevdes. Det var først da han bestemte seg for å sette kreftene sine inn på å prøve å virkelig forstå én eneste mann - også han den beste informanten i utvalget, på grunn av sin pratsomhet, fortellerevne, åpenhet og klokhet - at Wadel kom videre i sin forståelse. Han forsøkte altså å lære så mye som mulig av ett enkelt case, men det han lærte i dette ene caset hadde også noe allment ved seg - det hadde overføringsverdi (Wadel 1973:xi-xii, 116-117, 121, 124, Fuglestad og Wadel 2011:183-186).

Etter denne runden med registrering av forsørgervirksomhet gikk jeg gjennom dataene mine på nytt, nå med blikket mitt rettet mot såkalt koordinering; mot hvordan Eriks og de andre informantenes forsørgervirksomhet påvirker og påvirkes av andre ting som skjer i sosiale relasjoner de deltar i. I denne delen av avhandlingsarbeidet mitt ble min tidligere forskning på småbarnsmødres avveininger mellom arbeid ute og hjemme viktig, og dette datamaterialet og det jeg baserer denne avhandlingen på «snakker» godt med hverandre. I det hele tatt innebar denne litt senere fasen av analysearbeidet mitt mange slags analytiske dialoger¹⁰⁷, både med slike tidligere data, med informantene jeg har intervjuet til dette avhandlingsarbeidet, med andre forskere og med annen forskning og teori. Informantene mine hadde jeg selvfølgelig vært i en analytisk dialog med også under intervjuingen, for det var jo nettopp denne dialogen som produserte dataene mine. Allikevel var våre samtaler i starten mest rettet mot å produsere empiri i form av virksomhetskunnskap, mens jeg i de siste intervjuene fikk mulighet til å diskutere også foreløpige tolkninger med flere. Særlig fruktbart var dette i de tilfellene hvor jeg gjennomførte tredjegangsintervjuer cirka 3 ½ år etter de første intervjurundene. Jeg sier ikke at informanter må være enige i en forskers analyser for at de skal ha gyldighet. Siden jeg studerer folks hverdagsliv syntes jeg imidlertid at det var betryggende at de informantene jeg snakket med kunne kjenne seg igjen i mine beskrivelser. Jeg syntes også det var betryggende

¹⁰⁷ Smith mener at det som blir data for forskeren alltid samproduseres i dialog mellom forsker og informant (Smith 2005:135-137). I neste omgang er der i følge henne en dialog mellom forsker og data hvori forskeren gjenoppdager dataene gjennom lydopptak eller feltnotater. I denne dialogen er vanligvis informanten ikke direkte involvert.

at de mente at også den analysen som gikk utover det som kan observeres utenfra, hadde noe for seg.

Jeg har allerede skrevet at det ikke var før jeg hadde utforsket mine informanternes familieforsørgelse som virksomhet at jeg aktivt brukte andre teoretiske perspektiver enn institusjonell etnografi og relevant forskning inn i analytiske dialoger knyttet til datamaterialet mitt. Også disse perspektivene og denne forskningen påvirket likevel hva jeg har fått øye på i dataene mine og hvordan jeg har forstått dette. Studien min utforsker som nevnt en virksomhet som gjennom den moderne historien har vært mer menns enn kvinners, og som også har vært mer knyttet til mannlighet enn til kvinnelighet. Den identifiserer også spor av denne kunnskapsrike virksomhetens kroppsliggjøring. Jeg har fått øye på det som i kjønns- og likestillingsstudier gjerne kalles det trege og det tradisjonelle. Dette henger selvfølgelig sammen med at den mannlige forsørgervirksomhetens historie og denne kunnskapsrike virksomhetens potensielle kroppsliggjøring også har gitt meg et blikk for dette. Hadde jeg analysert mine informanternes forsørgervirksomhet ved hjelp av annen forskning og teori eller studert virksomhet som historisk sett ikke har vært utført mest av menn og vært tett knyttet til mannlighet, så hadde jeg etter all sannsynlighet fått øye på mer foranderlige og «moderne» spor i mine informanternes hverdagsliv.

Wadel skriver at hans valg om å konsentrere analysen sin om informanten George innebar at han beveget seg i kvalitativ retning, bort fra et kvasi-kvalitativt utgangspunkt (Fuglestad og Wadel 2011:185-186). Til og med han som antropolog var altså preget av en tanke om representativitet. Også jeg har tidligere gjort kvalitativ forskning hvor en slik underliggende tanke har preget både analysen og fremstillingen av den, og hvor typologisering av informanter etter barnetilsynsordning eller deres forhold til ulike diskurser har vært en måte å forsøke å gi et slags representativt bilde av likheter og variasjoner i datamaterialet på (Magnussen mfl. 2001, Magnussen mfl. 2005). Dette avhandlingsarbeidet har et annet hovedsiktemål, nemlig å *analytisk beskrive og forstå en bestemt virksomhet*. Mine egne data viser imidlertid at dette er en virksomhet mine informanter gjør, snakker, tenker og føler i varierende grad, og statistikk og annen forskning tilsier at dette også mer generelt er tilfelle blant menn i Norge i dag.

Fremstillingen av analysen min

Wadel bestemte seg for å la skriveprosessen i den nevnte studien følge oppdagelsesprosessen, og gjorde også George til den sentrale karakteren i boka som fulgte feltarbeidet jeg nevnte. Analysen av hans hverdag og betraktninger rundt disse utgjør en kjerne som også andre informanternes erfaringer og refleksjoner diskuteres opp mot. Wadel begrunner blant annet valget sitt med en misnøye med det han kaller korrelativ metode i mange samtidige sosiologiske og økonomiske studier av arbeidsledighet. De sosiale prosessene som har med arbeidsledighet å gjøre, og som Wadel ønsket at både fagfolk og andre skulle få en dyp forståelse av, forstås i følge ham best fra et subjektivt ståsted. Han ønsket altså at arbeidet hans, samtidig som det gjorde Georges liv forståelig for andre, også skulle synliggjøre begrensede forståelser i den dominerende forskningen på feltet (Wadel 1973:xi-xii, 126-127).

Mens Wadel gjør én informant til den sentrale karakteren i sin fremstilling, så gjør jeg Eriks virksomhet til kjernen i min fremstilling. Jeg beskriver det ståstedet han gjør, tenker, snakker og føler sin familieforsørgelse fra og jeg bruker i stor grad hans forsørgervirksomhet som inngang til å beskrive og analysere den forsørgervirksomheten jeg har funnet blant mine informanter. Jeg presenterer og analyserer også gjennomgående Eriks familieforsørgelse særlig detaljert. Meningen er ikke å fremstille mine informanternes familieforsørgelse som mer enhetlig, gjennomsyrende eller stabil enn den er eller å rette fokus bort fra sosiale relasjoner og over mot individer. Jeg har gjort det slik fordi jeg har villet fremheve oppdagelsespotensialet i institusjonell etnografi og min egen oppdagelsesprosess - en prosess som for meg har vært en parallell oppdagelse av begrensninger i foreliggende begreper, forskning og i mine egne forestillinger. Eriks måte å gjøre, tenke og føle familieforsørgelse har som nevnt spilt en sentral rolle i denne prosessen, og derfor har hans forsørgervirksomhet også blitt så sentral i fremstillingen min. Kanskje gir også det å kunne forstå familieforsørgelse fra ett enkelt - men likevel komplekst - ståsted også tilgang til en dypere forståelse, slik Wadel er inne på. Fra ett slikt ståsted blir det også mulig å få en viss oversikt over de dimensjonene og relasjonene som er med på å gjøre at Erik gjør som han gjør. Kanskje blir det i tillegg et slags ankerfeste eller en rød tråd i det mangfoldet av virksomhet som en IE-inspirert studie gjerne frembringer.

Forskere plikter å anonymisere data. I denne avhandlingen har jeg i hovedsak sikret slik anonymisering ved å ikke gå særlig i detalj på en del bakgrunnsvariabler. Jeg har også erstattet informasjon som kan være identifiserende med informasjon som ikke virker

identifiserende og men som likevel ikke endrer vesentlig på det som blir fortalt eller på rammene det blir fortalt innenfor.

DEL II: FAMILIEFORSØRGELSENS VIRKSOMHET

Om analysekapitlene og informanten Erik

Analysedelen av denne avhandlingen består av to kapitler, kapittel 4 og kapittel 5. I begge disse beskriver jeg den virksomheten det å være familieforsørger kan sies å bestå av for mine informanter, så langt jeg har hatt mulighet til å få øye på med mine data. Den oppsummerende analysen av denne virksomheten kommer først i starten av det siste og avsluttende kapitlet (kapittel 6). Siden informanten Eriks forsørgervirksomhet har en spesiell plass i fremstillingen min, starter jeg med å beskrive ham litt nærmere. Hvem er han og hvilket ståsted forteller han om sin forsørgervirksomhet fra?

Erik bor i et rekkehus like utenfor Grimstad sammen med kone og tre store barn. Han er middelaldrende og var ferdigbehandlet for kreft rett før intervjuene. Han har gode prognoser, med noen unntak tålte han kreftbehandlingen bra, og på tidspunktet for det første intervjuet har han allerede vært tilbake i jobb en god stund.

Erik er i sitt andre ekteskap, men han og den første kona fikk ingen barn. Både Erik og hans nåværende kone har foreldre hvor fedrene jobbet fullt, mens mødrene jobbet markant mindre og kun periodevis. Ingen av foreldrene deres hadde høyere utdanning, og det har heller ikke Erik og kona. Selv om Eriks kone har hatt lønnet arbeid gjennom hele forholdet deres, er det han som hele tiden har jobbet og tjent mest. Han har en jobb hvor han i utgangspunktet ikke tjener så bra, men med turnus- og overtidjobbing, samt firmaet han har på si, så blir det ikke så verst. Kona har jobbet en god del redusert opp i gjennom, men på intervjutidspunktet jobber hun fullt fordi hun ikke har mulighet til annet i den jobben hun har. Drømmen hennes er imidlertid - i følge Erik - å ikke jobbe i det hele tatt.

Erik har gjennom hele yrkesløpet jobbet turnus og også jobbet i firmaet når turnusen har gitt mulighet for det. I tillegg jobbet han over mange år veldig mye overtid. Det gjør han imidlertid ikke lenger, siden det er mer gunstig å jobbe i firmaet når den «vanlige» jobben gir mulighet for det. Over mange år hadde Erik og familien det veldig trangt økonomisk. På intervjutidspunktene har de imidlertid en mer romslig økonomi, og det gjelder særlig den tredje og siste gangen jeg treffer ham.

I hovedjobben sin har Erik en mellomlederstilling. Han trives godt og får tilbakemeldinger på at han gjør en god jobb. Han har ingen planer om å bytte arbeidsgiver og ser for seg en

lederstilling lengre opp i systemet etter hvert. De nærmeste kollegaene til Erik er menn. I følge ham er ikke arbeidspresset i jobben så høyt, selv om også de begynner å «merke presset», som han sier det.

Turnusen har gjort at Erik har vært hjemme en del på dagtid, og har gjort ham til en mer nærværende pappa enn mange av mennene han kjenner. Han er stolt av å ha brukt så mye tid med barna sine. Samtidig har kona tatt nesten all permisjonen for å være hjemme med barna, uten at de har diskutert dette seg i mellom. Erik mener turnusarbeidet også har medført at han gjør og har gjort mer husarbeid enn han ellers ville gjort. Han har faste, store husarbeidsoppgaver og har også hovedansvar for vedlikehold av hus, hytter, biler og båter og for å realisere familiens oppussings- og utbyggingsprosjekter.

Erik har en avdempet og rolig fremtoning, og første gang jeg møtte ham var jeg litt bekymret for at jeg måtte streve for å holde praten i gang i intervjuet. Den bekymringen viste seg, som jeg har vært inne på tidligere, å være grunnløs. Han er rask med å svare på spørsmålene mine, utbroderer ofte på eget initiativ og påvirker i stor grad retningen på samtalene våre.

4 Familieforsørgelse som inntektsgenerering

Jeg starter utforskningen av mine informaners forsørgervirksomhet med å se nærmere på det jeg i begynnelsen av avhandlingsarbeidet mitt trodde utgjorde så å si hele deres familieforsørgende virksomhet, nemlig inntektsgenereringen. At inntektsgenerering utgjør en helt sentral forsørgeraktivitet, og også legger til rette for annen forsørgervirksomhet, er imidlertid hevet over enhver tvil. En god forsørger selvfølgelig er en god arbeider (Knijn og Selten 2002:171).

«Jeg kommer aldri til å synes at jeg tjener nok penger»: Om å snakke om lønnsarbeid, arbeidstid og penger

Jeg startet intervjuene med mine informanter med å spørre dem om deres lønnsarbeid, og dette var et tema hvor de fleste av mennene både hadde mye å fortelle og stor fortellerlyst. Helt fra starten av den første intervjurunden la jeg merke til at mange av dem snakket om jobben og arbeidstiden sin på en måte som skiller seg fra mine tidligere kvinnelige informaners måte å snakke på. Mennene jobber jevnt over mye mer enn de fleste kvinnene jeg tidligere har intervjuet. Den mest slående forskjellen innledningsvis var imidlertid hvor mye mer sentral jobben samlet sett fremstår for mennene og hvor selvfølgelig det er for de fleste å jobbe mye, og også den norske gjennomsnittsmannen er innstilt på å jobbe mer enn det den norske gjennomsnittskvinnen er (Holter mfl. 2008:40). Holter og Aarseth skriver om «jobbens førsthet» i sin studie av menn (Holter og Aarseth 1993:197-200), mens Oftung skriver at for hans mannlige informanter så blir prioriteringen av lønnsarbeidet stående som selvforklarende og tilstrekkelig (Oftung 2009:157). Disse måtene å beskrive menns lønnsarbeid på passer godt også for de fleste mennene jeg har intervjuet. De fleste snakker mer om jobb enn det mine kvinnelige informanter har gjort og jobb ser også ut til å ha en større plass i livene deres.

Mine tidligere kvinnelige informanter snakket videre mye om arbeidstid og den arbeidstiden de hadde syntes også å være underlagt en slags begrunnelsestvang¹⁰⁸. Kvinnene tok gjerne selv initiativ til å fortelle hvor mye de jobbet og de syntes altså å ha et behov for å forklare - og forsvare - hvorfor de hadde den arbeidstiden de hadde. Mennene snakker jevnt over mye mindre om arbeidstid, og hvis de gjør det, så er det eventuelt det de jobber ut over vanlig

¹⁰⁸ Dette begrepet kommer fra Skarpenes og Eklund Nilsen (Skarpenes og Eklund Nilsen 2011:31).

arbeidstid de som regel snakker om. Ikke en gang de som understreker at «jobb ikke er alt her i livet» begrunner sitt fulltidsarbeid eller tidligere fulltidsarbeid og bare én av mennene jeg har intervjuet sier at han kan tenke seg å jobbe redusert. Samtidig fremstår mennenes kvinnelige partners deltidsarbeid og eventuelle ulønnede permisjoner nesten alltid som nettopp selvforklarende. Det bare stadfestes, og kvinnenes lønn snakkes også ofte om som en statisk størrelse eller som en gitt rammebetingelse. Den snakkes om som noe som bare er som den er - som noe mennene i stor grad bare må forholde seg til. Der er så å si ingen klaging over lange arbeidsdager blant de mange som jobber mye eller over at ikke deltidsarbeidende ektefeller eller samboere jobber mer eller tjener mer. Bare én av mine informanter forteller, tredje gang jeg er i kontakt med ham, at han på ett tidspunkt ba sin ekskone skifte jobb og begynne å tjene penger i stedet for å tape penger. Utover dette tilfellet så forteller ingen om at de har bedt sin kvinnelige partner eller ekspartner jobbe eller tjene mer, og mennene avkrefter også dette når jeg spør dem om det. Til forskjell klaget mine tidligere kvinnelige informanter ofte over sine mannlige partners mer beskjedne bidrag hjemme. Det gjorde de uoppfordret til meg i intervjuene og de fortalte også om mange tilfeller hvor de hadde klaget over dette til mennene sine. Ikke minst fortalte de om mange og langvarige forsøk på å få mennene til å gjøre mer av omsorgs- og husarbeidet.

Også Erik, som nesten alle de andre informantene mine, gjør på ulike måter sitt og konas lønnsarbeid til to forskjellige ting. Én måte han gjør det på er nettopp ved å ta sitt eget fulltidsarbeid som en selvfølge, mens hennes fulltidsarbeid ikke er det. Det kommer blant annet frem i dette utdraget fra det første intervjuet med ham:

Jeg: Var det noen gang aktuelt at du kunne jobbet redusert, og at hun heller hadde jobbet fullt?

Erik: (Ikke noe svar)

Jeg: Når du snakker om at hun jobbet redusert...

(Pause) Erik: Jeg tror ikke... Hun jobbet redusert fordi hun ønsket å jobbe redusert... Eller jeg tror jeg har vært mye mer glad i jobben min opp igjennom enn hun har vært. Så jeg tror hun har vært glad for å være hjemme. Mens jeg har alltid trivdes veldig på jobb. Altså, jeg har vært glad i å jobbe. Eneste grunnen til at hun jobber fullt er vel at de rett og slett ikke kan jobbe deltid i den jobben hun har nå. Hun kunne det i den forrige jobben sin. Men på sikt så tror jeg nok hun kan tenke seg å gå ned i arbeidstid igjen og... Men, ikke sant, hun har jo minst like gode pensjonsrettigheter som jeg har, men jeg ser for meg at hun kan tenke seg å gå ned i stillingsbrøk likevel.

Jeg: Ja, men hvorfor vil hun ned i stillingsbrøk, tror du? For å jobbe mindre, altså ha mer fritid eller...

Erik: Hun har mange hobbyer hun liker å drive med og sånt. Men altså nå som unger og det blir større så har du ikke sånt sett... Du har mer fritid. Hun synes det er koselig å gjøre noe annet, og sier at det kan være greit å gjøre noe annet innimellom. Ikke bare det du gjør til vanlig, men gjøre noe helt annet og som du trives med. Men om hun vil gjøre det for å... Hun er jo egentlig en sånn perfektjonist, sånn at

alt skal være så bra hele tiden, så hvis skoene hadde stått litt rotete i ganga her når du har vært her og hun finner ut av det, så er det helt... At ikke jeg ryddet de før du kom og... det er ikke bra.

Jeg: Nei. Men du har aldri ønsket å dele på det å være hjemme?

Erik: (Humrer) Jeg tror... Sånn som jeg kjenner henne, så har hun satt pris på å ha det... å være hjemme, og da har jeg syntes det har vært helt greit. Jeg tror kanskje hun setter mer pris på jobben sin nå enn hun gjorde før. Men... Jeg tror hun godt kunne vært hjemme på heltid hvis hun kunne fått lov til det... Hadde en hatt økonomi til det, så tror jeg hun kunne kuttet ut hele jobben og bare gjort noe hun selv syntes var greit.

Jeg: Ja, men det at du da valgte å jobbe skift og også ha en ekstrajobb, var det da på et vis for å kompensere for at hun jobbet redusert...

Erik: Det har det nok også vært. I en periode så var det nok veldig det. Når nummer tre ble født, så tok hun også ekstra permisjon, og da jobbet jeg enda mer i firmaet for å kompensere for det, det husker jeg, den gangen i tiden.

Jeg: Ja. Men hvem er det som har tatt initiativ til dette, det med deltidsarbeidet? Er det hun som har tatt initiativ og sagt at det har jeg lyst til eller er det noe som du har... på en måte har kommet med...

Erik: Vi har vel blitt enige om det bare, jeg vet at hun har trivdes med å være hjemme med ungene og det og da bare... har det vært helt greit. Jeg har liksom vært mye hjemme med dem allikevel, så det...

Jeg: Men hun kunne ikke komme og si at nå vil jeg jobbe redusert eller ta permisjon og så sier du at nei, du får tjene penger du også, sånn som...

Erik: Det tror jeg aldri har vært tema. Hvis det har vært snakk om det, så har jeg tilbudt meg å jobbe, så det...

Jeg: Ja. Har du tenkt noe på hvorfor...

Erik: Jeg har trivdes med å jobbe og hun har trivdes med å være hjemme, så da er jo det greit nok.

Jeg: For kunne det vært helt motsatt, tenker jeg, at du hadde jobbet redusert og hun hadde sagt at jeg kan jobbe fullt og jeg kan ekstra og...

Erik: Nei, men hadde vi vunnet ti millioner i Lotto, så hadde ikke jeg gjort noe som helst i forhold til jobb. Hun hadde sluttet på dagen. Det er jeg veldig overbevist om. Jeg hadde fortsatt å jobbe akkurat som før... Jeg hadde fortsatt å jobbe med akkurat det samme... Jeg hadde kanskje kuttet ut firmaet da, men jeg er ikke helt sikker (Ler). Det er... Jeg tror nok kanskje at jeg har kuttet ut firmaet hvis jeg hadde vunnet ti millioner, men... Det er jo det å ha noe å pusle med også, så...

I intervjuutdraget over og også andre ganger jeg utfordrer det at Erik har jobbet og tjent mer enn kona, så mister samtalen noe av flyten og endrer karakter: Han tenker seg gjerne litt om og ser ikke ut til å ha like ferdigformulerte svar som ellers. Det han sier er også mer ordknapt, bombastisk og «endelig». Etter hvert blir han lei og trolig også irritert av mine mange forsøk på å forstå *hvorfor* han og kona har fordelt det lønnede arbeidet mellom seg som de har, noe vi skal se mer til etter hvert. Han har ikke så mange gode svar på hvorfor det har blitt sånn, og det tror jeg ikke at han liker. Det virker også som om spørsmålene mine «butter imot» noe. Det kan handle om at jeg med mine spørsmål utfordrer en måte å organisere familielivet på som er meningsfull for Erik og som han også har lagt veldig mye arbeid ned i å realisere. I intervjuutdraget over ser vi at han også snakker om konas deltidsarbeid som *hennes* valg -

som noe hun kan gjøre hvis hun vil og han kan få det til. Også det ser jeg som et tegn på den selvfølgeligheten hans egen inntektsgenerering er innhyllt i.

Også andre informanter snakker på en lignende måte. Til og med Leif, som er en av de få som har hatt en samboer som har jobbet nesten like mye og tjent nesten like mye som ham opp igjennom, sier om samboeren at «hun har jo vært i full jobb». Han snakker ikke om seg selv på denne måten og har heller aldri vurdert å jobbe redusert, mens samboeren har jobbet noe redusert i perioder. Leif omskolerte seg i voksen alder og jobber nå som lærer. Herman, på sin side, er ufaglært og har hatt usikre jobber i industrien gjennom hele yrkesløpet sitt, men er sykmeldt under de to første intervjuene. Også samtalen med ham under viser hvordan hans eget fulltidsarbeid er selvfølgelig for ham, mens det samme ikke gjelder for konas fulltidsarbeid. Vi ser også hvordan han *ikke* knytter konas jobb til familiens behov for penger, selv om det utover i intervjuingen blir stadig tydeligere at de over lengre tid har hatt det veldig trangt økonomisk. Utdraget under er fra det første intervjuet med Herman:

Jeg: Mange kvinner her på Sørlandet jobber jo redusert over ganske mange år, sånn at kona di har har jo da jobbet ganske mye i forhold til en del andre kvinner her nede. Har dere gjort dere noen tanker om det?

Herman: *Nei.*

Jeg: Men hvorfor har hun jobbet såpass mye? Liker hun å jobbe, har hun trengt inntekten...

Herman: *Nei, hun synes det er greit å jobbe. Så hvorfor... Nei, det.... Det har vel bare blitt sånn. Hun jobbet halvt da barna var små, men da var det også vanskelig å få barnehageplass. Og så hadde hun en sånn periode når hun jobbet 80 prosent for noen år siden, hvor hun hadde en fast dag hjemme i uka. Hun hadde lyst til å gjøre noe annet den dagen.*

Jeg: Ja, jeg skjønner. Men har du noen gang vurdert selv at du kunne jobbet redusert for eksempel?

Herman: *Nei.*

Jeg: Nei. Kan du si noe om hvorfor?

Herman: *Ja, hva skulle jeg finne på for noe i mellomtiden? (Ler)*

Jeg: (Ler) Men har du noen gang ønsket at kona di hadde tjent mer eller at hun hadde tatt en annen jobb hvor hun hadde tjent mer eller...

Herman: *Nei.*

Jeg: Nei. Du har ikke hatt noen sånne tanker om hennes inntekt?

Herman: *Nei.*

Jeg: Kan du huske om hun noen gang har vurdert å på en måte bytte jobb eller gjøre noe annet for å tjene mer?

Herman: *Nei. Den eneste gangen hun har lurt på det er jo når hun er drittlei av jobben. Men... Er det noe grønnere på den andre siden? Hun har det greit der hun er og så har det blitt sånn.*

En av de som skiller seg mest markant ut ved å *ikke* gjøre sitt eget og sin kvinnelige partners lønnsarbeid til to ulike ting er Oskar. Han har jobbet i helsevesenet hele yrkesløpet, men står nå utenfor arbeidslivet. Han var gift med en kvinne som i følge ham var misunnelig da han kunne gå på jobb mens hun måtte være hjemme i permisjon med barna. Oskar på sin side lengtet etter å dra hjem fra jobb og være sammen med barna sine, og da de ikke fikk barnehageplass så jobbet de begge redusert en periode for å få kabalen til å gå opp. Ei heller Tor, som har jobbet som førskolelærer, men som nå bare har sporadiske småjobber, gjør sitt eget og sine kvinnelige partners lønnsarbeid vesensforskjellig fra hverandre. Gunnar har verken fått fullført noen utdanning eller fått ordentlig fotfeste i arbeidslivet på grunn av en ulykke i barndommen. Han har dermed aldri kunnet se på lønnsarbeid som en selvfølge. Selv om kona har en lederstilling, jobber ganske mye og også trives veldig godt på jobb og sammen med kollegaene sine, sier han imidlertid at det er «fortærende» at han ikke har kunnet jobbet og tjent nok til at hun har kunnet jobbet redusert. Hvis alt hadde vært «som vanlig», så hadde nok han vært i full jobb og hun i halv stilling, sier han. På slutten av det første intervjuet spør jeg imidlertid om han tror kona ville hatt lyst til å jobbe redusert, men det vet han ikke:

Jeg: Mange av de jeg har intervjuet opplever jo det å forsørge familie som på en måte en viktig del... av det å være mann da, og det å være far. Og det er jo ikke noe som har vært noe lett for deg å få til...

Gunnar: *Nei.*

Jeg: *...så det er jo også noe som...*

Gunnar: (Bryter inn) *En bør jo... Du bør jo være hovedforsørger. En bør det! (Ler)*

Jeg: *Nei, altså jeg synes jo ikke det... Men jeg tenker at en del menn tenker at det å forsørge familien og... At det er liksom noe tradisjonelt mannlige...*

Gunnar: *Neida, det gjør ikke meg noe det, men at jeg kunne bidratt LITT mer til det økonomiske fellesskapet, det... Klart det er jo litt fortærende at hun blir nødt til å ha full stilling og... Og... Jeg har jo... Den bilen der, det er en halvveis trygdebil. Æ... Nå, når jeg søker om bil neste gang, så får jeg ikke bil, for det at de legger sammen inntektene, og det vil jo si at hun skal finansiere dette... altså. Det synes jeg vel er litt for galt da. Og da at... Ja. Fordi at jeg ikke kan bidra nok økonomisk til at... Ja, det er litt... Nei, jeg vet ikke om det er typisk for menn det akkurat, eller om det er for kvinner også det, at en gjerne vil bidra med... Det er jo aldri noe gøy å liksom snu på kronene og... hele tiden og sånt, det er ikke det. Men sånn tradisjonelt sett, så er det jo klart at det er mannen som skal forsørge... familien og sånt da. Det er jo...*

Jeg: *Joda. Men mange tenker jo også litt annerledes og i mitt hode så kan man jo like gjerne gjøre det slik at mannen spiller en større rolle hjemme da, og i forhold til barna og sånt, og de har jo du virkelig gjort en innsats. Og... Og vil hun egentlig jobbe redusert, tror du? Egentlig?*

Gunnar: *Æ... (Drar på det). Det er jeg litt i tvil om.*

En annen ting som fort slo meg i intervjuingen i dette avhandlingsarbeidet er hvor mye mer en del av mennene snakker om penger enn det mine tidligere kvinnelige informanter jevnt over har gjort. Flere har også sagt til meg at de aldri kommer til å synes at de tjener nok - en formulering jeg aldri har hørt fra noen av de mange kvinnene jeg tidligere har intervjuet. Sett i lys av intervjuene med de mannlige informantene i dette prosjektet, så er det tydelig at disse kvinnene jevnt over snakker mindre om de økonomiske aspektene ved det å jobbe (Magnussen mfl. 2005:70-77). Samtidig er det særlig de fulltidsarbeidende kvinnene som i liten grad snakker slik. De som jobber deltid, snakker jevnt over om lønnsarbeid som penger og om seg selv som «hjelpesørgere». Samtidig legger også disse stor vekt på lønnsarbeidets andre gevinster, og de aller fleste ville jobbet også om økonomien ikke krevde det¹⁰⁹.

Erik er en av de som eksplisitt sier at han aldri vil synes at han tjener nok penger. «En vil alltid ha mer penger», sier han, på en måte som signaliserer at sånn er det bare. Han er også den av mine informanter som oftest bringer en drøm om å vinne en stor pengepremie inn i samtalen vår. Også Ole, som de siste årene har jobbet som leder i både offentlig og privat sektor, konstaterer kort at «man får jo aldri nok penger». Jon, som jobber som prosjektleder i prosessindustrien, svarer på sin side «nei, aldri, hva er nok?» når jeg spør ham om han synes han tjener nok. Petter, som jobber som rørlegger og har gjort det hele livet, sier det slik i det første intervjuet:

Jeg: Så tenkte jeg litt på inntekt og hvordan den har vært, og da trenger jeg ikke noen sånne spesifikke tall, jeg tenker bare på hvordan det har vært, om en har hatt det trangt eller mer romslig...

Petter: Du har jo egentlig aldri nok penger. Det har du aldri. Du har jo... altså... Du bruker det du har. Hadde jeg tjent det dobbelte i året så hadde jeg brukt det dobbelte. Det hadde jeg. Altså, du kan aldri tjene nok. Altså, jo, hvis du tjener over en milliard i året, så har du så mye i renter at du ikke klarer å bruke det opp. Da tjener du nok. Men selvfølgelig, jeg har jo hus, en haug med biler, en båt, en bobil, svær garasje, så... Du kan si, en kunne sikkert klart seg med forferdelig mye mindre, men... Du jobber deg opp til det egentlig, så jeg føler ikke at vi har... (Pause). Vi har nok akkurat litt for lite (Smiler).

Jeg: Men har du noen gang tenkt på å jobbe redusert selv og så at kona di heller kunne jobbet mer og tjent mer?

¹⁰⁹ De kvinnelige informantene som jobber redusert snakker altså om sin egen inntekt som et supplement til sin mannlige partners inntekt og nevner at det «er greit å tjene litt penger». De vektlegger imidlertid også det å «komme seg ut litt», treffe andre voksne og å bruke utdanningen sin. De informantene som jobber fullt eller mer, snakker nærmest ikke om inntekt i det hele tatt. I stedet snakker de om lønnsarbeid som en meningsfull og selvfølgelig del av livet, som en måte å bruke evner, ressurser og utdanning på og som noe som gjør dem til bedre mødre når de er hjemme.

Petter: Nei, jeg har ikke det. Nei. Jeg har aldri tenkt på at hun kunne tjent mer, men hvorfor, altså... Og det at jeg kunne jobbet redusert, nei... Men det er klart, hvis... Jeg kunne jo godt tenkt meg å jobbe mindre og få samme lønn hvis det hadde gått an (Ler). Ja, det hadde jo vært topp det!

Verken Tor eller Oskar er imidlertid noe særlig opptatt av penger, noe de både sier rett ut og som også kommer til syne i hvor lite de snakker om penger i intervjuene. Leif signaliserer ikke en like sterk mangel på interesse for penger. Som Tor og Oskar er han imidlertid skeptisk til kravene til forbruk i dagens samfunn og sier at «selv om det hadde vært ålreit å tjene litt mer», så er det viktigere å ha en jobb «som ikke gir sånn der symptomer eller stressopplevelser og slitasje på sikt». Jarle har høyere utdanning og for tiden en lederstilling, og både jobber mye og tjener mye. Han har også vært mye borte fra familien i hverdagen, mens kona på sin side har jobbet redusert og vært bakkemannskap hjemme. Også Jarle er veldig tydelig på at penger ikke er viktig for ham og at det ikke er pengene som driver ham. Han mener at kreftsykdommen har bidratt til en forståelse av «hva som egentlig er viktig i livet», og sier at han ville valgt å være mer til stede i familiens mens barna var små hvis han kunne valgt på nytt. Jarle er opptatt av likestilling mellom menn og kvinner og kommer fra enkle kår, og min opplevelse er at han er noe ukomfortabel både med det at han tjener så mye penger, har vært så mye borte fra barna sine og lever et såpass ulikestilte familieliv, og at dette preger intervjuene med ham. Han unnskylder seg på en måte mens han snakker, og posisjonerer seg jevnlig i forhold til kjønnslikestillingsdiskursen, slik også mange av Nordbergs informanter gjør (Nordberg 2005:80). I det første intervjuet snakker Jarle slik:

Jarle: Altså, jeg har aldri tatt det som en selvfølge at jeg skulle jobbe masse og bare tatt for gitt at hun skulle ta så mye av støyten hjemme, dette er noe vi har diskutert med jevne mellomrom og besluttet sammen. Jeg er veldig opptatt av likeverd og mener også at vi har... ja, har en veldig likeverdighet i forholdet vårt da. Vi har hatt familieråd og tatt en beslutning på hvor mye jeg skal jobbe... altså om hva slags jobb jeg skal ha, og så har vi stått for det et år frem i tid. Men vi bestemte oss tidlig... Vi registrerte at folk rundt oss kranglet om arbeid og familie og hvem som er til stede og sånt og... Ja, vi bestemte oss for at sånn skulle vi ikke være. Så vi har aldri vært sånn at vi ikke kan unne hverandre ting. Vi unner hverandre ting og er rause med hverandre, er min opplevelse.

Mennene jeg har nevnt over skiller seg altså ut i måten de snakker om penger på og til dels også i at de ikke snakker om menns og kvinners lønnsarbeid på måter som gjør disse til forskjellige ting. Når de andre informantene mine i stor grad ser ut til å gi lønnsarbeidet en slags førsthet, når de bruker mye tid og krefter på jobben og de fleste av disse uttalt higer etter penger, handler det da bare om egennytte og materialisme eller også om noe mer? De mennene som jobber mye og tjener mye, forsørger selvfølgelig seg selv med denne

aktiviteten, både nå og i fremtiden¹¹⁰. De pleier relasjonen til jobben, og noen av dem investerer også i en karriere. For mange synes også jobben å være meningsfull og viktig på andre måter. Samtidig er det ikke slik at disse mennene bare jobber mest og tjener mest i familien. De, og de aller fleste av mine informanter mer generelt, betaler også mest av fellesutgiftene, som vi skal se i neste kapittel. Ei heller er det slik at de bare tar for gitt å jobbe mye. For de fleste er og har det også vært helt selvfølgelig å kompensere for sine kvinnelige partners deltidsarbeid og ulønnede permisjoner ved å jobbe mer eller på andre måter tilpasse seg slik at de kan tjene mer og betale mer. Dette betyr at mine informanternes lønnsarbeid jevnt over også handler om å forsørge andre. Det betyr også at deres lønnsarbeid kan sies å handle forholdsvis mer om å forsørge andre enn det som gjelder for deres kvinnelige partners lønnsarbeid.

Slik de fleste av mine informanter gjør, så sier også Erik rett ut at det er han som har hovedansvaret for å skaffe inntekt til familien. Han tror også at den tryggheten, sikkerheten, forutsigbarheten og fornuftigheten en stabil forsørger representerer er noe kvinner ser etter i en fremtidig partner. På spørsmål om hva de tror at kvinner ser etter i en mann, svarer en god del av informantene mine at det har de aldri tenkt på eller at det har de ikke peiling på. Av de som kommer med noe mer håndfast, er der imidlertid også flere enn Erik som nevner økonomisk trygghet og også trygghet mer generelt. Vegard, som tidligere drev sitt eget firma, men som nå jobber som leder i næringslivet, snakker slik om kvinners forventninger til menn i det andre intervjuet:

Jeg: Hva tenker du... Når en kvinne ser etter en far til sine fremtidige barn, hva tror du hun ser etter i en mann da? Hva tror du kvinner vil ha i en mann?

Vegard: Begge mine koner har snakket om at de føler seg trygge hos meg, det har de, så det med trygghet... Så det er klart, jeg tenker jo litt sånn... Perspektivet blir liksom litt sånn... En glemmer liksom disse materielle tingene. Det å ha en mann som kan gå ut på jakt og du vet... kan komme hjem med et bytte uansett om det er dårlig jakt. Det er viktig. Og det å kunne være handy og kunne fikse ting og ordne ting og ikke sitte i sofaen og si "du, det kan jeg ikke greie. Vi må ringe etter noen". Det tror jeg er veldig viktig. Det tror jeg.

Jeg: Javisst. Mm. Så når du tenker på en god ektemann da, hva er en god ektemann for noe?

Vegard: Ja, han må jo ha en del av disse tingene, disse trygghetene og disse... Og så må han selvfølgelig være... omtenkstom. Og... Ja. Det må han være. Veldig omtenkstom.

Jeg: Og ditt ansvar da, i familien, hva tenker du at det er? Både som ektemann og pappa og stefar...

¹¹⁰ Hvorvidt mennene bevisst tilpasser seg slik at de sikrer sin egen fremtidige økonomi ved samlivsbrudd kan jeg ikke si noe sikkert om, men sett i lys av den økonomiske kunnskapen og argumentasjonen som omslutter mange andre valg de tar, så fremstår det som sannsynlig.

Vegard: *Ja, selvfølgelig så er det jo forsørgerbyrde og alt dette her, men... Men... Det er jo det å ha tid. Ja.*

Jeg: *Ja. Det å prioritere dem?*

Vegard: *Ja. Det har blitt mer og mer viktig for meg, å være... selvfølgelig den omsorgspersonen en skal være og den pillaren som alle skal stå til, men det å ha tid til dem og... Og at de skal få lov til å utvikle seg individuelt. Sånn at du... Den dagen de trenger deg så er du der. Da må du være der. Om det passer eller ikke.*

Når Vegard forteller dette, er det ikke så lenge siden han ble frisk fra kreftsykdommen, og han har også nettopp gått inn i et nytt parforhold. Dette har gjort at han på dette tidspunktet jobber mindre enn han har gjort de foregående årene. Også Jostein, som jobber med økonomi i offentlig sektor, men som har jobbet i næringslivet tidligere, tror at kvinner som ønsker å etablere familie ønsker seg en mann som kan bringe inn penger. Også han legger imidlertid vekt på å «være tilstede» i familien. Dette gjør han selv om han, som Vegard, både har jobbet og jobber veldig mye. Samtalen under har Jostein og jeg i det første intervjuet:

Jeg: *Når en kvinne er på utkikk etter en mann, og tenker at den mannen skal være far til mine fremtidige barn, hva tror du hun ser etter da?*

Jostein: *Hva jeg opplever, så tror jeg kvinner på generelt grunnlag... Ikke nødvendigvis samboeren min, men på et generelt grunnlag, så tror jeg det primære de søker er trygghet i forhold til forsørgerdelen. Ikke hvis de ser etter et kortvarig forhold, men etter en langvarig relasjon der de involverer barn. Så tror jeg at kvinner søker menn som de vet kan... At majoriteten vil søke mann etter en forsørgerdel. Tror jeg. Gir trygghet i forhold til at... Men de søker jo også... Det primære tror jeg jo er utseende og attitudo og holdninger og måten du oppfører deg på og sånn. Det er jo det som på en måte skaper... som gir førsteinntrykket. Men når det førsteinntrykket liksom har lagt seg så tror jeg en søker vel så mye trygghet. Trygghet i forhold til å kunne forsvare både familie og kona, og i dagens samfunn så handler vel det vel så mye om det økonomiske i forhold til å gi barna en trygg oppvekst, men så vil en jo også se etter egenskaper hos partneren på..., tror jeg, på holdninger og verdier og selvfølgelig også egenskaper som... livsledsager, på de nivåene der også, tror jeg. Og så er det selvfølgelig en vurdering om vil dette mennesket også være i stand til å følge meg livet ut og i forhold til også... kunne også være en bidrager i forhold til å forsørge familien, og ta vare på meg... Men jeg tror kvinner tenker i sterkere grad på det. Jeg tenkte ikke overhodet... Når jeg skulle finne meg livsledsager, at jeg tenkte på at den jenta som jeg finner skal være noe bidragsyter i forhold til verken noe økonomisk eller... Overhodet ikke, det er ikke det du tenker på.*

Jeg: *Ja, jeg skjønner. Men hva ser du da som ditt ansvar i familien?*

Jostein: *Æ... (Pause). Stabilitet. Trygghet. Æ... Til stede. I familien.*

Jeg nevnte tidligere at også Erik, som legger så mye vekt på og gjør så mye for å forsørge familien sin, er stolt av hvor mye tid han har tilbrakt sammen med barna sine. At tid med og tette relasjoner til barn er en helt sentral del av det å være far trenger altså ikke bety at forsørgelse ikke lenger er viktig, slik vi i innledningskapitlet så at også flere engelske, amerikanske og canadiske forskere presiserer.

Jeg la også tidlig merke til en annen måte som mange av mine mannlige informantere måte å snakke om jobb på skiller seg fra mine tidligere kvinnelige informantere måte å snakke om jobb på. De mennene som har mulighet for å jobbe overtid og få overtidsbetaling snakker nettopp om dette som en mulighet - en mulighet til å tjene mer. Ingen kvinner jeg har intervjuet til nå og som jobber overtid har snakket om dette som en positiv side ved overtidsarbeidet. Under ser vi hvordan Herman, som altså har jobbet i industrien hele livet, snakker om dette i det første intervjuet. Her ser vi også at han ikke bare lar være å argumentere for konas fulltidsarbeid ut fra et behov om penger, slik vi så tidligere. Ei heller forklarer han sitt eget overtidsarbeid med et slikt behov:

Jeg: Har du for eksempel jobbet overtid for å få den inntekten du trenger eller har det gått greit med det du har hatt, føler du at du tjener nok eller at du godt kunne trengt litt mer eller...

Herman: Neida... Jeg føler at det har gått veldig greit. Jeg har jobbet det jeg vil jobbe og... ikke tatt noe ekstra fordi jeg måtte ha det. For vi jobber jo begge to da. Hun jobber jo også. Og... I oppstarten så var det jo selvfølgelig smalt, da, når vi etablerte oss, men du må jo bare forholde deg til det og så må du leve deretter. Du kan jo ikke leve over evne hvis ikke du har noe. Og skal du ha noe, så må du spare.

Jeg: Men skjedde det ofte at du jobbet overtid?

Herman: Nei, det var ikke så ofte. Hvis det var mye og det var hektisk, så tok jeg overtid, og noen ganger måtte vi til og med jobbe nettene for å få gjort ting. Så var det perioder hvor det var veldig mye å gjøre og da sa jeg ja hele veien og jobbet så mye at fagforeningen nektet meg å jobbe. Mens bedriften ville at vi skulle jobbe. Så da ble vi smuglet inn på jobb om natta, i bil, og så rett om bord i en båt. Men du kunne ikke legge deg opp lksom... planlegge litt på det at nå vil jeg få så og så mye ekstra fordi at nå får jeg så og så mye overtid. Det var bare en bonus det, hvis du fikk overtid og... Men det var ålreit med det der ekstra som du fikk da. Og så kunne du sette det vekk og så gjøre noe spesielt gøy med det.

Jeg: Mm. Ja, det spesielle og gøy da for eksempel, hva kunne det være?

Herman: En tur. Eller kjøpe noe til huset eller.

Jeg: Ja, men følte du også en sterk forpliktelse da, til å jobbe såpass mye...

Herman: Nei

Jeg: ...eller for å være grei eller?

Herman: Ja, kanskje litt av det heller. Ja. Og hvis du var heldig og fikk en jobb eller hadde en jobb, så kunne en jo heller stå på litt og gjøre det litt greit.

Jeg: Men når du sier det, betyr det da at du tenkte at du var heldig som hadde en jobb?

Herman: Ja, altså i utgangspunktet så syntes jeg jo det. Det er jo ikke en selvfølge når du ikke har noen utdanning. Jeg har jo ikke noe fagbrev på noen ting, vet du, så det...

Jeg: Men er det også sånn at noen signaliserer at de ikke ønsker overtid, og at det stort sett går greit, mens andre gir beskjed om at de ønsker å jobbe overtid?

Herman: Der var noen som alltid gjerne ville jobbe overtid, og de ble alltid spurt først. Og så var der noen andre også som gjerne ville, men de fikk jo aldri overtid de... fordi de andre hadde stått på litt mer.

Jeg: Så det kan bli litt rift også...

Herman: *Ja, det kan det. Det merket vi litt også, at sa du ja når de trengte det, eller sa du nei? Og neste gang du ville jobbe overtid... da får du ikke lov. For du ville ikke sist gang, da gadd du ikke. Nå trenger vi det. Da får vi spørre en annen en. Så kan du bare ha det så godt. Å ja.*

«Du blir vant til å jobbe, jobbe, jobbe, jobbe»: Om å skaffe og trygge inntekt

Går vi tilbake til Erik og ønsker å finne ut hva hans inntektsgenererende virksomhet består av - også utover det å tenke og snakke om arbeidstid og penger på visse måter - så må vi starte ut i det han gjør i hverdagen sin. Vi må starte i de ettermiddagene han har gått på jobb selv om han har vært syk, i alle de sene kveldene han har jobbet, i all overtidjobbingen og i all tiden han har jobbet i firmaet han har etablert. Erik har nemlig ikke - til tross for drømmen om den store pengegevinsten - satset på hellet og flaksen i det daglige. I stedet har han vært utholdende, oppfinnsom og lærevillig, noe som ble synlig da jeg gikk til verks med IEs virksomhetsbegrep. Det ble også synlig at han - sammen med og innvevd i - den inntektsgenererende virksomheten han har gjort, også har bygget kunnskap om hvordan han trygger og maksimerer inntekt. Han kan mye om dette, og i intervjuene trekker han jevnt og trutt på denne kunnskapen - en kunnskap han antakeligvis også bruker aktivt i hverdagslivet sitt forøvrig. Det å trygge inntekt har vært en helt fundamental måte vi kan si at Erik har forsørget familien sin på. Han startet i en jobb i offentlig sektor helt i starten av yrkesløpet sitt, han har vært der siden og planlegger også å bli der resten av yrkesløpet. Han vet at han kunne tjent mer i en annen type jobb, men valgte en såkalt trygg jobb da familien etablerte seg og hadde det trangt økonomisk. Erik har også trygget familiens økonomi ved å orientere seg i markedet av forsikringsordninger og ved å ordne en forsikringspakke som sørget for at familien ville klare seg greit økonomisk «dersom han skulle falle fra».

Å prioritere trygg inntekt fremfor mer risikofylt maksimering av inntekt i en økonomisk sårbar situasjon for familien ligner den forsørgervirksomheten Slottemos mannlige informanter gjorde i husmortidens Mo i Rana (Slottemo 2003:64, 66), og også de andre informantene mine forteller om forskjellig inntektstryggende virksomhet. Også flere andre forteller hvordan de har prioritert fast, trygg inntekt fremfor andre og mer risikable måter å tjene mer penger på. Også i familiene til de andre informantene mine er det videre nesten uten unntak mennene som har trygget den fremtidige familieøkonomien ved å sjekke ut og skaffe forsikringer til familien. «Hvis jeg hadde falt fra, uansett årsak, så ville de ha fått nedbetalt huslånet og sittet igjen med penger», sier Jon. Under ser vi hvordan Jarle snakker om å trygge

familiens økonomi og om forsikringsers rolle i denne virksomheten andre gangen vi snakker sammen:

Jeg: Er det i det hele tatt viktig for deg å være hovedforsørgeren i familien? Spiller akkurat det noen rolle for deg?

Jarle: Det er ikke viktig for meg å være hovedforsørgeren i familien, men det er viktig for meg at de har det bra og er trygge.

Jeg: Men hvordan hadde du opplevd det å ikke kunne forsørge familien da?

Jarle: Det hadde vært et stort nederlag. Det ville det. Det ville ha vært helt forferdelig. Uten tvil.

Jeg: Har det også gjort at du har sikret deg noe i forhold til forsikringer eller...

Jarle: Ja, så der har jeg sikret, ja. I forhold til uførhet, og... Hvis jeg dør, så har jeg en veldig god livsforsikring. Helseforsikring vil jeg gjerne også ha, men det er det faktisk vanskelig å få når du har hatt kreft.

Herman har, siden han ikke har «papirer» å skilte med når industribedriftene han har jobbet i har nedbemannet, sikret fremtidig familieforsørgelse ved å strekke seg langt for å vise sin dyktighet og det vi kan kalle hans beredskap for jobben (Lilleaas 2003:281), slik vi allerede har sett noen tegn til. Dette har han gjort ved å være presis, gjøre jobben sin slik den skal gjøres og ved å jobbe overtid ved behov. Ved noen anledninger har han også jobbet under streiker, slik vi så. Denne måten å gjøre ting på har gjort at eventuelle nye arbeidsgivere har kunnet finne ut at Herman «møter opp når han skal og gjør den jobben han skal», som han sier det. Denne måten å trygge fremtidig inntekt på har imidlertid kostet. I sine bestrebelser med å stille opp for jobben har Herman pådratt seg en varig helseskade. Også kreftsykdommen har gitt ham varige mén, og under de to første intervjuene er han derfor usikker på om han noen gang kommer tilbake i jobb igjen.

Den inntektsgenerende virksomheten til de fleste av mine informanter stopper imidlertid ikke ved inntektstrygging. Mange *sier* ikke bare at de aldri får nok penger, men *gjør* også konkrete ting for å maksimere inntekten sin. Flere, Erik inkludert, gjør samtidig slik inntektsmaksimering på en så lite risikabel måte som mulig. Erik har fått til dette ved å ha en trygg inntekt i bunn og så supplere denne ved å jobbe turnus og overtid. Han har også hatt ledertillegg til lønnen en del år og etablerte i tillegg sitt eget firma helt i starten av yrkesløpet. Slik har han kunnet spe på inntekten ved å jobbe i firmaet når turnusen og familielivet har gitt rom for det. Erik sier at han ikke kunne basert familieøkonomien på skifttillegget - at det ville blitt for risikabelt. Samtidig sier han at de nok likevel i perioder faktisk *har* vært avhengige av

denne ekstraintekten, noe som har medført bekymring. Selv om Erik har en såkalt trygg jobb, så har han nemlig ingen formell rett til akkurat den stillingen han har - og det medfølgende skift- og ledertillegget. Det betyr at han også har posisjonert seg slik på jobben at han i størst mulig grad har trygget disse tilleggene til lønna. Samtidig har han også gjort en vane av å sjekke ut internt utlyste jobber med tanke på hvordan han ville kommet ut lønnsmessig. De gangene han seriøst vurderer å søke, sjekker han imidlertid alltid hvor trygt han sitter i den stillingen han har. Slik er han best mulig rustet til å vurdere de ulike alternativenes økonomiske uttelling, både nå og fremover, opp mot hverandre.

Dette utgjør ett av mange eksempler på at Erik bruker tid på å skaffe seg økonomisk kunnskap og bruker denne til å gjøre økonomiske vurderinger. Alle informantene mine skaffer seg, har og bruker slik kunnskap, og det skal vi se flere eksempler på senere. Noen ser imidlertid ut til å ha særlig mye slik kunnskap og også bruke den særlig mye og ofte, og Erik er en av disse. Den økonomiske kunnskapen som mine mannlige informanter samlet sett har og bruker, og som nærmest kan sies å gjennomsyre fortellingene til flere, ser ut til å både i sin bredde og i sin detaljerthet langt overgå den til kvinnene jeg har intervjuet tidligere. Selvfølgelig kan imidlertid noe av denne forskjellen også handle om at mennene i større grad enn kvinnene synliggjør denne kunnskapen.

Mange av informantene mine maksimerer - som Erik - inntekten sin ved å jobbe overtid eller ved å ha ekstrajobber ved siden av full jobb. Da jeg intervjuer Jarle første gang har han jobbet rundt 80 timer i uka de siste to årene, og når jeg spør ham om han noen gang har jobbet så mye at det har gått ut over helsa, svarer han «et stort og rungende JA!». Vegard har alltid hatt jobber hvor mye han «har hatt mange å overbevis», hvor mye har stått eller falt på hans egen arbeidsinnsats. Han forteller at «dagene i mange år bare gikk i ett, og helgene også», hvordan han bare var hjemme for å sove og endte opp med å «miste alt overskuddet». Han forteller også hvordan han i sitt forrige ekteskap endte opp med å starte eget firma for å kunne tjene mer penger. Også Jon har «jobbet utrolig mye opp igjennom», og forteller at «i veldig mange perioder har det vært sånn i ukesvis at en går på jobb, kommer hjem, og så sover en på sofaen til en går inn og legger seg i senga». Han forteller imidlertid også hvordan det å bytte jobber i konkurrerende bedrifter er en måte han har hevet egen lønn på. Ole la tidlig opp et løp hvor han kunne ta utdanning uten studielån og så få lederjobb og tjene godt. Både han, Jarle og Vegard er videre blant flere som også har pendlet over lengre perioder, og som både har bodd borte fra familien i perioder og også brukt mye tid på å reise mellom hjem og jobb. For

Herman har denne pendlingsvilligheten vært nødvendig for å holde på noen av jobbene han har hatt. For andre har det mer vært en karriereinvestering, og for en del av disse mennene har pendlingen også gjort at de har tjent mer enn de ellers ville gjort. Petter er en av disse, og har har bevisst valgt arbeidsoppgaver som har medført mye reising, slik at han har fått mye diettpenger. Han er også en av dem som ikke alltid får betalt for overtidsovertidstid for time, men som innimellom får igjen i gaver, for eksempel i form av dyrt fritidsutstyr. Diettpengene har i følge Petter vært ekstra attraktive fordi disse ikke har blitt regnet med når barnebidraget til ekskona beregnes. Han forteller om dette og om overtidsovertidstid på denne måten i det tredje intervjuet:

Jeg: Har økonomi preget deg kanskje tidligere i livet, og gjort at du valgte å jobbe mye, for eksempel?

Petter: Kanskje. Fordi at med... med hjemmeværende kone fra begynnelsen så var jo du eneforsørger egentlig. Selv om du da har redusert skatt i forhold til skatteklasse og sånn, så får du jo mer stål på bordet når du har to inntekter. Og nå fikk ikke vi oppleve en ren DINK-tilværelse, meg og den nye kona, fordi at... De forsynte seg grådlig av lønningen min. De gjorde det altså. Sånn... Altså, de, da mener jeg bidragsfogden og... utbetaling til hun første. Så de... Så det, vi fikk ikke noen ren DINK-tilværelse, sånn at du kan leve godt og ha mye penger og gjøre det du har lyst til, det har jeg egentlig aldri opplevd. Aldri.

Jeg: Nei. Men du sa jo i stad at det å jobbe er jo selvfølgelig noe du gjør først og fremst for å tjene penger. Men samtidig så sier du jo også at den der gode følelsen av å gå på jobb, gjøre en god jobb...

Petter: Det kan godt være. Men la meg si det sånn, at det fant jeg veldig tidlig ut, at når jeg reiste mye i den jobben hvor jeg traff hun som er kona mi nå, så var det penger bidragsfogden ikke fikk tak i. Det var penger som var undratt inntekten. Så alt jeg klarte å jobbe da overtid, jobbe og reise, fikk jeg og kona rett i lomma. Det kunne ikke de røre. Det var ikke lønn.

Jeg: Nei. Men trengte dere de pengene, eller var det sånn som du sa i det første intervjuet, at det er mer godt å kunne bruke penger...

Petter: Du fikk mer DINK-følelsen da. Du gjorde det altså, for det... Tross alt, da jeg traff kona så tjente hun mer enn meg. Tjente mer enn meg brutto. Og det vil si at netto, når de forsynte seg av min lønning, så var det nesten ingenting igjen av den i forhold til det den nye kona mi da hadde. Så vi hadde nok av penger sånt sett. Og den gleden da å lure systemet med å jobbe overtid og reise (Ler). Ikke vel? Og det ligger også litt til grunn for dette, for da... da hadde jeg jo... Når jeg reiste hver uke, så fikk jeg tre laks, i diett, og så fikk du... Ja, i alle fall, det fikk du. Og lønningen var normal egentlig, men de tre laksene, de var jo egentlig meg og den nye kona mi sine, de var ikke bidragsfogden sine. Det gir en piff det altså, å lure systemet (Ler). Jeg syntes de hadde forsynt seg godt nok av de pengene der og... Så, ja.

Jeg: Men hvis kona di ser at du er stresset og sliten nå da, hun sier ikke at du burde jobbe litt mindre eller...

Petter: Egentlig ikke, for hun vet det at når jeg kommer tilbake da, så har jeg jo femten timer overtid. Så gjør jeg fem lapper... på ei uke. Og fem lapper her og fem lapper der er plutselig tjue lapper i måneden. Og det er egentlig ganske mye penger. Det er det. Og hvis du da liksom... Og da vet du, de tjue lappene, de går inn i den ferien vi planlegger, og så vet jo kona at ok, da kan vi kose oss i stedet for å måtte... Du er jo i jobb for å tjene penger. Så enkelt som det. Du er ikke i jobb bare for å være sosial. Desverre. Du er i jobb for å tjene penger. Det er liksom prioritet nummer en.

Jeg: Men når du da har gått på jobb når du har vært syk, sånn som... du fortalte om den gangen du gikk tilbake på jobb rett etter at de hadde lagt på den gipsen...

Petter: Nei, de kom jo pent og spurte meg og jeg fikk jo en ganske feit gave etterpå. Som plutselig lå og slang på... Så... Men det var et ønske jeg hadde til ei hytte jeg hadde da, så... det var ikke noe annet enn det. Fikk jeg dyrt utstyr til hytta som gave etterpå. Så... Det rent juridiske i det aner jeg egentlig ikke, det driter jeg i, det er ikke min jobb. Da var i alle fall gulroten så stor at jeg tok den.

Petter er en av dem som ser ut til å trives veldig godt med å jobbe, og for ham synes jobben også å være tett knyttet til både mening og identitet. Allikevel sier han altså at man, når alt kommer til alt, jobber for å tjene penger - og jobber slik at man tjener mye penger. Også Aarseths karrierejobbende «likestillingsspydspisser» jobber for pengene, og ikke bare for selvrealisering, karriere og status (Aarseth 2008:58). Det at lønnet arbeid gir mye annet enn penger, trenger altså ikke å gjøre pengene uviktige.

Petter får både penger og dyre gaver ut av det å jobbe overtid. Samtidig er det å «stille opp» ved å jobbe overtid også en måte å gjøre seg til en god arbeidstaker og kollega på i det mannsdominerte miljøet han jobber i. «Er du med så er du med», sier han, og forteller at han «aldri har tenkt på den situasjonen å gå redusert egentlig, sånt sett». På spørsmål om hva han hadde sagt dersom en kollega kom og sa han ville jobbe redusert og være hjemme med barn en dag i uka, svarer Petter «pingle!» og humrer. Også mange andre av mennene forteller om arbeidsplasser hvor man «står på og får unna det som skal gjøres», og for noen ser fremvisning av jobbededikasjon og -beredskap å være det de får ut av overtidsarbeidet. De kompenseres altså ikke økonomisk for det på noen direkte måte. Som vi skal se senere, kan imidlertid det å jobbe overtid - dersom vi utvider tidsperspektivet noe - forstås som forsørgervirksomhet også for dem.

Erik har over flere år, i tillegg til sitt omfattende lønnsarbeid, kjøpt båter, fikset dem og solgt dem videre med fortjeneste. Ved første gjennomgang av de transkriberte intervjuene med ham bet jeg meg ikke merke i dette. Da jeg gikk gjennom datamaterialet på nytt - nå med en sjenerøs forståelse av hva familieforsørgelse kunne være - klarte jeg imidlertid å være åpen for at ikke bare det som gjøres i Eriks relasjoner til arbeidslivet kan forstås som forsørgervirksomhet. Han snakker om det å kjøpe, fikse og selge båter med fortjeneste i samme åndedrag og samme ordelag som andre måter å tjene penger på. Erik lager ikke noe fundamentalt skille mellom denne og andre måter å tjene penger på, hvorfor skulle han det - og hvorfor skal jeg det? Jeg ser denne oppdagelsen som et eksempel på hvordan utenfra-pålagte begreper og forståelser begrenser forskerblikket og på hvordan Smiths virksomhetsbegrep kan virke utvidende på dette blikket. For Petter fyller kjøp, fiksing og

videresalg av biler mye av fritiden, og også i hans fortelling fremstår denne aktiviteten som en integrert del av den samlede virksomheten han gjør for å tjene penger. «Jeg tjener vanvittig mye penger på disse bilene», sier han. At det er akkurat Erik og Petter som har hobbyer de tjener penger på er interessant fordi de begge er blant de av mine informanter som ser ut til å over tid ha strevd spesielt mye for å få de økonomiske endene til å møtes. Samtidig har også Ole, som alltid har hatt god råd, kjøpt og pusset opp hus og solgt det videre kun for å tjene penger.

Hvis en forståelse av familieforsørgelse som virksomhet kan favne både lønnsarbeid og lønnsomme hobbyer, så utfordres også fruktbarheten av skarpe skiller mellom hjem/arbeidsplass og arbeidstid/fritid. At slike skiller kan stå i veien for en helhetlig forståelse av menns familieforsørgelse blir ikke minst tydelig dersom vi ser nærmere på det vi kan definere som inntektsgenereringens mentale og emosjonelle virksomhet. Å gå veldig nøye inn i de transkriberte intervjuene med Erik synliggjorde at han ikke bare gjør mentalt og følelsesmessig «arbeid» som veldig direkte er knyttet opp mot selve lønnsarbeidet. Også hans bygging og bruk av økonomisk kunnskap kan forstås som vanemessig, mental og til dels også emosjonell forsørgervirksomhet. Han er som nevnt den informanten som i størst grad og på eget initiativ stadig fører samtalen vår inn på økonomiske spørsmål. Det å vurdere økonomien i ting synes imidlertid å utgjøre en slags ryggmargsrefleks også for flere, og dette skal vi se mer til etter hvert. Både dette og den selvfølgheten inntektstryggingen og inntektsmaksimeringen til de fleste av mennene er innhyllet i, ser jeg som tegn på at forsørgervirksomheten og forsørgerkunnskapen kan sitte i kroppene deres. For Erik kan man i tillegg spørre om denne måten å gjøre ting på også har noe tvangsmessig over seg. Oftung har intervjuet en mann hvis forsørgeransvar har «løpt løpsk»; som gjør langt mer ut av forsørgelsen av barna enn det han må og som lever i kronisk angst for å ikke kunne få familieøkonomien til å gå opp (Oftung 2009:157-164). Erik synes ikke å være der, i alle fall ikke nå lenger. Samtidig synes han heller ikke å være så langt unna.

At mine informanters inntektsgenererende virksomhet ikke begrenser seg til å gjøres i og på selve jobben og i arbeidstiden, men også kan sies å favne andre aktiviteter, andre tider og andre steder, blir ikke minst synlig i deres ansvar og bekymringer. Ikke bare Erik, men også de fleste andre av mine informanter opplever at de har hovedansvaret for familiens økonomi, slik vi allerede har sett tegn til og også skal se mer til senere. Flere bruker også krefter på å bekymre seg for familieøkonomien eller har gjort det tidligere. Flere disiplinere videre både

kropp, tanker og følelser for å kunne gå på jobb selv om de er syke eller gjorde det da de var i jobb tidligere. Tanker og følelser respekterer ikke nødvendigvis grensene mellom arbeidstid og annen tid og man kan faktisk se for seg at der er mest rom for dem i den såkalte fritiden. At det vi foretar oss ofte følges av refleksjoner og følelser er ingen revolusjonerende tanke. Med Smiths virksomhetsbegrep adskilles imidlertid ikke slik gjøren fra den vi kan observere utenfra. Dermed blir ikke tanker og følelser noe som følger med forsørgervirksomheten, men som nevnt heller en del av selve virksomheten.

Også mine informanternes bekymring for økonomien innebærer altså at deres inntektsgenererende forsørgervirksomhet på en måte kan sies å bre seg utover tidsmessig. I Eriks virksomhet blir dette også synlig i at han ikke bare tilpasser seg arbeidslivet slik at han kommer best mulig ut inntektsmessig her og nå, men også på sikt. Han har en plan for økonomien og har hatt det over tid. Også denne tilpasningen krever kunnskap, en kunnskap Erik har. Det ser vi i utdraget fra det første intervjuet under, hvor han forteller hvordan han går frem for å få så god pensjon som mulig. Her ser vi også en del andre fragmenter av den mangfoldige og samtidig detaljerte økonomikunnskapen han har og stadig bruker. Under ser vi også ett av mange eksempler på at han dreier samtalen vår over på økonomi:

Jeg: Hva har du jobbet med?

Erik: Jeg har hatt samme jobben hele veien, jeg jobber fremdeles der jeg begynte... fikk min første jobb. Men så startet jeg samtidig mitt eget firma. Og så har jeg egentlig trivdes så godt med den firmajobben at jeg har holdt på med det på si hele tiden siden.

Jeg: Ja, så det har du gjort hele veien, ja. Og så er du fremdeles i samme jobb...

Erik: Ja. Jeg er der ennå. Og det er jeg veldig overbevist om... at jeg blir til jeg blir pensjonist. Så det... det har jeg ingen planer om å endre på. Har du vært i det offentlige til du er middelaldrende, så er det jo tulle å slutte, for da... En av fordelene med å være i det offentlige er jo at lønna er jo ikke så bra, men pensjonen er kanskje bedre enn andres. Og når en først har holdt på så mange år med dårlig lønn vil du i alle fall ha med deg det på slutten. Nei, nå må jeg være der.

Jeg: Og så har du også jobbet turnus hele veien, sa du. Men danner skifttillegget også noe av bakgrunnen for at du ønsker å jobbe turnus? Altså...

Erik: Jeg hadde nok ikke... Altså, når du først er vant til å tjene et visst antall kroner, så vil det falle veldig tungt å ikke tjene det lenger. Der var en periode hvor jeg ikke jobbet turnus, men da klarte jeg å tjene det ekstra vi måtte ha med å jobbe mer i firmaet, pluss at jeg jobbet overtid. Men nå er overtid nesten vekk. Jobbet jeg ikke turnus nå, så ville jeg jo selvfølgelig gå ned en del i lønn. Men jeg tror skifttillegg og det for meg utgjør... Ja, jeg har noe ledertillegg og sånn hver måned da, så... Jeg ville nok gått ned kanskje 120 000 i lønn i året hvis jeg... ikke jobbet turnus, for å ta litt hardt i.

Jeg: Mm. Men spiller det også da inn på en måte på det ønsket om å jobbe mer på turnus eller?

Erik: Nei, altså for meg, så... Altså, omtrent samtidig som overtiden forsvant så fikk jeg en stilling hvor det er bestemt at jeg går turnus, så det er ikke noen fare for at jeg mister det. Og jeg trives best med å jobbe turnus. Jeg kunne søkt faste jobber med vanlig arbeidstid også, og kanskje... Det var akkurat en

jobb nå som jeg lurte... som ble lyst ledig da, som jeg lurte på, skulle jeg prøve å søke? Men hadde jeg gjort det da, så hadde jeg forlangt lønn tilsvarende det jeg har netto nå, ikke sant, så... Men nei, jeg kan ikke tenke meg å ikke jobbe turnus, men etter hvert som en blir eldre vil jo... Det er jo dette med turnus, de sier at det er ikke bra, men nå går jo ikke vi de turnusene som er de verste for helsa da... Men... Ettersom en blir eldre så vil en kanskje ha mer behov for... Søvn. Men... men det er jo også... Etter hvert som en nærmer seg pensjonsalder så vil jo... Det er jo disse her... Turnus og sånn, det øker jo pensjonen kraftig, så det er klart jeg tror nok etter hvert som en blir eldre, så vil en nok prøve litt sånn økonomisk sett å tviholde på det å gå turnus, hvis det er mulig. For det vil gi høyere pensjon og det også. Men altså... Nå er vi liksom kommet til et punkt der at... Det er ikke sånn... Selvefølgelig kunne en hatt behov for mer penger, men... Det er ikke noe problem, sånn at...

Jeg: (Skyter inn) Nei, men tidligere da, var det da mer enn tanke om at vi må ha sånn og sånn inntekt...

Erik: Jeg tror tidligere, så... Så var det nok også helt klart et økonomisk motiv å gå turnus, ja.

Jeg: Men dette firmaet du har, har det også vært på en måte en sånn ren tanke om at en må spe på økonomien litt eller har det vært noe...

Erik: Tidligere var det nok det, de siste 5-6 årene har det ikke, da sier jeg... Og jeg har kommet til det punktet at det er en hobby. Og så er det greit å tjene litt på en hobby. Men hvis jeg... for den jobben er så dårlig betalt at skulle jeg... Hvis det var det at jeg trengte penger, så hadde jeg funnet meg noe annet å gjøre utenom. Da hadde jeg ikke hatt den jobben utenom, altså hvis det var for pengene sin del. Men det er veldig velkomment å ha en hobby du tjener penger på, men... Jeg gjør det fordi jeg trives med og jeg synes det er greit og... Men jeg merker, altså det må ikke bli for mye, for da blir jeg lei av det. Men jeg har et greit nivå på det og trives med det, men... Så det er ikke noe jeg må gjøre, men... Men det er velkomment at en tjener litt der også selvsagt, men det er ikke noe en har behov for. Da kan jeg finne nok av andre ting å gjøre.

Her er vi midt inne i noen av Eriks mange økonomiske vurderinger, vurderinger som minner om de også andre av mine informanter har gjort en god del av under intervjusamtalene våre. Disse vurderingene synliggjorde også en annen forskjell til måten mine tidligere kvinnelige informanter har snakket på. Mange av disse fremhever at de nettopp *ikke* tenker på sin egen fremtidige økonomi når de vurderer og velger mellom arbeid ute og hjemme. De tenker i stedet på hva som er «best for barna» (Magnussen mfl. 2005:196-199), noe også Egeland og Drange finner (Egeland og Drange 2014:16, 45). Som vi så tidligere, så vil Eriks kone få like mye igjen som ham pensjonsmessig ved å fortsette fullt. Allikevel vil hun, som vi så, aller helst jobbe deltid.

Erik, på sin side, drømmer ikke bare om den store lottogevinsten. Han lengter også etter å bli både pensjonist og gjeldfri. For Ole er ikke det å bli gjeldfri det viktigste, og han har også både høyere inntekt og mer formue enn det Erik har. Også han gleder seg imidlertid veldig til å bli pensjonist, og også han har - som vi ser under - en slags økonomisk plan for livet sitt. Han forteller slik om dette i det andre intervjuet:

Jeg: Men dette med jobb og økonomi og sånt da, hvordan har det vært opp igjennom?

Ole: Ja, jeg bodde hjemme ganske lenge da, slik at jeg slapp å ta opp studielån under utdanningen... Så... Så det var alltid målet å få lederjobb i det private. Så vi har vel hatt en nærmest perfekt økonomi, vil jeg si. Begge har tjent godt og ingen av oss har hatt studielån. Så... Men når jeg nå begynte dette andre stedet også... Jeg gikk masse ned i lønn i starten, for jeg hadde en veldig god lønn der jeg kom fra. Men på det... Jeg hadde mulighet til å gå ned i lønn på det tidspunktet, og... Og jeg visste at jeg kunne komme til å tjene godt på denne andre jobben etter hvert. Men det var en viss risiko, det var det, jeg måtte ta en sjanse. Så... Men nå har jeg veldig godt betalt, jeg har det, men det er... Det er veldig prestasjonsavhengig, der er ingen forutsigbarhet, det betales per jobb og jeg kan sparkes ut nokså fort om jeg gjør en dårlig jobb. Så... Men kona skal være hjemme noe i ekstra permisjon, altså... Hun skal da være hjemme halvannet år ekstra, uten lønn, og da skal den ekstra inntekten jeg fikk ved å bytte jobb da dekke det da. Så sann har vi tenkt da.

Jeg: Jeg skjønner. Men hva synes du om denne nye jobben da?

Ole: Det er gøy, den betyr mye for meg, men... Og jeg er jo ærgjerrig, jeg liker å oppnå ting. Og det at folk legger merke til at du virkelig gjør en veldig god jobb... Men det er også mye pes, jeg jobber mye, er jo borte rundt halvparten av alle helger. Men da bruker jeg økonomien som motivasjon. Hvem andre har mulighet til å tjene så masse penger på én dag, liksom, som kommer på toppen av vanlig lønn? Så det prøver jeg å motivere meg med når jeg synes det er litt sann slitsomt.

Jeg: Ja, så det er en viktig motivasjon da, som...

Ole: Jeg jobber for å tjene penger og for å ha et annet nettverk enn å bare være hjemme. Jeg ville ikke jobbet om jeg ikke tjente penger på det. Og... Ja, jeg gleder meg kjempemasse til jeg skal pensjonere meg. Ja, det gjør jeg (Ler). Det skal jeg gjøre ganske tidlig, og... Ja, jeg skulle ønske at det var kortere tid til jeg skulle gjøre det. Eller ikke pensjonere meg, men... Hvis jeg klarer å gjøre tingene riktig, så trenger ikke jeg å jobbe livet av meg til jeg når pensjonsalder.

Jeg: Så det skal være litt sann bratt og fort og galt og så...

Ole: Ja. Hvis jeg klarer å disponere litt riktig, så skal jeg... Så har jeg det veldig greit. I hvert fall fra jeg i midten av femtiårene eller noe sånt. Sånne tanker har jeg hele veien. Og det viser bare at... Det finnes ingen sånne tanker om at jeg skal dø snart... i meg, selv om jeg har hatt kreft. Så...

Drømmene og lengslene til Erik og Ole - drømmer og lengsler som ligner dem også mange av de andre informantene mine har - kan også forstås som emosjonell forsørgervirksomhet. Denne virksomheten sier mye om de sosiale relasjonene mennene inngår i, og den blir forståelig når vi vet hvor mye fysiske, mentale og emosjonelle krefter som kan ligge i selve lønnsarbeidet. Den blir også forståelig i lys av den selvdisiplineringen som kan være involvert i det å jobbe mye, jobbe på ukurante tider, ha krevende jobber og å reise mye i forbindelse med jobben, noe vi skal se mer til senere. Eriks drøm om den store pengegevinsten er også interessant fordi han drømmer den nå, på et tidspunkt hvor familien ser ut til å være over kneika og har større økonomisk handlingsrom enn noen gang. Også dette forstår jeg som ett av det som etter hvert blir mange tegn på at den inntektsgenererende virksomheten mine informanter gjør ofte kan sies sitte i kroppene deres som en måte å være i verden på eller å ha gjort det tidligere.

Tor, Leif og Oskar, som jeg nevnte også i forrige avsnitt, synes ikke bare å være mindre opptatt av penger enn de andre informantene mine. De snakker også om sine valg av utdanning og yrke som primært styrt av jobbtrivsel og et ønske om å gjøre noe for andre. De begynte alle yrkesløpene sine med å «gi full gass», men jobber i dag mindre eller ingenting på grunn av helsa og på grunn av at «livet handler om mer enn jobb». Leifs omskolering innebar at han fikk en lavere lønnet jobb enn tidligere, og også Tor har sluttet i jobber fordi han «måtte ta vare på seg selv». Flere av mine informanter forteller om konflikter på arbeidsplassen, og for Tor gjorde slike problemer at relasjonen til arbeidslivet fikk seg en knekk. Siden har han vært inn og ut av ulike jobber og ikke funnet noe han har trivdes med og som i tillegg gir en solid og stabil inntekt. Også Oskar har «kastet inn håndkleet» på grunn av helseproblemer. De av mine informanter som i størst grad viser til eksempler på å ha prioritert helse foran jobb, har i stor grad kvinnelige kolleger eller har hatt det tidligere. De er også blant de av mennene jeg har intervjuet som i særlig grad er eksplisitt kritiske til «den tradisjonelle mannsrollen», og noen sier i tillegg at de alltid har følt seg forskjellige fra «den typiske mannen» i måten de har tenkt og handlet på. Interessant er det også at disse mennene ikke har hatt oppveksten sin på Sørlandet. Tor snakker slik om sin opplevelse av å være en utypisk mann i det første intervjuet:

Tor: Jeg er veldig klar over at jeg er... Hva skal jeg si da? Ja, en lite typisk mann da. Det er jeg fullt klar over. I det at jeg er opptatt av det alternative og... Og jeg opplever vel at jeg er mer undrende enn mange andre og... Det å være mer i kontakt med sitt eget følelsesliv, det å kunne gå inn i ubehagelige ting, det med å ikke være stor og sterk og gå på jakt, det å i liten grad konkurrere om å ta ordet, og være den som forteller og være den som kommer med ting, det... Jeg blir litt skremt altså, av folk, for når vi møter folk her nede så er det alltid mannebord og kvinnebord, og på mannebordene snakker de bare jakt. Eller de har gode, morsomme historier om folk som ikke er der. Så... Ofte føler jeg meg mer til pass sammen med kvinnene og ofte saboterer jeg litt med vilje da og setter meg sammen med... ja, med damene da. Så sist jeg gjorde det, så ble vertinnen veldig ubekvem. Hun ble det, rett og slett, og spurte meg til sammen tre ganger om jeg ikke ville flytte over til mannebordet! Jeg blir litt skremt av sånt jeg altså. Og den pratingen ved det mannebordet, det opplever jeg kun som en konkurranse. Man prater ikke for innholdets skyld, men for konkurransens skyld. Noen av mennene kan alt om alt, de undrer seg aldri. Nei, «sånn er det». Om alt. Så... Nei, jeg merker at jeg stikker meg ut. Og... Jeg kan også ta til tårene, det er jeg ikke redd for, men jeg vet ikke om noen andre menn som gjør det... sånn rett rundt meg. Jeg liker også å gi klemmer, for eksempel. Jeg synes ikke det gjør noe at menn klemmer, jeg!

Også noen av de mennene som er forholdsvis mer orientert mot å skaffe penger mener at kreftsykdommen har fått dem til å reflektere mer over at andre ting enn penger er viktig i livet og har fått dem til å «roe litt ned på jobbingen», noe vi skal se mer til senere. Samtidig er det vanskelig å skulle si noe sikkert om eventuelle endringer på bakgrunn av dette, for i den siste intervjurunden nevner flere at de er tilbake til å jobbe mye etter å ha tatt det roligere en

periode. Uføretrygdede Gunnar, som aldri har vært i jobb over tid og som på intervjuetidspunktene er utenfor arbeidslivet, utmerker seg *ikke* ved å ha en kritisk distanse til det å jobbe for mye, til pengejag eller til en såkalt tradisjonell mannsrolle. Tvert om preges de tre intervjuene med ham av hans dype lengsel etter å være en «vanlig» lønnsarbeidende og familieforsørgende far og ektemann. De preges også av nærmest endeløse forsøk på å finne en jobb han kan ha over tid, med en kropp som er varig og fundamentalt merket av ulykken som rammet ham.

«Jeg er glad i å jobbe»: Om kroppsliggjøring og fremvisning av lønnsarbeid og familieforsørgelse

I intervjuutdraget med Erik i forrige avsnitt drives samtalen fremover av mine forsøk på å finne grunnen til at han jobber turnus og har etablert sitt eget firma. Nysgjerrigheten min kommer av at han konsekvent snakker om disse måtene å jobbe på, og også det å jobbe fullt, som noe han gjør fordi han liker det og trives med det. Firmajobbingen fremstilles som vi ser som en hobby, og andre steder i samtalen våre sier han også at han ikke får til å jobbe på dagtid. Han har «blitt et turnusmenneske», sier han. Erik snakker generelt mye om hvor glad han er i jobben sin og hvor godt han liker å jobbe, og i det aller første utdraget fra intervjuene med ham så vi at han forklarer også det at han har jobbet mer enn kona med at han har trivdes mer med å jobbe enn det hun har gjort. Jeg tviler ikke på at Erik liker jobben sin og å jobbe som han gjør. Samtidig stusset jeg i intervjuene over at både han og mange andre av mennene jeg har intervjuet snakker mye om sin kjærlighet til jobben, samtidig som veldig mange gleder seg til å bli pensjonister. Når det gjelder akkurat Erik, så lurer jeg også på hvorfor han vil fortsette å jobbe som før hvis han skulle vinne i Lotto, men ikke når han blir pensjonist. Mot slutten av det andre intervjuet har han og jeg derfor denne samtalen:

Erik: En hører jo om arbeidsledige som går og kommer inn i en sånn ond sirkel. Så det er bra å ha en jobb. Men det skal bli greit å bli pensjonist (Ler).

Jeg: (Ler) Så du er ikke sånn at du må stå i jobb til du er 70, liksom...

Erik: Jeg har kanskje mulighet til gå av tidligere enn det som er vanlig. Jeg ser jo for meg at... Ut fra hvis det fortsetter, så kommer jeg til å vurdere det veldig nøye, og så kommer jeg til å begynne å jobbe i firmaet mitt på heltid (Humrer). Det er en mulighet.

Jeg: Ja. Men når du da trives så godt i jobben som du gjør, så kunne en jo tenke seg at du bare ville fortsette å jobbe...

Erik: Jada.

Jeg: Men hvorfor... Hva er det som gjør det annerledes når du når pensjonsalder, for det er klart at du får jo pensjon, men samtidig så trengte jo ikke jobbmotivasjonen din å bare dale...

Erik: Nei, jeg er nødt til å ha noe annet å gjøre, men... Men går du av på AFP, så går du på redusert, så at du måtte ha en annen inntekt på en eller annen måte. Altså, du venter deg til den inntekten du har. Det gjør du alltid. Det er klart, kan du klare å opprettholde den inntekten du har hatt uten å gjøre noe, så er jo det greit. Det er klart om du fikk... Det er som jeg sier, vant jeg i Lotto så ville jeg ikke sluttet i jobben... Jeg ville ikke det, men...

Jeg: Men når du går av med pensjon så vil du slutte i jobben.

Erik: Da vil jeg slutte i jobben.

Jeg: Ja, for da blir jeg litt sånn nysgjerrig på...

Erik: Ja, men jeg har ikke sagt at jeg vil (Smiler)!

Jeg: For hva er det som er så annerledes da egentlig? Er det bare det at en innstiller seg på at nå er det slutt eller...

Erik: Nei, målet er vel alltid å bli pensjonist, er det ikke det (Ler)?

Jeg: (Ler) Jeg vet ikke. Men jeg har bare et sånt inntrykk av at med de mennene jeg har snakket med, så er det ofte slik at jobben er så viktig og en ville aldri ha sluttet i jobben uansett, mens når en kommer til pensjonsalder, da er det slutt liksom.

Erik: Jeg kunne veldig gjerne hatt pensjonsalderen som politiet har. De har 57. Og... da kan de ta seg en fullt lønnet jobb utenom. Og det er jo det de aller fleste gjør. Men da blir du liksom ferdig med den vanlige jobben og kan ta en jobb og gjøre... Mange jobber da akkurat det de føler for og så tar de fri akkurat når de føler for. Hvis jeg da vil ha sommerferie i to måneder så er det helt greit. Så det å kunne ha den friheten. For den har du ikke når du går i en hundre prosent jobb, å kunne... gjøre akkurat det du vil, altså du har tross alt... Noen penger er en nødt til å ha for å leve. Og det er klart også hvis du... Hvis jeg vant i Lotto, så gjorde jeg noe som jeg trives så godt med at jeg ville ikke kuttet jobben. Men det er klart, fant jeg noe annet som jeg trivdes like godt med, så hadde jeg kanskje sluttet i jobben. Hvis jeg syntes at det å sitte med fiskestanga på brygga ga meg like mye som å gå på jobb, så hadde jeg droppet jobben. Så det er greit nok.

Jeg: For på den ene siden så sier du liksom at hvis jeg hadde vunnet i lotto, så ville jeg ikke sluttet å jobbe, og jobben betyr så mye for meg og det er så bra og sånn, og så sier du samtidig at hvis du hadde fått samme pensjonsordning som politiet, så hadde det vært helt topp, sant, så da blir jeg litt forvirret (Ler)...

Erik: Ja, men da hadde jeg stått fritt... Hvis jeg da ble 57, så kunne jeg gått, men hvis jeg hadde ønsket det så kunne jeg stå til jeg var 60. Men når jeg var 60, så var løpet kjørt, da måtte du slutte. Da måtte en selvfølgelig finne seg noe annet å gjøre som du trives med. Det er ikke noe problem å finne noe annet å gjøre som du trives med. Men, det er jo det at... liksom pensjonsalder, da slipper du... å gjøre noe for å leve. Hvis jeg kuttet nå, så ville jeg ikke få pensjon. Det er klart, vant jeg grusomt mye i Lotto, så ville jeg ha en økonomi som hadde tålt det allikevel. Men jeg ser det å kutte helt ut å jobbe og ikke ha noen inntekt... (Pause) Det ser jeg rett og slett som selv-undergravende, som altså... Men... den dagen jeg kan få en pensjon, så er det noe helt annet. Da har du ting som rusler og går og kan gjøre akkurat som du føler for og da trenger ikke det du føler for være noe som gir inntekt en gang. Nå er det greit at en har noe en trives med som gir inntekt også. Ja.

Grunnen til at Erik vil fortsette å jobbe dersom han vinner i Lotto, men ikke når han blir pensjonist, har altså med økonomi å gjøre. Pengepremie i kombinasjon med fortsatt jobb ville betydd en voldsom styrking av familieøkonomien. Dessuten ville fortsatt jobb sikret at han også fikk maksimalt ut pensjonsmessig. Når Erik kommer til pensjonsalder vil det derimot

ikke nødvendigvis lønne seg å jobbe, og da forsvinner også mye av motivasjonen. Også i andre intervjuutdrag blir det tydelig at også *måtene* han jobber og har jobbet på i utgangspunktet var motivert ut fra behov for inntekt. Her konkretiserer han ved å fortelle at både turnusjobbingen og etableringen av firmaet hadde sammenheng med konas deltidsarbeid og ulønnede permisjoner. Ikke minst viser andre intervjuutdrag at Erik først omtaler firmajobbingen som en hobby det er greit å tjene litt på. Samtidig sier han senere at dersom han ikke tjente på det, så kunne han likegodt funnet på noe annet å drive med. Han forteller videre at han også har jobbet ekstra i firmaet i enkelte korte perioder da han ikke jobbet turnus og dermed har mistet skifttillegget. Ikke minst kommer det etter hvert frem at også det å ha lederansvar er motivert av ledertillegget han får på toppen av lønnen sin. Leser man gjennom de tre intervjuene med Erik, ser man at han ikke bare jevnt over fremhever sin egen arbeidslyst, men også underspiller familiens behov for penger. Det viser seg etter hvert at han og kona over mange år strevde for å få endene til å møtes, slik jeg allerede har nevnt. Det er ikke slik at dette ikke kan sies. Når Erik forteller det, bærer det imidlertid preg av å være en innrømmelse. Han sier det også på en måte som, slik jeg forstår det, signaliserer at han ikke ønsker å utbrodere.

Vi har etter min mening grunn til å ikke bare forstå Eriks lønnsarbeid og de ukurante tidene han har jobbet på som et utslag av hans arbeidslyst og kjærlighet til jobben. Vi kan også hevde at det som i utgangspunktet også var motivert av økonomiske behov med tiden har blitt noe han er vant til, noe livet hans er skrudd sammen rundt og som han liker også av disse grunnene. Vi kan altså også si at nødvendighet ser ut til å ha blitt til dyd (Bourdieu 2007:93). Bourdieu kobler som nevnt dette fenomenet til habitus, og mener at samfunnet virker slik på oss at det vi *må* gjøre gjerne også blir det vi *har lyst* til å gjøre. Også sammenfallet mellom økonomiske nødvendigheter og egne ønsker i Eriks liv kan altså tyde på at det å jobbe på måter som maksimerer inntekt har satt seg i kroppen hans som en måte å være i verden på. Samtidig ser det ut som om ikke en gang Erik - som er den informanten som aller mest undertreker hvor glad han er i å jobbe - fullstendig «elsker sin skjebne». Språket hans inneholder tilsynelatende inkonsistenser eller ambivalenser, og det er nettopp disse jeg legger merke til og prøver å finne ut av. Det at han fremhever hvor godt han liker å jobbe, samtidig som han snakker - tilsynelatende lengselsfullt - om pensjonisttilværelsen¹¹¹, er én slik tilsynelatende inkonsistens. At Erik sier at han ville sluttet i jobben på dagen og bare gjort

¹¹¹ Han snakker om pensjonisttilværelsen som å «slippe å gjøre noe for å leve», som å «ikke være helt bundet opp i noe» og som å «kunne gjøre akkurat det en vil» og «akkurat som en føler for».

«akkurat det som passet ham» dersom han hadde fått vite at han var uheldelig syk, er en annen. Så snart han har sagt dette blir han imidlertid litt usikker, og sier at han kanskje ville fortsatt å jobbe uansett, for å «roe tankene». Erik ser altså ut til å føle både plikt og lyst, ubehag og velbehag i forhold til lønnsarbeid og til jobben sin. Kanskje bidrar nettopp det at virksomheten kan forstås som å sitte i kroppen som en slags praktisk sans til at den oppleves som både meningsfull og slitsom på én gang? Kanskje kan vi også forstå det slik at Erik spiller et slags sosialt spill ved hjelp av denne sansen, og at dette gir så mange former for avkastning at det synes verdt å spille, til tross for ubehaget og kostnadene?

Måten Erik prater om jobben på kan imidlertid ikke bare forstås som noe han gjør fordi den omfattende og mangfoldige inntektsgenereringen han har hatt hovedansvaret for har satt seg i kroppen hans. Den kan også være med på å fremvise (Finch 2007:65-66) ham som familieforsørger og mann. For det første snakker han på en måte som setter ham i førersetet i sitt eget liv. Han er ikke styrt av ytre omstendigheter, men av indre motivasjoner, og Kimmel mener at mannlighet er særlig tett knyttet nettopp til det å ikke bli kontrollert av andre (Kimmel 2006:4). I innledningen viste jeg videre at lønnsarbeid med moderniseringsprosessen ble og fremdeles er en sentral måte å gjøre seg til mann på i Vesten, Norden og Norge. Når Erik sier at han jobber fordi han liker det, kan vi dermed si at han gjør seg til mann og også til en «naturlig» mann. Han har ikke bare styrken som skal til for å disiplinere kropp og psyke til arbeid, men en indre drift til å arbeide. Dette er noe han kan, noe han vil og noe han må. I samme åndedrag gjør han seg også til en naturlig familieforsørger, og også dette kan etter min mening bidra til å fremvise ham som mann. Jeg har vist til mange studier som viser at det å være familieforsørger historisk sett, også i Norge, har vært knyttet til menns mannlighet og til familiens «kvalitet» og respektabilitet. Derfor var det viktig for menn å fremstå som familiens forsørger både internt i familien og utad. At såpass mange angloamerikanske studier finner at familieforsørgelse fremdeles er en måte å gjøre seg til mann på, samt at Lilleaas mener at dette gjelder også for dagens Norge (Lilleaas 2006:314, Lilleaas 2007: 289), sannsynliggjør at vi kan finne fremvisning av familieforsørgelse også i mine informanters nåtidige praksis.

Det var min nitide utspørring av Erik og analysen av de transkriberte intervjuene med ham som satte meg på sporet av den kroppsliggjøringen og fremvisningen av forsørgervirksomhet som jeg skriver om i dette avsnittet. I etterkant av denne utforskningen ble det imidlertid tydelig at også mine andre informanters fortellinger om lønnsarbeid hadde i seg mange slike spor. Det kan for eksempel se ut som om det å fortelle at det til tider har vært hardt å få

endene til å møtes økonomisk sitter litt langt inne, ikke bare for Erik, men også for de fleste andre av mennene jeg har intervjuet og som i særlig grad har opplevd økonomiske utfordringer. Dette gjelder også for Tor. Samtidig er det nettopp ham som ellers snakker om lønnsarbeid på måter som aller mest skiller seg fra den måten Erik snakker på. Han er rett og slett den av mine informanter som trives aller best med å stå så å si utenfor arbeidslivet. Det han forteller i det første intervjuet står i nokså skarp kontrast til uføretrygdede Gunnars lengsel etter å komme i jobb:

Jeg: Hva tenker du når jeg sier... Jeg opplever jo at for mange menn da, så er liksom arbeidet, lønnsarbeidet, det å jobbe fullt... Det er liksom noe helt primært i livet deres. Hva tenker du om det, når jeg sier det?

Tor: Jeg skjønner ikke hva du sier! (Ler)

Jeg: (Ler) Nei. Men har du reflektert over... Altså, kjenner du deg igjen i det jeg sier? Om andre menn da?

Tor: Ja, jeg opplever at det er sånn for mange. Og de mennene i svigerfamilien min... Der var en tur jeg ikke ble med på, hvor da begrunnelsen for at jeg ikke møtte var at jeg var sliten. Og da er det at han har en sånn kommentar på det han ene: «Han som ikke jobber en gang! Han har ikke lov til å være sliten». Så det... det er en sånn tilbakemelding fra en som helt klart sier at når man ikke jobber, så har man ikke lov til å være sliten. For hva skulle han da være sliten av? Det... det stemmer. Det har vært en sånn helt konkret... Så jeg tror nok at... det har provosert at (Humrer) jeg kan gå rundt der og (Humrer) se tilsynelatende lykkelig ut (Humrer) og ikke ha jobb og... på en måte. Det blir for vanskelig for dem å takle altså. Jeg tror det. Ja. Men arbeid kan være bra det, hvis man... Og for begge de jeg har vært gift med så har det betydd veldig mye. For min del har jeg nok vært aller mest redd for at de har villet presse meg inn i noe jeg ikke ville trives med.

(Han reiser seg og går en tur på do, og begynner å snakke av seg selv når han kommer inn igjen).

Tor: Nei, jeg ser vel det at livet hadde vært veldig mye enklere hvis jeg hadde valgt en mye mer tradisjonell rolle... å gått inn i, et mer sånn der... normalt mønster. Men der er noe som så til de grader butter i mot i meg. Og jeg har prøvd såpass mange ganger på en måte å... Jeg har såpass mange erfaringer og... Og så er det også noe med det som jeg står for og som jeg synes er så spennende nå med de bildene og det og... Jeg tror det ville koste for mye og jeg ville ikke klare det... å gi opp det. Og det har nok også ført til at jeg har blitt litt sånn sta.

Tor merker altså at han også som ikke-yrkesaktiv mann bryter med normen i miljøet rundt seg. Dette er imidlertid noe som bidrar til at han står enda sterkere på sitt. Leif, som også er opptatt av å balansere lønnsarbeidet med andre viktige ting i livet, er imidlertid veldig glad i jobben sin. Slik snakker han om den det andre intervjuet:

Jeg: Hva vil du si at jobben betyr for deg? At arbeidet betyr på en måte i livet ditt?

Leif: (Pause) Det var et stort spørsmål. (Pause) Altså, det betyr jo veldig mye. Det er jo en... viktig del av livet, det å ha... oppgaver og ansvar og kunne gjøre noe utenfor hjemmet, og tjene til livets opphold på en måte, den sammenhengen der. Skaffe inntekter til mat og husvære og... ja, og det vi trenger. Æ... Og da å ha en jobb som er... gir passelig personlige utfordringer og... mening i det en gjør, at en... kan bety noe i forhold til andre. Det... Altså, at det en gjør betyr noe for andre, det synes jeg er viktig. Mm.

Og så har jeg jo også lyst å gå tilbake til den andre stillingen med litt mer action og aktivitet og mange mennesker og... Om en har blitt litt avhengig av det eller om det... bare det er mer utfordrende og interessant, det vet jeg ikke. Men i forhold til helse da, så... bør jeg kanskje ta det litt mer med ro, for... blodtrykket er gått ned til normalen nå i den stillingen jeg har nå. Så... Jeg tenker vel det nå, at... min arbeidsgiver fortjener ikke at jeg sliter meg ut på... på dem... At jeg skal ha et godt liv uansett. Så... så derfor velger jeg en annen jobb hvis jeg... sånn som nå når jeg merker at dette er kanskje litt for tøft, og... da vil jeg ikke gå med en sånn jobb i lengden. Jeg vil ikke la jobben ta knekken på meg altså, jeg vil forholde meg til min kropp og helse først, og så vil jeg jobbe... det jeg kan.

Oskar, på sin side, regelrett elsket jobben sin og gikk derfor lenge på jobb selv om han hadde store helseproblemer. «Jeg tynte meg så lenge at helsevesenet ble på en måte det eneste alternativet», sier han, og i det første intervjuet snakker han slik om jobben:

Jeg: Men sånn da du var i jobb, hva vil du si at jobben betydde for deg for deg?

Oskar: Åh! (Sukker høyt) Ja, den betydde så mye altså. Det syntes jeg alltid var fryktelig gøy. I alle fall når jeg har vært inne i felt som jeg følte at jeg behersket. Og... det var nå mange... de fleste områder det. Så... så lenge jeg holdt det på det nivået. Men akkurat... Og særlig de siste 14 årene... Det var jo en drømmejobb. Jeg kom jo i nærkontakt med individet, altså... Ikke sant? Og med pasienter som ikke har språk og sånn, men... Og fikk jo sånne positive gladmeldinger i form av smil og... ekstra sikling eller hva det var. Men du skjønner at her var det noe som... Veldig gøy. Så... Nei, det var... det var en rik tid. Så jobben har vært veldig viktig. Veldig viktig. Og pasientene... Altså, når man jobber over flere år med folk så blir det en sånn veldig nær... nær relasjon. Noen ble veldig avhengige av min måte å gjøre det på, ikke sant. Ja. Det nyttet ikke for andre å komme inn. Det er jo en... Ja, og dermed så ble en del veldig sårbare. Jeg hadde spesielt en pasient, det var jo som om han skulle vært min egen, ikke sant? En stor gutt på en... 12–13 år var han vel da. Det ble veldig mye... tett. Han trengte alt han kunne få av meg. Ja. Absolutt alt. Og du kan tro det plaget meg da jeg måtte kaste inn håndklede. Men nå vet jeg at det går veldig bra med han.

Jeg: Det er jo bra. Ja, nettopp. Var det også andre grunner til at du... Altså er det det du da føler er hovedgrunnen til at du på en måte prøvde å holde... å gå på jobb uansett?

Oskar: Nei, men altså... (Sukker). Hovedgrunnen til at jeg gikk på jobb, det var jo det at... æ... Jeg skulle jobbe, altså... Jeg hadde jo jobb, og jeg følte meg jo ansvarlig for å holde meg gående. (Pause) For det å tenke seg at en skulle ut av jobb, det var jo... Jeg tenkte jo ikke i de banene i det hele tatt. Det var jo ikke aktuelt det.

For Oskar var altså det å ikke jobbe nokså utenkelig, og både han og Leif snakker om jobbene sine som både slitsomme og menings- og lystfylte. Jarle, på sin side, legger aller mest vekt på de menings- og lystfylte aspektene ved jobben, og snakker slik første gang vi snakker sammen:

Jeg: Men hva betyr jobb for deg, vil du si?

Jarle: Den betyr mye. Og så har jeg nok latt den få bety for mye. Jeg er en sånn som blir veldig trigget av jobb, og det innrømmer jeg gladelig. Og... Kan miste hodet fullstendig i forhold til... Hvis det først er spennende, så dykker jeg så inn i det, og... blir så giret at det er sikkert en fordel at noen rundt meg sier at nå må du... Det finnes andre ting i verden enn jobb. Det tror jeg er bra. Så jeg blir fort oppslukt av ting og går veldig inn i de målsetningene vi setter oss og... Og hvis jeg ikke har et visst press, så blir jeg litt sånn... Da gidder jeg ikke. Jeg er avhengig av et høyt tenningsnivå for å kunne prestere godt.

Jeg: *Men har du en veldig sånn virkestrang da eller? Og har alltid hatt det eller?*

Jarle: *Jeg har en ekstrem indre drivkraft og er veldig selvkritisk. Altfor selvkritisk, har jeg funnet ut av en sånn coach eller hva hun var. Så... Så jeg jobber med å gi meg selv litt mer slækk. Men jeg synes det er utrolig tilfredsstillende å jobbe og jeg tror jeg er en sånn type som strekker meg litt ekstra, jeg tror det.*

Jarle har ikke bare stor arbeidskapasitet, men fremstiller også seg selv som «bygd for fart»; bygd for å jobbe mye. Han har en «ekstrem indre drivkraft» når det kommer til å jobbe og å gjøre jobben bra, men han er avhengig av et visst tempo for å få dette til. Mens både Erik og Jarle i stor grad fremstiller motoren i denne måten å gjøre ting på som en indre, nærmest utømmelig kilde av arbeidslyst og -trang, legger imidlertid andre vekt på sin evne til å disiplinere kroppen til arbeid. Samtidig kan også Jarles vektlegging av tempo og ytre press ses som et tegn på også han i noen grad disiplinere seg for å jobbe. At det er lettest å jobbe mye og når omgivelsene forventer mye kan jo også handle om at det for Jarles del er lettere å disiplinere seg fullt og helt fremfor stykkevis og delt. Både fortellingene om trang og om tvang kan imidlertid være med på å fremvise mine informanter som gode arbeidere og også som gode familieforsørgere. De kan også være tegn på at inntektsgenerering på ulike måter kan sies å sitte i kroppen til mange av mennene jeg har intervjuet.

Herman snakker ikke så mye om hvor *lyst* han har til å jobbe, men om at det er *bra* for folk å disiplinere seg selv til arbeid, og mange ganger i løpet av intervjuene kommer han oppgitt tilbake til den manglende arbeidsmoralen han ser rundt seg. Han forteller også at om han ikke må jobbe, så må han i alle fall drive med noe. Også han har en virkestrang som kommer innenfra, noe han beskriver slik i det første intervjuet:

Jeg: *Men... du har jo snakket ganske mye om det med arbeid allerede, men hva vil du si at arbeid betyr for deg? Hva... Hvorfor jobber du? Hva betyr jobben i livet ditt?*

Herman: *Det betyr vel egentlig ganske mye, for det er godt å jobbe og... Det er godt å jobbe! Og det er greit å jobbe og det... Ja, jeg mener, hvis ikke du hadde jobbet... Det er jo nok med de gangene en går i byen og ser på alt det som ikke gidder å jobbe. Så ser en hvorfor en skal ha jobb. Det er liksom... Nei, jeg vet ikke. Det er bare naturlig, det.*

Jeg: *Ja. Men det er godt å ha en jobb?*

Herman: *Ja, det er godt å ha en jobb. Så får du rutine på det. Står du opp kokka syv om morgenen fem dager i uka. Der er selvfølgelig noen dager en godt kunne latt være da... men...*

Jeg: *Og hva gjør en de dagene?*

Herman: *Går på jobb. Ja. Joda, de dagene møter du jo. Selvfølgelig gjør du det. Men det er jo da du skal gå på jobb.*

Jeg: *Men hvis du hadde hatt råd til det, hvis du hadde vunnet i Lotto eller noe sånt, kunne du da tenkt deg å ikke jobbe i det hele tatt?*

Herman: *Nei.*

Jeg: *Hvis du hadde vunnet 10 millioner... og ikke hadde trengt å...*

Herman: *I tilfelle så hadde jeg funnet noe... at jeg hadde investert de pengene i noe som jeg kunne jobbet med selv da. Men jeg kunne jo ikke gått hjemme og sagt opp jobben fordi jeg hadde vunnet 10 millioner. Nei, herremann, hva skulle jeg da gjøre for noe?*

Jeg: *Nei, så du må jobbe. Men sånn som du snakker om at du liker å gjøre noe og det virker jo som om hele kroppen din er litt innstilt på at du må gjøre noe...*

Herman: *Ja. Jeg må gjøre noe, det må skje noe. Jeg kan ikke sitte og se på TV eller spille på data eller Play Station eller noe sånt noe.*

Jeg: *Men er det det at du må gjøre noe fornuftig da?*

Herman: *Ja.*

Jeg: *Må du alltid være fornuftig eller (Ler)?*

Herman: *Jeg føler det.*

Jeg: *Og hvis du hadde opplevd så sterke helseproblemer at du kom utenfor arbeidslivet... Du har jo prøvd det en kort periode da du var arbeidsledig, men hvis det ble permanent?*

Herman: *Ja, det... skrekk og gru. Å fytti grisen. Ja, det er skrekken.*

Da jeg intervjuer Herman første gang ligger det masse byggematerialer utenfor huset hans, selv om han er sykmeldt, og han forteller meg om det nye påbygget han holder på med. Han har alltid noen slike prosjekter på gang, og han er også den av mine informanter som ser ut til å ha delt husarbeidet mest likt med sin kvinnelige partner¹¹². Sett i lys av alt dette er det ikke så rart at trangen til å alltid gjøre noe «fornuftig» sitter i kroppen. Tredje gang jeg snakker med ham har han vært ute av arbeidslivet i noen år og har fått innvilget uførepensjon, noe han over beskriver som selve skrekken. På dette tidspunktet klager han imidlertid ikke over dette, og stortrives også med å kunne sette bort en del av det andre «fornuftige» arbeidet han har gjort i og rundt huset. Det å alltid gjøre noe fornuftig ser altså - etter noen år utenfor arbeidslivet - ikke i like stor grad ut til være en måte Herman er i verden på.

Jostein, på sin side, snakker ikke direkte om arbeidsmoral, men presenterer seg selv som en person som drives av å «utrette noe» i arbeidslivet, som er bygd for å jobbe og for å jobbe mye og som *aldri* gir seg, og spesielt ikke når ting er vanskelig. Selv om han snakker om betydningen av tempo, slik også Jarle gjør, så sier Jostein også at det kan bli for mye jobbing

¹¹² Han har vokst opp i en familie med en veldig tradisjonell arbeidsdeling og avskyr denne måten å organisere familielivet på, så hans omfattende husarbeid har vært et bevisst valg.

og at det viktige er å finne akkurat det punktet hvor han jobber optimalt, slik at han gjør en så god jobb som mulig. Jobben får altså en slags førsthet i fortellingen hans, selv om han beskriver seg som en veldig familieorientert mann. Denne samtalen har vi i det første intervjuet:

Jeg: Men når du snakker om hvor motiverende det er å jobbe... Hvorfor jobber du ikke enda mer enn det du gjør da?

Jostein: Nei, bakgrunnen er jo at jeg... har mer enn god nok økonomi, og trenger heller ikke å... Og så kjenner jeg det at jeg er sånn at hvis jeg begynner å brenne lyset i begge endene, så i stedet for å være best eller kjempegod på noe, så blir du middels. Og det er utrolig lite tilfredsstillende. Og det er egentlig bare en erfaring jeg har gjort, at i det øyeblikket du strekker strikken for langt, så... Og det kan godt hende at noen av de refleksjonene har sammenhenger med den sykdomsperioden, at du ønsker å være mer... Men jeg ønsker jo da selvfølgelig å prioritere barna og få til dette med å se dem hver morgen og hver ettermiddag og i helgene. Men jeg har bare gjort meg den erfaringen at det... Når en da begynner å kjenne seg selv rimelig godt etter hvert... Når det at du strekker strikken sånn at du på en måte jobber for mye og at ikke du får nok søvn, så... i stedet for å være best på en ting, så blir du middels. Og det å være middels, det er utrolig lite tilfredsstillende. Skjønner du?

Jeg: Ja (Ler). Jeg tror jeg gjør det.

Jostein: Men alle har vel et punkt hvor du går fra å være... overarbeid... eller arbeide passe til å bli overarbeidet. For for lite utfordringer er ikke heller tilfredsstillende. Så du må finne en sånn der balanse der du føler at nå har jeg nok utfordringer. Jeg er litt sånn at jeg må ha noe å jobbe med. Men jeg har opplevd å gå over den grensen der du liksom er optimal. Så... Men sånn som i august, og skal begynne å jobbe igjen, etter en periode med sommerferie, så kjenner jeg at bare det å ha et møte eller noe... Jeg er der ikke, jeg er der ikke, jeg er ikke sånn (Knipset) kjapp i hodet. Jeg tror det går for lang tid å ta meg opp igjen. Og dermed også, sånn som i uka, hvis jeg jobber for lite, så er jeg treg i... Hvis jeg sover for lenge, så er jeg treg i toppen, så...

Jeg: Du må ha litt turtall for å på en måte...

Jostein: Akkurat. Det er jo min... Det er sånne tanker du gjør deg i løpet av livet, at sånn er jeg. Og jeg er akkurat sånn som det, at hvis jeg sover... Hvis jeg skal være kjempegod neste dag, så skal jeg sove seks-syv timer. Men jeg har litt... Men så skal jeg i helga sove ni timer. Og da er jeg... da er jeg kjempegod. Da opplever jeg at da er jeg... Da har jeg den der... Da er du mye mer to the point og catcher ting kjappere, men det er min personlige erfaring, at sånn er det. Og så optimaliserer en hverdagen sin etter den erfaringen. Ja, og så er det litt den... Jeg er litt sånn at hvis jeg blir gående og tenke, så har jeg lett for å liksom å «uff» (Sukker tungt) bli litt sånn matt. Jeg må ha... Jeg er en mennesketype som på en måte må være litt i... litt høyere gir for å på en måte trives. Jeg er redd for å bli pensjonist, for hvordan jeg skal få det da. Det er seriøst. Hvis jeg hadde vunnet ti millioner i Lotto så hadde jeg jobbet.

Jeg: Jeg skjønner. Men hva tenker du rundt den jobben det ikke ble noe av?

Jostein: Det er vi egentlig veldig happy med, for det hadde betydd vanvittig mye jobbing, men det var jeg villig til å forsake. Og økonomisk, bare fordi du snakker om det, så tjener jeg jo mer nå og jobber mindre enn jeg hadde gjort i den stillingen. Så det er litt sånn... en litt sånn...

Jeg: Men... Det har aldri vært aktuelt at dere tenkte at nå kan hun jobbe fullt, og så kan jeg jobbe vanlig full tid og så...

Jostein: Jo, det har vi snakket om, men vi er jo egentlig kommet frem til det at... Vi trives veldig godt i de rollene vi har. At... sånn gjør vi det nå, i denne perioden av livet, så... er det ikke dermed sagt at vi skal gjøre det hele tiden. Men... hun konkluderer jo også med det at i det øyeblikket jeg jobber mindre, så har det så store økonomiske konsekvenser for oss at... æ... dermed... Ja.

Vi ser at Jostein, som Erik, snakker om det å være i et høyt gir, blant annet ved å jobbe, er en måte å unngå å bli for tankefull på. Derfor gruer altså Jostein seg til pensjonisttilværelsen, mens mange andre av mennene jeg har intervjuet gleder seg. Nå skal det sies at Jostein er ung sammenlignet med mange andre av informantene mine, og at det er interessant i seg selv at en såpass ung mann nevner pensjonisttilværelsen når han snakker om jobb.

Plikten og lysten er tett sammenvevd også når Petter forteller om jobb. Han forteller flere nærmest helteaktige historier om hvordan han har jobbet trass i kreft, armbrudd og andre helseutfordringer, og slike beretninger om å presse kroppen til det ytterste for å jobbe har jeg aldri hørt fra kvinner jeg har intervjuet tidligere. Petter forteller også om de gode følelsene han får av å være flink og gjøre en god jobb. Samtidig er han, som vi har sett, veldig tydelig på at jobb først og fremst er penger. Han er også den i utvalget mitt som er aller tydeligst på at jobb har blitt mindre viktig etter at han var syk, at han også jobber mindre og egentlig kunne tenkt seg å ikke jobbe i det hele tatt. I det første intervjuet snakker han slik om jobben:

Jeg: Men er det sånn at du legger veldig mye stolthet i jobben? Du sier jo at du har fått veldig gode tilbakemeldinger, at du har et godt renommé.

Petter: Ja, det tror jeg. Det innbiller jeg meg. Og det har nok med... Jeg er nok dårligere til å skrive tilleggsregninger enn de andre er, og det er fordi jeg legger øren min i at når jeg har lovet noe så skal det være sånn. Og da bare jobber jeg til jeg har levert det jeg skal.

Jeg: Men hva slags følelse har du i kroppen da når du er på jobb? Har du en litt sånn ubehagelig, stresset følelse i kroppen eller er det godt å være på jobben og det gir deg en god følelse og litt sånn... rush og...

Petter: Nei, de sa til meg i går det... Når jeg ble kjørt hjem av en kollega etter den redningsoperasjonen... «Fader så god du er, Petter!» sa jeg til meg selv. "Gud, for en selvtilitt», sa kona til kollegaen min da. Ja, må ha det vet du. Jeg setter meg veldig inn i det jeg holder på med, jeg kan det veldig bra. Så det gir egentlig en god følelse å gå på jobb.

I det neste intervjuet snakker vi imidlertid om helsa, og i forlengelsen av dette snakker han slik om jobben:

Jeg: Så, hva gjorde du i forhold til jobb da du ble syk?

Petter: Jeg bare meldte inn at nå... har jeg fått kreft, og jeg har sykemeldt meg fra dags dato. Og jeg har ikke lyst til å prate i telefonen med dere på lenge. Jeg vil egentlig ha fred. Måtte holde øye med mailen og svare på det jeg gidder på. ... Og dere skal ikke ringe meg, men jeg kan se på mail hvis jeg orker det. Rett og slett. Så jeg meldte meg egentlig ut, og forlangte å få respekt for det. Og det respekterte de.

Jeg: Ja, det gjorde de. Men... Så sa du noe som jeg syntes var litt interessant i stad, at legen på et eller annet tidspunkt sa at nå synes jeg du skal begynne å jobbe igjen. Og at du da var blitt litt vant med det og syntes det var deilig å styre dagen selv og... Men når du da begynte å jobbe, følte du da at du begynte for tidlig å jobbe, at det ble for mye med en gang...

Petter: *Nei, det var sikkert riktig, men jeg følte nok... Var nok litt... skulkesyk, jeg tror det er rette ordet. Jeg var litt skulkesyk, tror jeg egentlig, og... trivdes med å... og det var en fin vår og hele greia.*

Jeg: *Du fikk smaken på det, rett og slett (Ler).*

Petter: *Ja. (Smiler) Og da er jobben oppskrytt. Så... Det var sikkert riktig tidspunkt, men jeg grudde meg til jobb den mandag morgenen altså. Det husker jeg at jeg gjorde. Huff, kunder, huff, alle kollegaene, altså... Litt pes.*

Jeg: *Ja, det skjønner jeg, jeg kan også føle det litt sånn hvis jeg har vært borte en stund. Men... Og så har jobben blitt mindre viktig etter det da eller?*

Petter: *Da jeg kom hjem da og fikk bekreftet at det var kreft, da var jeg nede. Ordentlig nede. Det var en langhelg, og det var da jeg sykmeldte meg. Da... skjøv jeg vekk alt trivielt. Hvis du kaller jobben triviell, jeg vet ikke, men ja, jeg har funnet ut i ettertid at den er ikke så viktig, faktisk. Nei, det er viktigere å leve egentlig. Så jeg synes arbeidslivet er forferdelig oppskrytt (Ler).*

Jeg: *Ja. (Ler)*

Petter: *Jo, men det er jo det. Jo, men altså, jeg har jo funnet i ettertid nå, sånn... Vi diskuterte... På en av de der industribedriftene hvor jeg er innleid nå så skal en fyr pensjonere seg nå... Han går på 62 på AFP, han skal ikke jobbe mer, han gidder ikke mer, han har vært der i 30 år nå, sier han. Så sitter jeg og jobber ved siden av, så fleiper jeg med sjefen hans og sier at da flytter jeg inn et hakk og jobber videre der, i den bedriften. Og så lo vi litt av det da. Men så sitter du og filosoferer over det, og så... Nå blir jeg 50... Jeg blir 51 når han dimmer... Hvorfor ikke? Hvorfor skal jeg stresse de siste ti årene av mitt liv? Arbeidsliv? Hvorfor vil du ikke ha det godt i ti år? Bare bruke penger og... Altså sånn, da begynner den tanken å slå inn. Jeg har jo alltid vært i det private arbeidsliv, og jeg ser ikke noe grunn til å... Altså, nå jobber jeg, jeg må levere varene rett og slett, altså levere... prosjekter og få inn penger til firmaet og sånn, og har press på det egentlig, levere timelister og alle de greiene der. Men hvorfor kan ikke jeg heller jobbe i en sånn halv-vernede bedrift, egentlig, det hadde vært utrolig deilig de siste årene.*

Jeg: *Å få det litt roligere da, tenker du eller...*

Petter: *Ja, for det er kommet etterpå nå. For det lo jeg av før. Det var rusk... Sitte der og sløve en hel dag, det orket jeg ikke. Men nå... Når jeg jobbet før jeg var syk så hadde jeg jo... Da vant jeg jo NM i overtid i firmaet vårt. Nå ser jeg jo det at nå... Nå tar jeg fri fire måneder i år, nå reiser jeg på en lang tur med familien i april. Og... Det gleder jeg meg til. Den har surret i hodet mitt siden 2002. Tanken. Og... jeg må si det at det... det skal bli fantastisk ned der og... Bare kjøre fra by til by. Spise god mat. Drikke god vin. Treffe nye mennesker, ofte. Opplevelsen... Så derfor ser jeg det at å ha fri... Hvorfor skal vi jobbe oss i hjel egentlig? Du kan jo ikke ta med deg noe. Så det å sitte igjen med et hus som er fritt for gjeld, det bekymrer meg minimalt. Jeg har gjeldsforsikring som får ta unna det (Ler). Så jobben betyr stadig mindre. Altså, jeg ser nå verdien av å kunne slappe av. Jeg gleder meg til ferier. Og det er prioritet nummer en i livet, å ha fri. Faktisk. Der er jeg nå. For nå har jeg vært syk, jeg vet at jeg har... Se på min stakkars onkel nå, han ble... skulle ha vært 68 nå i februar. Heldigvis tok han førtidspensjonering på AFP på 62. Hadde 6 år... etter å ha jobbet et helt liv. Det er jo for kjipt. Tenk om han hadde jobbet til han var 67! Ett år hadde han fått. For et helt liv i arbeid. Det er det faen ikke verd. Det er det ikke. Det er ikke livet verd. Du skal ikke gå... Altså, ei melkekyr. Du melker et helt liv, ikke mer igjen, ok, slaktning. Det er liksom: Produser! Ut! Det er ikke livet verd. Og det har jeg lært ved å være alvorlig syk. (En kunde ringer. Han tar telefonen og tar en kort telefonsamtale.)*

Jeg: *Men det du sier nå, betyr det at hvis du kunne hatt råd til det så kunne du rett og slett tenkt deg å ikke jobbe...*

Petter: *Ja.*

Jeg: *...i det hele tatt.*

Petter: *Ja. Kunne sluttet i morgen. Det hadde vært en sann fornøyelse å si fra at dette her gidder jeg ikke mer. Her er mobilen. Her er PCen. Og her er verktøyet. Mm.*

Jeg: *Ja. Og hva skulle livet da dreid seg om?*

Petter: *Reise. Reise. Reise, reise, reise. Sammen med kona, selvfølgelig.*

Petter kan, som vi har sett tidligere, ikke tenke seg å jobbe redusert. Å gå over til en roligere jobb eller «dimme» tidligere enn ordinær pensjonsalder, det kan han imidlertid tenke seg. Også Vegard forteller om hvordan han disiplinere seg selv for å gå på jobb og jobbe mye, selv om han heller aldri hadde jobbet så mye hvis det ikke hadde vært så gøy. Vegard snakker slik om jobb i det andre intervjuet:

Jeg: *Men dette med jobb og hva det betyr da, hva tenker du...*

Vegard: *Før så betydde jobben mer... mye, mye mer enn den gjør i dag, etter at jeg ble syk og nå som jeg er i et forhold som jeg faktisk trives med å være i. Æ... I dag så er det egentlig bare... Har vi det greit økonomisk, så er det mer enn nok. Altså har jeg det økonomisk greit, så er det mer enn greit. Da behøver ikke jeg å jobbe mer på... kan ta fri torsdag formiddag, jeg. Du... Du finner ut at du skal ikke rekke noe. Du MÅ ikke. Jeg har ikke så veldig mye å bevise for noen andre, jeg altså. Det... Enn meg selv... Jeg tror nok der, i den tiden før jeg ble syk, så hadde jeg nok et behov for å rekke over alt. Og det som... som... jeg også snakket om, eller nevnte, det var det om... det med... å lytte til kroppen. Å senke skuldrene og slippe ut håret. Og hvordan skal det gå an å tenke på helsa når liksom en hele tiden bare skrur opp gassen... hver gang du er på... Det er liksom ikke lov å ligge en dag og... Bare opp og stå og kom deg avgårde. Mens det... det er jo totalt forandret. Det er ikke det at jeg legger meg ned nå i det hele tatt, men... Nå kjenner jeg det at jeg orker ikke, jeg gidder ikke. Jeg gidder ikke yte noe ekstra for... hvis ikke det at det gagnar meg og mine. Eller hvis det er et eller annet som jeg føler er veldig viktig. Men å kunne tørre å si nei, og si at «du, det passer ikke, for jeg har andre ting». Og selv om de andre tingene er bare å sitte hjemme med kona og drikke vin. Sånne ting som ikke... som før var helt uaktuelt.*

Jeg: *Men hvis du da hadde økonomisk mulighet til det, hvis du hadde vunnet ti millioner i Lotto, kunne du da tenkt deg å ikke jobbe?*

Vegard: *Ja. Men jeg måtte hatt noe positivt å fylle dagen med. Jeg behøvde ikke å ha jobbet. Men jeg måtte hatt noe meningsfullt å fylle dagen med.*

Jeg: *Men henger det også sammen med noe du sa tidligere, om at du ikke har noe å bevise lenger, kanskje eller...*

Vegard: *Kanskje. Æ... Og selvfølgelig den livssituasjonen du har. At... Det viktigste er menneskene rundt meg. Det er det aller viktigste. Men, som jeg sa... Jeg går fremdeles på jobb selv om jeg er syk. Hvis ikke det er noe spesielt. Det er liksom sånn... Han eldste her sier jo det... «Du er jo helt rå», sier han. «Uansett så går du på jobb, uansett hvor dårlig du er. Du er jo aldri hjemme fra jobb». Æ... Og det gjør jeg vel egentlig ikke ennå. Jeg ville nok gått på jobb... Jeg kan ikke se hva som skulle gjort at jeg hadde... vært hjemme fra jobb... nå. Jeg pusher meg heller. Og jeg har jo forpliktelser... overfor en tredjepart. Og med en gang den tredjeparten lider av at jeg ikke kan, så trosser jeg det. Mine ting. Men den dagen jeg ikke har... Da lar jeg meg selv være i fred og så koser jeg meg.*

Jeg: *Ja, jeg skjønner. Men er det også gøy å jobbe, altså...*

Vegard: *Over lang tid nå så synes jeg det har vært veldig slitsomt. Jeg ble jo trøtt... Men det var jo også veldig interessant, jeg lærte mye, jeg gjorde det. Så jeg kjenner meg igjen i det med at arbeidet blir så lystbetont at en blir dratt inn i det. Jeg hadde jo ikke orket så mye hvis ikke det også var gøy.*

I forrige avsnitt så vi hvordan Ole snakket om seg selv som en person som drives av å oppnå noe i arbeidslivet. Samtidig kommer det frem at han «egentlig er lat», noe vi skal se mer til

senere. Det å kunne gå på tvers av sin natur og disiplinere seg til å jobbe og til å gjøre en god jobb, synes å være viktig for ham, og han knytter slik disiplinering til det å ha et «ordentlig» og ryddig liv mer generelt. Vi har denne samtalen i det første intervjuet:

Jeg: Hva tenker du om det da? Hva tenker du om de folkene hvor du tenker at her er ikke arbeidsmoralen på plass?

Ole: Nei, jeg synes at... at enkelte blir på en måte... Det blir for sløvt, altså, de tar ikke nok... Og så har jeg en sånn innstilling at jeg tror det... det er ikke bare jobben, jeg tror det følger folk i livet sitt. Altså, hvis du først slipper deg ned på ett sted, så tror jeg faktisk du blir nonchalant på andre steder også. Litt sånn, altså... Jeg tror ikke noe på at du kan gi blaffen i jobben men du er perfekt i familieliv og... i fritiden og alt er liksom... at du er et ordensmenneske, holdt jeg på å si, at alle... At alle synes at alt går greit, men det er bare på jobben du... du... på en måte lar ting skure og gå. Jeg tror det er personligheten, liksom, til folk. Og... derfor... Men jeg respekterer... jeg aksepterer at folk er forskjellige da. Altså, folk ser på... på en måte forskjellig... Og så har du på en måte den biten... den forskjellen på meg, som hever min lønn som leder og en lenger nede i systemet som går med sin lønn. Sånn motivasjonsmessig forstod jeg jo at... at jeg... Lønn er også med og motiverer, lønn og status og sånne ting, ikke sant?

Jeg: Ja, det er klart det. Men så sa du jo også... Det er jo én ting det å levere når en først er i jobb eller levere i samsvar med stillingsprosent og sånn... Men du sa jo også at du kunne tenke deg å trappe ned og... ikke nødvendigvis vente med det helt til pensjonsalder da...

Ole: Ja, jeg går altså også og gleder meg til den dagen det blir roligere, ja. Jeg har liksom en sånn rar ide eller en drøm om å... om å klare å... stoppe opp en gang da, og ta det... ja, roligere. Og så... Og det tror jeg bygger på at... Men det er klart at det... Jeg har for mye på en måte da. Og så mener jeg selv at jeg er en person som skal stille veldig opp... i alle fall for barna, sånn at... Det blir ikke så mye sånn tid til overs da. Det er ikke mye jeg bruker på meg selv liksom til å... Og så blir det på en måte en runddans, slik som livet ser ut, og derfor gleder jeg meg altså (Ler) veldig til å bli pensjonist og jeg har masse sånne fantastiske tanker om å... å liksom ha rolige dager og reise sammen med kona mi og masse sånt og liksom bare... Jeg tror det er fordi at jeg brenner så mye krutt nå, at... Og når jeg da blir sliten av det, så tenker jeg litt at redningsplanken der fremme en gang, det er... det at det skal roe seg. Men... Men så er det slik... Jeg velger jo selvfølgelig også jobber hvor det fremheves... Altså, hvor det kommer mer... Jeg kunne jo valgt en annen type jobb hvor jeg gikk hjem klokka fire, men jeg gjør ikke det. Men det er jo det... Jeg ser jo selv mønsteret jeg stadig havner i... Og sånn som... Jeg trappet litt ned for noen år siden, men så ender jeg plutselig opp med dette nye og jobber mer enn noen gang, liksom. Og så er det litt rart, for det er jo ikke økonomi. Jeg trenger ikke de pengene. De ekstra pengene. Og i utgangspunktet er jeg en lat... en lat person. Altså, hvis jeg kunne bare slappet av, så hadde jeg gjerne gjort det. Så jeg har ikke... Jeg har ikke masse energi som må ut. Jeg er en rolig person som... Så hvis jeg hadde sjansen til det, kunne jeg bare... tenkt meg å latt være å gjøre noe.

Vi ser hvordan Ole over tid har ønsket å trappe ned jobbingen, men stadig - nærmest litt overrasket - befinner seg i situasjoner hvor det blir mye jobb, og Vegard forteller om noe av det samme, som vi skal se siden. Da jeg møter Ole siste gang, har han tatt en roligere jobb og sluttet å pendle for å kunne være mer sammen med familien og fordi han «hadde råd til å gå ned i lønn». Han går med en drøm å jobbe redusert, sier han, «siden hun tjener så bra at jeg ikke trenger å forsørge henne». Men så vet han heller ikke da hvilken vei det går, sier han. Han hadde nemlig en overlappingsperiode hvor han fortsatte å reise en del for den jobben han skulle slutte i mens han begynte i den nye, og han merket at «så fort jeg avsluttet den

reisingen så fikk jeg med en gang mer spennende oppgaver på jobb». Dessuten konstaterer han at menns og kvinners deltidsarbeid er to ulike ting der han jobber:

Ole: Det merker jeg jo bare liksom med kollegaene mine på en måte, hvis det er noen som skal redusere stilling, så hvis det er en dame så er det aldri noen som spør hvorfor. Men hvis det er en mann, så må det liksom henge på noe, det må være en grunn. Hvis vi får vite om noen som har redusert stilling, så «hvorfor det?», «hva skal han?», men de spør aldri om en dame. Det er det mest naturlige i verden at ei dame jobber redusert. De har gjerne små barn, noe som gjør det forståelig. Så kommer du til den fasen hvor ungene har blitt store, og så er det også akseptert at kvinner jobber redusert. For da er liksom... Økonomien begynner å bli bra, og da er det liksom mer sånn «nei, selvfølgelig, hun trenger jo ikke å jobbe fullt», sant? Og det har jeg mange ganger lurt på, om dette ligger tilbake i det naturlige, at mannen var ute og tjente... Men jeg bare merker at det er ikke noe særlig akseptert.

Jeg: Og da ville du kanskje ikke fått disse spennende oppgavene og...

Ole: Ikke sant, som... Det ligger litt sånn under der at «da må du være her». Ikke sant? Det er i allefall et... Det kan jo være at man feiltolker folk, men det er jo det inntrykket jeg har at... Med en gang jeg kunne være mer til stede her, så kunne jeg få enda mer spennende... Og da får du jo... Da sitter du med et sånt inntrykk at hvis jeg kom og sa at jeg ville jobbe redusert, så... så var det et dårlig signal da. Og jeg tror ikke det hadde vært like akseptert at jeg hadde kommet og sagt «nå vil jeg jobbe seksti prosent fordi jeg har så god økonomi». «Jeg behøver ikke å jobbe mer». Jeg tror ikke det ville slått bra ut. Det tror jeg ville bli negativt.

«Hvorfor skal de vite at jeg er syk»? Om å usynliggjøre sykdom og disiplinere kropp, tanker og følelser

Når lønnsarbeid utgjør en kjerneaktivitet i mine informanters nåværende eller tidligere forsørgervirksomhet, så kan også virksomhet som gjør dem nyttige for kollegaer og overordnede og som fremviser dem som lønnsomme og dedikerte arbeidstakere - både her og nå og på sikt - ses på som forsørgervirksomhet. Dette er tilfelle fordi slik virksomhet bidrar til å sikre og for en del også maksimere inntekt i et noe lengre tidsperspektiv. Jeg mener ikke at mine informanter pleier eller har pleid relasjonen mot jobben sin bare fordi de er eller har vært familieforsørgere og ofte familiens hovedforsørgere, og vi har allerede sett at det er mange grunner til at de fleste jobber og til at mange av dem også jobber mye. Også penger er imidlertid vevd inn i fortellingene deres. Det er noe alle mennene jeg har intervjuet forholder seg til - som noe de enten ikke er så opptatt av, som noe de har nok av, burde ha nok av eller som de vil ha mer av. Også forsørgelse av andre er til stede i fortellingene til de fleste, enten eksplisitt eller implisitt, og jeg mener altså at det å sikre fremtidig forsørgelse av andre er én av de tingene mange av mine informanter gjør når de investerer i jobbrelasjonene sine. Erik er en av dem som sier rett ut at det å gjøre en god jobb er en måte å beholde stillingen og ledertillegget og å få høyere lønn på. Det er i følge ham også en måte å gjøre seg attraktiv for andre lederstillinger internt på jobben på.

Hvordan er det så Erik gjør og viser frem tilstedeværelse, nytte og dedikasjon på jobben? For det første er han - som så å si alle informantene mine - ærekjær og opptatt av å gjøre en god jobb. Han forteller at han er opptatt av å gjøre jobben sin «slik den skal gjøres», og for ham handler dette blant annet om å ikke sluntre unna de kjedeligste oppgavene. Det blir videre synlig at både Erik og mange andre av informantene mine på ulike måter gjør seg tilgjengelige for jobben og også gjør virksomhet som får dem til å *fremstå* som tilgjengelige for jobben. I denne både reelle og tilsynelatende «tilgjengeliggjøringen» går mange på jobb selv om de er slitne eller syke, slik vi har sett allerede. Både slik og på andre måter usynliggjør mange helseproblemene sine. Erik har gjort en vane av å gå på jobb selv om han er syk, med mindre han er så syk at han «ikke klarer å komme opp av senga». Dette er en praksis som alle informantene mine, unntatt Tor og Leif, ser ut til å drive med i varierende grad. Hvis Erik er småsyk, benytter han det manøvreringsrommet jobben gir mulighet for i stedet for å bli hjemme. Han skrur ned tempoet og gjør bare de oppgavene han *må* gjøre. «Det er kanskje ikke akkurat den dagen jeg får gjort mest», sier han, «men jeg *er* i alle fall der». Også Jostein sier at når en er syk, «da kan en liksågodt gå på jobb og så ha en litt dårlig dag der». Erik foretrekker å organisere arbeidet slik at det ikke blir nødvendig for ham å «gjøre noe nummer ut av» av han er syk eller har kroppslige plager, og utover i samtalene våre sier han at han rett og slett skjuler det dersom han er syk eller plaget med sine dårlige knær. Han synes generelt å holde kortene tett til brystet når det kommer til helsa, og porsjonerer ut informasjon dersom han *må* - og da på en gjennomtenkt måte. Noe som får ham til å «måtte» si i fra er dersom noen mistenker ham for å sluntre unna og ikke gjøre den gode jobben han er så opptatt av å gjøre.

Veldig mange av informantene mine har også - så lenge som overhodet mulig - skjult symptomer på kreft fra kollegaene sine. Vegard hadde store smerter på grunn av det han var veldig sikker på at måtte være kreft i flere måneder uten at noen kollegaer merket noe til det. Han hadde mange forpliktelser og «hadde ikke tid til å være syk» akkurat da, sier han, og han knytter det at han går på jobb selv om han er syk til noen «macho-deler» ved seg selv. I det andre intervjuet snakker han slik om dette:

Jeg: Men hvorfor går du på jobb da, når du ikke er frisk?

Vegard: Jeg kjenner jo de macho delene i meg selv, hvor jeg kunne sagt... Hvis jeg hadde en som var under meg, og vi var ute og jobbet, så kunne jeg sagt «vet du hva, jeg ser det på deg, bare gå hjem». Men du ville aldri sett at jeg var like dårlig. Det ville du aldri sett på meg. Da hadde jeg trosset det, og så hadde jeg gått hjem og så hadde jeg sovet etterpå. Og den har jeg. Og det samme er det... Det er den som driver meg til å gå på jobb om morgenen når ikke jeg skulle ha gått på jobb. Jeg lærte av min far at

ting aldri kommer gratis, av seg selv, at en må jobbe for ting... Så... Og jeg har vel hatt en far som aldri var syk heller. Jeg kan ikke huske at han har ligget mange ganger... Det kan jeg ikke huske. Det kan jeg snaut huske. Men han har ikke presset meg heller... For jeg har alltid vært den... Som han sier, helt fra du var 5-6 år så hjalp du meg bedre... Jeg ville heller ha hjelp av deg enn jeg ville ha hjelp av en voksen mann. Siden du var bitte liten. Så jeg har alltid vært med ham og hjulpet ham. Og som han sa, av og til, når en ser på fo... eller barn i dag og ser hvor liten du var, og hvor mye du måtte hjel... eller hvor mye du hjalp meg... Så det er litt rart det derre macho-greiene, for det... Hvor jeg sier til andre at du, det er helt i orden, bare gå hjem, så ville du ALDRI fått meg til å gå hjem!

Jeg: *Ja, det er litt rart (Ler). Jeg merker at jeg blir sittende og undre...*

Vegard: *Ja, jeg kan ikke heller si hvordan det henger sammen.*

Jeg: *Ja, og hvis du også gjør det samme overfor både menn og kvinner... Men du sier jo også til menn da kanskje, at de også må gå hjem, det er ikke sånn at du er slakkere med kvinner, at liksom de kan få litt mere... Eller?*

Vegard: (Humrer) *Nei, men jeg tror nok også... Noen typer menn som jeg tror er tøffere enn de er, overrasker meg og skuffer meg.*

Jeg: *Den skjønnte jeg ikke helt. At...*

Vegard: *At.. folk som jeg tror virkelig er... kan ta i et tak...*

Jeg: *Ja, og så kan de ikke det?*

Vegard: *Nei.*

Jeg: *Nei. Og da blir du skuffet.*

Vegard: *Ja.*

Jeg: *Men er det da en sånn tanke om hvordan en mann skal være og... litt dette med forskjellen på mann og kvinne og...*

Vegard: *Jo, det er kanskje... Det er nok det. Så der er jeg nok macho sånt sett, det... Der er jeg ikke så myk, eller sånn... Eller myk, men...*

Herman, på sin side, gikk på jobb på morgenen før alle kreftbehandlinger og kom tilbake rett etterpå, og satte gjerne en lapp som sa at han var i møte på kontordøra dersom han måtte legge seg nedpå litt innimellom slagene. Overfor kollegaene sine brukte han konsekvent galgenhumor og fremstod antakelig som veldig ovenpå. Gunnars kropp er fundamentalt merket av kreftsykdommen, og han har som nevnt strukket seg veldig langt for å få fotfeste i arbeidslivet. Også han har usynliggjort helseproblemene sine, og under ser vi at han bekrefter at hans motvilje mot å synliggjøre disse utfordringene faktisk er en grunn til at han aldri har fått en jobb som han har kunnet ha i lengden. Det at hans kropp skal «være til bry» eller «lage heft» for noen er utenkelig for ham, og derfor ønsker han ikke tilrettelegging. Han snakker slik om dette i det andre intervjuet:

Jeg: Jeg tenkte litt på dette med... med arbeidslivet igjen. Nå diskuterte vi jo det en del sist da, men... Nå har du jo vært i veldig mange... altså, i kontakt med veldig mange arbeidsplasser opp igjennom, men hvordan tenker du nå at det er å stå utenfor arbeidslivet? Hvilke tanker gjør du deg om det? Hvordan opplever du det?

Gunnar: Det er ikke noe kjekt. Det er ikke det. Så det blir vel kanskje verre etter hvert. Eller det har vel egentlig blitt verre og verre da. For nå føler jeg det er temmelig håpløst, for litt av initiativet som en hadde før... til å finne på ting på egenhånd da, det svekkes littegrann da. Og da... er en vel mer avhengig av andre til å eventuelt komme ut i noe.

Jeg: Ja. Og så diskuterte vi jo også dette sist med at... du har jo ikke lyst på en måte... å være til bry da. Og det gjør det kanskje også vanskelig å gjøre noen grep som gjør at en kanskje kunne fått det til, fordi at andre på en måte må gjøre noe. Jeg forstod at det var litt sånn du tenkte?

Gunnar: Ja. Mm. Jo, det stemmer nok det.

Jeg: At hvis det skulle bli noe sånn voldsom tilrettelegging, at det synes du er litt vanskelig.

Gunnar: Ja. Det er ikke noe jeg ville ha likt det altså, sånn... Så... Men så er det jo... Alt skal være så produktivt. Æ... Gjør du en jobb i dag adskillig tregere enn det andre vil gjøre... så har du mye mindre inntjening. Og... I hvert fall hvis du skulle være vanlig ansatt... i noe som har med produksjon å gjøre da... Så blir det til heft. Og spesielt i dag som det er... Det er... Men... Men det er jo nesten som et mareritt etter hvert da, når en blir stående utforbi sånn. Nå har jeg heldigvis en kamerat borti veien her da, som også er ufør da. Men... Så... Det blir noen kaffekopper hos hverandre da. Men nå har han dessverre begynt å jobbe et par dager i uka da (Ler). Neida, det er godt at han har jobb fremover.

Jeg: Ja, så bra. Men når dere da er sammen... Altså, jeg føler jo nå etter sist gang vi snakket at jeg har fått i alle fall en viss forståelse for hvorfor ting butter imot for deg når det kommer til jobb. Men er det sånn at denne kompisen har fått like godt innblikk i ditt liv og hva det er som stenger der? Altså, snakker dere om sånne ting, eller...

Gunnar: Vi er da menn! (Ler) Menn snakker ikke om sånt, vet du. Neida, vi snakker ikke om det hvorvidt vi har noen problemer i forhold til det å være hjemme og sånn, det... Og store problemer snakker vi ikke om.

Også mange av de andre informantene mine snakker om det å ikke ville være til bry. Det å trenge andres hjelp er det motsatte av å klare seg selv, og også disse følelsene kan altså ha noe med de historiske koblingene mellom selvstendighet, uavhengighet og mannlighet å gjøre. Å handle på måter som ikke er til bry for andre kan altså forstås som en måte en del av mine informanter gjør seg til mann på. Jarle kjenner seg veldig godt igjen i det å ikke ville være til bry, sier han, og han mener det handler om nettopp det å ville klare seg selv. Han forteller slik om dette i det første intervjuet:

Jarle: Da jeg var liten så var jeg mye syk og liten av vekst og sånt, og det satte seg en veldig sånn... Altså, det å være en sånn noen skulle synes synd på, det ville jeg spy av, altså, så det har vært veldig viktig for meg oppover. Og det er det ennå, og det ble det vel enda mer da jeg fikk kreft, altså sånn... Jeg vil helst klare meg uten hjelp. Jeg vil helst klare meg selv. Det er veldig viktig for meg. Altså, jeg kan gjerne spørre om hjelp, men da skal alle steiner være snudd først. Så... det å ikke legge seg ned det sitter dypt i meg. Så... Og også det med sykmeldinger og sånt, som du spurte om i sted, altså... Også den der høye terskelen på det å sykmelde meg har jo noe med dette å gjøre da. Jeg har ikke tatt en sykedag noen gang, jeg. Sånn som nå med den skaden, da tok jeg... Da tok jeg tre dager ferie i stedet

og... jeg synes jo at en del rundt meg er for raske til å sykmelde seg. Jeg gjør det altså, jeg må være så ærlig å si det.

Jeg: Men betyr dette at du også presser deg litt for mye, altså sånn... Kan dette også være negativt for helsa?

Jarle: Det er klart, og det er et annet helt fullstendig irrasjonelt inni mitt eget hode. Det er viktig for meg å være sånn, og samtidig så kan det bli helt idiotisk. Sånn som det å prøve å jogge bort en prolaps, for eksempel (Ler).

Jeg: (Ler). Jeg skjønner. Men er dette også et sånt signal en sender ut til andre, det med å ikke sykmelde seg og...

Jarle: Ja, det er det, det må jeg innrømme. Det er også for å sende ut et signal.

Jeg: Men betyr det at du ikke forteller folk på jobben hvis du er syk og sånt, eller sier du at du er syk men at du likevel går på jobb?

Jarle: Altså, jeg forteller ikke på jobben hvis jeg har feber eller noe, det gjør jeg ikke. Men med den prolapsen, altså da hadde jeg jo ikke noe valg, jeg så jo ut som et levende lik (Ler). Men det handler jo også om de relasjonene du har, altså de fire nærmeste kontorene... Der sitter de jeg kjenner best, så der er en jo mer åpen.

Petter, på sin side, jobber i en bedrift hvor «alle er håndplukkede, har kultur for å levere og deler en yrkes stolthet» og hvor vi har sett at det er «pinglete» å ikke stille opp når jobben trenger det. Det er også ukollegialt, fordi det er trøblete for de andre. Han forteller hvordan han - og garantert også kollegaene, mener han - «lurer seg unna» ved å ha hjemmekontor, være pålogget e-posten og ta telefonen når de egentlig er syke. Det gir et skinn av at de «produserer», sier han. Petter forteller at han har blitt mer åpen om egen helse etter kreftsykdommen. Allikevel er det ikke slik at han sier hva som helst til hvem som helst, og han snakker slik om dette første gangen vi snakker sammen:

Petter: Det er veldig få av de jeg jobber sammen med som har en... Altså, du har jo disse sirkelene... Du har den indre sirkelen, du har noen mennesker du stoler hundre prosent på. Så har du 95 prosent, 80 prosent, og så bare bygger det seg utover. Og der er veldig få som er inne i den indre sfæren hos deg altså, både på jobben og ellers også. En kollega på jobben har jeg et sånt veldig bra forhold til, og vi har jobbet sammen i ni år nå. Vi kan prate med hverandre om allverdens egentlig. Om kreft og sykdom og alt sammen. Så vi er nære sånn.

Petter snakker om helsa si med folk han kan stole hundre prosent på, noe som tydeliggjør at også for ham så står noe ut over helsa på spill når helsa trues. Ole, som i likhet med Petter har jobbet i miljøer med nesten bare mannlige kollegaer, begynte å jobbe fullt rett etter kreftbehandlingen var ferdig, men merket fort at han egentlig ikke var frisk nok til det.

Allikevel fortsatte han. På mitt spørsmål om hvorfor han ikke sa fra at det ikke gikk å jobbe fullt likevel, svarer han slik i det første intervjuet:

Ole: Det er sikkert personligheten min, altså jeg er veldig... ærekjær. Og jeg er sikkert også veldig var på at ting skal bli brukt mot meg, altså på den måten at hvis jeg... blottlegger meg sånn så sier jeg også at... Altså, i stedet for å gjøre dem oppmerksom på at nå skal dere se at jeg ikke klarer å yte hundre prosent, så bare holdt jeg på da, og så var det faktisk ingen som... Resultatene jobbmessig var kjempegode. Ikke sant? Jeg leverte resultater hele veien, ikke sant? Så det tror jeg ikke de tenkte på en gang, altså, at jeg slet.

Å vise sykdom eller en svekket kropp opplever altså Ole som å blottlegge seg, og Gunnar sammenligner faktisk det at andre ser skaden hans med å skulle gå naken gjennom et bysentrum. Vegard, på sin side, ventet lenge med å fortelle at han hadde kreft blant annet fordi han «ikke hadde noe behov for sympati», slik vi har sett at heller ikke Jarle har. Han har imidlertid vanskelig for å kunne gi et svar på hvorfor det er så vanskelig for ham at andre synes synd på ham. Han forteller slik om dette i det andre intervjuet:

Jeg: Men hvorfor gikk det så lang tid? Altså, hvorfor sa du ikke fra til dine nærmeste eller andre da du begynte å få vondt eller...

Vegard: Det har nok også noe med den typen jeg er. At... Dette går fint. Jeg dør ikke, jeg. Det... det går. Jeg behøver ikke noe sympati eller medfølelse fra en haug med mennesker som... Og så er det også fasaden. Den er også forskjellig. Jeg ville egentlig ikke... Jeg har aldri hatt lyst til at folk skulle syntes «oi»... Syntes synd på meg, for eksempel. Det fikset jeg selv. Det... Og så ville jeg ikke at eksen og mora mi skulle bekymre seg. Jeg ville at de skulle vite det at... du blir frisk, det tar bare så lang tid. Og det er nok det jeg... både med min mor og henne, som jeg... som jeg ville skåne dem for. Den usikkerheten, den utryggheten og den... Da bare sa jeg at dette går fint. Så får du også litt mer tid til deg selv, og så har du ikke alle de spørsmålene, du har ikke de fra de nervøse eller de som står rundt deg... «Du, går det greit nå eller? Hvordan går det?» «Det går greit!» (Signaliserer med hendene at han bare vil avfeie det, bli ferdig med spørsmålet, ikke snakke mer om det). Når du da hadde sagt at det går greit, så vet de ja, men det er ikke godt nok. Så... jeg har fremdeles ikke noe behov for sånn... sympati eller «å, takkar» eller...

Jeg: Men hvorfor ikke det? Altså det er jo en ting at du ikke har så veldig behov for det, men hvorfor skyr du det? Det er liksom to litt ulike ting. Er det liksom tryggest å holde det for seg selv eller...

Vegard: Ja. For det at... Det er nok egentlig det. Jeg vet ikke hvorfor. For å si det sånn, de som ikke hadde spurt... Jeg hadde ikke giddet å fortelle... Hvor tøft det var sånn behandlingsmessig. Det hadde jeg ikke hatt noe behov for.

Jeg: Nei, jeg skjønner. Jeg har bare litt vanskelig for å finne ut hvorfor (Ler).

Vegard: Nei, jeg vet ikke heller. Jeg har bare ikke noe lyst til at de skal synes synd på meg.

Jeg: Nei. Men hvorfor ikke det? Hvorfor er det så farlig om noen synes synd på deg?

Vegard: Nei, det vet jeg ikke.

Oftung har intervjuet skilte fedre, og også noen av disse er opptatt av at folk rundt dem ikke skal vite så mye om dem. «Den tause mannen tar på seg å bære smerten og ansvaret alene», skriver han (Oftung 2009:162). Antakelig kan denne måten å håndtere ting på også være måter å gjøre selvstendighet og uavhengighet på. For mine informanter mener jeg det å være taus og varsom med informasjon om helseproblemer også kan være en måte de beskytter seg på. Helseproblemer kan nemlig være risikabelt på en rekke måter. Trøbbel med kroppen kan gjøre dem til dårligere kollegaer og arbeidstakere, og trusler mot lønnsarbeidet er alvorlig for de yrkesaktive informantene mine på mange måter. Jobben er viktig både for å skaffe penger til seg selv og familien. Den ser som nevnt også ut til å være en meningsfull og viktig del av livene til mange, og for mange ser den også ut til å være tett koblet til selvfølelsen. Samtidig mener jeg, som flere andre, at helseutfordringer også kan true deres mannlighet på forskjellige måter. For det første er det grunn til å tro at sykdom, fordi det kan forstås som tegn på svakhet, i seg selv kan utgjøre en trussel mot menns mannlighet (Courtenay 2000:1389). Når lønnsarbeidet og forsørgerevnen - som fremdeles kan være tett koblet til mannlighet - trues, så kan imidlertid mannligheten trues også den veien. Skjønner vi at at mine informanter kan gjøre seg til menn ved lønnsarbeid på en lang rekke måter, så skjønner vi etter min mening også mer av hvorfor mange av dem håndterer informasjon om egen helse så varsomt og så gjennomtenkt som de gjør. At helseproblemer kan utfordre menns mannlighet diskuterer Ole og jeg i det tredje intervjuet. Da presenterer jeg ham for mine foreløpige analyser, og vi får denne samtalen:

Jeg: Kan du kjenne deg igjen i det jeg forteller om at menn ønsker å fremstå dedikerte overfor jobben?

Ole: Ja, for jeg er opptatt av å vise at jeg er dedikert overfor jobben. Og jeg... Jeg merker jo selv at jeg ønsker å fremstå som ressurssterk, altså... ha stor arbeidskapasitet, og ja, helseting fortrenses. Jeg har aldri på jobb fokusert på det at jeg har vært fryktelig sliten etter at jeg var syk og masse sårne ting. Så det er klart at jeg merker jo at noen lurer på «har alt bare gått greit, liksom?» Men så sier jeg jo, til dem som jeg kjenner godt at «men det har jo ikke det». Altså, men jeg... Det er ikke noe jeg presenterer for omgivelsene liksom. Men etter at jeg var syk så har jeg også blitt litt sårn målbevisst da, på at jeg skal... Jeg har hele tiden vært opptatt av å gi full gass og liksom levere da, men...

Jeg: Ja. Men hva med at jeg fortalte om andre menn som er veldig selektive med hvem de snakker om helse med. Kjenner du deg igjen i det også?

Ole: Det er veldig få jeg ville ha... Det plager meg ikke å fortelle om at... Altså, det plager meg aldri å fortelle om at jeg har vært syk eller sårne ting...

Jeg: Men du har ikke lyst til å fortelle at det har kostet deg veldig mye krefter og at du generelt sett er sliten og...

Ole: Nei, av en eller annen grunn så... Nei, det er et eller annet... Det er jo ikke meg selv som har påført meg det, men det er allikevel et slags nederlag i det. Og jeg tror jo det også er en grunn til at menn ikke går til lege når de er syke. De skal ikke vise svakheten. Så det tror jeg nok, at damene er flinkere til å vise svakhet. Jeg ønsker å fremstå som sterk og å levere.

Ole ønsker å være sterk og å «levere». Derfor forteller heller ikke han ukritisk om de kroppslige omkostningene ved kreftsykdommen til sine omgivelser, men er i stedet åpen overfor de han «kjenner godt».

At menn ofte går på jobb selv om de er syke, visste vi fra før. Vi visste også at denne måten å gjøre sykdom på kan ha med mannlighet å gjøre, og også at menns håndtering av helse og sykdom mer generelt kan forstås som en parallell håndtering av mannlighet (Courtenay 2000:1388). Å studere familieforsørgelse som virksomhet kan imidlertid bidra til å konkretisere hva det innebærer å være i beredskap for jobben (Lilleaas 2003:281) og på en måte fylle dette begrepet med ytterligere innhold. At helseproblemer usynliggjøres og at informasjon doseres ut etter behov kan for eksempel forstås som måter å gjøre og fremvise beredskap for jobben på. For meg synliggjorde det å gå til verks med institusjonell etnografis virksomhetsbegrep også at den disiplineringen av kroppen som ligger i det å gå på jobb når man er syk¹¹³, og som mine informanter i stor grad driver med, ofte ser ut til å følges av en disiplinering av tanken. Også dette har vi allerede sett flere tegn på. For Eriks del så handler dette om å skyve bort det han kaller for negative tanker. Jeg ble oppmerksom på dette fordi han i intervjuene fremstilte seg selv som ubekymret, samtidig som han - med andre ord, riktignok - forteller om flere konkrete bekymringer. Etter hvert ble det imidlertid tydelig at han ikke bare ønsker å fremstå som ubekymret under intervjuene, men også gjør konkrete ting for å skyve unna såkalt negative tanker i hverdagen sin. Dette gjelder også tanker som ikke direkte har med helse å gjøre. Mot slutten av det andre intervjuet har Erik og jeg følgende samtale:

Jeg: Hvis vi går litt tilbake til da du var syk. Når en er syk så kan det jo komme sånne tanker som «hva hvis dette ikke går bra». Er du da en sånn person som kan tenke litt på det, og så lar deg selv få lov til å tenke litt på den tanken, eller er du veldig snar til å på en måte legge det bort og tenke at legen sa at det gikk bra og... Grunnen til at jeg spør er at jeg intervjuet en som var så veldig sånn at han parkerte problemer som han kalte det. Med en gang han fikk en bekymring, så bare skjøv han den vekk, ikke sant?

Erik: Men det går på å se alltid lyst på livet, jeg mener jeg i hovedsak ser lyst på livet. Og... mener... Jeg ser positivt på det meste. Og... ting som ikke er positivt prøver jeg å droppe.

Jeg: Så da tenker du at det er best å ikke gå inn i det, på et vis?

¹¹³ Det å gå på jobb vil i seg selv innebære elementer av selvdisiplinering for mange mennesker, men der ligger i mine øyne enda mer selvdisiplinering i det å gå på jobb når man er syk.

Erik: *Ja, altså det er ikke noen vits i å bry seg om det, altså sånn... Ting vil stort sett gå greit, og så har vi det greit og sånn... Jeg liker ikke det som ikke er greit. Jeg kan ikke se på... triste ting og intriger og sånt på tv.*

(Fasttelefonen ringer, han reiser seg og tar den, snakker kort, legger på og kommer tilbake og setter seg i sofaen. Så ringer telefonen på nytt, han sier bare noen få setninger og kommer på nytt og setter seg).

Erik: *Jeg måtte fortelle deg at jeg jeg fikk en veldig sånn hodepine da jeg var inne på røntgen sist gang jeg var på sjekk. Det var derfor hun ringte tilbake.*

Jeg: (Ler) *Så det var din mor.*

Erik: *Det var kona mi. Men... Sånne serier altså, det kan jeg ikke se på. Der er så mye onde folk og ting som skjer og... Jeg ser bare på koselige serier. Så hvis jeg skal se på noe så må det være komi eller noe sånt eller action. Sånt med intriger og det, det er det verste jeg vet, det vil jeg ikke ha noe av. Og det tror jeg kan ha... Altså, jeg liker å se lyst på livet og... når det er... Altså, sånne filmer som folk sitter og griner av... Jeg vil ikke se det.*

Jeg: *Ja. Men hvis du da ble bekymret en dag, og fikk en tung tanke, ville du da tenke at nå må jeg bli kvitt den tanken så fort som mulig eller kunne du tenke at... jaja, da får jeg kanskje være litt melankolsk i kveld da...*

Erik: *Jeg tror... egentlig at jeg prøver å bli kvitt den. Eller prøver å tenke på noe annet. For jeg synes ikke det er noe greit når ting er leit. Jeg synes det er mye greiere når vi kan le og smile og ha det gøy. Triste ting er det verste jeg vet.*

Her blir det tydelig at det å skyve bort negative tanker for Eriks del handler om å unngå negative følelser. Også den forsørgervirksomheten som har med håndtering av helse å gjøre kan altså sies å favne både fysisk, mental og emosjonell virksomhet. Selvfølgelig regulerer vi alle kontinuerlig følelsene våre. Det er heller graden av disiplinering som gjorde at jeg innledningsvis i intervjuingen og i analysen min bet meg merke i Eriks håndtering av tanker og følelser. Slik han snakker er ikke triste tanker og følelser noe man kjenner på når man må, og så beveger seg bort fra. I stedet er det slik at han ikke engang kan kjenne litt på dem, fordi det triste da - slik han ser ut til å se det for seg - nødvendigvis vil ta helt over. Denne emosjonelle virksomheten handler altså ikke bare om å *ha følelser*, men om å *jobbe bevisst med dem*.

Av mine andre informanter er det ikke overraskende Tor og Leif som befinner seg aller lengst fra Eriks måter å håndtere både kropp, tanker og følelser på. Tor mener, som vi har sett, at han er i kontakt med følelsene sine, og at han verken er redd for å tenke eller føle på triste ting eller å gråte. Han irriterer seg som vi har sett også over at mennene rundt ham er så lite åpne og undrende. Vi har også sett at Tor i spesielt liten grad har presset seg til å gå på jobb, men tvert om har vært redd for at ekskona eller kona har villet presse ham til å jobbe med noe han ikke liker. Ei heller er han redd for å bry legen og går dit når han føler behov for det. Dette gjør han selv om han mener at legen ser på ham som overinvolvert i egen helse og nettopp

bryksom - og selv om Tor selv sier at han nok hadde en «hypokonderperiode» tidligere. Den siste gangen jeg snakker med Leif så forteller han at han fremdeles jobber noe mer enn han egentlig bør for helsas del. Ei heller han er imidlertid redd for å tenke på triste ting, og kona mener han funderer litt vel mye over ting inni mellom. Også Oskar er, selv om han har presset seg for å gå på jobb opp igjennom, veldig interessert i å snakke med meg om vanskelige ting i løpet av intervjuene – som vi har sett. Mange av de andre informantene mine forteller imidlertid sykdomshistoriene sine ved hjelp av et vell av detaljerte faktabeskrivelser og hendelsesforløp. Dette er en måte å fortelle på som i mine øyne bidrar til å styre klar av følelser og hjelper mennene å ha kontroll over følelsene sine, også i intervjusituasjonen. Verken Tor, Leif eller Oskar forteller om kreftsykdommen på denne måten, og også på denne måten virker de mer komfortable med, og også opptatt av, å snakke om triste og vonde følelser. Tor og Leif sier også at det er viktig at menn generelt snakker mer om følelser.

De andre informantene mine forteller om kropps-, tanke- og følelsedisiplinering som ligger tettere opp mot den Erik gjør. Ole forteller imidlertid hvordan de følelsene han har inni seg og det han viser utenpå er to forskjellige ting. Han «kjenner etter», samtidig som han tvinger seg til arbeid både på jobb og ellers i livet, og under ser vi hvordan denne disiplineringen er en del av en måte han synes å være i verden på. I det andre intervjuet plukker jeg opp tråden fra det første intervjuet om at han «egentlig er lat», og vi får denne diskusjonen:

Jeg: Det må jeg si, at det var veldig overraskende for meg da å høre at du ser deg selv som en lat person...

Ole: Det er på en måte de prinsippene mine som gjør at jeg gjør alle disse tingene. Jeg har en arbeidsmoral og jeg får en veldig tilfredsstillelse ved å klare å gjennomføre prinsippene mine. Samme da jeg var syk... hadde kreft. Det ga jo en tilfredsstillelse det at jeg ikke engang da... ga fra meg prinsippene mine, liksom. Selv om det kanskje ikke var lurt.

Jeg: Men hva var det du gjorde da, som kanskje ikke var så lurt, men som du...

Ole: Jeg begynte jo altfor tidlig på jobb etter behandlingen, jobbet masse og slet meg helt fullstendig ut, jeg var fullstendig utslitt i lang tid etterpå, ikke sant? Du brenner jo selvfølgelig på de ekstra batteriene som du ikke skal. Og jeg tror jo at hvis jeg hadde hvilt meg og tatt vare på meg selv det året så hadde jeg... så hadde det kanskje vart et år at jeg var sliten i stedet for flere år etterpå ...ikke sant? Jeg var skikkelig... skikkelig ute å kjøre liksom. Og det er klart at da blir liksom... Hver eneste dag blir veldig vanskelig. Hvor... Men da kom jo disiplinen inn og sånne ting da, hvor... Men... man har jo lyst til å fremstå som... som bra da. Det er på en måte å leve opp til forventningene som folk har til deg. Ikke sant. Liksom levere... levere... levere i forhold til noen forventninger. Og... Galskapen var jo, oppi dette her så kjøper jeg også et hus... Som jeg skulle pusse opp da og bare selge videre, så jeg hadde liksom det presset på meg der også, så jeg drev og pusset opp et hus oppi alt dette her. Som jeg da var ferdig med nå i høst. Som jeg skulle sikkert ha vært ferdig med... for mange år siden. Men det var kjempegreit at jeg ventet lenge, for det ble en god pris da, men... Det var liksom... Jeg klarte å få det til å gå rundt, men jeg tror jeg brukte... jeg brukte masse... Jeg brukte reserver for mange år, for å si det sånn da. Så... Så når jeg sier det at det varte i flere år, så var det at jeg følte meg direkte utmattet. Jeg har aldri... Jeg har aldri følt meg... Jeg har aldri våknet enda om morgenen og vært sånn som jeg var før. Det har jeg

aldri vært. Men det har jeg akseptert at jeg sikkert aldri kan... Men jeg klarer aldri å... For jeg husker den følelsen, hvordan det var... Når jeg var uthvilt og... alt var bare greit, ikke sant, og sånn har det aldri vært etterpå. Men det er mange faktorer inne i bildet her. Der er en psykisk bit også, ikke sant, brukte nok et par år på å... bare legge fra meg den tanken at det kunne dukke opp igjen og sånt. Selvfølgelig, de første par årene tenkte jeg på kreft hver dag, men nå gjør jeg ikke det lenger. Nå er det liksom sånn... Nå er det mye lettere å leve med det liksom sånn... Men hver gang jeg er inne i en hard periode så tenker jeg bare at «bare jeg kommer over den kneika, så...». Jeg ser alltid fremover og tenker alltid «når vi bare får»..., ikke sant? Da har jeg bare tenkt at hvis jeg bare klarer å holde ut litt til, så... så blir det mye bedre.

Samtidig svarer Ole slik når jeg spør ham om hvordan han håndterer bekymringer:

Jeg: Men sånne bekymringer... Jeg snakket med en mann i dag, og han sa at hvis han fikk en bekymring, så fikk den bli i hodet max en time, så var det liksom å parkere den. Hvordan tenker du selv om det, altså...

Ole: Det har litt å si hva slags fase du er i. Altså... To-tre måneder etter at jeg hadde sluttet på cellegiften, så... Hvis jeg kjente vondt under armen da eller noe sånt, så... så var det vanskelig. Men nå... Men... Jeg synes ikke det er riktig å si at... at man tar en bekymring kan plassere den helt bort, for jeg tar alle de bekymringene med meg på en måte. Jeg tror jeg vil mer si det sånn at den kommer, og så plasserer jeg den et sted, og så... og så er den... en del av livet vårt, vi tar med oss... Jeg tror ikke man klarer å blokke dem. Og jeg tror ikke jeg vil blokke dem heller. Jeg tror ikke jeg vil ha dem ut av hodet. Og plutselig en dag så kan jeg bare tenke... «Huff, hvis jeg får det igjen og»... ikke sant. Men det er jo fordi den ligger der i meg, det er jo ikke noe som kommer spesielt, den har vært der hele veien.

Jeg: Mm. Så det blir en litt sånn hverdagslig ting... For noen av de jeg har snakket med så virker det som om det er så om å gjøre å bare bli ferdig, og bare liksom... litt sånn...

Ole: Nei, jeg er veldig opptatt av å kjenne etter altså, rett og slett. Det er kanskje litt mer sånn jentemåte å... å kjenne etter, men samtidig ikke bli sånn jente... sånn som enkelte jenter, å ikke bekymre seg for alt. For jeg har levd såpass lenge at jeg har opplevd at det er forskjell på menn og kvinner. Og kvinnfolk kan jo bekymre seg for ting som ikke er... altså irrasjonelt. Og der tror jeg jo mannfolk har mer sånn i seg at du kan si at ok, det er ikke noe farlig, inntil det motsatte er bevist, liksom, så er det ikke noe. Mens en dame vil si at jo, jeg tror det er noe, helt til hun får vite at det ikke er noe. Og det er jo veldig... Den måten å tenke på må jo være veldig slitsom. Sånn... Der er ikke jeg. Men så samtidig så... Så er jeg... Tror jeg ikke jeg er en sånn mann som jeg opplever kanskje... sånn som min far og kanskje andre som ikke kjenner etter. Før de blir fulle. Da kjenner de jo etter, og da er de jo kjempelei seg, ikke sant (Humrer)? Så jeg tror jeg... Men jeg er ikke noen spesielt bekymret person, sånn, at jeg... Jeg vil si det sånn at jeg er kalkulert bekymret. Nå når det er mange år siden jeg hadde kreft så er det dumt å bli veldig redd hvis du kjenner noe... Men jeg tror det ville være veldig dumt for min del i hvert fall å prøve å skyve noe... å prøve å fortrenge noe, tror jeg. Og det som du nevnte med lege, jeg har aldri hatt noe sånn heller... forhold til at man ikke skal gå til lege, for å si det sånn. Min far går ikke til legen. Så jeg tilhører liksom ikke den kategorien heller. Jeg kan ikke se at det skal være rasjonelt å ikke gå til legen... hvis du har vondt. Så jeg er veldig sånn avslappet i forhold til de tingene og da... kan man likegodt gå og finne det ut liksom.

Jeg: Ja. Men da du fikk kreft... Er det typisk deg å ta sånne signaler på alvor, synes du? Eller kan du liksom la det skure og gå og...

Ole: Jeg... Problemet igjen der, så innhenter fortiden meg litt med den idretten og sånn... For da jeg fikk kreft, det er klart at ideelt sett så... Jeg hadde jo vondt... i... jeg hadde vondt lenge for jeg... Altså, hadde jeg... Hadde jeg vært litt pysete eller litt sånn mer på hugget, så hadde jeg dratt til legen lenge før, ikke sant? Men jeg hadde ganske vondt, ikke sant, så... Jeg har ikke vært vant til å på en måte springe til legen med en gang sånn... Jeg er vant til å ha det litt vondt (Humrer), hvis du skjønner hva jeg mener, så... vant til å presse seg litt, og da... Da blir det ført litt sånn... Men det med den idretten jeg drev med... En lærte jo å presse seg og hvis en etter hvert skulle få de yngre med seg... Du må være minst like tøff, skjønner du. Og det er noe som er litt problematisk sånn... Hvis du tenker sånn rollemessig, så... Når du etterlever det, så betyr det egentlig at du ikke kjenner godt nok etter. Så... Så jeg har vært

utrolig mange ganger på turneringer og ting hvor... Jeg har hatt betennelser og alt sånt og... Hvor det liksom... Det er ikke noe aktuelt, for du må bare... stå frem som... som det forbildet, liksom, som eksempelets makt. Hvis du begynner å syte, så har du ikke sjans til å få med deg de andre. Da kan det ikke nytte å be dem om å gjøre tøffe ting.

Jeg: Mm. Men jeg tenker at når du har vært i et miljø hvor selve den disiplineringen og undertrykkingen av smerte, og det å kjøre kroppen litt hardt da... Det kunne jo også gjort at du var enda dårligere til å se symptomer selv og gjøre noe med din egen helse... .

Ole: Nei, men det tror jeg var... mer sånn teater. Altså, du gjør det da... Altså, jeg hadde like vondt og... Altså, jeg syntes like mye synd på meg selv, men du spiller teater. Du slutter ikke å kjenne, for å si det sånn da. Du slutter ikke å kjenne etter. Du kjenner det like godt. Men du bare spiller teater, i en rolle, ikke sant. Der og da. Du bare trer inn i en rolle. Det er akkurat det samme i den nye jobben nå. Av og til holder jeg på å knekke sammen. Jeg viser det ikke. Men jeg synes fortsatt like synd på meg selv og... (Humrer) Jeg gjør det. Jeg hater å kjøre meg så hardt.

Ole kjenner etter og vil kjenne etter det som skjer i kroppen, men samtidig ser det altså ikke ut som om dette får så mange konsekvenser i praksis. Tvert om fremstår han som en av de mennene jeg har intervjuet som mest og lengst har presset og presser seg til prestasjoner. Det overrasket meg litt at han, som var så opptatt av prestasjoner, fortalte både at han var lat og syntes veldig synd på seg selv uten blygsel. Etter hvert begynte jeg imidlertid å reflektere over at denne måten å snakke på også kan fremstille Ole som sterk. Det er én ting å ha kontroll over følelsene dersom man ikke har så mange og store følelser. Oles fortelling gjør ham imidlertid til en mann som *har* følelser, men som samtidig nesten alltid *har kontroll over* dem. Jostein forteller om tap av slik kontroll. I hans fortelling fremstilles dette tapet imidlertid bare som enkeltstående og kortvarige episoder i et langt løp med egen og andres sykdom, og i utdraget fra det første intervjuet under vi ser hvordan han presenterer en rekke ytre omstendigheter som gjorde ham særlig sårbar. Vi ser også hvordan han fremviser egen fysisk og psykisk styrke i fortellingen sin og hvordan han - som Erik - knytter dette an til å være en «positiv» type:

Jostein: Jeg husker akkurat den ettermiddagen der, det var i fire-fem tiden og min far var med meg på sykehuset, og skulle ta seg av meg. Så sendte jeg bare... Så sa jeg bare "du kan bare gå". Jeg måtte vente på noen svar. Det var da jeg på en måte egentlig sånn... felte en tåre og på en måte knakk litt sånn... At du fikk en sånn emosjonell reaksjon der jeg bare på en måte skled ned langs veggen og så ble på en måte bare sittende og... Så jeg sendte egentlig pappa hjem da jeg trengte ham som mest.

Når jeg spør Jostein hvor lenge denne såkalte emosjonelle reaksjonen varte, svarer han at den bare varte noen minutter og at han så var på beina igjen. I det neste intervjuet forteller han om en annen gang han gråt i forbindelse med kreftsykdom, men da i sammenheng med at et familiemedlem med samme krefttype som han selv hadde, hadde oppdaget spredning. På dette

tidspunktet var jeg blitt nysgjerrig på varigheten av slike episoder hvor følelsene tar overhånd, og spør Jostein om dette. Han svarer slik, omtrent midtveis i det andre intervjuet:

Jeg: Hvor lenge kan en sånn nedtur vare, sånn som den du fikk da en kompis oppdaget spredning?

Jostein: Noen timer. Ja. Men jeg er veldig... Jeg er i prinsippet et veldig positivt menneske, som tenker positivt rundt de fleste ting, og jeg tror at de fleste tingene som skjer meg, de kan jeg bruke til noe positivt. Og det er jo en grei inngang til livet. Jeg har reflektert veldig mye og tenkt over hvorfor reagerte jeg som jeg gjorde, da kona mi ringte og sier at nå har Hilde fått spredning... Det var akkurat i den perioden når jeg jobbet så mye også. Dermed var jeg nok mer sårbar og tilgjengelig for å... få en reaksjon, fordi jeg på en måte var... Jeg hadde litt lavt batterinivå på energinivå på det ene og det andre. For jeg fikk et ordentlig sånn... Jeg begynte ordentlig å grine. Og det skjer sånn kanskje hvert syvende år eller noe, og da... Altså, det er veldig sjeldent at jeg har en sånn reaksjon. Men jeg var veldig nedkjørt i forhold til at jeg jobbet for mye og sånn, og så får jeg plutselig en sånn «hun - kan hun få det»? Da er på en måte... Akkurat, går det an, det var jo ikke noe greit, og så begynner liksom kverna å gå og så var kona akkurat blitt gravid med førstemann, jeg tror det var i den tiden... Så det var sikkert flere elementer som gjorde at jeg reagerte som jeg gjorde, men det var liksom bare ut dagen, og så... Og så er jeg litt sånn at... En god natt... Selv om jeg har jobbet knallhardt i en lang, lang periode, så er det litt sånn at en god natt, så er jeg der igjen. Hvis jeg har jobbet veldig tungt over lang, lang tid og så tar en natt og sover ni-ti timer, så våkner jeg opp og så er jeg på en måte der igjen. Og det er en sånn styrke jeg har som menneske, at jeg... For kona mi irriterer seg litt over det at... jeg tar meg inn igjen veldig fort, og har hatt veldig god kondisjon, sånn fysisk kondisjon.

Også denne gangen knytter Jostein fortellingen opp mot mange utenforliggende faktorer som bidro til å gjøre ham sårbar. Også Petter, som veldig mange av de andre informantene mine, sier at han er «en gladgutt». Hans fortellinger om både sykdom og livet ellers er også litt cowboy-aktige og som nevnt egnet til å fremvise hvor flink han er i jobben og hvor mye han tåler av belastning. I motsetning til Herman, som begynner å gråte under det første intervjuet og forsvinner kontant ut for å tørke tårene, så smågråter og snufser imidlertid Petter seg tilsynelatende ubeskjemmet gjennom store deler av sykdomsfortellingen sin. Interessant nok er han også en av få som jevnlig refererer til forskjeller mellom menn og kvinner og til hva som regnes som mannlig. Han er bevisst på at menn møter visse forventninger fra samfunnet fordi de er menn - forventninger han er stolt over å kunne oppfylle, samtidig som han er tydelig på at det ikke er bra å være «altfor macho».

Gunnar, Vegard og Herman er de av mine informanter som snakker om håndtering av kropp, tanker og følelser på en måte som aller mest ligner på slik Erik snakker. Herman «parkerer» som nevnt i metodekapitlet alle triste tanker umiddelbart, og i det første intervjuet snakker han slik om dette:

Jeg: Men betyr det da at du ikke hadde noen bekymringer i det hele tatt, eller betyr det at når bekymringene kommer så kan du liksom litt fort legge de bort?

Herman: Ja, jeg legger de vekk. Jeg parkerer dem. Jeg parkerer dem, det... som en gjør med mye annet av opplevelser og ting og tang i oppveksten og... Jeg glemmer det.

Jeg: Så kommer bekymringene og hvor lenge får de lov til å bli da? Nesten ingenting? Får de lov til å bli der noen timer eller ikke det en gang?

Herman: Nei, de kan være der littegrann. I perioder så kan de komme... Jeg har hatt noen perioder, spesielt når jeg står i dusjen, faktisk. Godt varmt vann og... god dusj og så begynner du å tenke. Så... (Viser med hendene hvordan det bare faller inn over ham). Og så... går det over.

Jeg: Ja, er det da når du går ut av dusjen eller er det to timer senere eller er det neste dag eller?

Herman: Åja, nei, det er bare en time etterpå det.

Jeg: Ja, så har du lagt det vekk?

Herman: Ja. Da er det parkert.

Jeg: Men hva betyr det i forhold til kona di da? Parkerer du det i forhold til henne også, slik at du på en måte heller ikke har så lyst til å snakke om det med henne heller?

Herman: Ja. Da er det vekk. Det er jo egentlig... Vi har jo pratet litt om det hjemme, det har vi jo gjort da selvfølgelig, men ellers så er det jo stort sett bare legen jeg har snakket med om det. Utenom henne.

Jeg: Nå må du si om jeg tar feil, men jeg tenker at du forstår det slik at hvis du på en måte skyver det litt vekk, så er det en måte å bli frisk på. At hvis en går litt for dypt inn i dette her så vil det ha en negativ virkning på...

Herman: Ja. Ja, det er negativt.

Jeg: Ja, det er sånn du føler det?

Herman: Ja.

Jeg: Men er det eneste grunnen til at du velger å gjøre det sånn, eller er det også andre grunner til at du velger å parkere ting som du sier?

Herman: Nei, jeg synes det er en god grunn jeg. Det er jo det. Ellers så er en jo redd for at en vil begynne å gå og tenke for mye på det og... rett og slett gå rundt og ha vondt av seg selv. Og hva slags liv er det? Nei.

Jeg: Skjønner. Hva sier kona di da når du parkerer ting?

Herman: Nei, hun må jo bare akseptere det, at sånn er det bare.

Jeg: Men liker hun det?

Herman: Det vet jeg ikke, det gidder jeg ikke å spørre henne om en gang.

Gunnar har, i sine nesten talløse forsøk på å komme i stabilt, fast arbeid, presset den skadde kroppen sin til det ytterste og motivert seg selv til å prøve igjen og igjen, og det er denne motivasjonen vi så tidligere at han nå holder på å miste. Som Erik og Herman, så mener heller ikke Gunnar at det kommer noe som helst godt ut av «å kjenne etter». Heller ikke han

diskuterer i særlig grad «triste ting» med noen - ikke en gang med kona. I det første intervjuet har vi denne samtalen:

Jeg: Personlig synes jeg det er skummelt det med at menn som opplever ulykker står frem i media rett etterpå og sier at dette ikke er noe problem i det hele tatt.

Gunnar: (Ler). Ja. Men det er kanskje litt viktig det... at de ikke viser det sånn voldsomt da, hvordan det er, altså sånn... Da ville det være så mange som feller tårer da, etter hvert.

Jeg: Ja. Men er det så farlig da?

Gunnar: Jaaa... (Drar på det). Ja, det er bedre å stå på seg litt granne altså. Jeg tror det. Jeg felte... jeg felte ikke en tåre på de første fem-ti årene, jeg. Etter hvert så har det blitt mange. Så det... Det... Ja. Jeg ville heller fortsatt som før egentlig, men jeg... Det... Det kommer ikke noe ut av det... noe godt ut av det. Jeg sier ikke i fra liksom at... til Gud og hvermann at... Det har jeg aldri gjort og det... Jeg har angret liksom litt på det, jeg har begynt liksom å... sånn fortelle litt her hjemme da at det... ting blir tyngre og mer verk og alt sånn og... og det... det tror jeg ikke psyker meg selv oppover akkurat, altså... for det... Sånt sett da. Det blir mer negativt da.

Jeg: Ja. Og hvorfor det?

Gunnar: Jo, fordi det at det er lite en kan gjøre med det. Det er jo... (Pause). Når en ikke kan gjøre noe med det... ut av tilstanden, så blir det egentlig bare... Hva skal en si for noe? I stedet for å psykes opp, så psyker en seg ned, synes jeg da i hvert fall. Og det er jo klart at jeg har vært mye flink til å... For å si det på den måten da... til å ikke... fortelle folk hvordan det kanskje er da. For det er ikke så veldig mange uker eller måneder siden, så sa jeg til min far at... At det var temmelig ubehagelig å sitte og sånn da. Og det... Det var første gang en hadde sagt noe til ham, og da var det sånn «oi, sier du det, er det...?» Ja, han hadde ikke satt seg inn i den situasjonen at det kunne være noe ubehagelig egentlig, for jeg har jo alltid vært aktiv, lidd i stillhet, sånn som mannfolk gjør (Ler). Og jeg tror jeg bare må fortsette med det, for det... Ellers så tror jeg det... det kommer ikke noe godt ut av det.

Jeg: Nei, for der kommer ikke noe... Men det at folk bare skjønner litt mer av din situasjon... Det kunne nok gi meg en litt god følelse. Men du opplever det ikke slik eller?

Gunnar: Nei, altså... Overfor min far... Det er klart, skulle jeg bygd opp et hus for ham, for eksempel, så måtte jeg jo ha forklart hvorfor dette blir vanskelig for meg å gjøre liksom sånn da. Så det er liksom ikke noe... Jeg kan ikke bare klage for å klage liksom sånn. Å bare slenge noe... ja, kall det påstander til noen om at jeg er så plaget av verk at jeg... Nei, jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det, men... Det fører ikke noe steds hen.

Jeg: Nei. Men føler du da her hjemme i familien at folk har forståelse for hvordan ting oppleves for deg og hva som er...

Gunnar: Neeeee (Drar på det). Nei, altså... Jeg regner med at de klarer å sette seg inn i situasjonen sånn tålrig og... Men det hadde jo vært en interessant situasjon og tatt et års tid hvor en bare diskuterte alle ting og alt sånt. Men kona er en kvinne av få ord, så... Så jeg har brodert ut ting mye mer til deg enn jeg noen gang har gjort med kona.

Slik jeg opplever det, maner måten mange av mine informanter snakker om følelser på frem et bilde av følelseslivet som en demning; ikke en demning med damluker som slipper ut en liten, jevn strøm av vann, men en helt tett en, bristeferdig full. Enhver lille, triste tanke eller følelse truer med å lage en sprekk i denne demningen, en ørliten sprekk som til tross for sin beskjedne størrelse kan få hele demningen til å bryte. Flere av mennene mener faktisk at det

først er når man begynner å kjenne etter og ikke parkerer de triste følelsene at man blir syk. Da blir man til en av «de andre» - «de blåbleke», som Petter kaller dem.

Disse mennene mener altså at triste tanker og følelser må holdes i sjakk, og som vi så tidligere, nevnte Erik at det å jobbe er én måte å «roe tankene» på. Som vi så tidligere, går han imidlertid lenger enn å bare prøve å roe de negative tankene og følelsene. Han prøver også å holde seg unna ting han vet kan fremprovosere dem, slik som visse typer tv-serier og filmer. Også det å holde unna og skyve bort brysomme tanker og følelser og unngå ting som setter i gang slike, kan forstås som forsørgervirksomhet i vid forstand. Når vi vet hvor innrettet Erik er mot å skaffe inntekt til familien, forstår vi også at det å gå inn i triste og pessimistiske tanker og følelser kan være både forstyrrende og risikabelt. Også Lilleaas skriver om lignende måter å håndtere sykdom på, og også hun forstår denne virksomheten på bakgrunn av menns forsørgeransvar (Lilleaas 2007:294-295). Jarle forteller om risikoen med å «kjenne for godt etter». Han er ikke redd for å fortelle om sine bekymringer, men forteller at han rett etter kreftbehandlingen var så bekymret at han var helt lammet i forhold til jobb og annet i livet. Han måtte få hjelp til å «systematisere tankene» når det gjaldt dette, og jobber fremdeles bevisst med å bekymre seg mindre.

Flere studier hevder at menn generelt forventes å beherske og kontrollere følelsene sine og ikke vise sårbarhet (Seidler 1997:25, Ekenstam 1998b:28-32, Ekenstam 2007:177). Seidler mener menn lærer seg å fremstå som fornuftige, sterke, selvstendige og uavhengige for å være «menn nok». Følelser truer disse kvalitetene, og derfor utøver menn i følge ham kontinuerlig stor selvkontroll over følelsene sine (Seidler 1997:11, 27). I en kvalitativ studie snakker eldre, skotske menn om sykdom som en opplevelse av å tape kontroll (McVittie og Willot 2009:794). Dette sannsynliggjør at menn som er syke kan være særlig opptatt av å kontrollere følelsene sine, for slik å forsøke å få kontroll over situasjonen mer generelt. Ekenstam mener at det han kaller menns sterke redsel for å «falle», for å miste kontrollen over følelsene, må forstås på bakgrunn av den vestlige moderniseringsprosessen. Dens gradvis økende skille mellom privat og offentlig sfære gjorde i følge ham at følelsene med tiden ble knyttet sterkere og sterkere til hjemmet og til kvinneligheten, mens den offentlige sfæren og mennene som

aller mest var aktive der, i minst mulig grad skulle preges av følelser (Ekenstam 1998c:98-107, Ekenstam 2007:218)¹¹⁴.

Vi kan altså si at den følelseskontrollen mange av mine informanter driver med eller har drevet med tidligere har med menns historiske status, makt og karriere i offentlige sfærer å gjøre. Jeg mener imidlertid at også menns forsørgeransvar kan ha med dette å gjøre, og at en redsel for at følelsene skal ta overhånd dermed også kan ha ansvar og bekymring for andre innvevd i seg. De informantene som ser ut til å gjøre mest inntektsgenerering eller som har hatt størst problemer med å få de økonomiske endene i familien til å møtes opp igjennom - og som i størst grad også ser ut til å vanemessig tenke, snakke og handle ut fra en økonomisk logikk - er interessant nok også de som sterkest understreker betydningen av å disiplinere kroppen til lønnsarbeid. De ser også ut til å aller mest understreke viktigheten av å disiplinere tanker og følelser bort fra triste ting. Samtidig er ikke dette en regel uten unntak, og vi har også sett at så å si alle mine informanter også snakker om jobben som noe lystbetont. Også denne tiltrekningen mot jobb forstår jeg som forsørgervirksomhet, og mine informanters fortellinger om hva kreftsykdommen har betydd i hverdagen gir oss ytterligere innsikt i forholdet mellom lysten og plikten i lønnsarbeidet. De sier også noe om hvordan de gjør seg til menn ved lønnsarbeid.

For noen har ikke kreftsykdommen betydd noe særlig for deres måter å tenke og gjøre lønnsarbeid på. Dette er imidlertid menn som på andre måter har merket at jobben har gått for mye utover helsa og tatt konsekvensen av det tidligere eller som av helsemessige årsaker har blitt tvunget til å stå utenfor arbeidslivet. Flere forteller imidlertid at sykdommen har bidratt til å bevisstgjøre dem på hva det viktigste i livet er, og at det er folkene rundt dem og ikke jobb. Flere lengter og drømmer etter å jobbe mindre, men samtidig er det få av mennene jeg har intervjuet som har redusert inntektsgenereringen sin og hvor dette også ser ut til å bli varig. Noen forteller at de ikke kan jobbe mindre på grunn av familiens behov for inntekt, mens flere faktisk sier rett ut at de ikke egentlig trenger mer penger. Denne tilsynelatende inkonsistensen kan blant annet forklares med at kreftsykdom og -behandling er erfaring som

¹¹⁴ Ekenstam skriver at offentlighetens rom i det gryende moderne samfunn etter hvert ble et sted som ikke skulle preges av sterke følelser. Menn lærte seg å beherske følelser mer enn kvinner fordi de var mer på offentlige arenaer, og etter hvert ble det sett som lite mandig å gråte (Ekenstam 1998c:98-107). Mange menn lever i følge Ekenstam i hodet sitt, og den moderne splittelsen mellom hode og kropp er enda større hos menn enn hos kvinner, mener han. Når hodet ikke klarer å kontrollere kroppen, «faller» man (Ekenstam 1998b:26-32).

for flere også ser ut til å ha styrket en praksis som handler om å om å aldri gi opp og å prestere. Denne måten å være i verden på vever disse mennene selv inn i fortellinger om å «stå på» arbeidslivet. Jeg mener at denne måten å gjøre ting på også styrker en antakelse om at trusler mot helse kan utgjøre mannighetstrusler, og for meg fremstår det som om kreftsykdommen for noen av mine informanter har bidratt til å forsterke en allerede sterk trang til å bevise egen mannlighet ved å bevise utholdenhet og dyktighet i arbeidslivet. Dette synes imidlertid å gjelde menn som har såkalte karrierejobber. Erfaring med å ha hatt kreft synes videre ikke, verken for disse eller andre av mine informanter, å ha gjort dem noe særlig mer åpne når det gjelder egen helsetilstand. De som var relativt lite åpne om helse i utgangspunktet forteller hvordan de gjorde ting «som vanlig» til de en dag plutselig ble helt borte fra jobb. De forteller også hvordan de etter en stund begynte å jobbe akkurat like mye som tidligere og også usynliggjøre helseproblemer slik de gjorde før de ble syke.

For én av mine informanter førte kreftsykdommen til en økonomisk krise. Kanskje kan dette og hans store behov for å bevise at han klarer seg selv og får ting til i jobben bidra til å forklare hvorfor nettopp han er en av de mennene jeg har intervjuet som jobber absolutt mest. Også for andre ser imidlertid økonomiske kriser, uavhengig av årsak, ut til å medføre et behov for økonomisk trygging og sikring som sitter dypt. At kreftsykdommen nesten aldri har medført slike kriser for mine informanter handler faktisk også om deres egen forsørgervirksomhet. De fleste hadde nemlig skaffet gode forsikringer og hadde i tillegg sørget for at de ville klare å betale for det nødvendige også på sykepenger¹¹⁵, noe vi skal se mer til i neste kapittel.

Den usynliggjøringen av helseproblemer de fleste av mine mannlige informanter driver med finner ofte en slags parallell i hvordan de håndterer informasjon om egen helse i relasjonen mot ektefeller og samboere eller i hvordan de gjorde dette da de var i parforhold tidligere. Flere ser ut til å holde eller å ha holdt kortene tett til brystet også der, om ikke like tett. Mennene jeg har intervjuet ser jevnt over ut til å fortelle om helseproblemer og sykdomssymptomer til sine kvinnelige partnere eller å ha gjort dette da de var i et parforhold. Flere forteller imidlertid om at de ofte venter eller ventet litt med å gjøre dette. Flere mener at kvinnene er eller har vært for raskt ute med å kommandere dem til lege. Slik jeg forstår dem, vil de kjenne etter og ta ting i eget tempo. De vil ha kontrollen selv, også her. Dette forstår jeg

¹¹⁵ Disse hadde også vært i lønnet arbeid før de ble syke, og fikk dermed sykepenger. Ingen av dem var heller i etableringsfasen da de ble syke.

på bakgrunn av at også bomturer til legen potensielt kan true deres mannlighet. Mange understreker, helt motsatt av det Tor gjør, at de ikke er «hypokondere» eller «en sånn som springer til legen i hytt og pine», og de synes å vegre seg for å komme til legen med «noe som ikke er noe å gå til lege med». Vegard ventet med å fortelle kona og egne foreldre at han hadde kreft til han selv visste hva behandlingen og prognosene var, slik at de slapp å bekymre seg for om han kom til å bli frisk eller ikke. For ham var dette altså også en måte å gjøre omsorg på.

Erik er en av informantene som virker opptatt av å presisere at han ikke er en sånn som bekymrer seg for helsa, selv om mye som nevnt tyder på at han faktisk gjør det. Han er også en av dem som synes at kona maser for mye om hans helse. Samtidig var hun delaktig i å få ham til å oppsøke legen da han fikk kreft. I et tidligere intervjuutdrag så vi hvordan Eriks kone tar seg bryet med å ringe opp igjen for å få ham til å fortelle meg at han vet en anledning «fikk en veldig hodepine etter røntgen». Dette eksemplet illustrerer noe av den virksomheten de kvinnelige partnerne til mine informanter gjør for å ta vare på mennenes helse. Slikt pårønderarbeid kan være svært omfattende, og også dette arbeidet kan sies å inkludere følelsesarbeid (Lilleaas 2006:323, Fivel 2008:84-86, Lilleaas og Fivel 2011:312-316).

Gunnar, som har kroniske helseproblemer, har gjennom hele familielivet holdt smertene sine for seg selv og nesten ikke klaget til sine nærmeste, slik vi så. Han har håpet at de, selv om han ikke klaget eller gjorde noe nummer ut av det, likevel skulle skjønne at han slet. I det tredje intervjuet forteller han imidlertid at han har innsett at det i stedet har det blitt slik at barna og foreldrene hans ikke skjønner omfanget av smerter og utfordringer i hverdagen hans. Dermed stiller de heller ikke opp for ham i den grad han trenger det, noe som gjør at Gunnar angret på at han i så stor grad har holdt slitet og ubehaget sitt for seg selv.

Ikke bare usynliggjør mine informanter helseproblemer både på jobb og til dels hjemme, samtidig som de går på jobb selv om de er syke. Også på andre måter håndterer de helsa si på måter som er lite hensiktsmessige helsemessig sett. De aller fleste, inkludert Erik, drøydde for eksempel med å gå til lege da de fikk symptomer på kreft, slik også Vegard gjorde. Også jeg ser altså eksempler på at mange av mine informanter prioriterer å fortsette sin forsørgervirksomhet og bevare egen mannlighet fremfor å bevare helsa¹¹⁶. Liens norske studie

¹¹⁶ Courtenay viser til utenlandske studier som tyder på at menn som er enige i tradisjonelle maskulinitetsidealer, og som har lav utdanning, tar de dårligste helseavgjørelsene (Courtenay 2000:1382).

viser at syke menn ikke bare drøyer med å ta kontakt med helsevesenet, men at de også holder følelsene sine for seg selv overfor helsevesenets ansatte (Lien 2013:142-144)¹¹⁷.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist at mine informaners inntektsgenerering kan inkludere mye kunnskapsrik fysisk, mental og emosjonell virksomhet. Jeg har videre vist at også måter å håndtere kropp, tanker og følelser på kan forstås som inntektsgenererende virksomhet i vid forstand og at sykdom kan bidra til å både redusere og øke mine informaners inntektsgenerering. Jeg har også vist at der er flere tegn til at denne virksomheten på ulike måter kan sies å sitte i kroppene til mange av mennene jeg har intervjuet og at de kan fremvise seg som menn og familieforsørgere med måter de snakker om inntektsgenerering på. Når vi nå beveger oss fra inntektsgenereringen og over til utgiftsforvaltningen i familien, for å se etter forsørgervirksomhet også der, så er det med en forståelse av disse kjennetegnene ved og sammenhengene i mange av mine informaners inntektsgenerering. Det er også med en forståelse av at der er stor variasjon i hvor mye inntektsgenererende virksomhet mine informanter gjør, hvordan de gjør disse aktivitetene og hva de legger i dem.

¹¹⁷ Marianne Inez Lien (2013), ikke Lise Lien (2013).

5 Familieforsørgelse som utgiftsforvaltning

At det å forsørge en familie ikke bare handler om å skaffe inntekt, men også om å bruke den på familien sin, det visste jeg selvfølgelig da jeg startet på dette avhandlingsarbeidet. Jeg visste også at om man skal kunne regnes som familiens hovedforsørger, så må man finansiere mest av familiens utgifter. Samtidig så jeg for meg at den virksomheten som har med familieforsørgelse å gjøre, sluttet der. Jeg visste selvfølgelig at en familie må håndtere utgifter, men oppmerksomheten min har aldri vært særlig rettet mot denne virksomheten, verken forskningsmessig eller i mitt eget hverdagsliv. Dermed var det mangfoldige arbeidet utgiftsforvaltning kan bestå av, og som jeg selv også gjør en god del av, lite synlig for meg. Å utforske mine informaners utgiftsforvaltning med Dorothy E. Smiths virksomhetsbegrep gjorde imidlertid at jeg også i familiens utgiftshåndtering oppdaget arbeid som det kan være fruktbart å kalle for forsørgervirksomhet. Vil vi forstå mine mennenes økonomiske aktivitet i og for familien på en måte som favner en slags helhet, så mener jeg at også denne virksomheten må inkluderes. Da jeg oppdaget min egen uoppmerksomhet knyttet til utgiftsforvaltning i familien, oppdaget jeg også noe annet. Jeg tok for gitt at kjønnsarbeidsdelingen i den såkalte kjernefamilien, som i stor grad ses, forstås og diskuteres fra kvinners ståsted, var ferdigutforsket i den forstand at arbeidet som inngår i den allerede var «på bordet». Vil vi også forstå arbeidsdelingen i familien til mennene jeg har intervjuet best mulig, så mener jeg imidlertid at også deres utgiftsforvaltende virksomhet må inngå i denne.

Også når det gjelder utgiftsforvaltende virksomhet, så fungerte den kunnskapen Erik har bygget ved å gjøre slik virksomhet - og måten han snakket om denne på - som en slags øyeåpner for meg. Han bidro også til å få meg til å se at også denne virksomheten kan og bør forstås som forsørgervirksomhet. Den kunnskapen de fleste av mine informanter har om inntektsgenerering og om utgiftsforvaltning kan sies å være beslektet med hverandre, og dette ble synlig for meg da Erik snakket om sin økonomiske virksomhet i familien. Han snakker generelt som om det å trygge og maksimere inntekt på den ene siden og det å ikke bruke mer penger enn nødvendig og å få så mye igjen for dem som mulig på den andre er to sider av samme sak, hvilket de til syvende og sist også er.

I dette kapitlet skriver jeg altså om mine informaners utgiftsforvaltende virksomhet, og jeg starter ut med å beskrive hvordan Erik og de fleste av mine andre informanter og deres

kvinnelige partnere deler - eller mer presist *fordeler* - utgifter seg i mellom. Dette er viktig for å forstå virksomheten jeg skriver om i resten av dette kapitlet.

«Det er bare de utgiftene jeg tar det»: Om å fordele i stedet for å dele utgifter

Informanten jeg har kalt Erik er, som innledningen over bærer bud om, ikke bare den i familien som tjener mest. Han betaler også - ikke overraskende - mest av familiens utgifter. Det som imidlertid *var* en overraskelse for meg var måten han og kona deler familieutgiftene på. Spørsmålene om utgiftshåndtering lå langt bak i intervjuguiden, og i de første intervjuene med informantene mine kom jeg derfor ikke særlig inn på akkurat dette. Dermed kom jeg ut av denne runden med flere uartikulerte antakelser i behold. Jeg tok for gitt at mennene og deres partnere hadde skilt ut det de definerte som felles utgifter og delt eller fordelt disse mellom seg på en måte som på en eller annen måte hadde med inntektsforskjellen mellom dem å gjøre. Med dette forventet jeg dermed også at hva som skal regnes som fellesutgifter, og også delingen av slike utgifter, hadde vært diskutert og kanskje til og med forhandlet over. Sett i etterkant er det tydelig at jeg nokså ubevisst tok for gitt at mine informanter gjorde familieøkonomi slik jeg selv gjør det.

Inngangen til oppdagelsen av Eriks og konas utgiftsdeling var at han som nevnt er opptatt av og ser frem til å nedbetale huslånet, samtidig som han ikke synes det er så nøye om kona jobber heltid eller deltid. Han, som selv er så opptatt av å jobbe slik at han maksimerer pensjonsutbetalingen sin, er heller ikke opptatt av at kona jobber slik at hun kommer best mulig ut pensjonsmessig. Dette fremstod som inkonsistent. Samtalen under er fra midten av det andre intervjuet, og jeg har som vi har sett allerede forsøkt å få dette til å henge sammen flere ganger. Erik begynner å bli lei av mine stadige spørsmål:

Jeg: Mener du nå at du tjener nok penger?

Erik: En vil alltid ha mer. Jeg kommer aldri til å mene at jeg tjener nok. Det... det er jeg nokså overbevist om.

Jeg: Ja. Og er det gjelda da som skal nedbetales eller...

Erik: Det skal den jo gjerne også, ja...

Jeg: Eller hva er det på en måte som...

Erik: Jo mer du tjener, jo mer handlefrihet får du til at alle kan være fornøyde. Det er klart, hadde jeg hatt nok penger, så hadde hun fått det akkurat som hun ville hele tiden. Da hadde det bare vært å sette folk til å gjøre ting. Jeg gjør helst ting selv nå, fordi jeg synes det er en del å tjene på... og det koster så mye med fagfolk at...

Jeg: *Ja. Jeg forstår det sånn at du er opptatt av å trygge deg selv økonomisk, ikke sant, du vil ikke sette deg i en situasjon hvor en tar seg vann over hodet. Men allikevel så jobbet jo kona di redusert ganske mange år, og det har jo også innvirkning på inntekten. Og da kan en jo tenke, hvorfor var det så greit da? Hvorfor sa ikke du at kan vi ikke ha de to faste, stabile inntektene nå og...*

Erik: *Nei, altså jeg tror nok i den tiden der så jobbet jeg mer, sånn at det oppveide for det hun tjente mindre, så det... det gikk greit det.*

Jeg: *Ja. Men en kunne jo sett for seg at du jobbet fullt, hun jobbet fullt og i tillegg så jobbet du mer, sånn at dere samlet sett...*

Erik: *Men nå gjorde hun det som hun trivdes med. Er ikke det greit nok? (Smiler)*

Jeg: *Jo, det er jo det. (Humrer)*

Erik: *Du må ikke være så vanskelig!*

Jeg kommer ikke nærmere noe svar på det jeg stusser over med disse spørsmålene, og det er først når vi går over til å diskutere utgiftshåndtering at jeg skjønner at konas inntekt ikke brukes til nedbetaling av lån. I stedet for å dele fellesutgiftene og gjøre det slik at begge voksne i teorien betaler en viss andel av alle felles utgifter, så *fordeler* Erik og kona heller disse utgiftene mellom seg. Denne fordelingen avspeiler heller ikke inntektsforskjellen mellom dem på noen eksakt måte¹¹⁸. Erik betaler det han kaller for faste utgifter, mens kona betaler for mat og klær til hele familien og for «mindre ting til huset». I det tredje intervjuet konkretiserer han med å si at han betaler alle utgifter som «kommer som en regning» til familien. Han betaler på hus- og billån, for strøm, forsikringer og alt av utgifter til telefon, nett-tilgang og TV. Han betaler videre for bensin, alt annet som har med bilene å gjøre og også for alt som handler om vedlikehold av eiendom og bygg. Han betaler som regel også for ting som i større grad har et luksuspreg og som vanskelig kan argumenteres for som livsnødvendige; feriereiser, oppussing, påbygging, møbler, båt og hytte. Det er i hovedsak også her Erik og kona diskuterer bruk av penger. Bli de enige om å «ta» en utgift, er det Erik som betaler alt. Han betaler faktisk også noen regninger de har blitt enige om at *hun* skal betale - som for eksempel ferier¹¹⁹. Kona ønsker seg også en ny båt, og også her ligger det i

¹¹⁸ Jeg hevder ikke at utgiftsfordelingen er fullstendig løsrevet fra inntektsforskjellene mellom dem. Erik argumenterer imidlertid ikke for utgiftsfordelingen i lys av disse forskjellene, og de har heller ikke finregnet på hvordan den blir mest mulig rettferdig sett i forhold til inntektsforskjellene.

¹¹⁹ Når jeg intervjuer Erik tredje og siste gang, drøye tre år etter de første intervjuene, så betaler kona mer av både ferier og også litt andre «luksusting», som for eksempel nye og finere møbler. Det er en påminnelse om det øyeblikksbildet et intervju er. Samtidig er det i følge Erik det at kona har arvet penger som er bakgrunnen for denne endringen. (Han sier at konas arv fra foreldrene ble brukt til oppussing og nye møbler han selv var uinteressert i, mens arven han kommer til å få fra sine foreldre skal gå til å nedbetale lån.). Ved ny e-postkontakt drøye 2 år senere igjen så sier han at han aldri har betalt så mye av de mest nødvendige fellesutgiftene som han gjør da. Han og kona har fått enda bedre råd fordi barna har flyttet ut, og han har for eksempel begynt å handle en del mat for sine penger. Kona har på sin side betalt for enkelte reiser og oppussing som han ikke var enig i. Det er interessant at den rigide utgiftsdelingen ser ut til å ha blitt oppmyket av at familien har fått større

kortene at Erik skal finansiere dette ved å øke huslånet¹²⁰. «Det er bare de utgiftene jeg tar det», svarer han når jeg spør ham hvorfor de har valgt å håndtere familiens utgifter på denne måten.

De fleste andre informantene mine fordeler også de felles utgiftene mellom seg selv og sine partnere likt eller så å si likt som det Erik og kona gjør, og også for dem har denne måten å gjøre ting på i all hovedsak «bare blitt sånn». Nesten ingen andre begrunner heller denne måten å håndtere familiens utgifter på på eget initiativ, og også på direkte spørsmål har de fleste vanskelig for å forklare hvorfor de gjør ting som de gjør. Også dette, som det at nesten alle mennene jeg har intervjuet gjør mye mer lønnsarbeid enn det deres kvinnelige partnere har, er altså innhyllet i selvfølgelighet. Jevnt over snakker mine informanter også mye mindre om utgiftshåndtering enn om inntektsgenerering. Petter sier at «huslån, diesel, mye sånne faste utgifter, det går av min konto, så tar hun seg av mat og klær og sånt», mens Leif sier at «jeg betaler regninger og sånne faste utgifter, mens hun betaler for dagligvarer, klær, inventar, altså mer sånne ting som skaper en hyggelig atmosfære». Leif overfører faste lommepenger til barna og er den som betaler for sykler, ski og annet større utstyr til dem, mens kona «sponser» dem når det er noe spesielt og er den som handler inn og betaler for klær og sko til alle. Leif betaler imidlertid for klær til seg selv de få gangene han er med og handler klær.

Verken Petter eller Leif forklarer hvorfor denne fordelingen har blitt sånn eller sier noe mer om denne - de bare konstaterer det. «Jeg betaler vanlige, løpende utgifter og hun kjøper mat og klær og utstyr til barna og hjemmet og sånt», sier også Herman, også han uten å begrunne. Han er riktignok en lite utbroderende type, men ei heller de andre som har fordelt utgiftene på denne måten utbroderer altså noe særlig her. Jarle, som som nevnt egentlig skulle ønske at han og kona hadde levd et liv som var mer likestilt når det kommer til lønnsarbeid og økonomi, begrunner imidlertid hvorfor også utgiftsfordelingen blir mer tradisjonell enn det han egentlig er komfortabel med den andre gangen vi snakker sammen. Interessant er det også at han

økonomisk handlingsrom. Samtidig ser denne oppmykningen ut til å gå i at Erik betaler mer av de utgiftene familien ikke så lett kommer utenom, mens kona betaler for ting som han i realiteten ikke ønsker at de bruker penger på og som hun har ønsket seg i flere år, uten å få gjennomslag for. Fremdeles er det også slik at han betaler fellesting de blir enige om. Nå har imidlertid kona fått råd til å selv finansiere ting Erik ikke vil at de skal bruke penger på, og gjør det.

¹²⁰ Da jeg intervjuet informantene mine var jeg som nevnt ikke oppmerksom nok på den forsørgervirksomheten som kan knyttes til selve utgiftsfordelingen, men tenkte mest på hvem som betalte mest. Spørsmålene var derfor for lite finmaskede, og en del utgifter Erik selv gjorde lite synlige, ble også lite synlige for meg. Utgifter til lommepenger og utstyr til barn og også hva som ligger i at kvinnene betaler for «mindre ting til huset» har for eksempel fått for lite fokus, både i intervjuene med Erik og med de andre informantene.

underdriver sin egen økonomiske virksomhet i familien. Han snakker slik siste gangen vi snakker sammen:

Jeg: Men en god del av de jeg har snakket med gjør det sånn at mennene betaler det de kaller for faste utgifter da, og så betaler kvinnene for mat og klær og sånt. Hvordan gjør dere det?

Jarle: Altså, delvis så har vi litt av det samme. Det er jeg som betjener lånene, lån, strøm, offentlige avgifter, alle abonnementer... Men kona mi betaler for mer enn bare mat og klær, men... Til syvende og sist har jo dette også med inntekten min å gjøre, for fremdeles er jo min inntekt betydelig høyere enn hennes. Så den dekker jo det meste, så... Uansett så har vi ikke noe sluttregnskap, og jeg føler at økonomien er nokså balansert og at vi er ganske likeverdige der. Men... Som sagt, vi er ikke så opptatte av penger, egentlig. Og hvem som bringer inn hva har ingen betydning for meg.

Jeg: Jeg skjønner. Men er det likevel slik at du vil si at det er du som har hovedansvaret for familieøkonomien?

Jarle: Nei, det vil jeg ikke si. Jeg vil ikke være så kategorisk. Vi er involvert begge to, vil jeg si.

Jeg: Men hvem er det som betaler regningene hos dere og som har mest oversikt over økonomien og sånt?

Jarle: Det er meg.

Jeg: Hvem er det som ordner med lån da?

Jarle: Det er også meg.

Jeg: Og forsikringer da?

Jarle: Ja, det er også meg.

Jeg: Hva med aksjer, har dere noe sånt eller har dere hatt det tidligere eller...

Jarle: Det er det også bare jeg som har kjøpt litt av, men det kan være at hun heller skulle gjort det, for det var noen veldig dårlige kjøp (Ler).

Jeg: (Ler) Hva med sparing da, har dere der...

Jarle: Altså, sparing... Vi sparte før. Og så... driver jeg med noe sånn pensjonssparing. Det gjør ikke kona, så vidt jeg vet, men jeg mener at hun også fikk en sånn gjennomgang av banken, selv om det er jeg som har mest kontakt med dem. Men... Når jeg tenker meg om, hun har jo ordnet med sparing for ungene og sånn.

Også Jon begrunner en slik utgiftsdeling og gjør det på samme måte som det Jarle gjør, som vi skal se senere.

Den utgiftsdelingen de fleste av mennene jeg har intervjuet forteller om, samt det at deling/fordeling av familieutgifter ofte ikke er et resultat av diskusjon, kommer frem også i annen forskning¹²¹. Zelizer kaller det at noen penger er bestemt å skulle gå til visse utgifter for

¹²¹At kjønnsstradisjonell praksis i familien «bare blir sånn» kommer frem i Magnussen mfl. 2001:71, Bekkengen 2002:164, Bjørnberg og Kollind 2005:80, Magnussen mfl. 2005:55, 155, i Magnusson 2006:36-37 og i Evertsson

øremerking (Zelizer 1989:369). Blant mine informanter gjøres imidlertid ikke slik øremerking med stor variasjon. I stedet er det altså slik at nesten alle som øremerker utgifter, gjør dette på så å si samme måte. Utgiftene mennene og kvinnene som regel «eier» er ulike størrelsesmessig og de er også ulike hverandre på måter jeg kommer nærmere inn på i neste avsnitt. Dette bidrar til å lage det vi kan kalle skott - og kjønnete skott - i familieøkonomiene til disse mennene. Jeg sier ikke at disse skottene er helt vannrette¹²², men at det likevel kan ha noe for seg å snakke om «hans» og «hennes» økonomi. I tillegg gjør størrelsesforskjellene som jevnt over preger både inntektene og utgiftene i disse deløkonomiene at vi i nesten alle familiene til de som driver med øremerking av utgifter kan snakke om hans store og hennes lille familieøkonomi.

Nyman knytter fordelingen av utgifter i heteroseksuelle par med barn til kjønnsarbeidsdelingen i familien (Nyman 2002:782-783) og mener at kvinners mertid til husarbeid og barneomsorg bidrar til at kvinner for eksempel ofte betaler for mat og utgifter knyttet til barna. Jeg fikk imidlertid en aha-opplevelse da jeg oppdaget det jeg kaller skottene mange av mine informanter kan sies å ha i familieøkonomien. Da så jeg nemlig også at utgiftsfordelingen i mine informanternes familier ikke bare kan forstås som en fordeling av utgifter som avspeiler fordelingen av lønnsarbeid, barneomsorg og annet husholdsarbeid i familien. Den kan også sies å utgjøre en arbeidsdeling av eller i selve utgiftsforvaltningen.

og Nyman 2011:71-72. Når det gjelder den utgiftsdelingen jeg finner i mine data, så er dette den samme som Gullestad fant blant sine norske informanter i 1984 (Gullestad 1984:274). Pahl, på sin side, finner at engelske kvinner ofte handler mindre ting til husholdningen, mens menn gjerne kjøper de større tingene. Kvinnene betaler også ofte for barnepass (Pahl 2000:45-46). Vi finner også noen spor av denne utgiftsdelingen i statistikken. Kvinner i parforhold gjør mer av arbeidet med å handle dagligvarer, mens menn i parforhold oftere betaler felles regninger (Holter mfl. 2008:49). Denne måten å gjøre familieøkonomi på finner vi også blant de etnisk norske respondentene i Kavlis kvantitative studie (Kavli 2012:274-275), i alle fall hvis det å «ha ansvar for daglige utgifter til mat, klær, gaver og liknende» forstås som å være den som *gjør* disse innkjøpene. Blant gifte/samboende såkalt innvandrede og blant norskfødte med pakistanske foreldre er det imidlertid langt vanligere at mennene har ansvaret for slike «daglige utgifter» enn det som er tilfelle blant norskfødte i samme kategori. Også Ahrne og Roman finner i en kvalitativ og kvantitativ svensk studie den utgiftsdelingen jeg som regel finner blant mine informanter, som én av flere måter å fordele utgifter på. De viser også hvordan denne øremerkingen av penger forekommer oftere i par hvor mannen tjener relativt mye mer enn kvinnen (Ahrne og Roman 1997:111-113). Ikke minst viser Nymans kvalitative studie av svenske foreldre i heteroseksuelle par en utgiftsfordeling som ligner den jeg som regel finner blant mine informanter. Nyman kaller de utgiftene kvinnene betaler for «daglige/ukentlige utgifter», og nevner mat, mindre ting til huset, gaver, og klær og annet utstyr til barna som noe av det som inngår i disse utgiftene. Utgiftene mennene betaler fremstår som mindre konkretiserte, og hun skriver at de ofte har ansvar for «større områder» som kontakt med banker om lån, langsiktig sparing og investeringsmuligheter og å følge med på familien større og mer langsiktige budsjett. Slik jeg leser det, fremstår mennenes utgifter aller mest, om enn noe implisitt, som de utgiftene kvinnene *ikke* tar (Nyman 2002:782-783).

¹²² Jeg har i liten grad diskutert denne «vanntettheten» med mine informanter. Ektefeller har imidlertid forsørgerplikt overfor hverandre i Norge, og andre studier peker på at skottene mellom «mine» og «dine» penger gjerne utfordres, forskyves og forhandles ved behov, ikke minst for å vise kjærlighet (Evertsson og Nyman 2014:75).

Ved å gjøre utgifter om til virksomhet så jeg at det å «ta» noen utgifter ikke nødvendigvis bare trenger å handle om å bevilge penger til disse. I mine data handler det blant annet også om å gjøre innkjøpene og gjennomføre betalingene knyttet til dem. Eriks kone betaler ikke bare for mat, klær og mindre ting til huset med sine penger. Hun er også den som gjør disse innkjøpene. Erik, på sin side, betaler ikke bare for huslånet med sine penger. Han er også den som gjør «arbeidet» i relasjonen til banken, og som vi skal se etter hvert, gjør han også mye annet arbeid knyttet til «sine» utgifter. Da jeg skrev om familiens inntektsgenerering, kom det både eksplisitt og implisitt frem at den inntektsgenererende virksomheten mennene gjør som regel ser ut til å være mer omfattende enn den ektefellene/samboerne deres gjør. Det kom også frem at virksomheten antakeligvis betyr noe annet for mennene enn det for kvinnene de er eller har vært samme med, samt at den ser ut til å sitte dypere eller å ha gjort det tidligere. De kjønnede skottene de fleste kan sies å ha i sine familieøkonomier peker mot at mennenes og kvinnenes utgiftsforvaltende virksomhet - i tillegg til alt dette - kan være mer forskjellig fra hverandre enn hva som gjelder for inntektsgenereringen. Med det mener jeg at mennene og kvinnene antakeligvis gjør det meste av utgiftsforvaltningen - og også annen forvaltning enn innkjøp og gjennomføring av betaling - knyttet til *sine utgifter*. Dette kan også innebære at den utgiftsforvaltende kunnskapen mennene og kvinnene jevnt over har og bruker er mer ulik hverandre enn det kunnskapen som er knyttet til inntektsgenereringen er. Det skal vi se mer til utover i dette kapitlet.

Særlig tre av mennene jeg har intervjuet og deres partnere eller ekspartnere håndterer eller har håndtert utgifter på en måte som er markant annerledes enn den jeg til nå har beskrevet og som jeg først fikk øye på ved å gå tett på Eriks familieøkonomi. Det er de av mine informanter som har partnere eller ekspartnere som tjener eller har tjent mer enn dem som skiller seg ut på denne måten. Ole tjener veldig bra, men har faktisk en ektefelle som tjener enda bedre enn det han selv gjør. De fordeler i stor grad utgiftene mellom seg slik majoriteten av mine informanter gjør det. De sparer imidlertid på kvitteringer og regninger, og innimellom avregner Oles kones utleggene mot hverandre etter en fordelingsnøkkel hun har regnet seg frem til, slik at de til syvende og sist deler de felles utgiftene i to nesten like deler. Denne måten å gjøre ting på handler blant annet om at Ole ikke skal forsørge konas barn fra et tidligere parforhold og om at de eier og betaler for noen av eiendommene sine hver for seg. Tor har, sammen med sin kone, laget et system for utgiftshåndtering som både fordeler og deler alle fellesutgifter utenom de som er knyttet til huset. Der er det faktisk hun som samlet

sett har mest utgifter, fordi det er hun som eier huset og har alle utgifter som er knyttet til det. Tor forteller slik om deres utgiftsfordeling i det siste intervjuet:

Jeg: Hva gjør dere med utgiftene da, du og kona di? Har dere noe bestemt system for det eller...

Tor: Vi har alltid delt på utgiftene, det vil si både min tidligere kona og hun jeg er gift med nå. Det synes jeg er helt naturlig, sånn må det jo være.

Jeg: Ja. Men har dere funnet en sånn fordelingsnøkkel eller noe sånt da?

Tor: Nei, vi gjør det så enkelt at vi bare deler på alt. Det vil, huset står jo på henne, så det som er knyttet til huset, det er hennes. Men mat, bensin, reiser, alt sånt, det deler vi på. Så da avregner hun, hun legger sammen og deler på to sånn at det skal bli likt, så da får bare jeg bare utlevert noen regninger som jeg får beskjed om å betale og så gjør jeg bare det. Så betaler hun alt det andre. Og alle sånne forklaringer om hvorfor det, for da har jeg betalt mye der og da må du betale... Altså, sånne utregninger og forklaringer, da sier jeg bare «La meg slippe det, det ordner du». Jeg synes det er nydelig å slippe det og at hun tar det.

Jeg: Men betyr det at du da sparer på kvitteringer når du for eksempel handler mat, slik at hun får på en måte den infoen hun trenger for å gjøre en sånn avregning?

Tor: Nei, matutgiftene, der har vi hver vår uke. Så ene uka er det jeg som handler mat, andre uka er det henne, og så handler vi inn sammen hver fredag... litt sånn storhandel da. Og bensinfylling, det gjør vi også annen hver gang. Så... Sånn finregning er bare tøys, det er jeg ikke interessert i, det jevner seg uansett ut på sikt. Jeg forholder meg sånn til det at vi skal leve og vi har utgifter og de deler vi, og så jevner det seg ut i det lange løp. Det ordner seg, liksom. Og det er jo en sånn generell holdning som jeg har prøvd å ha gjennom livet, at det alltid ordner seg og at det ikke trenger å være så voldsomt nøye med alt.

Ole og Tor har altså også til felles at de ikke eier alle eiendommene sine sammen med sin kvinnelige partner, samt at der er særkullsbarn inne i bildet. Oskar, som tidligere var gift med en kvinne som var veldig opptatt av likestilling, forteller sarkastisk hvordan «alt arbeidet ble delt likt, på millimeteren». Også familieøkonomien ble håndtert på en måte som ga oversikt over alle inntekter og utgifter, og som skulle fordele utgifter på en måte som skulle resultere i en slags rettferdighet. Oskar opplevde imidlertid at ekskona etter hvert ble sittende med all makt over økonomien i familien.

Uførepenjonerte Gunnar alltid hatt lav inntekt, og før han fikk innvilget uføretrygd var inntekten også lite forutsigbar. Gunnar har gjort mest av barneomsorgen og matlagingen i familien, mens kona har hatt mest lønnsarbeid og også tjent mest. Gunnar finansierer huslånet, betaler bensin, supplerer med matinnkjøp ut over det kona handler inn stort én gang i uka og betaler også for mye av barnas lommepenger. Nyman skriver at når kvinner jevnt over er tettest på barna, så er det også ofte de som vet hva de trenger og hva som betyr mye for dem (Nyman 2002:782). Sett i lys av dette er det interessant at Gunnar, som lever i en familie hvor kjønnsarbeidsdelingen i alle fall delvis kan sies å være snudd på hodet, klager

over at kona er mye «kjipere» enn ham når det gjelder å gi penger til barna. Hun skjønner ikke akkurat den og den tingen faktisk betyr mye for dem, forteller han. Gunnar er veldig opptatt av at barna ikke skal lide under at han har lav inntekt, noe som antakelig gjør at han er særlig var for disse tingene.

Samtidig som også Gunnar og kona i hovedsak *fordeler* familieutgiftene mellom seg fremfor å *dele* dem, handler og betaler begge for mat. Utgiftsfordelingen deres er også noe ulik den jeg finner blant de andre informantene mine. Dette styrker antakelsen om at utgiftsdeling/-fordeling i familier kan ha sammenhenger med arbeidsdelingen forøvrig. Samtidig er det interessant å registrere at måten Gunnar og kona fordeler utgifter på ikke er helt snudd på hodet i forhold til hva som gjelder for de andre informantene mine. Gunnar betaler på huslånet på tross av at han har mye lavere inntekt enn kona. Til sammenligning er det ingen av de kvinnelige partnerne til mine andre informanter, som nesten alltid er den i forholdet som tjener minst, som på fast basis finansierer avdrag og renter på huslån. Gunnar og kona fordeler også utgifter på en måte som gjør at Gunnar som regel går tom for penger to uker før han får neste utbetaling.

Jostein og samboeren ordner med og betaler for familieutgifter på en måte som ligner den måten de fleste andre gjør det på. De betaler imidlertid ikke disse utgiftene fra hver sin konto. Alle inntektene deres samles i stedet på Josteins kontoer, og det er også derfra alle utgiftene betales. Tredje gangen vi snakker sammen forklarer Jostein denne måten å gjøre det på slik:

Jostein: Altså, jeg kan jo dette med økonomi, så jeg har alt med økonomi... altså, lån og regninger og alt å gjøre. Kona har faktisk ikke egne kontoer en gang, vi har 100 prosent felles økonomi. Så ja, jeg gjør absolutt alt som har med økonomien å gjøre og hun forsyner seg av det hun trenger. Det er som regel hun som står for innkjøpene, altså av mat, for eksempel. Og så kjøper hun klær til barna.

«Hvis jeg har klart å få det til, så har jeg fått det til og så ferdig med det»: Om å finansiere så mye som mulig - og spesielle deler av - familiens utgifter

Erik betaler ikke bare mest av familiens utgifter: Han betaler nærmest så mye som mulig - bortsett fra de utgiftene kona «eier». Både Petter, Jon, Jostein, Herman, Jarle og Vegard ser ut til å gjøre det samme eller å ha gjort det tidligere. Vegard er gift for andre gang og har betalt nærmest alle familieutgifter bortsett fra mat og klær hele veien, uten at det er så lett for ham å gjøre rede for hvorfor det ble slik. Slik forteller han om sitt første ekteskap i det andre intervjuet:

Vegard: *Den tiden så var jeg ikke klar over... For jeg orket ikke ta diskusjonen på disse her negative tingene, for når hun... Når hun tok alle disse fagene, og var hjemme, så gikk alt... alt av min... altså all drift av det gikk av min... altså vår lønn. I stedet for at jeg sa til henne at vet du hva, nå skal du ut og ta utdanning, så får vi ta av de pengene du arvet av din mor, og så får vi bruke det, og så skal min lønn gå til de og de og de tingene, og så stopper vi der, og resten som du skal ha til... ekstra som går til din utdanning, det tar du og bruker av de pengene. Det gjorde vi aldri. Så den dagen jeg pakket snippeska mi, så stod de på hennes... Så hele hennes utdanning hadde vi tatt av driftskontoen, som var min inntekt, og hun beholdt alt sitt.*

Jeg: *Ja. Men hvorfor ble det sånn, hvorfor sa du ikke...*

Vegard: *Fordi at jeg tenkte egentlig ikke sånn, jeg tenkte vel egentlig ikke at... Jeg tenkte vel at hvis vi har greid oss gjennom de tingene vi har greid oss gjennom til nå, så greier vi oss vel kanskje.*

Jeg tolker Vegard dithen at så lenge han trodde at han og ekskona skulle være sammen for alltid, så var der heller ingen grunn til at ikke han skulle finansiere hennes utdanning, at hun var hjemme og jobbet redusert i mange år samt andre ting. Også i det andre ekteskapet så betaler Vegard for nesten alt, noe vi skal se mer til siden. Denne måten å gjøre ting på kan bidra til å forklare at en del menn oppgir at de er familiens hovedforsørgere selv om ektefelle/samboer tjener mer eller like mye som dem (Holter mfl. 2008:86).

I forrige kapittel viste jeg at Erik og flere av de andre mennene jeg har intervjuet er veldig innstilt på å generere inntekt også når det kan synes å være mindre nødvendig for familieøkonomien, og jeg forklarte dette med at denne virksomheten kan ha satt seg i kroppene deres. Cooper har intervjuet velstående amerikanere hvorav de fleste ser ut til å være menn, og disse investerer omfattende fysiske og mentale krefter i å skaffe stadig mer penger (Cooper 2011:136). Inntektsgenereringen deres ser altså ut til å ha noe selvforsterkende ved seg. Denne forståelsen kan bidra til å forklare også mine informaners inntektsgenerering. Samtidig skriver Cooper som om denne selvforsterkende effekten er uavhengig av hva som skjer i sosiale relasjoner informantene hennes inngår i. Selv forstod jeg mer av den omfattende inntektsgenereringen de fleste av mine informanter gjør da jeg gikk nærmere inn i den omfattende finansieringen av familieutgifter som de fleste også gjør. Det første jeg oppdaget var enda en begrensning i min egen tankegang. Jeg hadde en halvveis ubevisst og vag forestilling om at mine informaners inntektsgenerering var en respons på et slags objektivt behov for penger i familien. Hvis det var slik, ville denne virksomheten ha et slags «naturlig» slutt punkt.

Selv om vi kan definere noen behov som «det nødvendige», så begrenses imidlertid ikke mine informanternes forsørgervirksomhet - i alle fall ikke i dag - til å skaffe og sikre disse. Mange av mennene forsørger som regel tvert om lenger og mer enn det som strengt tatt er nødvendig, og både Erik og de fleste andre informantene mine strekker seg over store deler av voksenlivet for å skaffe så mye inntekt som mulig, slik vi så i forrige kapittel. De fleste strekker seg også for å kunne finansiere ting som kan beskrives mer som luksus enn som nødvendigheter, slik vi i forrige kapittel så at for eksempel både Herman og Petter gjorde. Erik sier også faktisk rett ut, slik vi har sett i tidligere intervjuutdrag, at han ønsker seg mer penger slik at kona «kunne fått det som hun ville hele tiden». Vi har sett at han ei heller bare har tatt det som en selvfølge at han har jobbet og tjent mest mens barna var små og kona jobbet redusert for å være en del hjemme med dem. Han hadde heller ikke funnet det urimelig om kona hadde jobbet redusert nå, når barna er store, for å gjøre ting hun liker og for å drive med hjemskaping.

Det å forsørge familien kan altså innebære å jobbe mot et bevegelig mål (Griswold 1993:134-141, Griswold 1997:83, Palkowitz 2002:226, Marks og Palkovitz 2004:116), noe Schwartz beskriver slik når det gjelder amerikanske menn:

The provider role is not easy. It is in many ways a noble role. The man takes on the burden of family survival, and if he is lucky, or talented, or both, he can work hard to create a life-style for which his family is grateful and of which he is justifiably proud. The role is endless, though, because the husband can always provide better; he is never off the hook. Especially in countries like the United States that offer increasingly extraordinary consumer good, elaborate houses and second homes, and electronic toys of fabulous capacities, no amount of money ever seems to be enough (Schwartz 1994:115).

Willott og Griffin har intervjuet arbeidsløse engelske menn, og disse er eksplisitte på at de forventes å finansiere også såkalte luksusting (Willott og Griffin 1997:116). Flere av mennene jeg har intervjuet forteller om hvordan gode muligheter for forsørgelse kan presse forventningene og standardene oppover, og dette skal vi se mer til senere. Mine informanternes inntektsgenerering og utgiftsfinansiering kan altså sies å være preget av en tids- og omfangsmessig elastisitet eller plastisitet. Denne blir forståelig når den ses i lys av forventningene som rettes mot dem og som de retter mot seg selv som livspartnere, fedre og som menn, i sosiale miljøer hvor vi kan anta at mange har ganske god råd - også de uten så høy utdanning. Også noen av de mannlige informantene i Aarseths norske studie av likestilte,

høyt utdannede mennesker i karrierejobber nevner slike høye forsørgerforventninger. Én av mennene, som selv tjener bra og som også har en partner med høy inntekt, forteller at han likevel føler at han ikke er en god nok forsørger. Denne følelsen har han fordi han ikke tjener nok til at de kan kjøpe hytte i det området kona foretrekker (Aarseth 2008:160). Det er verdt å ta med seg at til og med en mann som både forfekter likestillingsidealer og lever et relativt likestilt familieliv, opplever forventninger om forsørgelse fra partneren sin og også forventer dette av seg selv.

Når jeg sier at mine informanters vilje til å strekke seg langt for å forsørge familiene sine antakeligvis henger sammen med forventninger i relasjoner de inngår i, så går ikke dette på tvers av det jeg tidligere har skrevet om at denne virksomheten og dens tilhørende kunnskap kan forstås som å sitte i kroppene til mange som en praktisk sans. Tvert om bygger dette ytterligere opp under en slik måte å forstå ting på. Pierre Bourdieus habitusbegrep er som nevnt ikke laget for å skulle forklare hvordan noe blir til vane bare fordi man gjør noe over tid. Det er nettopp laget for å forklare hvordan sosiale betingelser rundt oss setter seg i kroppene våre som måter å være i verden på som er tilpasset disse betingelsene. Vi har all grunn til å tro at mennene jeg har intervjuet gjør som de gjør, og har den praktiske sansen de har, for å skape gode familieliv på flere måter, og dette skriver jeg mer om senere. Vi har også grunn til å tro at de blant annet gjør det for å gjøre seg til og fremvise seg som menn og forsørgere, både i familien og utad. Flere manns- og maskulinitetsforskere mener at femininitet i nokså stor grad forstås som noe kvinner «har», mens mannlighet derimot at den må bevises kontinuerlig, og særlig overfor andre menn (Seidler 1997:27-28, Bourdieu 2000:58-62, Kimmel 2006:1-5). Bourdieu mener at det er det såkalte maskuline privilegium som får menn til å streve med stadig fremvisning av maskulinitet. Mannlig styrke og handlekraft må fremvises og anerkjennes av andre menn og kan også underkjennes, mener han. Dette gjør at menn lever i konstant konkurranse og også i en tilstand av konstant anspenhet og angst for å ikke være mann nok. Heen mener at generering og bruk av penger på ulike måter er med på å gjøre menn til menn og også å fremvise menn som menn (Heen 1995:82). I så fall kan også den nevnte manns- og maskulinitetsforskningen bidra til å forklare mange av mine informanters vilje til å kontinuerlig og over tid investere tid og krefter i å skaffe inntekt og å bruke den på familien.

Det å forsørge familien har også en pris for mennene jeg har intervjuet, slik Bourdieu er inne på i det jeg skrev over. Selv om de ikke nesten ikke klagde, kunne jeg se dette allerede da jeg

gikk nærmere inn i inntektsgenereringen deres. Helheten av kreftene som brukes og de konsekvensene dette kan ha skjønnte jeg som nevnt imidlertid mer av da jeg oppdaget den store betalingsviljen mange ser ut til å ha. Hvor krevende det er og har vært å være familieforsørger ser imidlertid ut til å variere etter blant annet inntekt, jobbsikkerhet og livsfase. De mennene som ikke tjener så bra ser ut til å ha brukt særlig mye krefter. Det samme gjelder for de som har opplevd utrygghet i jobben, og mange nevner også etableringsfasen som en særlig krevende fase. Erik har strukket seg langt for å tjene så mye som mulig, og vi så at han også har vært bekymret for om han kom til å klare alle utgiftene sine. Han insinuerer også at hans og konas utgiftsfordeling over tid har gjort at han har hatt mindre penger til eget forbruk enn det kona har hatt, og han sier også at han i perioder knapt har hatt noen «egne penger» i det hele tatt. Også flere andre informanter, som for eksempel Herman, Gunnar og Vegard, forteller hvordan de har prioritert familieforsørgelse fremfor å ha penger til eget bruk, og mener at deres kvinnelige partnere har hatt mer slike egne penger. Utenom Gunnar, som er uførepensjonist, knytter imidlertid alle dette til etableringsfasen. Jon, Jostein, Jarle og Ole, som så å si hele yrkesløpet har hatt høy inntekt, sier på sin side at det ikke har kostet dem så mye krefter å klare å betale det meste av familiens utgifter¹²³. Også flere av de andre som faller i denne kategorien snakker om det å finansiere mesteparten av familiens utgifter som noe som selvfølgelig har krevd sine krefter, men som noe som likevel «har gått helt greit». Også dette kan imidlertid være en måte å snakke på som bidrar til å fremstille mennene som menn og familieforsørgere. Vi må også ta høyde for at disse mennene sannsynligvis også møter større forventninger om forsørgelse. Dermed er det antakelig mest presist å si at selv om familieforsørgelsen sannsynligvis har kostet mest for de av mine informanter som har lav inntekt, har levd med jobbsikkerhet og som er i etableringsfasen så har den samtidig kostet for alle sammen, men på litt ulike måter. Dette poenget kommer også frem i forskning på amerikanske familiefedre (Christiansen og Palkovitz 2001:95).

Vi så at Tor var redd for at hans tidligere eller nåværende kone - på grunn av inntektsbehov - skulle presse ham til å jobbe med noe som ikke passet ham. Dette hadde han ikke likt. Vi har også god grunn til å tro at Leif ikke ville likt å jobbe mye - og i alle fall ikke for å tilfredsstille høye krav til forbruk. Dette er altså menn vi kan anta at ville klaget dersom de hadde jobbet like mye som en del andre av informantene mine. Så å si ingen av de mennene som jobber mye klager imidlertid over å jobbe mye for å leve opp til andres forsørgerforventninger. Dette

¹²³ Jarle og kona opplevde en økonomisk krise i forbindelse med hans kreftsykdom, men har ellers hatt veldig god økonomi.

forstår jeg på bakgrunn av at forsørgeransvaret for de fleste ser ut til å utgjøre en selvfølgelig og kroppsliggjort del av deres væren i verden - en væren som innebærer at andres forventninger og de forventningene mennene retter mot seg selv er vanskelige å skille fra hverandre. Jeg ser det også som enda en måte mange av mennene, ved hjelp av språket, fremviser seg som menn og familieforsørgere på. Jeg mener vi har grunn til å tro at mange av mennene jeg har intervjuet ikke bare gjør seg til menn med måten de snakker om lønnsarbeid og jobben sin på, men også om måter de snakker om utgiftshåndtering på. Dette mener jeg ikke minst fordi både norsk, engelsk og amerikansk forskning tyder på at både menn og kvinner snakker om familieøkonomi på måter som fremhever menns og underdriver kvinners bidrag (Gullestad 1984:101, 270, Pahl 1989:126, 169, 170, Schwartz 1994:112, Pahl 1995:375, Skilbrei 2003:187-188, Slottemo 2003:216, Danielsen 2005:219)¹²⁴.

Innsikten fra disse studiene er særlig viktig når jeg ikke har intervjuet mine informanternes kvinnelige partnere, og den sannsynliggjør at mennene jeg har intervjuet antakeligvis også i andre deler av den forsørgervirksomheten de forteller om tenderer til å overdrive sine egne bidrag. Jeg må ta høyde for dette når de fleste av mennene snakker om sin inntekt som selve familieinntekten. Grenseoppgangene mellom egne penger og felles utgifter som de presenterer meg for er heller ikke basert i objektive kriterier. Det er all grunn til å tro at disse definisjonene, og også mennenes beskrivelser av familieøkonomien mer generelt, ville blitt utfordret om jeg hadde snakket med deres partnere. En del utenlandske studier viser også at *kvinner* har mindre økonomisk handlingsrom, bruker mindre penger på seg selv enn det menn gjør og prioriterer fellesting fremfor personlig forbruk (Wilson 1987:144-146, Pahl 1989:171, Pahl 1990:119, Pahl 1995:375, Nyman 2002:18, Björnberg og Kollind 2005:100, 103). Samtidig viser en svensk studie fra 1997 at forholdsvis flere kvinner enn menn oppga å ha «personlige penger» (Ahrne og Roman 1997:116), så her spriker konklusjonene noe.

¹²⁴ Skilbrei har for eksempel intervjuet kvinnelige renholdere. Noen av disse tjener mer enn sine mannlige ektefeller/samboere, men snakker likevel om mennene som hovedforsørgerne i familien, og ikke en gang de kvinnene som er eneforsørgere snakker som om de har identitet knyttet til det å forsørge andre. Mange av kvinnene omtaler sin inntekt som en «ekstrainntekt» til familien, og refererer også til at inntekten deres ikke puttes inn i en slags fellespott, men er litt på siden av størstedelen av familieøkonomien (Skilbrei 2003:187-188). Kavli og Nadim viser på sin side med fokusgruppedata hvordan norske kvinner med pakistansk bakgrunn eksplisitt forteller at i ekteskap i deres sosiale miljø så har kvinner lønnsarbeid for å «bidra» til familieøkonomien. Pengene kvinnene tjener er i følge fokusgruppedeltakerne mer deres egne enn hva som gjelder for mannens penger (Kavli og Nadim 2009:79, 80). Jeg mener denne måten å snakke på antakeligvis reflekterer en virkelighet hvor menn gjerne tjener mest, samt betaler mest og for andre ting enn det kvinnene betaler for. Samtidig er det altså også sannsynlig at menns forsørgelse av seg selv og andre også overdrives i både menns og kvinners språk.

Også typen utgifter mine informanter betaler, den virksomheten som ligger i det å «ta» disse og den kunnskapen som bygges ved å gjøre denne, kan ha med familieforsørgelse å gjøre. Eriks følelser satte meg på sporet av denne virksomheten. Han forteller at han syntes det var «ille» å ikke ha råd til å fylle full tank på bilen, selv om kona hadde penger og kunne betalt. Jeg begynte også å reflektere over at den eneste «daglige» utgiften han og mange andre av informantene mine betaler for er bensin, som kan knyttes til et tradisjonelt mannlige interessefelt. Ikke minst bet jeg meg merke i at så mange av informantene mine som nevnt deler familieutgiftene såpass likt, og også såpass likt den fordelingen som er funnet i andre studier. Denne utgiftsfordelingen kan som nevnt sies å henge sammen med kjønnsarbeidsdelingen i familiene deres. At mennene betaler de utgiftene som i størst grad kommer som regninger kan også handle om at manglende betaling av disse fort vil kunne skade familiens kredittverdighet. Denne «verdigheten» kan være særlig viktig for mennene siden det i all hovedsak er de som tar opp lån og gjør arbeidet som er relatert til dem, noe vi skal vi se mer til senere. Ei heller kan vi se bort fra at det å betale disse utgiftene gir en større følelse av kontroll over familieøkonomien. Til sammen vil de trolig ofte utgjøre den største delen av fellesutgiftene, de kan sies å ha særlig stor grad av nødvendighet ved seg og eksterne vurderinger av betalingsevne er som nevnt også tett knyttet til disse. Hvis menn jevnt over har et særlig behov for å ikke bli kontrollert av andre, men ha kontroll over seg selv og sin egen situasjon (Kimmel 2006:4), så er der kanskje også på denne måten noe kjønnet med den kontrollen over familieøkonomien som mine informanter ofte har? Jeg mener imidlertid at mange av mennene jeg har intervjuet betaler de utgiftene de gjør også fordi dette kan bidra til å gjøre dem til familieforsørgere innad i familien og også fremviser slik forsørgelse utad. At de nesten alltid betaler såkalt faste utgifter kan sies å virke på denne måten fordi disse utgiftenes størrelse gir en annen synlighet enn hva som gjelder for de mindre og hyppigere utgiftene (Nyman og Dema 2007:22-23)¹²⁵. At de fleste av mine informanters inntekter ikke går inn i en felles pott for omfordeling, men heller defineres som mennenes penger *som så brukes til felles utgifter*, bidrar også til å synliggjøre deres bidrag til familieøkonomien (Nyman 2002:16).

Jeg mener den utgiftsfordelingen jeg ofte finner i mine informanters familier kan fremvise menns familieforsørgelse også på en annen og mindre «kvantitativ» måte og at denne utgiftshåndteringen også på denne måten er kjønnet. Vi så tidligere at det å ha

¹²⁵ Antakelig kan nettopp denne mindre synligheten være noe av grunnen til at noen utgifter kvinnene antakeligvis betaler har blitt lite synlige også i mitt materiale, slik jeg nevnte tidligere.

hjemneværende koner fikk husmorperiodens ektemenn i Mo i Rana til å fremstå som kapable forsørgere. Også utgiftshåndteringen kunne imidlertid bidra til dette. Mennene skulle nemlig, uavhengig av ektefellens eventuelle lønnsarbeid, betale for «det mest nødvendige» (Slottemo 2003:70, 73, 77). Jeg sier ikke at mat og klær, som de kvinnelige partnerne til mine informanter som regel betaler for, kan velges bort. Disse utgiftene har likevel en noe annen karakter enn de mine mannlige informanter kaller «faste». De innkreves ikke utenfra, og er mindre forutsigbare og gitte både tids- og størrelsesmessig. De kan også antakelig lettere og fortere reduseres dersom familieøkonomien skulle kreve det. Vi kan dermed argumentere for at det er i alle fall en viss parallellitet mellom å dekke «faste utgifter» og å dekke «det nødvendige» som Slottemo skriver om.

Vi kan si det slik at mine mannlige informanter ofte finansierer hjemmets *infrastruktur*, mens de utgiftene deres kvinnelige partnere finansierer ofte handler mer om hjemmets *innhold*. Og kanskje er det for en del av mine informanter et poeng i seg selv å være i stand til å betale denne infrastrukturen, fordi det kleber familieforsørgelse og mannlighet til det?¹²⁶ At man aller mest forsørger seg selv eller andre ved å kunne klare såkalte faste utgifter underbygges av Nymans og Reinikainens svenske kvalitative studie. De kvinnelige informantene i denne studien, som var veldig opptatt av å være økonomisk selvstendige, finner det særlig viktig å kunne dekke sin andel av det forfatterne kaller «basic costs». At deres mannlige partnere betaler for luksusting oppleves ikke som like problematisk (Nyman og Reinikainen 2013:54). Erik og Petter synes at det er stas at konene deres kjører rundt i fine biler, antakelig også det fremviser deres forsørgerevne. Skal man passere som ansvarlig familieforsørger, kommer man imidlertid antakelig ikke unna å måtte prioritere dekking av «det nødvendige» først og høyest.

Jeg mener altså at både den store *andelen* av familiens utgifter de fleste av mine informanter betaler, *hvilke* utgifter disse ofte betaler og også *måten de snakker* om sitt eget bidrag til familieøkonomien på, kan forstås som forsørgervirksomhet. Samtidig bør denne familieforsørgende virksomheten forstås som en parallell sikring av mennenes egen selvforsørgelse. Mine informanter ser ut til å prioritere finansiering av familiens utgifter høyt. De ser også ut til å i perioder ha prioritert dette fremfor personlig økonomisk handlingsrom. Når de har strukket seg for å tjene mye og finansiere mye, har de imidlertid samtidig bidratt til

¹²⁶ En del av de amerikanske mennene Townsend har intervjuet synes det er viktig å kunne gi familien «tak over hodet» (Townsend 2002:151).

å sikre sin egen økonomiske fremtid. Deres omfattende lønnsarbeid utløser, både reelt og potensielt, høye trykdeytelser fra det offentlige. Når de har betalt ned på lån, har de finansiert tak over hodet til familien. Parallelt har de bidratt til å sikre seg selv økonomisk i fremtiden, særlig ved et eventuelt samlivsbrudd (Skrede 2004b:195). Det handlingsrommet mine informanter og deres kvinnelige partnere har akkurat nå og innenfor rammene av parforholdet er altså én ting, og kanskje har en del av de mennene jeg har intervjuet hatt noe mindre økonomisk handlingsrom enn sine kvinnelige partnere i perioder fordi de har prioritert å betale ned på lån. Hva som skjer med menns og kvinners økonomiske handlingsrom ved et eventuelt samlivsbrudd, når mennene har betalt ned på lån, mens kvinnene i større grad har betalt for ting som er spist opp og slitt ut, er en annen.

«Det ville være veldig forferdelig for meg hvis jeg ikke kunne bidra med mitt»: Om manglende finansieringsevne som mannighetstrussel

Hvis det å betale mye av familiens utgifter kan være med på å gjøre mine informanter til forsørgere og til menn, er det da også slik at det å *ikke* gjøre dette kan utgjøre en mannighetstrussel? Ingen av mine informanter fremstiller det som utenkelig at deres kvinnelige partnere skal betale noen av «deres» utgifter. Flere nevner imidlertid at dette er noe de først gjør dersom det er tomt på deres egen konto. Jon fremstiller det innledningvis som nærmest tilfeldig hvem som betaler hva og hvor mye. Etter hvert forteller han imidlertid, litt motstrebende, at det først er når det eventuelt er tomt på hans konto at konas inntekt brukes til andre ting enn mat, klær og mindre ting til huset. Som Jarle så er også han en hovedforsørger som på denne måten underdriver sin egen forsørgervirksomhet. Disse mennene har til felles at de begge uttrykker stor beundring og takknemlighet overfor sine ektefeller, fordi de har vært bakkemannskap og tatt støytten hjemme alle de årene mennene har vært mye borte i forbindelse med jobb og også for deres innsats da mennene fikk kreft. Begge fremhever kvinnes bidrag til familien og er, slik jeg forstår det, opptatt av å ikke sette dem i et dårlig lys. Jon er videre skeptisk til parforhold hvor folk «krangler om penger og er opptatt av hva som er mitt og ditt», og å mene at slikt ikke hører hjemme i et kjærlig familieliv. Også dette ligner på måter Jarle snakker om parforhold på og som vi har sett i tidligere intervjuutdrag.

Erik, som vi vet snakker på en måte som tvert om fremhever hans familieforsørgelse, forteller på sin side hvordan han tidlig i samlivet heller reduserte bilbruken enn å be kona om penger til bensin. «Det var ikke noe tema at hun skulle betale, det var bare de utgiftene jeg tok det»,

sier han. Og tvert om har det heller altså vært slik at Erik har endt opp med å betale for ferier, som *hun* egentlig skulle betale¹²⁷. Når jeg spør ham om det hadde vært vanskelig for ham å ikke kunne finansiere så mye av familiens utgifter, så svarer han avkrefteende. Han har «bidratt med så mye over så mange år» at han ville ha fortjent det, sier han. Herman har alltid hatt ganske lav inntekt. Mot slutten av det andre intervjuet forteller han at selv om han og kona nå har samme utgiftsfordeling som de fleste andre informantene mine, så var der en periode hvor han ikke hadde mulighet til å betale alle de «løpende utgiftene» alene. Da overførte kona et fast månedlig beløp til ham. Så fort han kunne klare disse utgiftene alene, gjorde han imidlertid det. Også dette, som det at de i lengre perioder har hatt ganske dårlig råd, er noe Herman forteller meg noe motstrebende.

At manglende utgiftsfinansiering kan utgjøre en mannighetstrussel blir særlig synlig fra ståstedet til de informantene som har ektefeller/samboere som tjener mer enn dem. At kona betaler halvparten av de felles utgiftene, utgjør ingen trussel mot Oles mannlighet. Samtidig er det viktig for ham å betale denne halvparten, selv om han tjener mindre enn henne. Når vi snakker om dette, og jeg spør ham hvordan det hadde vært å *ikke* kunne betale halvparten av familiens utgifter, sier han at «det ville være veldig forferdelig for meg hvis jeg ikke kunne bidra med mitt». Dette svaret ligner veldig på det vi tidligere har sett at Jarle har gitt. Ingen av de informantene som tjener *mer* enn sine ektefeller/samboere forteller at deres kvinnelige partnere er opptatt av å finansiere halvparten av fellesutgiftene. Og selv om Ole lever godt med at forsørgelsen av familien er likestilt, så føler han ubehag når han tenker på at noen kanskje tror at han «lever på kona». Han forteller slik om dette i det tredje intervjuet:

Jeg: Men det at kona di tjener så godt som hun gjør, har du hele tiden tenkt at det var positivt, eller har du også tenkt at det kanskje var noe negativt med det?

Ole: Det er ikke bare positivt, det er det ikke. Æ... Det skaper på en måte litt sånn... litt sånne utfordringer. Det er jo kanskje derfor vi har vært så nøye med økonomi, blant annet, sant? Men der har jeg også en veldig sånn filosofi at jeg skal ikke bli... jeg skal ikke bli tatt for å skumme på hennes... Og det henger igjen sammen med... Hvis jeg jobber mindre nå... at liksom, så vil folk fort tenke at «ja, det er fordi at hun har så god råd, så trenger ikke han å...». Ikke sant. Og det tror jeg fort folk kan få de tankene at... Fordi at det normale er at en mann skal jobbe fullt. Så hvis plutselig en kar i fortiårsalderen da jobber redusert og sånn, og hvordan kan han ha mulighet til det og sånn, jo selvfølgelig, det er klart, kona er bemedlet, ikke sant? Og den linken har jeg ikke lyst til å ha.

Jeg: Ja. Og hvorfor har du ikke lyst til å ha den?

Ole: Nei, litt sånn ubehagelig... Æ... Hun har jo mye penger og det er klart, da blir det veldig fort sånne tanker at... at det er veldig enkelt for han hvis... For jeg har en kompis som har mye penger og

¹²⁷ Erik liker ikke å dra på ferie, og jeg mener han bruker det at kona må betale for ferier for å prøve å unngå dem.

han er sammen med ei, og det var sånn... Hun jobbet jo fullt, men nå er det sånn... Plutselig jobber hun mindre og... Men hun er jente da, men allikevel så merker jeg... Jeg merker med en gang at... De tankene som kommer liksom, «å ja, hun trenger jo selvfølgelig ikke å jobbe, for hun kan jo bare leve av ham», ikke sant?

Jeg: Ja. Men da vil jeg tenke at det er mer legitimt for en kvinne å gjøre det.

Ole: Det er jo det, ikke sant, og de har barn sammen og alt sånt, så da blir det litt lettere... å gjøre det. Men... Jeg tror jo det ville være mye lettere... Hvis jeg reduserer sånn på... Men jeg formes jo av kona mi også. For hun har heller ikke lyst til at det skal fremstå sånn overfor sin familie, at «han lever på meg» liksom, for det vil jo være en sånn... Så derfor tror jeg at det er veldig... at vi begge har lyst til at det skal være litt sånn adskilt da.

Jeg: Nettopp. Men hvordan vil du da si at hun klarer å vise sin familie at det ikke sånn? At du jobber vanlig fullt selvfølgelig, men vet de også at dere deler utgiftene som dere gjør?

Ole: Jeg tror hun har passet på å smette inn liksom sånn at... at faktisk jeg eier min bil, jeg... På en måte, hvis de har trodd at hun har sponset meg så... så er det ikke sånn, ikke sant, og... Og de har peiling på penger, så de skjønner jo at når jeg kan eie det og det og det og det, ikke sant, sammen med henne og sånne ting, og at jeg eier det selv, så... så... er ikke jeg en sånn... Og det tror jeg nok er med på å forme meg enda mer sånn at jeg... Jeg ville jo ordne økonomien som vi har gjort også, men at... Det gjør det ikke noe mindre, at jeg har lyst til å ha orden på det, ikke sant?

Ingen av kvinnene jeg har intervjuet tidligere har nevnt et slikt ubehag knyttet til at deres mannlige partnere stort sett betaler mest av familiens utgifter. Ei heller forteller noen av de mannlige informantene i dette avhandlingsarbeidet om slike følelser hos sine kvinnelige partnere.

Jeg ser altså tegn til at også mine informanternes selvforsørgelse har med mannlighet å gjøre, og faktisk kan det se ut til at det å forsørge seg selv er særlig viktig for mange av mennene jeg har intervjuet. Dette er forståelig tatt i betraktning idealene om selvstendighet og uavhengighet som historisk sett har blitt koblet til mannlighet i Vesten, for i en markedsøkonomi som vår vil lønnsarbeid og økonomisk suksess mer generelt utgjøre essensielle måter å oppnå nettopp slike idealer på. Heen mener selvstendighet fremdeles er særlig viktig for menn, og mener derfor at det går ut over deres verdighet å forsørges av andre, mens det samme ikke gjelder for kvinner (Heen 1995:79-80)¹²⁸. Å kunne forsørge seg selv er antakeligvis fremdeles en fundamental måte å gjøre seg til mann på i dagens Norge, mens det å forsørge andre i større grad bør forstås som en måte å gjøre seg til voksen, ansvarlig familiemann på. For mine informanter kan det dermed ikke bare være viktig å vise frem sin forsørgelse av andre, men også sin økonomiske kapabilitet mer generelt. Samtidig

¹²⁸ Samtidig advarer hun mot en for enkel forståelse av hva uavhengighet er for noe. Lønnsarbeidende menn er ofte avhengige av sine kvinnelige partners arbeid hjemme og også av arbeidsmarkedet (Heen 1995:73).

kan også det å ikke bare kunne forsørge seg selv, men også andre, sies å i særlig stor grad vise frem slik kapabilitet.

Ole forteller også hvordan kona hans er var for hans ubehag knyttet til det å skulle oppfattes som forsørget av henne og hvordan hun håndterer ting på måter som reduserer dette ubehaget. Dette gjør hun ved å smette inn informasjon om at også han er med og betaler for ting når hun snakker med familien sin (se intervjuutdrag forrige side), og jeg mener hun på denne måten bidrar til å bevare hans mannlighet. Handler pengeforsørgelse om mannlighet, så kan både det å fremvise og overdrive menns familieforsørgelse og det å skjule og underdrive den familieforsørgelsen som gjøres av kvinner være måter å verne om menns mannlighet på, slik jeg allerede har nevnt at en del forskning påpeker. Slik virksomhet kan også gjøres i kjernefamilien. Bøe og Wærness har intervjuet 10 heteroseksuelle par med barn om familieøkonomi og finner at i de to parene hvor kvinnen tjener mest, så er det faktisk mennene som har kontrollen over pengene. De mener dette kan være en måte kvinnene bidrar til å bevare mennenes mannlighet på (Bøe og Wærness 2005:39-41)¹²⁹.

Ubehag knyttet til det å ikke bidra «nok» til familieforsørgelsen finner vi også hos Gunnar. «Alle vil jo bidra og det kan være at det å ikke kunne bidra litt ordentlig er vanskeligere for menn enn for kvinner», sier han. Vi så at han og kona aldri har diskutert hvorvidt hun egentlig kunne tenke seg å jobbe redusert, og dette kan være nettopp en måte å unngå ubehag på. Det samme gjelder for deres håndtering av det at han konsekvent går tom for penger før neste pengeutbetaling fra NAV kommer. Gunnar gir ikke beskjed om dette og de diskuterer det heller ikke. Kona «bare merker» at han ikke har mer penger på konto, sier han. Da begynner hun å gjøre også mindre og mer akutte matinnkjøp. At han skal be henne om penger finner han både nedverdiggende og helt utenkelig.

I mine data finner jeg altså et ubehag knyttet til det å ikke kunne leve opp til sine omgivers forsørgerforventninger som ligner på det det ubehaget familiefedre i andre historiske epoker og også i andre vestlige land har følt og føler. Det eksplisitte ubehaget jeg finner er i liten grad knyttet til det å ikke kunne være ene- eller hovedforsørger. Det er i stedet knyttet til det å bli,

¹²⁹ Stamp intervjuet engelske kvinnelige eneforsørgere på 1980-tallet, og disse håndterte pengene i familien på en måte som bidro til å usynliggjøre at de forsørget mann og barn. De unngikk også å bestemme for mye over familiens pengebruk (Stamp 1985:551).

eller fremstå som, forsørget av en kvinnelig partner. Dette avsnittet viser imidlertid uansett at finansiering av familieutgifter fremdeles kan ha med mannlighet å gjøre i dagens Norge. Det viser også at den den «mannlighetsvirksomheten» som denne finansieringsvirksomheten kan sies å utgjøre også er følelsmessig. Det kan oppleves som viktig å kunne «bidra ordentlig til familieøkonomien», og det kan oppleves ubehagelig, frustrerende og nedverdiggende å ikke ha den betalingsevnen en mann skal og bør ha. I innledningen til denne avhandlingen så vi at Danielsens eldre mannlige informanter, hvorav de fleste etablerte seg med familie da det eksplisitte idealet var den mannlige eneforsørgeren, både snakket om tyngden av ansvaret de bar på skuldrene sine og om de gode følelsene som fulgte med det å klare å bære det (Danielsen 1992). I tiden som har gått fra dette tidspunktet og frem til i dag ser både forsørgerforventningene, -ansvaret og -følelsene ut til å ha blitt mer tause, og blant mine informanter italesettes forsørgermaskulinitet i hovedsak dersom denne er truet, redusert eller tapt.

«Det er jeg som har alt med økonomien å gjøre»: Om å gjøre familieøkonomiens «nitty-gritty» arbeid og være familiens økonomisjef

Jeg skrev innledningsvis i dette kapitlet at de informantene som *fordeler* utgiftene mellom seg og sin ektefelle eller samboer slik jeg beskrev her på mange måter har laget en arbeidsdeling for den utgiftsforvaltende virksomheten i familien. Det betyr blant annet at den virksomheten som ligger i betaling av utgifter ut til å bli noe forskjellig for mennene og for kvinnene. Jevnt over ser mennenes ektefeller eller samboere ofte ut til å gjøre seg ferdige med betalingen av det de kjøper til familien i det de gjør innkjøpene, og der ligger lite virksomhet i akkurat det. For mennene er dette annerledes. Også Erik handler inn ting til familien, men han har over lang tid også vært den eneste i sin familie som betaler regninger på felles utgifter. Han logger seg inn i sin nettbank og betaler disse fra sin konto, og har i løpet av sitt voksne liv tatt over en virksomhet bankansatte gjorde mesteparten av tidligere.

Denne fordelingen av betalingsvirksomhet har også de fleste andre informantene mine¹³⁰, og det er særlig Tor, men til dels også Gunnar, Oskar og Ole, som skiller seg ut ved å gjøre det annerledes eller ha gjort det annerledes tidligere. Jon sier at «kona har ingen regninger hun

¹³⁰ Også denne arbeidsdelingen finner vi spor av i statistikk. I Kavlis studie oppgir de gifte/samboende mennene å betale felles regninger oftere enn det de gifte/samboende kvinnene gjør. Samtidig er det også for denne arbeidsoppgaven slik at såkalt innvandrede menn og norskfødte menn med pakistanske foreldre langt oftere enn norskfødte oppgir å være den som gjør den (Kavli 2012:274-275).

skal betale, det er på min konto at der er penger til det vi skal ha». Jarle, som ser ut til å ønske at han og kona var mer likestilte når det gjaldt dette arbeidet, sier imidlertid humrende at «huff, jeg tror ikke hun ser like mye til de regningene som jeg ser til dem, om du skjønner hva jeg mener». At det er mennene som betaler regningene på fellesutgifter ser imidlertid ut til å også ha med hvor mye de er til stede i hverdagen eller ei. Både Petter og Vegard forteller at deres kvinnelige partnere har tatt over regningsbetalingen i perioder hvor de har pendlet mye i forbindelse med jobben. Petter kommer inn på dette siste gang vi er i kontakt:

Jeg: Du sa vel egentlig i de forrige intervjuene at kona di var veldig flink når det kom til økonomi?

Petter: Jada, hun er gørrflink når det kommer til det. Hun har stålkontroll. Men ekskona mi, hun hadde ikke snoring i det hele tatt, da var det jeg som gjorde alt. Ja, det var faktisk det. Men kona mi nå... Hun bodde lenge alene før vi møttes, så hun måtte lære seg å få økonomien til å svive rundt og det gjorde hun. Hun har tilgang til min konto også, men hun går nok ikke noe særlig inn der og ser, det... Ikke nå. Men tidligere... Altså, jeg var jo så mye på reise på den tiden, så da ordnet vi det slik at hun fikk tilgang til min konto og kunne ta ut penger hos meg når det var tomt hos henne.

Jon, på sin side, forteller at «det ble jo betalt regninger da jeg lå på sykehuset nå sist, for å si det sånn. Så hun vet jo veldig godt hvordan hun skal gjøre det».

Noen av mennene jeg har intervjuet er også virksomme i sin kvinnelige partners privatøkonomi eller var det tidligere, ved «passe på» slik at hun betaler sine personlige regninger i tide eller ved å logge seg inn i hennes nettbank og betale disse for henne¹³¹. Leif er en av disse, og skulle ønske at kona fulgte opp sin egen økonomi tettere og også var mer involvert i familieøkonomien generelt. Dette ser vi i utdraget fra det andre intervjuet med ham under. Han er imidlertid den eneste av mine informanter som klager over dette.

Jeg: Men hvem er det som betaler regninger hos dere? Er det noe dere deler på eller gjør en mer enn den andre?

Leif: Det er mitt ansvar. Det er helt klart mitt ansvar, det å betale regninger og finne purringer og... Så der er hun litt mer avslappet da.

Jeg: Ja, ok, så er er dere litt forskjellige, ja. Men hva med forsikringer og lån og sånt da, er det også du som sjekker ut sånt noe?

Leif: Det er det også jeg som ordner med, ja.

Jeg: Ja, det er også deg, ja. Så...

Leif: Jeg vil ofte dra henne med ned på dataen og... Nå denne måneden så er dette inntekten, vi har de og de utgiftene, ja, hvordan skal vi gjøre, skal vi sette av så og så mye til sparing, hva ønsker vi liksom.

¹³¹ Dette er altså ikke regninger mennene knytter til familien, men utelukkende til kona. Ett eksempel som trekkes frem er regninger på bøker fra bokklubber.

Setter vi av det, så kan vi planlegge. Så har vi kontr... Og det er viktig for meg å ha kontroll på økonomien, for det er ikke noe som er så kjipt som å føle at ikke en har kontroll på det. Du skal jo ha mat og du skal... Der er en del ting vi MÅ ha, og da må vi vite at vi har kontroll på det.

Jeg: Så du føler at du blir mer stresset da i forhold til oi, hvor forsvinner pengene hen og...

Leif: Ja, selv om det er gode grunner og hun kan forklare og sånn i etterkant, ikke sant, så er jo det greit og... Men når jeg spør henne hvor mye hun har igjen på konto nå, så vet hun ikke det... føler jeg. Oi, det var plutselig tomt (Ler).

Jeg: Jeg føler meg litt truffet selv (Ler).

Leif: Jaja (Ler). Det er nok ikke bare vi som har det sånn. Neida, hun... Jeg finner regninger rundt forbi liksom, så må jeg spørre er dette noe som skal betales? Det er et forfall her. Men jeg prøver å dra henne med ned på dataen for å være med og se, men... hun tar ikke initiativ til å bli med på det, så da må jeg liksom dra, og det er litt tungt det også da. Så jeg skulle ønske vi var mer sammen om det. Så... Så jeg har også tilgang til hennes nettbank da... (Humrer). For å kunne styre den. Tror ikke hun er inne på den selv, jeg.

Siste gang jeg snakker med Leif, så går han imidlertid ikke lenger inn i konas nettbank, fordi «det oppleves som kontroll». Som vi ser i intervjuutdraget, bringer han også sparing på banen, og de av mine informanter som sier at de «har alt med økonomien å gjøre», administrerer også ofte familiens sparing. Flere forteller imidlertid at deres kvinnelige partnere har vært involverte i å skaffe sparekontoer til barna og også setter inn penger på disse. Også det som kommer frem av virksomhet knyttet til aksjekjøp og -salg blant mine informanter er det i stor grad mennene som har drevet med.

Erik er som nevnt også den i familien som holder i relasjonene mot banker og forsikringsselskaper og som gjør arbeidet i disse. Han sjekker og diskuterer priser og betingelser og bygger på denne måten kunnskap. Han tar også de endelige beslutningene. Også når det kommer til utgiftsforvaltning ser Erik ut til å ha en spesielt omfattende, detaljert og «aktiv» kunnskap. De aller fleste andre mennene jeg har intervjuet, gjør imidlertid også mye av den utgiftsforvaltende virksomheten som Erik gjør og etter hvert blir det tydelig at også de har ganske mye slik kunnskap, selv om de ikke trekker på den like ofte som Erik. I den siste intervjurunden kunne jeg imidlertid bruke hans forsørgervirksomhet som eksempel overfor de andre informantene. Som vi ser i intervjuutdraget under, bidrar dette til å få frem Oles utgiftsforvaltende kunnskap. Utdraget er fra det tredje intervjuet med ham, og her forteller han om det kunnskapsrike «arbeidet» han gjør i relasjoner mot bank og forsikringsselskaper:

Jeg: Men når jeg forteller deg om hvordan han her andre mannen jeg har intervjuet kan veldig mye om hvor man får gode priser på ting, hvordan man får gode lånebetingelser, alt dette, er det noe du kjenner deg igjen i, eller virker det bare veldig fremmed eller...

Ole: Jeg er veldig nøye på å ikke betale for mye for ting. Jeg vet at der er prisforskjeller på ting da, så det er klart at når man... når det gjelder, som du sier, forsikring og... Forsikring har vært mitt bord da, det er liksom min jobb å finne de beste forsikringene. Og... Det er liksom bare å ha en bevissthet på det da. Men jeg er ikke sånn... Jeg drar ikke til en butikk og kjøper en ting fordi at den er på tilbud. Da må det være en stor ting. Jeg kjøper ikke rundt på forskjellige butikker fordi jeg vet at maten der og... På litt større ting så vet jeg hva det bør koste. Ikke sant. Og det har jeg et bevisst forhold til. Jeg leser reklamer og vet hva ting bør koste, så jeg vet... Hvis jeg skulle kjøpt en 32-tommers TV nå, så vet jeg hva jeg burde gi for den. Det vet jeg. Veldig godt. Litt sånn gutteting selvfølgelig, med TV og... For sånn bevissthet har jeg da. Så det er klart, jeg hadde ikke bare... Da hadde det ikke vært følelsesstyrt, hvis vi skulle ha en TV da, så hadde jeg ikke gjort sånn «den ser fin ut, den tar vi» liksom... Nei, jeg vet hva de bør koste, ikke sant, i forhold til...

Jeg: Ja, nettopp. Men sånn med lån og sånt da? Er du sånn at du driver og shopper bank og lån og kan bytte og kan sende en mail til banken og si at du...

Ole: Ja, jeg har allere... Jeg har mange ganger kontakt med banken for å opprettholde den lave renta jeg har. For vi har det beste nesten som... Det er ikke noen andre jeg kjenner som har bedre... vilkår, men det er selvfølgelig bra med egenkapital og sånne ting. Men jeg passer hele tiden på, sånn at hvis de prøver... Jeg har brukt samme banken hele tiden, men det er fordi vi har fått veldig gode vilkår og han har selvfølgelig oppdaget at jeg følger med. Fordi at hvis det skjer renteendring som ikke skulle skje og sånne ting, så er jeg der med en gang da. Og spør hvorfor. Og så har vi blitt justert ned flere ganger da. Og det betyr igjen at jeg har orientert meg i markedet, hva... Og jeg har flere ganger sagt... Jeg tror ikke, men jeg sier at... Han vet jo veldig godt min saksbehandler at jeg kan få lån hvor som helst. Og det er mitt utgangspunkt. At nå, med vår økonomi... vi kan gå hvor som helst og få lån. Og det vet han veldig godt. Så det... Hvis han skal beholde oss, så må han levere så mye som han klarer. Og... Hittil har han klart å... Jeg får det ikke noe bedre en annen plass, det får jeg ikke. Så vi har kjempelav rente.

Jeg: Ja. Men betyr dette at samboeren din er den som på en måte har oversikt og har på en måte den interne økonomien i familien, og at du er den som liksom gjør mest sånn eksternt, holdt jeg på å si, sånn forsikringer, lån...

Ole: Logikken er at hun er nede på det smånivået og... Jeg aner ikke hva vi bruker i mat og... Jeg klarer ikke å få samme entusiasmen for de små tingene (Smiler), hvis det er en pen måte å si det på. Jeg synes det er veldig greit at hun tar seg av det, den biten, og har kontroll på det egentlig. Men det var jeg som bestemte hva slags båt vi skulle kjøpe, bilen hennes... Vi har hver våre biler og sånt, men... teknisk sett var det vel jeg som nesten... Jeg bestemte ikke hva slags bil hun skulle ha, men det var jeg som bestemte om hun kunne kjøpe den, og det var jeg som... presset de siste... Når vi kommer til liksom det å prute og sånt, så blir det meg. Hun synes det er ubehagelig. Nei, det er ikke behagelig å prute, men når jeg vet at vi betaler så veldig mye, 3-400 000 for en bil, så må det gå an å få 5000... Du vet egentlig hvor mye han har å gå på også, ikke sant.

Jeg: Ja, du vet det. Jeg ville jo ikke visst det. Men du vet det?

Ole: Ja, sånn tålig, men de skal jo tjene sine penger også... Jeg snakker jo med andre og vet hva andre har fått også, ja, ikke sant. Og måten... Det som er litt spesielt med bil... At om du leverer inn en bil så er det hvor mye du skal få for den eller om du skal betale mindre for den andre, liksom det er jo... det totale regnestykket, men jeg har jo... god kontroll på hva som... hva man maksimalt kan få ut liksom. På samme måten som med renta på lånet mitt. Jeg vet liksom hvor langt jeg kan... Jeg kunne jo sagt til ham at jeg vil ha to tideler til, men det er ikke realistisk, for det ville jeg ikke fått i noen annen bank heller, ikke sant. Så når jeg vet at jeg kommer så langt ned som en privat kunde kan få liksom sånn normalt sett, så er jeg fornøyd, jeg. Bil er jo forferdelig uansett da. Altså, bil er jo grusomt... Det er jo ikke noen investering, det er jo tap. Det er hvor mye tap du har lyst til å ta da. Så når vi... vi begge to har vel kjøpt dyrere biler enn vi hadde trengt. For å si det sånn da. Vi kjøper flotte biler. Og hvis vi kun skulle tenke nytte, kun nytte, så kunne man valgt andre biler. Spart noen kroner.

Leif er en annen av mine informanter som forteller at han vet godt hvor renta hans bør ligge, at han sender forespørsler til forsikringsselskaper for å sjekke priser og betingelser og generelt er opptatt av å ikke betale for mye for ting, slik vi ser at også Ole er. I intervjuutdraget over

ser vi videre at også Oles ektefelle har kunnskap om familie-/forbruksøkonomi, men kunnskap som er noe ulik Oles, fordi de gjør utgiftsforvaltning som er forskjellig fra hverandre. Også Leif forteller noe lignende, og sier at kona er veldig flink til å handle mat og andre ting på måter som gjør at de sparer penger. Han har også veldig respekt for denne jobben, fordi den i følge ham krever mer tid og krefter enn det hans egen sjekking av priser og betingelser gjør.

Også Jostein er den som betaler regningene og som ordner med lån i sin familie, og også han sier - som vi har sett - at han «har alt som har med økonomien å gjøre». Hva som regnes som økonomisk aktivitet er imidlertid selvfølgelig en definisjonssak, og både utsagn som det over og utsagn som at «det er på min konto der er penger til det vi skal ha» bidrar til å usynliggjøre ektefelle eller samboers økonomiske aktivitet. Vi *vet* jo at kvinnene betaler for fellesting de også, og det å kjøpe inn mat, klær og mindre ting til huset kan også regnes som økonomisk aktivitet. Samtidig skjønner jeg hva de mennene som gjør mest utgiftsforvaltning mener med disse utsagnene. Det gjør jeg fordi deres partners utgiftsforvaltning i stor grad ser ut til å begrense seg til nettopp innkjøp, mens mennene som regel både betaler regninger på fellesutgifter og også gjør en del annet økonomiarbeid i familien, som vi allerede har sett tegn til og snart skal se mer til. At mange sier at det er de som «gjør familieøkonomien» gir dermed mening, selv om det ikke er helt dekkende for det som skjer.

Det å betale felles regninger i nettbanken og ordne med lån og forsikringer er aktiviteter jeg kaller familieøkonomiens «nitty-gritty» arbeid. I tillegg til å gjøre veldig mye av denne jobben har både Erik og de aller fleste andre mennene jeg har intervjuet oversikt over og planlegger den største delen av familiens økonomi. De har oversikt over og planlegger «sine» utgifter i forhold til sin kontobeholdning og sin inntekt. Alt dette er virksomhet som kalles «pengeadministrering» i mye sosiologisk forskning på husholdsøkonomi. Også Bøe og Wærness bruker dette begrepet, og i sin kvalitative studie av norske heteroseksuelle par med barn konkluderer også de med at mennene gjør relativt mye av denne administreringen (Bøe og Wærness 2005:39-40). I Björnberg og Kollinds svenske studie av heteroseksuelle par hvor begge har lønnsarbeid gjør imidlertid kvinnene mest slikt arbeid, også her konkluderer altså ulike studier noe ulikt. Björnberg og Kollind finner også at i de parene hvor mennene tok hånd om det aller meste av familieøkonomien, så tjener mannen ofte mye mer enn kvinnen (Björnberg og Kollind 2005:97, 124).

Erik snakker slik om sin oversikts- og planleggingsvirksomhet andre gang vi snakker sammen:

Erik: Altså, jeg har nok nå mer penger på konto enn det hun har, men jeg har en plan der jeg ser at pengene blir brukt. Sånt sett, ikke sant, jeg vet at om så og så lang tid så kommer så og så mye på. Hun bruker fortløpende av sin. Det hun har på konto, det har hun. Mens jeg vet at om en måned så kommer 15 000 og 20 000 der.

Jeg: Altså, du planlegger mer...

Erik: Jeg planlegger ting som det er helt nødvendig å ta. Og da er det greit å si «du har så mye penger på konto», men jeg har ikke det. De står på konto, men de er... beregnet brukt.

Med årene og med et gradvis større økonomisk handlingsrom handler denne oversikts- og planleggingsvirksomheten ikke lenger bare om utgifter til vedlikehold, til service og fiksing av biler, til nye vinterdekk på bilene - til det som Erik i intervjuutdraget over kaller «ting som det er helt nødvendig å ta». Det å ha oversikt over egen inntekt, kontobeholdning og over «det faste som skal ut», som Erik sier det, eller det vi kan kalle å ha helhetsblikket (Aarseth 2008:107) over størstedelen av familieøkonomien, handler også om å kunne planlegge når andre mer egeninitierte, mer tids- og omfangsflexible¹³² og mer luksuriøse ting kan finansieres. I Ahrne og Romans svenske studie avgjorde mennene hva familien hadde råd til i en del av familiene, mens det i relativt få familier var motsatt. Sannsynligheten for denne situasjonen økte også når mennene tjente mer enn kvinnene (Ahrne og Roman 1997:113). I en annen svensk studie konkluderer videre Nyman med at hennes mannlige svenske informanter er den som holder i det hun kaller «familiens større og mer langsiktige budsjett» (Nyman 1992:783)¹³³.

«Det er jeg som vet hva vi har råd til og sånt» sier Jon når han snakker om den virksomheten som handler om å ha oversikt og planlegge størstedelen av familieøkonomien. Han forteller om sin oversikt over familieøkonomien på denne måten siste gangen vi prater sammen:

Jon: Selv om vi har felles økonomi, så har vi jo hver vår konto og sånt, så da har det bare falt seg naturlig at jeg betaler alle regningene, og så betaler hun heller for mat og klær. Jeg får jo mye mer lønn inn på min konto, så...

Jeg: Men betyr det at du da betaler ALLE regningene familien får?

¹³² Med det mener jeg at dette er kostnader som kan flyttes på tidsmessig og hvor det er ikke er gitt hvor mye penger man skal bruke.

¹³³ Nyman er imidlertid, som tidligere nevnt, lite konkret i sin beskrivelse av den faktiske virksomheten som ligger i «keeping track of the family's larger, long term budget» (Nyman 2002:783).

Jon: Ja, det gjør jeg.

Jeg: Men du fortalte jo sist også at det er du som har mest oversikt over familieøkonomien, du sa at det er du som vet hva dere har råd til og ikke råd til. Stemmer dette fremdeles eller...

Jon: Ja, det gjør det.

Jeg: Ja. Men hvordan er det du får denne oversikten? Er det ved å være den som betaler regningene og som er inne i nettbanken på andre måter?

Jon: Nei, det er jo det som gjør det. Det er det. Men nesten enda mer enn regningene så er det vel det at ungene stadig skal ha litt penger eller... som gjør at jeg er der inne litt sånn jevnt og trutt da. Så jeg er stadig inne og overfører penger, særlig til han eldste da, så jeg er nok i nettbanken... ukentlig. I hvert fall det. Eller hvis det skal legges inn noen regninger. Der kommer jo alltid noen regninger som skal betales, vet du (Ler).

Jeg: Ja, det gjør det hos oss også (Ler). Men... Gjør du også noe annet for å få oversikt, lager budsjetter, sparer på kvitteringer, sånt noe? Eller noe annet enn det jeg har sagt nå?

Jon: Jeg har stadig store planer om å få mer oversikt, men det skjer aldri (Ler). Jeg føler at jeg skulle hatt bedre oversikt, men det... Nei, det blir liksom aldri til det. Altså, jeg har jo oversikt sånn... grovt sett, og det sviver jo greit rundt, men jeg skulle nok optimalt sett hatt enda mer kontroll. Men vi har jo også greit med penger, så... Men jeg setter kvitteringer i en perm og så kaster jeg de bakerste når der ikke er mer plass. Men mer enn det gjør jeg ikke.

Jeg: Men det er ikke sånn at du går gjennom dem og ser om du har betalt for mye og sånt?

Jon: Nei, det gjør jeg ikke. Jeg er veldig dårlig til å følge med på sånt.

Jeg: Men hva med sparing og sånt da? Aksjekjøp, forsikringer, lån... Hvem av dere er det som eventuelt driver med disse tingene?

Jon: Kona mi sparer. Det er hun som har sparekontoen. Eller... Men jeg overfører jo til henne da, til den kontoen. Og så sparer vi begge til barna, vi har faste trekk til dem. Aksjer... Altså, det drev jeg litt med for lenge siden, men ikke nå lenger. Forsikringer og lån, det er det jeg som driver med. Det er det far som tar seg av da (Ler). Ja, det er det altså. Nå har jeg kontakt med de i banken og er den som tar kontakt med dem når det er noe sånt, så... Det har bare blitt sånn, det at vi gjør det litt sånn tradisjonelt, det går jo ikke på at hun ikke kunne gjort det eller kan det, det er ikke det, det har bare falt seg sånn naturlig. Men det ble jo betalt regninger da jeg lå på sykehuset nå sist, for å si det sånn. Så hun vet jo veldig godt hvordan hun skal gjøre det.

Blant mine informanter er det særlig Tor, Oskar og Gunnar som skiller seg ut ved å være den som har eller har hatt minst av dette overblikket i sine nåværende eller tidligere parforhold. Alle disse mennene har eller har hatt partnere som har gjort mye pengeadministrasjon og som også ser ut til å ha hatt den beste oversikten over størstedelen av familieøkonomien. Også Ole skiller seg noe ut ved å ha en kone som ser ut til å ha god oversikt over økonomien i familien. Ole har imidlertid også selv god oversikt over denne. Som Tor, så forklarer også Ole konas pengeadministrasjon på bakgrunn av hennes tidligere erfaring med regnskapsarbeid. Tor, som ikke er opptatt av å leve opp til forventningene som rettes mot menn i det sosiale miljøet han inngår i, har heller ikke noe behov for å være veldig involvert i familieøkonomien. Dette kommer tydelig frem den siste gangen Tor og jeg snakker sammen:

Jeg: Men det at det er samboeren din nå som på en måte tar mest styring på økonomien, hvordan har det blitt sånn? Har hun hatt mer interesse for det, vært mer opptatt av å ha kontroll enn det du har, eller...

Tor: Ja, si det... Hun hadde noe regnskapserfaring og sånt fra tidligere, og så er hun rett og slett ganske effektiv.

Jeg: Men betyr dette at hun også planlegger mer og sånt, med hva dere har råd til og sånt?

Tor: Nei, det vil jeg ikke... Eller, huset står jo på henne, og der planlegger jo hun hva der er behov for og rom for når det gjelder vedlikehold og oppussing og sånt, tar opp eget lån og sånt, avtaler med håndverkere hvis det er nødvendig, så der er jeg veldig lite involvert. Og det er klart, at når det kommer til oppussing og sånt, så tar hun mer initiativ til det enn det jeg gjør. Der er jeg veldig avslappet, tregere enn de fleste, tror jeg. Jeg ser jo at det flommer over av interiørbilder i butikkene, og jeg ser jo at det er kvinner som kjøper dem, så der har jeg bare tenkt som så at det er dødfødt å legge seg oppi det. Nei, hun har lagt lista der, og så bidrar jeg med det jeg kan, tapetserer, maler, vasker huset utenpå, sånne ting. Men tungt fysisk arbeid er ikke noe for meg lenger.

Jeg: Men opplever du at dere er nokså samkjørte når det kommer til standard på ting, eller er dere nokså uenige?

Tor: Vi er ganske like, det må jeg si. Det er ikke noe problem. Hun maste en stund nå på at vi trengte ny bil, men det ble jeg også enig i etter hvert. Nei, vi er ganske like.

Jeg: Ja, det er jo sånn jeg har forstått det fra andre ting du har sagt. Men... Skal vi se, bare et siste spørsmål på det med økonomi. For en del andre jeg har intervjuet så tror jeg at det... ville det sittet ganske langt inne på en måte å ikke selv sitte med oversikten og kontrollen over økonomien...

Tor: Ja, jeg hører du sier det (Ler).

Jeg: Ja (Ler). Men hva tenker du om det?

Tor: Nei, det er vel som vi har diskutert de to andre intervjuene... Jeg har en ganske sterk følelse av å ikke være en sånn veldig mann liksom, på den måten mange menn er her. Jeg vil ikke være en sånn... holdt på å si, typisk mann heller.

Verken Tor eller Ole er i forhold hvor alle eiendommer eies av begge parter i parforholdet, og dette ser ut til å ha påvirket pengeadministrasjonen i parforholdene deres.

Petter, på sin side, karakteriserer som vi har sett kona som å ha «stålkontroll på økonomi». Siste gang vi er i kontakt kommer det imidlertid frem at denne formuleringen aller mest handler om at kona hans skjønner seg på økonomi. Til tross for dette er det også hos dem han som betaler regninger og som har mest oversikt:

Jeg: Men dette med at kona di har stålkontroll på økonomi, som du sier, betyr det at det egentlig er hun som har mest oversikt og kontroll over den totale økonomien deres?

Petter: Nei, det gjør det ikke. Huslån, diesel, mye sånne faste utgifter, det går av min konto. Så tar hun seg av mat og klær og sånt. Og nå har vi kjøpt et lite feriehus i utlandet, der er det jeg som har kontrollen. Så... Men hun har kontroll på sine utgifter. Og vi tar beslutninger sammen. Når vi vurderte dette feriehuset, så satte vi oss ned sammen, diskuterte, lagde budsjett og satte av penger. Det gjorde vi. Hun er veldig flink til å skjønne ting som har med penger å gjøre, og det synes jeg også er bra, for hvis det hadde gått galt den gangen jeg var syk, så måtte jo hun ellers ha lært seg alt dette da... i en vanskelig fase.

Herman er også en av dem som gjør mest av både nitty-gritty-arbeidet i familieøkonomien og som er den som har oversikt og planlegger. Dette har han gjort gjennom hele ekteskapet. Samtalen under har vi flere år etter de første to intervjuene, og han er åpnere enn noen gang på hvor trangt han og familien har hatt det opp i gjennom. Her kommer det også frem at han har brukt mer krefter på og vært mer systematisk i planleggingen av familieøkonomien enn det som gjelder for de fleste andre av mine informanter:

Jeg: Sånn... Ut fra slik du snakket om de to andre gangene vi har møttes, så virker det jo som om du har vært flink med penger opp igjennom og har gjort mye for å på en måte sikre økonomien og... ja, bruke pengene fornuftig og sånt.

Herman: Jeg har spinket og spart, jeg. Ja. Laget blant annet egne sparekontoer til oss, og så satte vi av jevnlige beløp der. Det gjorde jeg. Du vet, når en er ung og vaskemaskinen ryker og en ikke har råd til å kjøpe en ny og... Etter den første aha-opplevelsen av den sorten, så lærer man jo. Så vi ble fort veldig flinke til å være forsiktede med penger. Og det å gå ut og spise middag eller drikke øl, det var ikke noe... Det skjedde kanskje et par ganger i året, for å si det sånn. Det var trangt, det var det. Noen ganger måtte vi pante flasker for å få råd til mat...

Jeg: Jeg skjønner, ja da blir det jo veldig viktig å vite hva som skjer fremover. Hva med sånt som aksjer, sparing, sånne andre ting som er litt mer sånne investeringer... Du nevnte jo litt om sparing nå, men hva...

Herman: Jeg har også investert i noe aksjer, altså bare noe småtteri, drevet med BSU-sparing... Altså, nå har ikke jeg lov til å drive med BSU-sparing lenger, men jeg setter penger inn på dattera mi sin BSU-konto. Så sier jeg til henne at «dette er mine penger, men du kan få dem av meg senere» (Ler). Så...

Jeg: Jeg skjønner, så det er du som har gjort alt dette. Men... men dette med å planlegge økonomien da, holdt jeg på å si? Har det vært du som...

Herman: Ja, altså budsjetter hang det jo rundt på veggene her, på kontoret her hjemme og på innsiden av en av dørene... skapdørene på kjøkkenet, der vi... der vi hadde lapper om alt mulig, søppeltømming, alt sånt. Alle faste utgifter og alle forbruksutgifter, de som skulle komme, veiavgift, forsikringer, NRK-lisens... Alt sånt var med. Med måned de ville komme og forventet beløp... Så var det inntektene til kona og meg i én kolonne, og de skattefrie inntektene vi hadde på hybelen i en annen. Så der stod alt.

Jeg: Ja, da hadde du jo veldig god oversikt, jeg tror ikke jeg har snakket med noen som har vært så nøye før. Men det å ha disse budsjettene hengende rundt i huset, var det på en måte... en slags måte å... på en måte oppdra seg selv på? Altså sånn at hvis dere fikk for dere at dere skulle bruke penger på ett eller annet som kanskje ikke var helt nødvendig, så åpnet dere skapdøra og så så dere disse og så at nei, det kan vi jo ikke?

Herman: Ja, det var jo det. Det var jo det. Hvis vi for eksempel ville pusse opp, så måtte vi se om vi hadde råd til det. Og det hadde vi jo som regel ikke i starten. Og sånn... Noen ting visste man jo... For eksempel, det med kredittkort, det har vi aldri brukt når vi har skullet ha noen mindre ting. Da har vi heller gått i banken og lånt. Så det visste vi helt fra starten av, at vi aldri måtte ta forbrukslån. Så... Kredittkort har vi brukt til kjøp i utlandet og til kjøp på nett, da betaler vi alltid tilbake før renta begynner å løpe. Jeg har aldri betalt rente på noe sånt. Aldri.

Jeg: Nei, det er vel sånn de sier at man må gjøre det hvis man bruker sånne kort det. Men dette med å få oversikt, planlegge, sånt noe, er dette noe kona di også har gjort, altså er det noe dere har delt på eller det du...

Herman: Nei. Det er det ingen tvil om, at det er jeg som har tatt den jobben. Neida, ikke det grann. Jeg tar selvangivelsen også jeg, for alle i familien, for barna også. Og jeg fører regnskap, jeg sparer på kvitteringer og sånt, alle kvitteringer som ikke handler om melk og brød.

Jeg: *Ok. Og hva gjør du med dem da?*

Herman: *Jeg legger dem i en bok, legger dem inn under ulike avsnitt. Kommunale utgifter, utgifter til feiing, søppel, strøm, bil, bensin, alt sånt, legger det der det hører hjemme. Så har jeg én kategori for husting, én for bil, én for forsikringer...*

Jeg: *Ok, jeg skjønner, du gjør det så ordentlig ja. Men hvorfor gjør du dette, kan du si noe mer om det?*

Herman: *For å ha kontroll. En må jo ha kontroll.*

Jeg: *Ja, man må jo selvfølgelig det. Men betyr det at du da oppdager for eksempel inni mellom at du har betalt for mye for noe eller hvordan er det?*

Herman: *Det hender at jeg har gått etter dem i sømmene og funnet ut at jeg har betalt for mye, ja, i forsikring, for aviser, i strøm... Alle postene må jeg ha «OK» på, og hvis jeg ikke får det så... Det var her for noen måneder siden at jeg ble trukket 30 dollar i måneden fra... Det var banken som trakk det. Da gikk jeg ned til dem og sa at «jeg blir trukket 30 dollar i måneden, og JEG vet ikke hva det er». Så da stoppet de den og de satte pengene tilbake på konto, men de... De ville ikke fortelle hva det var for noe. Det ville de ikke.*

Jeg: *Jeg skjønner, så du følger med. Men... Hvor ofte er du inne i nettbanken, for eksempel?*

Herman: *Jaaa... (Drar på det) Kanskje to ganger i måneden. Men jeg skriver ut månedsutskriftene, og så sitter jeg og går i gjennom.*

Herman har altså laget detaljerte budsjetter gjennom hele samlivet med kona. Fortellingen til Herman synliggjør videre at betalingsvirksomhet i familien også kan inkludere arbeid for å passe på at en ikke betaler for mye for ting. Leif gjør mye av den samme virksomheten, og forteller at han er inne i nettbanken minst en gang i uka for å betale regninger og sjekke at de betaler riktige beløp. Han gjør det også for å se på hvor mye de har på konto og for å sjekke pengebruken opp mot årsbudsjettet også han lager og i forhold til det han og kona har avklart seg i mellom. Selv om Leif har mest oversikt over familieøkonomien, presiserer han at også kona har «en viss oversikt» over sin lønn og hvor mye hun har på konto, selv om han som nevnt skulle ønske at hun fulgte enda nøyere med. Slik snakker han om sin økonomiske oversikts- og planleggingsvirksomhet siste gangen vi snakker sammen:

Jeg: *Men er det du som har mest oversikt over familieøkonomien, vil du si?*

Leif: *Altså, hun har jo en viss oversikt hun også, altså, da... over sin lønn, rett og slett. Men det er nok meg som har mest oversikt over tallene i familien, sånn totalt sett.*

Jeg: *Men hva gjør du for få slik oversikt da? Får du det bare fordi du er inne i nettbanken og betaler regninger og sånt eller gjør du også andre ting?*

Leif: *Altså, budsjetter har jeg alltid hatt. Sånne årsbudsjetter med forventet... det daglige forbruket, utgifter som du vet at kommer da og da, ferieturer, sånt noe, så da vet du i alle fall... Men så blir det aldri sånn, men jeg ser på kontoutskrifter og sånt da, og ser hva ting går til, og så har jeg et sideblikk til hva som var tenkt. Og... Så skjer det da i blant at hun har handlet mer enn den avklarte biten, så får du plutselig en overraskende regning eller du ser at mer har gått ut da. At du plutselig får et overforbruk på kanskje 5000 eller noe. Og da blir det gjerne litt sånn... jeg vet ikke helt hva jeg skal kalle det...*

Jeg: *Dårlig stemning?*

Leif: *Dårlig stemning, ja.*

Andre informanter forteller at de burde hatt en slik kontroll som Herman og Leif har, men at de jobber så mye at de ikke har tid til å følge så godt med. Jon og Jarle sier begge dette.

Slik vi så i innledningen til denne avhandlingen, var det å kunne disponere egen inntekt fornuftig en viktig oppgave for en voksen, ansvarlig familieforsørger i husmortidens Mo i Rana (Slottemo 2003:69). Også den virksomheten mange av mine informanter gjør for å betale regninger, ha oversikt over størstedelen av familieøkonomien og å planlegge den kan altså forstås som medvirkende til å gjøre dem til gode familieforsorgere, fordi den kan forstås som utøvelse av nettopp økonomisk ansvarlighet. Der er i mine øyne også en logikk i at det å finansiere og gjennomføre betalingen av størstedelen av familiens utgifter - og deriblant familiens infrastruktur, som innkreves «utenfra» til faste tider - gir et behov for å ha oversikt og kontroll og å planlegge fremover¹³⁴. Samtidig oppnås oversikt nettopp ved å gjøre betalingen av disse utgiftene, å være inne i nettbanken for å overføre penger eller ved å lage budsjetter og kontrollere at man ikke betaler for mye for ting. Eriks jevnlige besøk i sin nettbank, hvor han har sin kontobeholdning, hvor familiens største inntekt kommer inn og hvor de største beløpene til fellesutgifter også går ut, legger til rette for hans oversikt over den største delen av familieøkonomien og også den delen det kan sies å være aller viktigst å ha oversikt over¹³⁵. De ulike forsørgeraktivitetene Erik og de fleste andre informantene mine gjør er altså ofte sammenkoblede, og kan også sies å henge sammen med det å ha eller gjøre ansvar. Det å ha oversikt over og være i forkant av det som skjer i familieøkonomien kan forstås som måter å *gjøre* ansvar på. Det å ha oversikt kan også ses på som en betingelse for å kunne forvalte ansvaret på en god måte. «Dette med økonomisk ansvar for en familie, du må tenke litt fremover, det er ikke bare her og nå som gjelder», sier Leif.

I mine data finner jeg, som vi så over, sammenhenger mellom det å ha *helhetsblikket* over familieforsørgelsen og det å ha *helhetsansvaret* for denne forsørgelsen. Aarseth mener at nettopp det å sitte med oversikten og det overordnede ansvaret for en virksomhet gjerne bidrar

¹³⁴ Dette gjelder ikke minst spesielt når økonomien over lengre perioder har vært trang, slik det har vært for Erik og Herman.

¹³⁵ Bøe og Wærness spør hvorvidt bruk av nettbank er med på å gjøre utgiftsforvaltningen i familier til mindre av et fellesanliggende (Bøe og Wærness 2005:34).

til å gjøre denne meningsfull og øker lysten og viljen til å investere tid og krefter i den (Aarseth 2008:105, 107-108). Den oversikten og det ansvaret mange av mine informanter har og gjør i familieøkonomien kan følgelig forstås som medvirkende til å bygge en praktisk forsørgersans. Ikke minst underbygger oversikten og ansvaret de har og gjør fruktbarheten av å forstå også mine informanters utgiftsforvaltende virksomhet som forsørgervirksomhet. Å ha oversikt og ansvar kan videre sies å også legge til rette for annen forsørgervirksomhet. Det gir innflytelse over pengebruk, og til og med det mennene fremstiller som nøytral og interesseløs «planlegging av utgifter» kan i praksis også utgjøre måter å påvirke familiens pengebruk på. Dette skriver jeg mer om i neste avsnitt.

Da Erik og kona etablerte familie tok de begge for gitt at han skulle ha det overordnede økonomiske ansvaret i familien. Dette ansvaret har Erik med tiden fylt med fysisk, mental og emosjonell virksomhet og med tilhørende kunnskap, noe som etter min mening igjen er med på å befeste det. At han føler mer ansvar for familiens økonomi enn det kona hans gjør er, som nevnt tidligere, ikke bare noe jeg leser mellom linjene i det Erik sier. Når jeg mot slutten av det andre intervjuet spør ham et åpent spørsmål om hva han ser som sitt ansvar i familien, svarer han at han både har ansvar for å «få inn de pengene som skal ut» og mer generelt for at «tingene går som de skal». Dette forstår jeg som at han ikke bare føler seg som hovedansvarlig for familieøkonomien, men også ser seg selv som familiens overhode mer generelt. Han svarer også veldig kontant og bastant nei på mitt spørsmål om hvorvidt kona bekymrer eller stresser seg opp over familieøkonomien i samme grad som han selv gjør. Også ansvar for familieøkonomien kan, både for Erik og for de fleste andre mennene jeg har intervjuet, sies å også være en mental og emosjonell virksomhet. Dette kommer også frem i annen forskning (Syltevik og Wærness 2004:113, Lilleaas 2006:316-317, Lilleaas 2007:288-289). Vi så allerede i forrige kapittel at Erik kunne bekymre seg for om han tjente nok, og lenger ute i intervjuingen blir det tydelig at han også bekymrer og har bekymret seg for at familien bruker for mye penger. Disse bekymringene, som han ser ut til å ha prøvd å skåne kona for, blir veldig tydelige når han mot slutten av det andre intervjuet forteller om den økonomiske krisen han og kona opplevde i starten av samlivet. Tilsynelatende sindige Erik sier at han «kunne tatt livet av» den bankansatte som lovet dem én rente og endte opp med å kreve det dobbelte. Dette var også en periode hvor Eriks kone var hjemme og jobbet redusert for kunne holde barna hjemme fra barnehagen litt utover permisjonstiden og for at de etter hvert skulle slippe å gå fullt i barnehage. Alt dette gjorde at de ble hengende etter økonomisk i ganske lang tid.

Det hovedansvaret for økonomien som de fleste av mine informanter gjør, tenker på og føler, og de bekymringene det fører med seg, har også i seg bekymring og omsorg for andre. Dette kommer godt frem i dette utdraget fra det andre intervjuet med Herman, som ikke vet om han kommer til å bli frisk:

Jeg: *Så da du ble syk, bekymret deg du deg bare for sykdommen. Du hadde ikke noen bekymringer utover det?*

Herman: *Selvfølgelig, jeg tenkte jo på ting, hvis dette skulle gå veldig fort, så må en jo gjøre noen grep.*

Jeg: *Ok, javisst. Men hva kunne det være slags grep da?*

Herman: *Nei, da går det jo på hele situasjonen i hus og hjem og økonomi og... ting og tang som hun må sette seg inn i og... hun må ta mer tak i, som jeg har gjort bestandig da. Bare sånn som med forsikringen. Hvor ofte kommer den? Hva er forsikret? Hvordan kommer hun inn i min nettbank for eksempel, får åpnet mailen som jeg bruker. Hun bruker jo sitt på jobb da, og det kan hun jo, så det er jo greit, men... Da lagde jeg maler på alt dette.*

Jeg: *Ja, du lagde maler til henne, ja, i tilfelle det verste?*

Herman: *Ja. Jeg har en bok med instruksjoner for å komme inn i de forskjellige programmene og systemene og... Sånn at hun kunne da finne ut av det. Å åpne den boka, og så står det der.*

Jeg: *Ja, jeg skjønner. Tidligere i livet da, mer sånn generelt, har du noen gang vært stresset for at dere ikke skulle klare utgiftene deres? Tidligere, når dere hadde nytt hus og...*

Herman: *Nei, jeg har vel aldri vært...*

Jeg: *For det har jo vært høyere rentenivå også tidligere. Mine foreldre bygde hus i 1987, og det var ikke lett, for renten lå vel på 12 prosent? For jeg husket at de var veldig stresset på det.*

Herman: *Jo, da var det jo tøft. Ja. 87? Det var rundt den tiden vi kjøpte dette. Men en har jo ikke gapt for høyt heller. Så en har jo tatt høyde for andre ting.*

Jeg: *Så dere har vært litt forsiktige tenker du da?*

Herman: *Ja. Det har jeg jo. Det har jo vært noen perioder som det har vært tøft da, å greie det. En har vel... Det er mulig jeg har utsatt lånevdragene noen måneder i løpet av disse her 30 årene. Og mot slutten av den der siste jobben, så skjønte jeg at her måtte det snart bli noe galt. De tapte jo penger så det grein etter. Det var... masse kloke hoder der i firmaet, men de tjente ikke penger for det (Humrer).*

Jeg: *Men i den fasen da hvor du tenker at det kanskje ikke går bra med firmaet, tenker du da på hvordan det skal gå med inntekten og økonomien og... at en blir litt sånn usikker i forhold til det?*

Herman: *Ja, det gjør du jo. Ja. Du liker ikke det helt. Du kan få noen våkenetter på den.*

Meg: *Men hva tenker du da når du har en sånn våkenatt? Veldig sånn konkret?*

Herman: *Hvor skal jeg gå hen nå? Hvilken dør skal jeg banke på? Hva vil jeg gjøre? Vil jeg gjøre noe annet? Jeg kan få en jobb i byggebransjen, jeg kan få ti jobber i løpet av en dag. Det skulle tatt meg to sekunder å få en jobb, men nå er det jo det med helsa. Det er mange jobber jeg ikke kan ha. Og når du liksom ikke har det der ferdig utdannede, godkjente...*

Herman har aldri snakket med kona om angsten for tilbakefall, men har i det stille laget en bok med informasjon hun vil trenge dersom han skulle bli borte og hun må ta over

pengeadministrasjonen i familien. Dette eksemplet viser med tydelighet at et blikk for helheten av mine informanternes forsørgervirksomhet, fremfor et mer snevert fokus på «jobb», kan synliggjøre ansvaret, bekymringene og omsorgen for andre som de føler, tenker og gjør i sine hverdager. Ikke minst tydeliggjør det hvordan mennene jeg har intervjuet gjør omsorg med økonomiske aktiviteter. Herman lager denne boken i stedet for å snakke med kona. Slik «forsørgeromsorg» kommer også frem i Liens intervjuer med sykepleiere. Disse forteller hvordan dødssyke menn i parforhold gjerne bruker den begrensede tiden de har igjen på økonomisk aktivitet som trygger og ordner opp i familieøkonomien og som forenkler den fremtidige hverdagen til sine kvinnelige partnere. De skaffer forsikringer, selger båter, kjøper nye biler, skaffer mindre boliger og betaler ned på gjeld. Dette mens deres kvinnelige partnere, i følge sykepleierne, ønsker at mennene i større grad snakker om det som skjer (Lien, under publisering). Min antakelse er at disse mennene, samtidig som de fortsetter med en tanke- og følelseskontroll som sitter i kroppene deres, prioriterer å bruke den siste tiden sin på å forvalte de økonomiske ressursene de har brukt mye av livet sitt på å skaffe, på en måte som kommer kvinnene og antakeligvis også eventuelle barn til gode. Slik utøver de omsorg for sine nærmeste.

Erik artikulere det økonomiske hovedansvaret han har og gjør for familieøkonomien først mot slutten av det første intervjuet. Da jeg i etterkant så gjennom de transkriberte intervjuene, så jeg imidlertid at tekstene var spekket med spor av dette ansvaret. Vi så at Leif, som gjerne vil at kona skal involvere seg mer i familieøkonomien, snakket om «vi» når han snakket om denne. Herman snakker imidlertid i stor grad om familieøkonomi i et jeg-språk, slik vi har sett i et tidligere intervjuutdrag, og også flere andre gjør dette innimellom. Det samme gjør Erik. I utdraget fra det andre intervjuet under ser vi, som tidligere nevnt, at han ivrig og kontant bekrefter at han er den som er nøktern og som prøver å bremse pengebruken, mens kona jevnt over «vil ha mer» enn det han vil. Det er en interessant parallell til diskusjoner om hvor lista skal ligge i forhold til husarbeid (Aarseth 2010:355-356). Viktigst å få frem akkurat her er det imidlertid at Erik i stor grad snakker om økonomiske spørsmål som *sine* i stedet for som felles spørsmål. Det er først når vi kommer inn på diskusjoner om pengebruk at han snakker om «vi», og implisitt trekker inn kona:

Erik: Jeg er nok den som er bekymret når det gjelder økonomi og sånn. Det er meg som prøver å holde igjen på ting og ikke skal bruke og... Jeg er litt opptatt av å være gjeld... Altså, jeg vil helst være gjeldfri så fort som mulig, og det ser ikke hun på som noe tema i det hele tatt. Altså, hun mener at en bør heller låne opp og så kjøpe ting for, og det kan ikke jeg tenke tanken... låne penger for å kjøpe ting til huset eller... (Ser veldig oppgitt ut), altså det... det er ikke tema.

Jeg: *Nei. Men kan du si noe mer om... om det?*

Erik: *Nei, jeg vil ha solid, sikker økonomi, og så skal jeg ikke... sette meg i unødige gjeld. Så der er vi nok litt uenige. Hun vil kjøpe alt mulig, jeg mener vi kan kjøpe når vi har råd til det.*

Jeg: *Ja. Men når du nevnte det med enda en båt i sted, har det også noe med det å gjøre, på en måte, at du kanskje prøver å bremse litt og være mer nøktern...*

Erik: (Avbryter) *Ja. Jeg tror det.*

Jeg: *Mm. Og i forhold til bil og hus og... Da har du nevnt båt som en sånn ting, og så har du nevnt ting til huset, men er der andre ting... Altså, er dere generelt uenige om standarden på ting...*

Erik: (Avbryter) *Ja.*

Jeg: *... og hvor mye penger dere skal bruke og...*

Erik: (Avbryter) *Ja.*

Jeg: *Ja. Men kan du si litt mer om det?*

Erik: *Hun vil pusse opp hele huset og bygge på og også helst ha nytt hus... (Humrer). Der er mange ting som jeg skulle ha gjort for mange år siden, jeg ser ikke poenget i det, og sånn. Der er vi nokså uenige, hun... Altså jeg er imot å øke gjelden, jeg (humrer) synes jeg har strukket meg langt nok, men hun mener vi lever bare en gang og skal bruke det vi kan, men altså jeg... det sliter jeg litt med, jeg ser for meg å bli gjeldfri i løpet av ikke altfor mange år. Men... der er vi ikke helt enige. Jeg mener heller når vi har... ikke har gjeld og har begynt å få penger på konto, så kan vi begynne å bruke de. Jeg synes ikke... det er noe med å gå ut av livet med... bare gjeld. Sånt sett, jeg vil gjerne ha en trygg, sikker, grei økonomi.*

Jeg: *Men har dette vært annerledes tidligere eller har det alltid vært sånn at dere har litt ulike standarder på ting og ønsker...*

Erik: *Det har vært annerledes tidligere. Nå begynner en å få litt mer økonomisk... handlefrihet. Nå har du lettere for å kunne godta ting.*

Jeg: *Ja, sånn ja. Så det er ikke sånn at disse tingene har begynt å komme opp nå? De har vært der tidligere også, men da har det vært lettere for deg å argumentere for at det kan vi ikke?*

Erik: *Nå ser hun at det er penger på konto, og da vil hun helst ha ting. Men som jeg sier, det er kanskje andre ting som de må gå til. Nå måtte vi for eksempel betale noe avgifter i forbindelse med ny vei og noe nytt VA-anlegg ved hytta som koster 20 000 kroner. Da kan jeg ikke akkurat ta og tenke på å bygge ny veranda før det er gjort og, så... Så ikke sant, det er mer sånt det går på. Alt er allerede pusset opp i flere runder her inne. Så jeg taper jo fullt ut (Ler). Jeg tror kanskje... eller føler at jeg ser mer når ting er helt nødvendig å gjøre. Sånn at jeg synes kanskje ikke at det er nødvendig å gjøre ting som det ikke er helt nødvendig å gjøre.*

At mine informanter ofte har hovedansvaret for størstedelen av familieøkonomien har i stor grad kommet frem mer indirekte når jeg har studert den utgiftsforvaltende virksomheten deres. Der er samtidig også flere enn Erik som eksplisitt bekrefter at det er de som har dette ansvaret, som vi også så helt innledningsvis i forrige kapittel. Dette er imidlertid noe som kommer som svar på mine spørsmål, og også etter at jeg har introdusert begrepene familieforsørgelse og forsørgeransvar. Artikuleringen og refleksiviteten synes altså å være

ganske lav når det gjelder dette. Mennene slår jevnt over fast at de har hovedansvaret for å forsørge familien og lar det være med det. Der kommer heller ingen narrativer om det helhetlige arbeidet som ligger i det å være familieforsørger. Kvinnene jeg har intervjuet tidligere, snakker mye om hus- og spesielt omsorgsarbeid, og mange snakker ikke om dette arbeidet som enkeltaktiviteter, men som det å være i konstant kroppslig beredskap for andre (Lilleaas 2003:42-43). Når kvinner er i slik beredskap, mener Lilleaas at omsorgsarbeidet har satt seg i kroppen og blitt en del av en deres habitus. Mine tidligere kvinnelige informanter har ingen fullstendig forståelse av og språk for sin beredskap. Det skjer naturligvis alltid mer enn bevisstheten og språket klarer å fange og ett viktig aspekt ved kroppsliggjøring av sosiale strukturer er nettopp at denne prosessen kan gjøre at ting som skjer havner utenfor synsfeltet vårt og refleksjonene våre. Jeg mener imidlertid at kvinnene jeg har intervjuet samlet sett *i større grad* enn mennene jeg har intervjuet artikulere en forståelse for sitt ofte kroppsliggjorte helhetsblikk og helhetsansvar. Kvinnene fremstår også jevnt over som mer bevisste på at den oversikten og det ansvaret de har og gjør er kjønnnet. Når mange klager over at mennene deres gjør for lite hjemme, så forstår de sin egen situasjon også på bakgrunn av at menn generelt gjør for lite hjemme. Mennene jeg har intervjuet til dette avhandlingsarbeidet og som føler et forsørgeransvar, utbroderer ikke rundt dette forsørgeransvar, nesten ingen artikulere verken direkte eller indirekte dets kjønnethet og vi har også sett at de heller nesten ikke klager over å bære dette ansvaret. Det at kvinnene jeg har intervjuet tidligere ofte klager over sine mannlige partners innsats hjemme, mens de mannlige informantene i denne studien så å si *ikke* klager over sine kvinnelige partners mer beskjedne inntektsgenerering, kan videre tyde på at mennene også selv i noen grad vurderer seg selv ved sin tilkortkommenhet i hus- og omsorgsarbeid.

I intervjuutdraget med Erik over ser vi at han snakker om familieforsørgelsens bekymringer. Også de fleste andre informantene mine mener at de bekymrer seg mer for familieøkonomien enn hva deres ektefeller/samboere gjør, selv om mange i mine øyne generelt underdriver sine bekymringer i livet i måten de snakker på. Som nevnt er der imidlertid studier som viser at også kvinner føler det økonomiske presset i familien. Svenske kvinner Nyman har intervjuet mener at det å dekke de «daglige utgiftene» gir dem økonomiske bekymringer deres mannlige partnere ikke har (Nyman 2002:783, 785). Dette tyder på at vi bør forstå også den mentale og emosjonelle virksomheten som ligger i det å bekymre seg som knyttet til de kjønnete deløkonomiene jeg finner i mange av mine informanters familier. Kjønnforskjellene i bekymring handler i så fall ikke bare om mengde, men også om type. Uansett så er det altså

fra de fleste av mine informantere ståsted *de* som har bekymret seg mest for familieøkonomien, og jeg mener deres økonomiske planlegging, oversikt og ansvarsfølelser underbygger disse bekymringene, uavhengig av hvem som bekymrer seg mest. Videre er det slik at både Erik og andre av mine informanter på ulike måter «stresser med økonomi» og legger krefter ned i å ikke betale for mye for ting på et tidspunkt hvor familiens økonomi kan kalles solid. Også de velstående amerikanske informantene til Cooper bekymrer seg mye for økonomien, mens de fattige tvert om jobber systematisk med å undertrykke slike bekymringer (Cooper 2011:141). Også dette bidrar til å underbygge at familieforsørgelsens bekymringer og familieøkonomiens soliditet ikke bør forstås som blåkopier av hverandre.

At flesteparten av mine informanter ser ut til å ha et helhetsblikk på og helhetsansvar for den største delen av familiens økonomi har gjort det vi kan kalle mental og emosjonell forsørgervirksomhet særlig synlig i dette avsnittet. Det har også blitt enda tydeligere hvordan ulik forsørgervirksomhet kan henge sammen på den måten at noe forsørgervirksomhet kan berede grunnen for ytterligere slik aktivitet. Dette kommer ikke minst frem når vi ser nærmere på de informantene som ikke ser ut til å strekke seg like langt som de andre for å generere inntekt og betale så mye som mulig av familiens utgifter, eller som ikke har mulighet til dette. Disse ser også ut til å ha og gjøre mindre pengeadministrasjon, oversikt og overordnet ansvar. I familien til uføretrygdde Gunnar er det for eksempel kona som har oversikt over økonomien og som planlegger og setter av penger til for eksempel ferier. «Det er hun som holder orden på budsjettene», sier han. Han har ingen innsikt i disse budsjettene, og vet ikke hvor mye hun har på konto. For sine egne utgifter har han et system - etter eget sigende «et slags kaosystem oppi hodet». Gunnar mener også, interessant nok, at det jevnt over er *kvinner* som er mest redde for at det skal gå tomt for penger og dermed må ha system på økonomien. Han tror at ting som regel ordner seg, og det har de også gjort til da, antakeligvis mye takket være kona. I det tredje intervjuet er imidlertid Gunnar og kona separert og han forteller at hun sa rett ut at hun «ikke gadd å forsørge ham lenger».

Det er også interessant at Oskar og Gunnar, som hadde partnere som tok styringa på mesteparten av familieøkonomien, også er de eneste som sier at de ikke er så flinke med penger. De har ikke gjort den utgiftsforvaltende virksomheten de fleste andre av informantene mine har gjort og de ser heller ikke ut til å ha den «utgiftsforvaltningskunnskapen» som de fleste andre mennene har. Gunnar snakker om dette på denne måten i det tredje intervjuet:

Gunnar: Hvis jeg hadde handlet stramt så hadde jeg... sikkert kunne hatt 2-3000 igjen hver måned. Men... Men jeg kjøper sånne ting som gjør hverdagen greiere. Man skal jo leve litt også, ikke bare være fornuftig. Jeg synes det, altså... Jeg har aldri vært en sånn som har snudd og vendt på hver eneste krone, jeg orker ikke det.

Også Tor er, som vi har sett, en person som tror at økonomiske ting ordner seg og som ikke bekymrer seg så mye for det. Også han har en kvinnelig partner som gjør mye av pengeadministrasjonen i familien, som vi har sett, selv om også han er involvert i det som skjer. I familien til Tor har hans sporadiske og ustabile yrkesaktivitet ført til bekymringer for kvinnene han har vært sammen med, og særlig for ekskona. På slutten av det første intervjuet snakker han slik om dette:

Tor: Når jeg begynte å ta opp... og tenke på... tenke høyt rundt dette her med å slutte i den der lederstillingen, så... tror jeg det skremte kona mi litt. Jeg tror at det rykket henne litte granne ut av en sånn trygghet. Ja. Det tror jeg nok var ett aspekt av det.

Jeg: Hva var det som skremte henne, tenker du?

Tor: Ja, hun ble jo litt bekymret for hvordan vi skulle klare oss økonomisk da, selvfølgelig. Jeg hadde jo en såkalt god stilling og jeg tjente jo godt. Så... Men hun var nok også en sånn type som... Generelt likte hun ikke så godt forandringer, for å si det sånn da.

Jeg: Jeg skjønner. Men har der også vært andre ganger hvor hun da var sånn bekymret og...

Tor: Ja, da jeg på en måte drev litt sånn som frilanser eller hva en skal kalle det, så var det jo også en del... Men så måtte hun da med et smil de fleste gangene innrømme at «ja, men du får jo alltid rett, Tor, det ordner seg jo». Men forut for det så hadde det gått en sånn fortvilelse og usikkerhet hos henne om... Og hun var vel litt lei av at hun var hovedforsørger og at jeg til tider ikke bidro med så mye og... Og så kunne hun si at hun ville gjøre ting, og jeg sier «ja, men la oss gjøre ting», men så «ja, men vi har jo ikke penger til det». Det var nok... en sånn trygghetsgreie drev nok henne til å på en måte... bli litt sånn fortvilet og... Urolig på fremtiden og liksom sånn... Men det ordnet seg hver eneste gang, og som hun sa da flere ganger, av og til med et smil da: «Det verste av alt er at du har jo rett, Tor. Det ordner seg jo hver gang!» Men hun klarte allikevel ikke... Og så kom vi inn i den der runden igjen.

Jeg: Men hva tenkte du da, i denne perioden, følte du noe på at du ikke bidro så mye økonomisk som du ville eller som du...

Tor: Det gikk jo inn på meg at jeg da i liten grad bidro. Jeg var jo ikke helt ufølsom overfor det. På ingen måte. Men samtidig så... ville jeg ikke bare gjøre hva som helst heller (Humrer).

Jeg: Men var det bare hun som var stresset, eller var du det også?

Tor: Jeg ble jo litt stresset jeg også, om ikke like mye som henne. Så når jeg begynte å se at denne frilansingen, det ser ikke ut til å gå rundt økonomisk... Jeg fortalte ikke noe særlig til henne at jeg etter hvert begynte å bli ganske stresset på økonomien. Hun var jo så bekymret i utgangspunktet, men... Hun så nok likevel at jeg var stresset jeg også.

«Hvis jeg hadde tjent mer så kunne hun fått det hun ville hele tiden»: Om å påvirke familiens pengebruk

I innledningen til denne avhandlingen så vi at vestlige menns familieforsørgelse historisk sett knyttes til deres makt i husholdningen. Også en del nyere studier viser at i fordelingen av husarbeid og penger så spiller de økonomiske ressursene partene bringer inn i familien, men også menns såkalte status som hovedforsørger, en rolle (Burgoyne 1990:634-635, Blumstein og Schwartz 1991:282, Vogler og Pahl 1993:93, Nyman 2002:19, Björnberg og Kollind 2005:103, Vogler, Lyonette og Wiggins 2008:138-139)¹³⁶. Mange av studiene jeg har lest om organisering av familieøkonomi kan imidlertid sies å ha samme utfordring som jeg selv hadde innledningsvis i dette avhandlingsarbeidet: De utforsker ikke i tilstrekkelig grad den virksomheten som kan sies å ligge «i» disse begrepene for ulike grupper av informanter sin del. Dette gjør det vanskelig å få tak i akkurat hva som skjer og hvordan og på hvilke måter «inntekt» eller «status som hovedforsørger» gir «kontroll over penger og arbeidsoppgaver». Dermed ender disse studiene opp med å i for stor grad lage koblinger mellom begreper og å argumentere for disse med teori.

Mine data gir meg ikke mulighet til å si noe om menns generelle makt i familien. Jeg kan imidlertid si noe om hvordan mine informanter går frem for å påvirke familiens pengebruk og også hvordan de vurderer sin egen innflytelse på denne. Jeg kan også vise hvordan denne virksomheten kan henge sammen med den forsørgervirksomheten jeg har synliggjort til nå. Jeg forstår det nemlig ikke slik at mennene jeg har intervjuet påvirker familiens pengebruk *fordi* de er familieforsørger. Noen måter å påvirke familiens pengebruk på ser og forstår jeg i stedet som *en del av* den omfattende virksomheten som for mange av mine informantere del kan sies å inngå i det å være familieforsørger og *i forlengelsen av* den forsørgervirksomheten jeg har beskrevet til nå. Siden jeg mener at økonomien i mange av mine informantere familier kan forstås som kjønnede deløkonomier, er det antakeligvis slik at disse mennenes og deres kvinnelige partners påvirkning av familiens pengebruk, i alle fall i noen grad, er knyttet opp mot disse¹³⁷. I så fall vil mennenes eventuelle større økonomiske makt i disse familiene måtte

¹³⁶ Bøe og Wærness finner at i de 10 heteroseksuelle parene de har intervjuet, så gjør mennene både mye pengeadministrasjon og også mye pengekontroll. De finner også at i de to parene hvor kvinnen tjener mest, så er det faktisk mennene som har kontrollen over pengene, og de mener dette kan være en måte kvinnene bidrar til å bevare mennenes mannlighet på (Bøe og Wærness 2005:39-41). I en annen studie viser Knudsen og Wærness at norske familiefedres kontroll over familieøkonomien stiger når husholdsinntekten stiger (Knudsen og Wærness 2009:48), og også Syltevik og Wærness viser i sin kvalitative studie at hvem som har høyest inntekt er en sentral faktor i diskusjonen om hvem som skal tilpasse jobben etter familielivet (Syltevik og Wærness 2004:112).

¹³⁷ Menn bestemmer oftere over kjøp av bil, mens kvinner oftere bestemmer over kjøp av interiør (Holter mfl. 2008:54), noe som kan knyttes til slike kjønnede deløkonomier.

forstås på bakgrunn av at deres del av familieøkonomien er den største, tettst knyttet til «det nødvendige» og den som aller mest symboliserer og signaliserer familieforsørgelse internt og utad. Det må også knyttes til at deler av pengene som brukes i denne delen av økonomien, slik jeg allerede har vært inne på, kan forstås som investering mer enn som utgift - og som en investering som sannsynligvis vil gi mennene størst avkastning ved et eventuelt samlivsbrudd.

Vi har allerede sett mange spor av at den omfattende forsørgervirksomheten som jeg synliggjør med hjelp av mitt utvalg, min fremgangsmåte og mine perspektiver også kan inkludere begrensning og styring av familiens pengebruk. Den oversikten og kunnskapen de fleste av informantene mine opparbeider seg ved å være familiens hovedforsørgere på alle de forskjellige - men likevel sammenkoblede - måtene jeg har vist, kan sies å berede grunnen for påvirkning av familiens pengebruk. Vi har sett at Erik bruker sin oversikt over egen inntekt, kontobeholdning og kommende utgifter han «eier» til å innimellom bestemme at familien må prioritere «helt nødvendige ting» fremfor mer luksusaktige ting. Siden han har tatt opp lånene, betaler renter og avdrag på dem og også holder i relasjonen til banken, er han også i posisjon til å nekte å ta opp lån til ting han mener det ikke er forsvarlig å låne penger til. I denne virksomheten er det lett å se makten Erik utøver. Jeg har imidlertid bare fått tilgang ytterligere ett eksempel på denne typen virksomhet, og mine informanternes påvirkning av familiens pengebruk ser i større grad ut til å skje i diskusjoner om slik pengebruk, og særlig i diskusjoner om såkalte luksusutgifter. Jeg mener imidlertid at vi har grunn til å tro at mine informanter underdriver slik direkte maktutøvelse. Flere virket noe uvillige til å fortelle om konflikter om pengebruk og en del knytter eksplisitt det gode parforhold til en raushet som også inkluderer penger¹³⁸.

At det særlig er såkalte luksusutgifter som ser ut til å diskuteres, kan ha flere årsaker¹³⁹. Én slik årsak kan imidlertid være de såkalte skottene i familieøkonomien til mange av mine

¹³⁸ Dette underbygges av Ahrne og Romans svenske studie, som viser at når de mannlige og kvinnelige informantene svarte på spørreskjemaer, så svarte så å si alle at mannen og kvinnen i familien bestemte like mye. Kvalitative intervjuer avdekket imidlertid at dette ikke alltid stemte med praksis (Ahrne og Roman 1997:113-114).

¹³⁹ At de utgiftene som i mine informanternes familier aller mest har en avklart «eier» i ham eller henne er de som i høyest grad kan sies å kalles nødvendigheter, bidrar antakelig til å redusere behovet og motivasjonen for diskusjon. Jeg mener imidlertid at også det at ikke disse utgiftene eies i fellesskap bidrar til dette. Det ligger i ordet at de såkalte luksustingene er mindre nødvendige, noe som gjør at disse utgiftene jevnt over diskuteres mer, og antakeligvis også i familier som organiserer familieøkonomien sin annerledes. Det er antakeligvis også spesielt mye penger å spare/unngå å bruke her, og det kan være at det at de gjerne betales i større engangssummer i stedet for i mange mindre, gjør dem relativt synlige og dermed også oftere til gjenstand for diskusjon.

informanter, fordi mange av familiens mer nødvendige utgifter dermed har en fast eier og bare indirekte påvirker den andre parten.

For Erik og kona ser som nevnt økt økonomisk handlingsrom ut til å ha åpnet for økt diskusjon om pengebruk. Mens Erik ønsker å endelig kvitte seg med den gjelda som har hengt over ham i mange år, så ønsker kona at de bruker penger på en del ting de ikke har kunnet prioritere tidligere; interiør, feriereiser, ny bil, båt, hytte, oppussing og påbygging. Erik argumenterer for at de, selv om de har bedre råd, ikke bør øke den samlede pengebruken. De må prioritere noen ting fremfor andre, mener han, og «nødvendige utgifter» og ekstra nedbetaling av lån må prioriteres. Hans motstand mot at større økonomisk handlingsrom skal spises opp av stadig økende pengebruk forstår jeg blant annet som en redsel for at jobbingen aldri skal ta slutt og til at han skal skaffe seg nye pengebekymringer. Erik argumenterer også for at selv om de har mer penger enn tidligere, så bør disse likevel brukes «fornuftig». Igjen blir det synlig at det ikke bare er når det kommer til inntektsgenerering at han vurderer lønnsomheten i valgene ved hjelp av sin omfattende økonomiske kunnskap. Dette synes tvert om å være en måte Erik er i verden på. Han snakker jevnt over om seg selv som den i familien som maner til måtehold. Samtidig er han oppgitt over at kona ikke skjønner seg så godt på familieøkonomien som han selv gjør og heller ikke har den samme økonomiske sansen. Denne oppgittheten viser seg i kroppsspråk, ansiktsuttrykk og i tunge sukk, og han nærmest grøsser over at kona vil at de skal ta opp lån for å kjøpe forbruksting. Når Erik snakker om «de tingene det er helt nødvendig å ta», så snakker han som om disse utgiftene står i kø og venter på finansiering. Den køen ser og føler ikke kona. Hun ser bare at der står penger på konto. En annen måte han argumenterer for å begrense og styre familiens pengebruk på, er ved å hevde at de må ha pengene på konto før de kan bruke dem, i stedet for å ta opp mer lån. Da trenger man ikke å bekymre seg, sier han.

Disse følelsene av og for at penger bør brukes «fornuftig» og den oppgittheten, frustrasjonen og irritasjonen som kommer når Eriks kone ønsker ting som går på tvers av disse kan også sies å utgjøre emosjonell forsørgervirksomhet. Hvor nødvendige Eriks formaninger om fornuftig pengebruk er kan jeg ikke si noe sikkert om. Det er imidlertid ikke usannsynlig at virksomheten han over mange år har gjort for å få en krevende familieøkonomi til å gå rundt, og som kan forstås som en praktisk sans skapt av visse betingelser, fortsetter og kanskje til og

med kan aksellere selv om disse betingelsene er noe endret. Hvis vi mener at det å forsørge en familie kan å gå ut over å sikre familiens basale behov, og også forstår den forsørgervirksomheten mange av mine informanter gjør som bidragende til å skape den gode familien på andre måter og til å bekrefte dem som menn, så kan samtidig ting som skjer i relasjoner de inngår i bidra til å opprettholde det vi kan kalle en forsørgerhabitus også etter at familien er ute av de økonomisk sett mest krevende fasene. Hvis en slik forståelse har noe for seg, trenger ikke Eriks praktiske sans for familieforsørgelse å kun forstås som i utakt med betingelsene som skapte den. Da kan vi heller si at han gjør som han gjør også fordi dette fremdeles forventes av ham som ektemann og som far. Ei heller kan vi, som jeg har vært inne på, se bort fra at det Erik snakker om som «begrensning av pengebruken» og «fornuftig pengebruk» i realiteten også handler om at han ønsker å styre bruken av penger i den retningen han selv ønsker og mener er riktig. Tatt i betraktning alle de fysiske, mentale og emosjonelle kreftene han over mange år har brukt for å få familieøkonomien til å gå opp, så er det samtidig forståelig at han ønsker å tilbakebetale lån i stedet for å øke pengebruken på forbruksting.

Som vi har sett en del tegn til allerede, så er også mange andre av mine informanter opptatt av å bruke penger fornuftig og å ikke betale for mye for ting, selv om også disse egentlig har råd til å la være. Jarle forteller hvordan han har veldig god peiling på hva ting som han pleier å handle inn til familien bør koste, sjekker rundt og eventuelt kan vente en god stund før han «slår til» når prisen blir god. Også Herman gjør dette, noe han forteller om slik siste gangen vi snakker sammen:

Jeg: Du snakket om dette med badet, at dere hadde pusset opp eller byttet badet eller... Hva gjorde du da, da dere hadde bestemt dere for det, sånn i forhold til planlegging og...

Herman: Da bruker jeg typisk en måned på å innhente priser og krangle med leverandører. Kan jeg spare 100 kroner på å gå ett sted i stedet for et annet, så gjør jeg det. Sånne byggvarefolk er jo noen.... Hvis du heter byggmester ditt eller datt, så får du 55 prosent rabatt. Heter du Herman Leifsen, så får du ikke en dritt. Så... Men nå har det jo kommet et sånt svensk sted, der... og der har de én pris til alle. Så nå går jeg mye der. Så... Så setter jeg opp forventet utgifter og så setter jeg inn de reelle utgiftene etter hvert som de kommer da. Da er det jo ikke akkurat så mye å gjøre med det, men det er litt moro å se hva vi har bommet på og sånt.

Alle informantene bortsett fra Tor, Gunnar og Oskar forteller videre - som Erik - om økende økonomisk handlingsrom og flere diskusjoner - særlig om luksusutgifter. Rundt halvparten av mennene jeg har intervjuet sier at der ikke er noe særlig uenighet mellom dem og deres kvinnelige partnere nå eller tidligere når det kommer til pengebruk. Flere av disse har veldig

god økonomi og har hatt det over tid, og nevner at de få diskusjonene nok nettopp også handler om dette. Den andre halvparten forteller imidlertid om uenigheter om pengebruk - om ulike prioriteringer og standarder. Mange, og også flere av de som har god råd og ikke forteller om det de vil kalle konflikter om pengebruk, forteller at de likevel forsøker å begrense og styre familiens bruk av penger mot «fornuftig bruk», slik Erik snakker om. For Jostein er det for eksempel veldig viktig at han og samboeren, selv om de har god råd, er såkalt nøkterne, noe han i det andre intervjuet forklarer med sitt eget verdigrunnlag:

Jostein: Altså, det er klart, vi har jo til salt i grøten og vel så det. Det har vi. Så det er ikke det det står på. Men jeg prøver altså å ikke bare kjøpe, kjøpe og kjøpe for det, så... Og jeg prøver å bremse litt på det altså. Altså, jeg mener vi må huske hva som er viktigst, og kona mi og barna mine er mye viktigere for meg enn materielle ting. Og når en har vært syk og... sånn. De er det, og jeg tenker at både denne voldsomme materialismen, individualismen og selvrealiseringen har gått for langt. Mitt verdigrunnlag handler ikke som slike ting, så... Vi har selvfølgelig hus og hytte og båt og to biler og alt sånt, men... Men jeg har for eksempel kjøpt meg en rimelig og typisk fornuftig båt da, og... som på en måte skiller seg ut på den måten i min omgangskrets. Så... Jeg synes det er viktig å være litt nøktern, jeg synes det. Så er det nok sånn at jeg er litt mer nøktern enn kona, det er det nok. Men det betyr ikke at hun er helt motsatt. Men jeg er nok absolutt litt mer på akkurat det.

Også Jarle er opptatt av slik nøkternhet, selv om også han tjener veldig godt. Vegard, som er gift for andre gang og som gjennom begge ekteskapene har betalt nesten alt av familiens utgifter, klagde ikke i verken i første eller andre intervjurunde over å måtte jobbe så mye for å dekke så mye av familiens utgifter og å ha gjort dette også i sitt første ekteskap. Da jeg er i kontakt med ham tredje og siste gang er situasjonen imidlertid en annen, og for første gang i livet har han nektet å betale for ting ektefellen hans ønsker. Situasjonen er dermed veldig spent:

Jeg: Hvorfor føler du så veldig på dette økonomiske ansvaret akkurat nå?

Vegard: Når det er sånn at den ene står for alt... Vi har jo ingen felles barn. Min sønn er voksen og har flyttet ut, men hennes barn bor jo fast hos oss, for faren deres er jo helt ute av bildet. Så jeg betaler jo både hus, kost og losji for hennes barn.

Jeg: Ok, hva betaler du for egentlig da? Sånn helt konkret?

Vegard: Alt. Alt. Og, altså, kona ville starte som sånn terapeut, tok noe kurs og sånt og... Og for å få dette opp å stå, så fikk hun full tilgang til alt av mitt, mine kontoer, hvor det også har stått en del jeg har fått i arv og og penger jeg har tjent på eiendommer og sånn. Og jeg har reist forferdelig mye i det siste. Og jobbet vanvittig mye. Og at hun skulle bruke av de pengene, det er klart, det var jo derfor jeg gjorde det sånn, men... Hun har da brukt mine penger som om de var hennes, fant jeg ut. Slik som hun har holdt på, det går jo ikke i lengden. Det går til et visst punkt, for å si det sånn. Det er jo en... Det er klart, det lager utrivelige saker. Den ene har da fått rettigheter som den ikke vil gi fra seg, og sier at dette må du bare betale, for dette er fellessaker, eller... Og når du nå nevnte dette med ekskona og sånt... Altså, det er også sikkert noe med hvordan jeg er som person, jeg er en sånn som yter, yter, yter, og som sjeldent krever noe tilbake.

Jeg: Ja, jeg kjenner det igjen fra andre ting du har fortalt før.

Vegard: *Ja, og det rare... Det var moren min... Så sliten du virker, sa hun. Og siden jeg lærte sist runde at jeg må gå til legen når jeg er syk, for å bli frisk, så ringte jeg. Så viste det seg at jeg ikke hadde vært innom der siden jeg var ferdig med kreftbehandlingen for ørtien år siden. Så slo det meg. Har jeg virkelig vært så dum igjen, har jeg gått i samme fella igjen, å bare jobbe og jobbe for å holde hjulene og hele butikken i gang, og så har jeg ikke tid til å passe på meg selv? Så... Jeg ser jo at jeg i stor grad har gått i samme fella igjen. Jeg har begynt å røyke igjen og.... Ja, jeg setter meg selv til side. Jeg har jo tenkt som så at jo mer jeg jobber for familien... selv om det er hennes barn da... Det er noe som har slått meg det siste halve året, faktisk. Jeg gjør alt dette... selvfølgelig for min egen del også, men alle mest for å holde andres hoder over vannet, og det samme gjorde jeg med den forrige kona... Jeg kan ikke fortsette sånn til evig tid. Jeg mener ikke at det skal være likt, for all del, men jeg er bare ei skjorte og en sjel, og jeg kan ta med veska mi og forsvinne og hva da? Så... Når ikke motparten tenker det samme, og det bare handles, handles og handles... Det nytter ikke lenger. Det hjelper ikke med én ting til meg når jeg kommer hjem fra reise når der er kjøpt tusen ting til alle andre.*

Jeg: *Nei, det nytter ikke det, huff. Så problemet er at hun både tjener for lite og bruker for mye da eller?*

Vegard: *Det blir ingenting igjen av den der geskjeften, det blir faktisk store summer i minus i stedet. Og det jeg synes er så rart er at hun ikke ser det og gjør noe med det. Jeg har jo selv gått veldig mye på akkord med meg selv, jobber gjerne til åtte- nitiden på kvelden og tar nettene til hjelp for å få gjort unna ting, står kanskje opp fem på natta for å komme meg av gårde og... Så... Når jeg snakker med deg nå, så kjenner jeg litt på de faresignalene. Jeg jobber forferdelig mye, jeg gjør det.*

Jeg: *Men det at du har jobbet så mye igjen nå de siste årene, har det også noe å gjøre med at du har forsøkt å finansiere det at hun vil jobbe med dette?*

Vegard: *Ja, selvfølgelig. Selvfølgelig. Jeg hadde en annen jobb, jeg, da hun begynte med dette, jobbet mindre enn før og... Og hun hadde jo en jobb hun sa opp. Men jeg fant fort ut at dette går ikke, vi har ikke nok penger til å betale forpliktelsene våre. Så da tok jeg denne jobben. Og... Hun sier at det er en belastning for henne også, og jeg kan skjønne det, at hun synes det er kjipt. Men samtidig så består den belastningen for henne i å si til meg at jeg må skaffe penger på kontoen. Jeg må skaffe til veie penger, hun sender det jo bare videre til meg. Selv så må det liksom klaffe så veldig det med jobb, akkurat som med ekskona. Det må liksom passe så veldig det de skal drive med... de damene jeg har vært sammen med.*

Jeg: *Har de blitt litt for godt vant, tror du?*

Vegard: *Ikke bare litt. Ikke bare litt. De har vært med menn som har tjent godt og har kunne være hjemme ekstra og jobbe redusert i alle år og... Men jeg forstår egentlig ikke det at de ikke vil kunne si at «disse pengene kan jeg bruke på hva pokker jeg vil fordi de har jeg tjent selv. Det er mine penger». Jeg synes det er rart. I stedet skal jeg på en måte betale for at hun skal ha en jobb. Det hadde faktisk vært billigere om hun bare hadde vært hjemme. Og pengebruken på klær, reiser, mat... Det er liksom sånn... Sånn må det liksom være, hun er vant med å ha det sånn, så da må det være sånn. Hun mener at jeg ikke kan bestemme over disse tingene. Så... Men nå er det altså sånn at hun ikke har tilgang til disse kontoene lenger. Nå overfører jeg penger til henne en gang i måneden, så nå er det iskald stemning.*

Vegards frem til nå store finansieringsvilje tydeliggjør at hans intense inntektsgenerering, samtidig som den handler om andre ting familieforsørgelse, også handler om nettopp slik forsørgelse. Vi ser også at denne finansieringsviljen, selv om er stor, også har en ende. Som mange andre av mennene jeg har intervjuet, har ei heller Vegard frem til da fremstått som en mann som er «opptatt av hvem som bringer inn hva». Når kona bruker pengene han tjener på måter og i et omfang som ligger langt fra slik han selv ville brukt pengene, samtidig som hun bruker mer penger enn hun drar inn på jobben sin, så blir imidlertid hvem sine penger som brukes og hvordan, relevant. Det at Vegard tjener pengene det er snakk om gjør ham i stand til

å utøve makt ved å «stenge krana», som han selv kaller det, mens situasjonen beskrevet over gjør at han velger å realisere denne makten. Dette setter andre informanternes fortellinger om at det ikke betyr noe hvem som bringer inn hva eller at det ikke betyr så mye hvorvidt en er enig i pengebruk eller ikke, i perspektiv.

Björnberg og Kollind bemerker at de svenske kvinnene i deres utvalg prioriterte felles forbruk fremfor eget forbruk. De påpeker også at i mange av de familiene hvor mannen tjener mest, betaler regningene og håndterer familieøkonomien mer generelt, så vil kvinnene bruke mer på såkalte fellesting - på huset, på reising eller på ting til barna - enn det mennene vil (Björnberg og Kollind 2005:100, 103). Samtidig tydeliggjør Vegards fortelling at det ikke bare er fellesting versus personlig forbruk mine informanter diskuterer med sine kvinnelige partnere. Også standarden på slike fellesting diskuteres, og ulik standard kan føre til uenighet. Sammenhenger mellom familieforsørgelse og håndtering av helse blir også særlig tydelige i intervjuutdraget med Vegard over, kanskje også fordi dette som nevnt er tredje gangen han og jeg snakker sammen og fordi dette kan se ut til å ha økt refleksiviteten hans.

Under husmorperioden var det et ideal at kvinnene skulle ha stor innflytelse over bruken av familiens penger (Skrede og Wiik 2012:220), og ekteskapsloven fra 1927 lovfestet også kvinners innflytelse og rett til penger (Danielsen 2002:154). Danielsen viser Odda-kvinnens ansvar for og arbeid med å bruke familiens penger mest mulig fornuftig i husmorperioden. Samtidig viser studien hennes også spor av menns innflytelse. Mennene var i posisjon til selv å kunne styre sin grad av innflytelse over familiens pengebruk, og langt fra alle ga denne fra seg fullt og helt (Danielsen 2002:151-156, Danielsen 2005:221-231)¹⁴⁰. Også den virksomheten mine informanter gjør for å påvirke familiens pengebruk kan altså forstås som avleiret gjennom historien. At den ansvarlige familieforsørgeren i husmortidens Mo i Rana også ble forventet å drive en ansvarlig utgiftsforvaltning (Slottemo 2003:69) sannsynliggjør at mine informanter også gjør seg til nettopp ansvarlige familieforsørgere når de forsøker å styre familiens pengebruk mot det de mener er fornuftig.

Vi har også grunn til å tro at mine informanter gjør seg til menn med måtene de snakker om pengebruk på. En del fremhever at deres ektefeller og samboere skjønner seg på økonomi,

¹⁴⁰ De «heldige» kvinnene hadde menn som lot sin inntekt være begges penger og ikke krevde begrunnelser for bruken. Andre fikk en stipulert sum som skulle holde til avtalte utgifter, mens noen måtte be ektemannen om penger til enkeltinnkjøp. Mennene hadde også mye å si for større og mer langsiktige investeringer.

som vi har sett, og Jarle sier at det egentlig er kona som er den mest nøkterne av dem når det kommer til pengebruk. Samtidig er det også flere enn Erik som fremstiller seg som den som har mest økonomisk sans og som aller mest maner til måtehold, mens kvinnene i mindre grad «forstår seg på økonomi» og vil «ha for mange ting». Denne såkalte infantiliseringen (Oftung 2009:51) bidrar i mine øyne til å bekrefte mennene som økonomisk kapable og ansvarlige, og som menn og forsørgere. Den bidrar samtidig til å fremstille deres partnere som økonomisk uansvarlige og som kvinner. Det er interessant at den eneste måten mine informanter klager over sine kvinnelige partnere på, er med på å fremstille dem selv som gode familieforsørgere. Samtidig mener jeg at denne måten å snakke på også har en forankring i hverdagslivet til familiene jeg har kommet i kontakt med. Selv om de fleste mennene har interesse av å overdrive forskjellen i økonomisk sans mellom seg og sine kvinnelige partnere, så kan vi anta at de faktisk kan mer om familie- og forbruksøkonomi enn det deres kvinnelige partnere kan. Dette er sannsynlig fordi de over tid ser ut til å ha gjort mest av virksomheten som bygger slik kunnskap og over tid ser ut til å ha hatt et helhetsblikk over og helhetsansvaret for den største delen av familieøkonomien. Hvordan skal Eriks kone bygge den samme økonomiske kunnskapen og den samme følelsen for familieøkonomien som det han har, når det er Erik som har tatt hånd om nesten hele familieøkonomien og også ser ut til å ha prøvd å skåne henne fra de økonomiske bekymringene?

Den frustrasjonen flere av mine informanter føler når det gjelder deres kvinnelige partners manglende forståelse for økonomi, snakker Leif om på denne måten i det andre intervjuet:

Jeg: Har dere generelt samme standard på ting, opplever du, eller opplever du at det blir diskusjoner rundt hva skal vi ha, hva er fin nok bil, hva skal vi betale på huslånet og sånne ting?

Leif: Ja, vi har nokså forskjellig standard på ting, men vi blir enige.

Jeg: Hvem er det som tar initiativ til ting, når det gjelder... altså...

Leif: (Humrer). Det er hun det, ofte. Det er hun det. Jeg er veldig mye mer fornøyd med tingene som de er. Gammel båt og... Men en ok bil synes jeg vi må ha, og da... vi var jo begge... Vi kjøpte jo den, men kanskje hun når det kniper økonomisk så... Kan vi ikke selge bilen, sier hun, men nei, da holder jeg igjen, for den er viktig for meg. Men så sier jeg samtidig på sikt at det er jo ikke nødvendig for meg å ha den bilen, det kan jo godt være en billigere bil og... Og så er det også kanskje at jeg vil bremse litt i forhold til å kjøpe og selge mye, altså... Når vi først har kjøpt den bilen, så har vi den bilen en stund. Og... Trenger vi kjøpe ny sofa? Hvis hun foreslår det. «Den er jo så grei den vi har», sier jeg. Litt sånn.

Jeg: Men hva blir det... blir det kompromiss da? Eller er det det at hun får i gjennom det hun...

Leif: Hun får i gjennom mye. Men det blir nok ofte sånn at hun opplever motstand.

Jeg: Ja, hun opplever motstand. Men det rokker ikke noe særlig ved utfallet allikevel?

Leif: *Nei, det tror jeg ikke, det... Det er vel det at jeg kommer senere... til samme konklusjon (Ler). Det er nok blitt litt sånn at vi kjenner hverandre litt etter hvert... For min del er det også... greit, på en måte, det meste, men... Når jeg snakker om økonomi, så sier jeg bare at... Vi kan gjøre hva vi vil, men det handler om prioritering, vi må velge. Og så føler jeg mange ganger at hun vil så mye mer enn bare å velge liksom, hvis du setter det opp i en rekkefølge sånn. Så derfor blir jeg nok litt brems. Mm.*

Jeg: *Men de gangene du har sagt til henne at ja, kan ikke du tjene litt mer penger, er det når du da opplever at hun vil ha mye?*

Leif: *Ja, da er jeg frustrert, ja. Mm.*

Jeg: *Ja. Men den frustrasjonen, hva er det den går ut på, hva er det du kjenner da?*

Leif: *Nei da... Lurer jeg på om hun ikke er fornøyd med min inntekt eller om jeg... hva det er... at ikke jeg gjør nok... for at vi skal ha den standarden og ting hun ønsker. Mens mitt mottrekk er jo liksom at det handler om prioritering og planlegging. Og så opplever jeg ikke... kanskje den... å få forståelse og gehør for den biten. Jeg tror hun er litt mer sånn ad hoc, impulsiv og sånn. Hun ER det. Jeg ikke bare tror det. Mens, i forhold til det så blir det litt treigt å skulle planlegge og sette ting i en rekkefølge og si at nå håndterer vi det og så... Så vi er ikke noen match på akkurat dette egentlig (Humrer). Ja ja. Altså, jeg synes jo det er voldsomt med sånn der... standards... levestandardsøkning og krav og at en skal være up to date og ha stort hus og helst en sånn og sånn båt og det merket og... tøy og alt. Jeg blir frustrert av det. Så... Jeg vil heller klare meg med det jeg har, og så velge ut noe som jeg satser på liksom. Mm.*

Jeg: *Men når du spør deg om kona di ikke er fornøyd med inntekten din, går det litt på... om du som mann føler ansvaret for økonomien sterkere enn det hun gjør...*

Leif: *Hun har aldri sagt at hun ikke er fornøyd med lønna mi. Det er noe som jeg på en måte... søren heller, jeg skulle tjent mer så kunne en liksom ha latt henne... Kunne vi kjøpt det og det, så det liksom ikke var noe mer hun trengte. Men... det tror jeg aldri ville skje. Det tror jeg aldri ville skje (Ler)!*

Jeg: *En bruker vel ofte det en har, jeg kjenner meg igjen i det (Ler). Ok... Skal vi se. Men da forstår jeg det sånn at hun ofte tar initiativ til nye kjøp, at du prøver å bremse, men... at de tingene hun tar initiativ til, veldig av mange av dem får hun i gjennom på et vis...*

Leif: *Ja. Jeg overbeviser jo meg selv litt etter hvert da, at det er jo fint og... Hun har jo kreativ sans og vet å finne ting som gjør at vi får et ålreit hjem da. Jeg har jo ikke samme sans for hva som passer sammen og... Det er jo en evne som hun har som ikke jeg har, så da...*

Jeg: *Ja. Så da lager hun rom som du trives i.*

Leif: *Ja. Det gjør jeg. Men jeg er ikke avhengig av at det skal være sånn for at jeg skal trives i dem (Ler).*

Leif mener altså at kona stort sett får gjennom mye av det hun ønsker. Hans forsøk på å begrense pengebruken og prioritere noe fremfor andre ting som regel ender opp med å bli nettopp forsøk eller med at han bare forsinker den pengebruken kona ønsker. Også Erik forsinker pengebruk han er uenig i, og det gjør han ved å la ting han mener er unødvendige bli stående bak de mer nødvendige tingene i den nevnte utgiftskøen. Også han forteller imidlertid at kona til syvende og sist som regel får gjennomslag for ting hun ønsker. Han beskriver dette som at han «sakte, men sikkert taper på alle fronter», og Erik mener at han hadde fortjent å bestemme mer over familiens pengebruk enn det han gjør i dag. Å kjøre konsekvent på at de må bruke penger fornuftig er imidlertid ikke uproblematisk. «Nå som der faktisk er penger på konto, virker det jo enda verre å si nei», sier han. Dette viser hvordan det nye økonomiske

handlingsrommet skaper nye utfordringer og også ser ut til å utfordre Eriks makt. Det er ikke så rart at han ønsker seg enda mer penger, slik at «kona kunne fått akkurat det hun ville hele tiden» og «alle kunne vært fornøyde». Da jeg intervjuer ham for tredje gang, tre og et halvt år etter samtalen jeg refererer til over fant sted, er både kjøkken og stue nyoppusset enda en gang og så å si alle stuemøblene er byttet ut. Erik sitter i den nye sofaen, kikker rundt seg og kommenterer situasjonen slik:

Erik: Altså, jeg ser aldri på hvordan ting ser ut... Jeg har ikke... Jeg innrømmer, er det noe jeg er blank på, så er det hvordan ting er... Altså, jeg ser jo at det er trivelig og greit her inne. Men det var veldig trivelig og greit slik som det var før også. Jeg klarer ikke... Men ikke sant, hun er jo veldig opptatt av interiør og hun har jo peiling på ting, men det er som jeg sier: Der melder jeg meg helt ut. Jeg har overhodet ikke peiling og det interesserer meg absolutt null. Derfor er det ikke alltid jeg ser fornuften i å gjøre noe heller. Fordi at jeg har det veldig greit som det er.

Jeg: Men hvorfor har du vært så raus som du har vært? Og hvorfor er andre menn det, tror du? Flere andre jeg har snakket med har jo gjort som deg, og finansierer en masse ting de ikke egentlig selv ønsker.

Erik: Jeg har ikke giddet å krangle på det. Hvis det har vært... Hvis jeg har klart å få det til så har jeg fått det til og så ferdig med det. Når det gjelder andre... Jeg tror mange gjør det for å få fred og for å kunne ha det greit med kona (Smiler). Jo, men det...! Jeg tror det er det går ut på. Du... du gidder ikke ta noen diskusjon på det. Du gjør så godt du kan og så ferdig med det.

Jeg: En informant jeg snakket med tidligere i dag sa at det blir jo ikke noen hyggelig stemning hvis en stadig skal diskutere økonomi (ler).

Erik: Nei, og da blir det til at du betaler og så ferdig med det.

Jeg: Ja, og så slipper en gnisninger? Jeg husker du sa det sist at det var viktig for deg å unngå bråk, og at du gjerne ville hatt bedre økonomi slik at alle kunne være fornøyde.

Erik: Men du vil vel i grunnen alltid ha litt gnisninger om det, altså... Jeg ser det... Nå har vi råd til å gjøre det vi vil, men det er ikke alt som er helt fornuftig. Det er jo ikke det, sånn at... Jeg er ikke enig i alt hun vil bruke penger på. Men hvis du er snill og grei så får du det normalt sett greit selv også (Smiler). Hvis du bare er vanskelig hele tiden... Det er ikke noe greit. Men... Sånn av og til, så kunne du nok ønske å være litt vanskeligere.

Det er altså åpenbart at også Eriks kone påvirker familiens pengebruk. I intervjuutdraget over blir det også veldig tydelig hvordan det å være raus og ikke krangle på hver minste ting, er en måte han gjør seg til en god ektemann på. I det siste intervjuet sier han også ting som tyder på at han har fått høre at han er «gjerrig» og «kjip» og han forteller at når det gjelder oppussing så «har jeg klart å innse at det vanlige er at folk gjør det». Det kan altså se ut som om Erik har jobbet med følelsene sine når det kommer til dette. Leif, på sin side, ordlegger seg annerledes, og sier at selv om han fremdeles kan være frustrert over at kona har et litt for «avslappet» forhold til penger, så har hun også lært ham noe viktig. «Jeg er vel litt mer sånn opptatt av å bli gjeldfri og sånn, men kona har lært meg at det også er viktig å kose seg her og nå, og det ER viktig det», sier han.

Selv om Erik har innsett at det er vanlig å pusse opp, er han tydelig på at han er lei og sliten av å forbedre hjemmet på ulike måter. Han sier at det mange ganger har vært deilig å komme på jobb fordi han der møter oppgaver han jevnt over vet hvordan han skal håndtere og ikke «sliter seg ut på med mindre det skulle være noe helt spesielt». Det omfattende arbeidet Erik har gjort i tilknytning til hjemmet, med å vedlikeholde, pusse opp, bygge og bygge om, har han ikke gjort fordi han liker det eller er spesielt flink til det. Den eneste grunnen er og har vært å spare penger og å få så mye som mulig igjen for pengene som brukes. Også denne virksomheten kan dermed forstås som forsørgervirksomhet i bred forstand. Den kan også ses på som et interessant, men arbeidsomt, kompromiss mellom konas ønsker om utbedring av hjemmet og Eriks økonomiske fornuft. «Jeg irriterer meg over at håndverkere skal ha så godt betalt, så da gjør jeg det heller selv hvis jeg får det til», sier han. Han lengter imidlertid etter å kunne gjøre ting på en annen måte. I et tidligere intervjuutdrag så vi at det å «bare kunne sette folk til gjøre ting» også er en grunn til at han gjerne skulle hatt mer penger.

Nesten alle mennene jeg har intervjuet har gjort mye vedlikeholds-, oppussings- og byggingsarbeid opp igjennom, og selv om noen av dem har gjort det fordi de har likt det, så nevner nesten alle den økonomiske fornuftigheten som ligger i det å gjøre så mye som mulig av dette arbeidet selv. Også mange av de kanadiske mennene Doucet har intervjuet gjør mye både slikt husholdsarbeid og fiksing på biler, og også for dem er dette delvis økonomisk motivert. Hun mener også at denne virksomheten bidrar til å bekrefte mennenes mannlighet og at deres beskjedne lønnsarbeid er med på å gjøre dette arbeidet særlig viktig for hennes informanter (Doucet 2009:187, 227). Vi så tidligere at Ole kjøpte og totalrenoverte et hus for å kunne selge det videre og tjene penger på det, og av mine informanter er Jarle den eneste som *ikke* argumenterer for økonomien i det å gjøre vedlikeholds-, oppussings- og byggingsarbeid selv. Han ler og forteller at han har «pusset opp i 14 år nå», ved siden av veldig krevende jobber og pendling. «Nye gulv, nye vegger, nye tak, der er vel ikke et rom i noe hus vi har bodd i hvor jeg ikke har byttet alt dette. Og utvendig også har jeg gjort mye», forteller han. Han liker imidlertid veldig godt å gjøre slikt arbeid, og har gjort det selv om de har hatt råd til å heller betale folk for å gjøre det. Også Leif synes det er «åltreit» å gjøre vedlikeholds-, oppussings- og byggearbeid, og nå som ungene er store kan slikt arbeid få en slags meditativ karakter - dersom det ikke er for mye og han selv kan bestemme når det skal gjøres. Han har reist bygg fra bunnen av og også innredet dem, og gjør alt bortsett fra mer «alvorlig» rørlegger- og elektrikerarbeid. At Leif har kunnet gjøre mesteparten av slike husprosjekter selv har imidlertid også vært nødvendig for at de har kunnet realisere dem.

Jostein gjør også mye slikt arbeid, og da vi er i kontakt siste gang, forteller han at når det kommer til slike husprosjekter, så er det kona som bestemmer og han som utfører:

Jeg: Men det med vedlikehold, oppussing, påbygging... Har du egentlig tid til sånt arbeid når du jobber så mye?

Jostein: Sånt noe gjør jeg veldig mye av. Nå lager jeg et lite utbygg på hytta, og så legger jeg stein i innkjørselen hjemme... som hun har bestemt da. Så der tar hun beslutningene og så utfører jeg. Så... Eller, hun bidrar litt med maling, da prøver vi faktisk å dele på det. Så... Sist vi malte gjorde hun en del sammen med sin bror da. Men ellers er det nesten bare jeg. Da vi bygde hytta så var det jeg som la fliser og sånt, og da bidro hun ikke med noen ting... når det gjaldt den hytta. Men det er litt opp og ned hvor mye jeg gjør. Når jeg vet at vi går inn i veldig hektiske perioder på jobb så passer jeg på å ikke sette i gang med noen sånne prosjekter. Der... Det går ikke.

Jeg: Men hvorfor gjør du alt dette arbeidet når du jobber så mye fra før og når du har råd til å betale noen for å gjøre det?

Jostein: Det er jo utrolig mye å spare på det. En byggmester koster jo 600 kroner timen, ikke sant? Så det er utrolig mye å spare. Og så liker jeg det jo. Jeg synes jo det er kjempegøy å snekre. Men det er litt både og selvfølgelig og det er faktisk ganske mye jobb også. Og noen ganger blir det jo for mye, det er klart det.... Ja, jeg har jo noen ganger vært så sliten at jeg holder på å dø. Da vi kjøpte huset og skulle pusse opp, for eksempel, med småunger og jobb og jeg vet ikke hva. Har aldri vært så sliten noen gang.

Også Jon har brukt mye tid på slikt arbeid hjemme, både før og etter at han ble kreftsyk, forteller han. Da jeg snakker med ham andre gang har han nylig skiftet kledning på huset, malt alt ute, malt hele første etasje inne, flislagt et bad og er i gang med å flislegge både gulv og vegger på vaskerommet. «Så lenge jeg kan gjøre det selv, så er det greit å ikke hive ut penger på håndverkere. Så kan vi heller bruke de pengene på noe annet», sier Jon. Også han liker imidlertid godt slikt arbeid, og det er interessant at flere av de mennene som aller mest fremhever at de liker å jobbe på måter som gir dem inntekt, også er blant de mennene som aller mest fremhever hvor godt de liker vedlikeholds-, oppussings- og byggingsarbeid. Dette underbygger ytterligere fruktbarheten av å forstå denne virksomheten i sammenheng.

Vegard omtaler seg selv som en handyman, og kan gjøre det aller meste av vedlikeholds-, oppussings, påbyggings- og ombyggingsarbeid. Han gjør også mye slikt arbeid, og siste gang jeg er i kontakt med ham setter han også dette arbeidet i sammenheng med det han opplever som konas krav til ham. Også på denne måten forventer hun at han skal bruke mye tid og krefter, og han snakker slik om dette siste gangen vi snakker sammen:

Jeg: Men for å gå over til det med vedlikehold, oppussing, kanskje påbygging, sånne ting... Har dere så grei råd at dere setter slikt arbeid bort til andre, eller er kanskje dette et område hvor kona di også gjør mye?

Vegard: *Nei, det blir meg som blir hengende med det også. Så etter en lang uke så forventes det at det gjøres masse ting hjemme også. Der er en haug med gjøremål. Kommer en hjem torsdag eller fredag, og så går helga med til mange av disse gjøremålene. Hun ser hva som skal gjøres og så skriver hun det på en lapp, det er slik det fungerer. Det vil si, uti hagen, der styrer hun, bortsett fra hvis det er noen kasser som skal snekres og sånt noe. Så... Og når det gjelder oppussing... For fire år siden gjorde vi veldig masse, så siden det har vi ikke gjort så mye av det. Så det er det hun som styrer når sånt skal gjøres, og det er hun som er estetikeren. Så hun gjør ikke noe av arbeidet, og hun betaler ikke for det, men hun er veldig tydelig på hvordan hun vil ha det.*

Også Petter opplevde ekskonas stadige ønsker om forbedringer og forandringer hjemme som slike krav. Både han og Herman har imidlertid kommet til det punktet hvor de har begynt å betale andre for arbeid de tidligere har gjort selv. Herman beskriver dette slik den siste gangen jeg er i kontakt med ham:

Herman: *Jeg har brukt over gjennomsnittet på hus... når det gjelder tid. Jeg har jo bygget 200 kvadratmeter med terrasse på forskjellige bygg og 25 kvadratmeter med en sånn... utestue. Så er det det påbygget du så og så en sånn badestamp. Så har jeg jo også pusset huset opp inne her, pusset opp hele kjelleren... Hybelen på 50 kvadrat er også pusset opp... eller faktisk totalrenovert, det er vel det jeg har gjort siden du var her sist. Og så er det jo badet, det er det helt siste... Så for oss så har vi tatt det litt sånn etter hvert når vi har fått mulighet. Eller det vil si... Det er jo jeg som har gjort mesteparten, men kona er veldig flink til å male.*

Jeg: *Men gjør du det da sånn at du gjør absolutt alt som du selv kan gjøre, og så har du bare inn håndverkere på det du MÅ ha de inn til å gjøre?*

Herman: *Jeg gjør det aller meste, så mye som jeg kan. Jeg har hatt rørlegger til det tekniske, til koblinger og sånt. Det samme med elektriker. Jeg trekker kabler, jeg gjør alt grovarbeidet selv. Jeg legger alle de fysiske tingene på plass, sånn at de bare kan komme og koble det til. Så bruker jeg ikke mer penger på det enn jeg må.*

Jeg: *Men det med å betale noen for å gjøre ting da, er det helt uaktuelt eller er det...*

Herman: *Nei, altså for to år siden så måtte vi for eksempel male huset, da var det 10 år siden sist gang, så det måtte vi bare. Så da sa kona at «vi leier de polakkene og det betaler jeg». Så det gjorde vi.*

Jeg: *Og hvordan føltes det da, å sitte inne og se på at de jobbet der ute.*

Herman: *Herlig! Helt fantastisk. Du vet, de skulle vaske også, og det regnet jo horisontalt den dagen. Og så to strøk med maling. 20 000 skulle de ha for den jobben. Det var så billig at det var helt sykt. Men... Jeg er jo litt kontrollfrik, så jeg førte timeliste på når de kom og gikk (Ler). Så jeg fant ut at de tjente cirka 60 kroner timen. Så... Nei, jeg har gjort det meste selv opp igjennom. Jeg har jo venner og familie som er så trenevede at de ikke klarer å henge opp et bilde en gang (Ler). Der er jo noen sånne kontorfolk, fingerfolk, datafolk.*

Petter, som i de første intervjurundene sa at han aldri hadde opplevd å ha så god råd at han bare kunne kjøpe det han hadde lyst på, forteller at han og kona har kommet nettopp dit i livet da jeg er i kontakt med ham siste gang. Også han synes det er «fantastisk» å kunne betale folk for å gjøre den jobben han gjorde selv tidligere:

Petter: *Vet du hva, med ekskona mi skulle det alltid være noen sånne husprosjekter på gang. Hun ble jo nærmest tent av malinglukt (Ler). Jo, men det er sant. For da visste hun at noe skjedde, at det var et prosjekt på gang hjemme, at noe ble pusset opp. Alltid skulle det skje noe. I løpet av årene med henne satt jeg ALDRI i sofaen i en time i strekk, jeg mener det. Jeg måtte alltid drive med noe. Så... Det setter jeg ENORMT pris på med kona mi nå. Hun jager ikke stadig nye ting og nye prosjekter. Vi kjøper ting, vi fikser på ting, men det er ikke det jaget og alle de kravene.*

Jeg: *Og hva betyr det for deg?*

Petter: *Da trenger ikke jeg å føle et sånt press om å måtte gjøre noe hele tiden. For sånn som det har vært, så har vi ikke hatt mulighet til å pusse opp uten at jeg har gjort det selv, og ja, jeg er en handyman, så jeg slipper ikke unna (Ler). Jo, men jeg ER det. Jeg kan alt mulig sånt med huset, elektrisk, snekring, alt sånt. Det er jo jeg som har gjort alt her, huset var bare et skall da vi flyttet inn i sin tid. Så da var det jeg og en svoger av meg som gjorde alt. Til og med påbygget her har jeg bygget selv, jeg har tatt alt som er gjort her etter hvert som vi har fått råd til det. Tidligere fikk jeg hjelp av min far, som har utdanning til det og alt sånn, så... Så han var selvfølgelig mye mer nøye enn meg og var veldig misfornøyd hvis der var en glipe på en millimeter og sånt, men jeg får det veldig greit til jeg også. Det går greit. Jeg bare konstaterer at glipen er der, men det plager meg ikke. Men nå... I feriehuset, så har vi outsourcet alt sånt der. Vi har folk til å gjøre absolutt alt.*

Jeg: *Hvordan føles det da?*

Petter: *Helt fantastisk. Der skrur jeg bare IKEA-møbler, det er helt herlig (Ler). Man blir trøtt og lei med årene, vet du. Man skjønner at man har faktisk behov for å slappe av også. Før bare durte jeg på. Men det er sånn med sykdommen også, og... Ja, jeg skjønte faktisk etter det at... Ja, jeg vil ikke bare leve, jeg vil OPPLive.*

Det å påvirke familiens pengebruk gjør alle mine informanter, og så vidt jeg kan se også deres kvinnelige partnere, og det gir ikke mening å kalle alt dette for forsørgervirksomhet. Jeg mener imidlertid at det å forsøke å begrense pengebruken og å styre den i såkalt fornuftig retning kan forstås i forlengelsen av den inntektsgenererende og den andre utgiftsforvaltende virksomheten jeg har skrevet om. Som nevnt kan mange av aktivitetene sies å bygge på hverandre og også bygge beslektet kunnskap. Logikken i virksomheten er også i stor grad den samme. Det er likevel slik at en del av de informantene som både jobber mye, tjener mye og betaler mye *ikke* ser ut til å prøve å påvirke familiens pengebruk så mye og heller ikke gjør like mye for å styre denne bruken mot det som er økonomisk fornuftig. Noen ser faktisk tvert om ut til forholde seg til familiens pengebruk nesten helt motsatt, og «gi» både barn og sin kvinnelige partner så mye som mulig av det de vil ha. Jon ser ut til å utmerke seg ved å være særlig sjenerøs på denne måten, og forteller om dette slik i det første intervjuet:

Jeg: *Men sånn når dere skal kjøpe noe nytt da, for eksempel, tenker du at dere har ganske sånn... samme standard på ting og vil ha de samme tingene, eller er der noen hos dere som gjerne vil ha finere ting enn den andre eller vil bruke mer penger på noen ting eller den andre eller...*

Jon: *Nei, normalt sett så er vi vel rimelige enige om det.*

Jeg: *Ok, for noen av de andre informantene mine er litt frustrerte for at konene deres vil ha alt mulig, som de sier det.*

Jon: Jo, men det vil de jo (Smiler). Men det er ikke noen sånn... sånn stor greie.

Jeg: Nei. Men du kjenner deg litt igjen i det eller?

Jon: Jada. Det... det gjør jeg. Det... Men hun (Humrer) ser vel sine egne begrensninger, så det...

Jeg: Ja, men tenker du da at noen av dere har mer innflytelse over økonomien og hva en skal kjøpe og sånn enn den andre, eller er det ganske likt egentlig?

Jon: Nei, men... Æ... Det er vel det at i... kanskje i noen av de andre sånne som du tenker på... at der kona vil ha alt mulig... Der er kanskje veldig mange som... Hvis hun har lyst på ny sofa og vi har råd til det, så sier jeg javel, da kjøper vi ny sofa. I stedet for at «nei, jeg synes den gamle holder litt til» og sånn. For det vet jeg, at der er mange som synes at den kan være god nok, og så sparer vi de pengene og litt sånn... Men jeg synes, hvis hun har lyst på ny sofa og vi har mulighet til det, så gjør vi det. Jeg synes hun fortjener det, ikke bare for alt hun gjør hjemme, men for den hun er. Men vi har også slitt for det begge to. Og det er jo sånn med barna også, hvis de har lyst på en ny sykkel, så kjøper jeg sykkel, hvis de har lyst på merkeklær, så kjøper jeg merkeklær... Det er liksom sånn, når jeg spør hva de ønsker seg til bursdagen, så vet de jo ikke. De har... De er veldig bortskjemte, men de er likevel ikke bortskjemte på en dårlig måte. Jeg synes det er utrolig flott å kunne skjemme vekk ungene mine, så lenge jeg ikke gjør dem... bortskjemte. Han yngste sønnen min, han ønsket seg en båt nå i sommer, og da kjøpte jeg den, og den koste han seg veldig med gjennom sommeren. Det synes jeg er veldig fint.

Jon forteller, som vi har sett andre steder i intervjuene, at han kan familieøkonomi, siden det alltid er han som har hatt hovedansvaret for økonomien, som har betalt regninger og hatt med lån og forsikringer å gjøre. Han og kona har imidlertid bevisst valgt å være ufornuftige i form av å prioritere fine biler, reiser og annet, sier han. Dette knytter han opp mot kreftsykdommen. «Hva skal man med penger på konto hvis man forsvinner herfra?» spør han. Også Petter tenker og snakker slik, og knytter lange ferieturer og nytt feriehus i utlandet til ønsket om «å leve litt mer her og nå». Siste gangen vi er i kontakt med hverandre snakker han slik om dette:

Petter: Nå skal jeg altså realisere en drøm jeg har hatt siden 80-tallet. Det er jo dette feriehuset da. Men så er det også en veldig flott båt som skal ligge på brygga. Det bestemte jeg meg for... Altså, jeg var på ferie i en sånn utrolig billig plastikkbåt en gang for veldig lenge siden, ja på 80-tallet, og så... Så kom et par sigende inn i havna i en sånn skikkelig staselig, gammeldags båt. Mannen hadde på seg hansker og... Da tenkte jeg at en dag så skal jeg ha en sånn båt, og nå har jeg kjøpt en. Jeg vet at det ikke er fornuftig i det hele tatt, det vet jeg veldig godt, men jeg har vært så fornuftig så lenge at... Og som jeg har sagt, hva skal en med masse penger og så bare sitte der? Så... Jeg solgte alle bilene og fikk egentlig en mer enn god nok pris for alt med tanke på markedet i dag. Så... Så vet jeg at det er 8 år og 8 dager til jeg blir pensjonist (Ler). Ja, men jeg vet det! Jeg teller ned. Så vet vi begge det at hvis vi selger huset, så kan vi slutte så og så mange år før begge to. Og med salget av bilene så kunne jeg også innfri en del gjeld. Så da vet hun at ok, da kan hun gå ved 62. Jeg gleder meg enormt til å bli gjeldfri og pensjonist. Det gjør jeg.

Det å ha hatt kreft ser altså ikke bare ut til å ha fått en del av mine informanter til å investere enda mer krefter i lønnsarbeidet, men også til å bruke penger mer «ufornuftig» enn de ellers ville gjort, og kanskje har de også økt mulighetene for slik ufornuftig pengebruk nettopp ved å ofre enda mer for jobben. Også Jarle og Ole snakker om at de, selv om Jarle legger vekt på nøkternhet og Ole er veldig nøye på å ikke betale for mye, også unner seg litt luksus og

«ufornuftighet» når det kommer til ferier og biler, slik vi har sett tidligere. Jarle knytter faktisk både sine økonomisk fornuftige og sine økonomisk ufornuftige valg til kreftsykdommen, og snakker slik andre gangen vi snakker sammen:

Jarle: *Jeg lærte mye av å bli kreftsyk ganske tidlig, det gjorde jeg, og det har for eksempel noe med forholdet til penger å gjøre. Jeg tror en får et sunt forhold til penger, altså... Jeg har aldri vært motivert av penger i jobben min. Så... Det HAR ikke vært viktig for meg og det ER ikke viktig for meg, men det har vært viktig med en liten sikkerhet. Nå, for eksempel, så har vi kjøpt nytt hus da, og fikk plutselig en god del gjeld. Og da... Altså da kjente jeg litt på den der følelsen fra da vi var helt i starten av etableringsfasen, en sånn... At jeg vil ha litt mer trygghet da, at det skal bli godt å få betalt ned litt igjen. For blir en syk igjen, så klarer en kanskje ikke å forsørge... og å betjene gjeld på den måten da. Så blir du syk, så går det ett år og så har du egentlig ingen rettigheter, så er det over på arbeidsavklaringspenger og det er jo ingenting. Det er jo bare 60 prosent av 12 G. Så det har jeg tenkt litt på nå i det siste faktisk. Så... Og med permitteringer og sånt som skjer i min bransje... Altså, du kan jo ende opp med vanvittig mye mindre lønn med to ukers varsel. Så økonomisk kan det være brutalt. Og jeg hatt erfaring med å ikke klare å betale regningene og da tenker en at «dægern, dit vil du ikke igjen». Og en gang så tapte jeg veldig mye penger på aksjer også, så ja. Man går på noen smeller og så lærer man. Men jeg har nok blitt mer avslappet nå på det med å ikke ville ha så mye gjeld og sånt, det tror jeg.*

Jeg: *Men har dere egentlig mye lån, i forhold til hvor mye dere tjener?*

Jarle: *Nei, folk sier til meg at du har jo nesten ingenting lån i forhold til det du tjener (Ler), folk prøver å forklare meg det, men... Men dette er kanskje noe av det jeg bærer med meg etter at jeg fikk kreft så tidlig og ikke hadde opparbeidet meg rettigheter og sånt. At jeg har blitt litt sånn trygghetsøkende da. Så på en side så blir en sånn «det er greit å ha litt buffer», men på en annen side så (Humrer) blir det litt sånn... også litt mer ufornuftig, for jeg tenker litt sånn «jeg lever her og nå». Og det er mer relatert til at en har vært syk og en skal ikke... i kista med masse penger på bok. For hvem får glede av det?*

Jeg: *Ja. Men da blir du litt sånn ufornuftig i litt sånn små, kontrollerte litt sånn...*

Jarle: *Ja, altså hvis vi drar på ferie, da kan vi godt unne oss veldig bra luksus, på en måte. Æ... Såne ting. (Ler)*

Jeg: *Litt sånn kalkulert ufornuftig?*

Jarle: *Ja, det var en bra måte å si det på (Ler).*

Jeg: *Men hva med bil og sånt da?*

Jarle: *Uff, jeg har brukt altfor mye penger på bil (Ler). Det har jeg (Sukker). Ja.*

Ser vi på tidligere utdrag fra mine samtaler med Jon, så snakker han implisitt om sin økonomiske raushet som en måte å være en god partner og en god far på. Kona fortjener i følge ham alt han kan gi henne, og det samme gjelder for barna. Han liker å skjemme dem bort med dyre ting og med reiser, og også det å bruke penger «ufornuftig» kan ha gode følelser knyttet til seg, nettopp fordi det er en måte å vise kjærlighet og omsorg på. Også amerikanske Palkovitz og Townsend har intervjuet fedre som viser sin kjærlighet til barna ved å ikke bare gi dem det de strengt tatt trenger, men også ting, opplevelser og reiser (Palkovitz 2002:223, Townsend 2002:132).

Selvfølgelig kan Jon overdrive rausheten sin for å på denne måten fremheve sin økonomiske kapabilitet. Ikke minst kan denne måten å gjøre ting på ikke bare forstås som en måte å gjøre takknemlighet på, men også som en måte å få andre til å bli takknemlige og stå i gjeld på. Skal vi forstå den ufornuftige pengebruken Jon snakker om, så må vi imidlertid ha med oss at den skjer innenfor rammene av en trygg, solid og romslig familieøkonomi. Han har hatt god råd gjennom store deler av yrkeslivet sitt og har aldri måttet streve for å få familiens økonomi til å gå rundt på den måten Erik har. «Det er nok viktig for meg å kunne forsørge familien min, jeg har bare ikke tenkt noe særlig på det», sier han i det første intervjuet. Når andre informanter har blitt spurt hvordan det hadde føltes å ikke kunne bidra så mye til forsørgelsen av familien, så har vi sett at også andre sier lignende ting. Dette sannsynliggjør ytterligere at mange av mine informanter knytter familieforsørgelse og mannlighet sammen, men i liten grad artikulere det eller har tenkt så mye på det. Denne koblingen blir imidlertid aller mest synlig i fortellingene til Gunnar, som har erfaring med å ikke kunne bidra så mye til forsørgelsen av familien. Jeg tror de fleste av mine informanter både forventes og selv forventer å bidra mer til familieforsørgelsen enn det deres kvinnelige partnere gjør, eller i alle fall ikke *mindre*. Når disse forventningene er så tause, og når Jon aldri har opplevd forsørgerevnen sin truet, så er det heller ikke så rart at han ikke har tenkt så mye over hva det å forsørge familien betyr for ham.

Det er de mennene som ser ut til å ha strevd mest med å trygge familiens økonomi som også synes å «jobbe» mest med å prøve å bremse familiens pengebruk og å gjøre denne så økonomisk fornuftig som mulig. Det er imidlertid Jons situasjon, med en bunnsolid overskuddsøkonomi og en kone som får «alt hun vil ha og er fornøyd», Erik og også en del av de andre informantene synes å drømme om. Kanskje er nettopp denne måten å fylle forsørgeransvaret på, hvor man både unngår konflikter, viser kjærlighet til de nærmeste, og også veldig tydelig fremviser familieforsørgelse på, den ypperste? Og selv om det å bruke penger fornuftig ser ut til å være en måte de fleste av mine informanter gjør eller har gjort familieforsørgelse på, så er vel ikke den gode forsørgeren, den gode livspartneren og den gode faren den som snur på hver krone dersom der tross alt er en del å ta av - slik Erik har vært inne på? At han liker i alle fall noen former for luksusforbruk, selv om det strider mot den økonomiske sansen som sitter i ryggmargen på ham, sier til og med Erik i det tredje intervjuet:

Jeg: Du vil at dere skal la være å kjøpe ny bil på en stund nå sånn at dere får betalt ned lånet?

Erik: Ja. For det er jo liksom sånn en har gjort det, tok et lån i sin tid og så har en lånt opp på det hele tiden. Bygde vi ut, lånte vi opp på huset, kjøper bil... Så gjelda er jo omtrent den samme nå som når en begynte i sin tid, men... pengene har jo en annen verdi og huset er verdt mange ganger så mye, så det er klart, hvis en solgte alt, så var en millionær. Det er ikke noe problem, og vi kunne sikkert fått lån i banken på veldig mye mer enn vi har, men jeg har ikke lyst til å ha det, jeg har ikke lyst til å ha det derre faste ut, men det er jo dette med at så kjøper du en bil... Jeg kunne... Vi har en gammel bil, vi kunne utmerket godt klart oss med den, men det synes ikke hun er noe særlig. Så... Vi har en annen bil også da, som hun bruker stort sett. Men det er klart, den... den kostet penger. Og... Vi trengte ikke hatt den. Så det er liksom mer luksus. Men... For jeg er ikke så nøye på hva jeg kjører, altså, jeg bruker den gamle bilen... Det er stort sett han yngste av ungene som bruker den, egentlig. Så jeg sykler, jeg (Ler).

Jeg: Nei, for jeg bare lurer litt... Jeg sitter med et ubesvart spørsmål om hvor grensen går for deg. Du sier at hun vil ha en del ting og du er mer nøktern. Så tenker jeg hvilke saker er det hun får gjennom etter hvert, er de der som ikke koster fullt så mye, og så er det mer i forhold til hytte og mer de store tingene at du sier... fullstendig nei, liksom, eller?

Erik: Altså, hun kjører en veldig fin bil, så det er jo en nokså dyr ting.

Jeg: Ja. Og hva... hva er logikken der?

Erik: Nei, altså, det... Vi har jo alltid hatt en litt dyrere bil, og så har vi den gamle, det som... det er på en måte min bil, nummer to bil. Men du går jo opp i verdi, så den... den hun kjører nå, den var to år gammel når vi kjøpte den, da var den allikvel ganske dyr. Det var jo egentlig bare tull å ha den, men det er jo veldig greit å ha den også da, for all del (Smiler).

Jeg: Ja. Men du kunne jo også sagt at...

Erik: (Avbryter) Jeg ga meg på det! (Ler)

Jeg: Ja, du ga deg på den (Ler). Men du har jo snakket en del om at du gleder deg til å bli gjeldfri. Hvis du skal prøve å konkretisere litt hva den veldig gladen ved å være gjeldfri betyr...

Erik: Gjeldfri for meg, kort sagt, så vil det bety 8500 mer i lomma i måneden. Det er litt penger det. Kunne sette av 8500 i måneden, hvor mye hadde du da i løpet av et år? Så hadde du 100 000. Fem år, 500 000. Altså...

Jeg: Men hva ville du ha brukt de til da?

Erik: Ja, da kunne jeg kjøpt en ny bil, for eksempel, eller etter fem år så kunne jeg kjøpt ei hytte. Noe helt annet enn å sitte og betale for det på etterskudd. Da har du pengene. Kan du putte dem inn.

Jeg: Så det går på det at du også i praksis vil ha en del av de samme tingene som hun har lyst på, men du vil gjøre det andre veien?

Erik: Ja, ja. Jeg ville ha bygd opp litt før jeg begynner å bruke. Altså, i stedet for å bruke de på forskudd, så ville jeg ha bygd opp og brukt dem... Altså, ha pengene når jeg skal kjøpe det fremfor å...

Jeg: (Avbryter) Ja, men er det fordi at du kommer bedre ut med det fordi du da ikke trenger å betale renter for det?

Erik: Du trenger ikke ha noen bekymringer etterpå da. Altså, det er greit nok med huset, for det stiger i verdi, og det gjør for så vidt ei hytte også. Hvis du kjøper en bil, og låner på det, det er en risiko hele tiden. Det finnes de som kjøper bil på avdragsfrie lån. Når tiden er gått og de skal selge den bilen så sitter de med restgjeld. Det er ikke noe særlig. Eller for å pusse opp. Låne for å pusse opp. Hvor hen kan du måle det ut i verdi? Altså, den dagen du selger huset, ja, men... Dette her med skal du bygg... pusse opp et bad, folk går hen og låner 100 000 for å pusse opp et bad... Pusser du opp et bad for 100 000 kroner hvis du ikke har de pengene å kjøpe det for... Jeg låner ikke for det! Det er jeg bare sånn klar på.

Erik er interessert i biler, og dette er antakelig noe av grunnen til at det i hans øyne går greit å være «ufornuftig» akkurat her. Kanskje er det imidlertid også greit å bruke penger ufornuftig på en måte som særlig tydelig viser frem den økonomiske kapabiliteten og familieforsørgelsen hans? «Vi har aldri hatt en bil som folk har snudd seg sånn etter noen gang» sier Erik om bilen litt senere i dette siste intervjuet, og gliser. Det er tydelig at han liker at de snur seg. Seidler mener at i det han kaller konsumerkulturer så vil menn gjerne bevise sin mannlighet overfor andre menn nettopp ved å kjøpe og vise frem dyre ting (Seidler 1997:28), og som vi har sett mener flere at mannlighet krever kontinuerlige «bevis» eller fremvisning.

I det tredje intervjuet får Erik og jeg mulighet til å diskutere det at den økonomiske fornuften ser ut til å ha satt seg i kroppen hans og påvirke innstillingen han har til pengebruk, og han snakker slik om dette:

Jeg: For meg så virker det jo som om det at du har vært nødt til å tenke økonomi på en måte har... satt seg litt, på en måte, sånn at du tenker litt sånn ennå, selv om du kanskje ikke egentlig trenger det?

Erik: Nå har begge barna flyttet ut, så nå har vi mye bedre råd og jeg klager alle fall ikke lenger. Men jeg har noe ideoende, jeg vil jo ikke la folk... ordne noen vegger som jeg jeg kunne fått til selv, jeg har lagt alle gulvene selv her... Svigerfar hadde nettopp inn malerfirma til å male. Sånn kan jeg ikke, for jeg kan gjøre det selv. Jeg er for gjerrig, sånt sett, men jeg trenger ikke være det egentlig. Nå kan vi bare kjøpe ting akkurat når vi vil, så det er ikke noe problem. Vi har alltid hatt mat, vi har alltid spist det vi har hatt lyst på, men jeg husker det har vært perioder der jeg ikke kunne fylle full tank på bilen. Og det syntes jeg var ille, å ikke klare den. Nå har vi råd til å egentlig... gjøre det vi vil, men jeg har jo vondt for å bruke... Det henger igjen det der, jeg føler liksom for å bygge opp et fond. Jeg har aldri hatt 100 000 på konto, men jeg har litt. Jeg trenger ikke tenke meg om og sånn og...

Jeg: Men synes du det er deilig å ha kommet til det punktet at dere har ganske god råd, barna har flyttet ut...

Erik: Jeg synes det er veldig behagelig. Du har ikke noe hengende over deg. Hvis du har lyst på noe så kan du gjøre det og sånn og det er ikke verdens undergang om... Altså, si at en ikke lenger kunne gå turnus og kunne gå ned i... Så er ikke det heller verdens undergang. Jeg ville kunne klare det også og... Ingenting vil lenger være verdens undergang økonomisk, altså vi har nok å gå på. Men det er jo den handlefriheten du har. Det er jo veldig behagelig. Og det er det jeg mener... Når var det du var her sist?

Jeg: Jeg var her for tre og et halvt år siden.

Erik: Ja, vi har jo kjøpt to biler etter det. I 2010 kjøpte vi en helt ny bil, og så har jeg kjøpt meg en bil til som var fire år da jeg kjøpte den. Så altså... Og det... er behagelig å kunne gjøre det, å slippe nå å måtte... Så er det nytt, så har du garanti på det, på den andre bilen fikser jeg selv. På den andre bilen, nå er det nytt, og nå blir den faktisk tre år til våren igjen og da er garantien ute... Så da... har en råd til å kanskje ta... For nå har en kommet dit at nå har en råd til å... Det er faktisk veldig behagelig å slippe å måtte skru selv og sånn og... Kan jeg heller få meg en veteranbil kanskje på sikt (Smiler).

Jeg: Men føler du at det ansvaret for økonomien har tynget deg siden du nå liksom puster litt ut?

Erik: Ja, det har jo det. Det har det jo selvfølgelig. Men... Det er blitt behagelig å ikke trenge å tenke på det, men jeg prøver jo allikevel å holde litt igjen. Hun vil jo ta kjøkkenet også (Ler)! Jeg ser jo det at

kjøkkenet er det samme som det vi flyttet inn i, men det koster så sinnsykt mye å ta kjøkken. Nei, jeg tror ikke jeg... Jeg tror ikke jeg gidder. Egentlig så har vi råd til å gjøre det, men jeg synes det er grusomt mye penger å legge 150 000 kroner i et kjøkken altså.

Det å bruke penger fornuftig kan altså utvilsomt sies å ha satt seg i kroppen til Erik, antakelig også på grunn av det økonomiske uføret familien var i i etableringsfasen. Han forteller hvordan de måtte spare og ta forskjellige ting de ønsket å gjøre i huset etter hvert som de fikk mulighet, samt at de fikk disse mulighetene nettopp fordi han klarte å gjøre mye av arbeidet selv. Han forteller videre hvordan han kjenner folk som ikke kom seg like godt ut av den økonomiske krisa som han selv gjorde og at han lovet seg selv at han aldri skulle komme i et slikt uføre igjen. Også denne biten av Eriks historie bidrar til å gjøre hans motvilje mot å ta opp lån og hans lengsel etter å bli ferdig med lånet forståelig.

Slik jeg ser det, blir det mangelfullt og tilslørende å forklare mine informanternes makt til å påvirke familiens pengebruk med deres «inntekt» og deres «status som forsørgere». Jeg forstår mine informanternes påvirkning av familiens pengebruk på bakgrunn av hardt, mangfoldig og vidtrekkende «arbeid» og kunnskap - på bakgrunn av et vell av inntektsgenererende og utgiftsforvaltende virksomhet som bygger kunnskap, gir oversikt og er gjennomsyret av ansvarsfølelser. Erik mener som nevnt at denne innsatsen og kunnskapen gjør ham fortjent til å bestemme enda mer over familiens forbruk. Det er vanskelig å være uenig i at den som gjør størstedelen av det fysiske, mentale og emosjonelle «arbeidet» og ansvaret på et felt, og som på bakgrunn av dette også ser ut til å kunne mest om og ha en særlig følelse for det som skjer på feltet, også skal bestemme mest. Når det er sagt, så kan jeg ikke hevde at mine informanter bestemmer mest over pengebruken i sine familier. Også mennenes kvinnelige partnere påvirker utvilsomt denne pengebruken, og noen av informantene mine mener altså at det er kvinnene som «vinner» pengediskusjonene i det lange løp. At kvinnene har såpass mye de skulle ha sagt når det kommer til pengebruk forstår jeg på bakgrunn av at den økonomiske fornuftige virksomheten vi har sett til nå ikke råder grunnen alene i mine informanternes familier. I stedet kan den sies å koordineres med virksomhet som følger en annen logikk enn den økonomiske. Det har vi allerede sett spor av. Det kommer imidlertid særlig godt frem når vi setter et enda tydeligere fokus på hvordan mennenes forsørgervirksomhet er koordinert med annen virksomhet i familien. Dette gjør jeg i neste og siste kapittel.

«Kanskje det er verre for en mann å ikke kunne ha midler til å gjøre sånne ting»: Om manglende innflytelse over pengebruk som mannighetstrussel

At forsørgervirksomhet kan berede grunnen for ytterligere forsørgervirksomhet, også i form av å påvirke familiens pengebruk, kommer også frem dersom vi ser nærmere på de informantene som har gjort lite forsørgervirksomhet. Da er det imidlertid *fraværet* av slike sammenhenger som virker synliggjørende. Et slikt fokus viser videre at også manglende mulighet til å kunne påvirke familiens pengebruk kan oppleves som en mannighetstrussel.

Oskar og Gunnar, som verken har gjort så mye inntekstgenerering eller ser ut til å ha gjort så mye utgiftsforvaltning som de fleste andre mennene jeg har intervjuet, har også hatt spesielt liten innflytelse over familiens pengebruk. Oskar var som nevnt gift med en kvinne som var veldig opptatt av likestilling, og han er samtidig en av dem som sier at han aldri har følt seg som en «typisk mann». Ei heller synes han å ha noe ønske om å være det. Der er ingen tegn til at det å dele på lønnsarbeidet og også arbeidet med hus og hjem truet Oskars selvfølelse. At ekskona etter hvert satt med hele den økonomiske makten og makten i familien mer generelt, og i tillegg utøvde denne på en dårlig måte, var imidlertid ydmykende for ham. I det andre intervjuet forteller han om dette på denne måten:

Jeg: Kan du huske flere episoder hvor det var konflikter dere i mellom, da det begynte å gå galt?

Oskar: Jeg husker økonomi var en del av det. Hvor... vi helst ikke skulle ha hver vår lommebok, men helst ha ting veldig felles. Ja, det var nå én ting, og det ble jo etter hvert en betydelig ting også, for økonomi... står veldig sentralt i hennes verden. Gjerrighet, lite raushet, altså det med å... Slike forskjeller blir tydelige når... det kommer til penger. Jeg har aldri vært noe spesielt opptatt av eller... heller ikke god til å forvalte sånne verdier. Nei, for det har ikke vært så viktig. Da ble motsetningene veldig store, tydelige. Jeg fikk ikke ha mine egne penger da, for å si det sånn. (Ser flau ut).

Jeg: Nei, jeg skjønner. Så hun ville da at du skulle tjene penger og overlevere dem til sjefen i husholdningen da?

Oskar: Jaaa (drar på det), hun sa nok aldri det om seg selv, men det lå i kortene, for du vet at... Det er veldig touchy stoff det jeg snakker om nå, men altså... Hun fant veldig fort ut hva jeg ikke var god på, nemlig å regne med tall altså. Mitt handicap fra barneskolen var at jeg var dårlig i matematikk. Det har jeg liksom alltid trodd det. I alle fall så... så bestemte hun seg fort for det at jeg hadde ikke forutsetning for å ta hånd om, det økonomiske og tall og det. Med andre ord, da var det bare en igjen til å gjøre det (Ler). Det er sånn... Hun er så kategorisk altså, at det...! Er det sånn, så er det sånn.

Jeg: Ja. Men hva mer førte det til, for du sier at...

Oskar: Ufrihet. Nesten som å måtte be etter penger til bussen, liksom. Skjelte meg huden full en gang fordi at jeg havnet på legevakta en lørdagskveld. At ikke jeg hadde gått til legen før! Men jeg blir litt forbannet når jeg snakker for mye om det der... for det er sårt og vondt og...

Jeg sier ikke at kvinner trives med å leve under slike forhold. Om det er like *flaut* for kvinner som for menn «å måtte be om penger til bussen» stiller jeg meg imidlertid tvilende til. Også Gunnar forteller - noe brydd, virker det som - om sitt eget manglende økonomiske handlingsrom. Dette begrensede handlingsrommet er imidlertid, slik han forteller det, et resultat av at han har prioritert familieforsørgelse fremfor å bruke penger på egne ting. Han forteller slik om dette i det andre intervjuet:

Jeg: Hvordan vil du karakterisere økonomien deres opp igjennom? Har der vært perioder hvor det har vært veldig trangt og vanskelig å få endene til å møtes, eller har det liksom gått greit nok eller...

Gunnar: Jaaa (Drar på det), det har vel gått greit nok, men det går mer på det at... Vi prater egentlig ikke noe særlig om økonomien. Egentlig prater vi ikke så mye sammen i det hele tatt (Ler). Fordi at slik som vi gjør nå da, så betaler jeg lånene. Og så går resten av det jeg har igjen da til mat. Stort sett da. (Kremter) Men i andre perioder så har vi gjort sånn at jeg har betalt bensinutgiftene. Så det kommer litt an på. Altså, det finnes sikkert penger i systemet, for hun tjener såpass greit da at... Men jeg legger meg ikke opp i hva hun bruker pengene til. Jeg regner med at de går med da. For å si det, sånn som nå da, når jeg bruker... Nå bruker jeg så og si alt da (Kremter), eller jeg bruker alt da, pluss en god del ekstra, og da går jo det på bekostning av at jeg ikke får utfoldet meg på de tingene som jeg gjerne vil, altså sånn... Fikse ting på den båten jeg fikk for eksempel, og sånne ting, så... Jeg blir litt hemmet i... ja, i utfoldelsen i... på sånne områder da. På sånne områder som betyr mye for meg da. Som sagt. Ja. Det...

Jeg: Ja. Så dere har ikke noen sånn fordeling internt da, dere i mellom, hvor dere ser hvor mye bringer jeg og du inn og hvordan er utgiftene, og hvordan skal vi fordele både til fellesutgifter og litt til hver på en måte?

Gunnar: Nei nei nei. Jeg vet ikke hvorfor vi ikke har det akkurat. Men det er jo noe med at alt går jo med allikevel (Kremter). Og det som en ikke har råd til, da... Tar en litt ekstra lån eller noe sånt da. Og så... er det å finne noen penger til å betale (Ler) det det ekstra lånet koster da. Sånn som de bilene jeg har hatt opp igjennom og sånt, de har ikke kostet all verdens, fordi at jeg har kjøpt dem og så har jeg brukt dem og så har jeg solgt dem uten for stort tap og sånt da. Men det har jo vært en liten kamp innimellom for å få gjennom det, og hun har nok vært irritert innimellom fordi lånet ikke har minsket, men heller har blitt værende eller økt littegrann... Altså, jeg kan ikke gå og ta et lån, på den... Jeg har ikke inntekt til det. Så da er jeg helt avhengig av at hun til slutt gir seg da. For å si det sånn da. Det er en ubehagelig situasjon. Det er jo en prioritering av hva du liker å bruke penger på. Og det er litt typisk at når det er noe som er utenfor de fire veggene som hun selv er en ordentlig del av da... Nei, så det har vært... Det savner jeg, at jeg kunne ha økonomi til å selv bestemme over når jeg skal gjøre kostnadskrevende ting. Ja. Nei, for ellers så... Om det er slutt på mine penger ei uke... Ja, denne gangen var det nesten tre uker før neste utbetaling (Ler), så ok, så får en se om det er noe i frysen og sånn og... Og når hun skjønner at jeg er tom, så begynner hun å kjøpe noe mat da og sånn og... For jeg liker ikke å... Jeg føler det er som å gå og tigge, selv om det er til kona, hvis det... Ja. Da blir det litt som småunger som kommer og ber om penger da. Nei, det er en litt uheldig situasjon det der.

Jeg: Men hvis der er noe du ønsker penger til da, som er mest ditt prosjekt, hva gjør du da? Hvordan går du frem?

Gunnar: Ja, sånn som den der båten, for fem år siden så begynte jeg å gjøre litt med den og sånt og... Men nå kjøpte jeg jo en gammel bil og sånt da. Så da tenkte jeg at nå får jeg bare roe det noen år, liksom sånn, og se om ting blir litt annerledes og sånt da. Så det... Og i flere år så maste jeg... eller maste... ymtet frempå om at vi burde få kjøpt en leilighet. Leid den ut, det koster ingenting. Leia ville jo gå opp i opp med hva det koster å... Men det har ikke vært snakk om å gjøre det. Og hadde jeg hatt penger til det så hadde jeg jo gått i banken og ordnet opp da. Så kanskje det er verre som mann å ikke kunne ha midler til å kunne gjøre sånne ting. Men hun kjører litt safe da. Det er vel kanskje mer vanlig blant kvinner, at de kjører mer på å safe enn å hive seg uti ting (Kremter). Men jeg har følt i mange år at det er helt safe å kjøpe en leilighet, og så prøve å få ordnet økonomien på den måten. Også litt for å kompensere for min manglende evne til å ha inntekt. Så ville jo det vært som å hatt en full jobb, med

verdiøkning. Og det er sånne følere som... Nå kan det være at det bare er jeg som har det, men det er sånne følere jeg alltid har, at her er det noe økonomisk å hente. Vi ville jo tjent et par millioner på et par tiår. Og det synes jeg er litt synd, at ikke jeg selv kunne tatt opp et lån og finansiert det på egen hånd, så lenge hun ikke skjønner at tiden var inne for sånt da. Og kanskje det at som mann så er det litt verre å ikke kunne ha den friheten til å gjøre sånt.

Jeg: Ja. For du blir helt avhengig av henne, rett og slett.

Gunnar: Ja, en blir jo det da, og det er litt... nedverdiggende. Og så er det viktig for meg med sånne ting fordi jeg investerer jo også i arbeid til meg selv. Det er jo for å ha noe å gjøre da. Det er ikke sikkert jeg hadde brydd meg om disse prosjektene hvis jeg hadde hatt en vanlig jobb og... og sånn da, så det er jo en forskjell.

Vi ser at i Gunnars familie så har det vært kona som har stoppet pengebruk ved å ikke gå med på å ta opp mer lån og som også har vært irritert over at lånet ikke minker. Vi ser også hvordan han antyder at det er nedverdiggende og truende for ham *som mann* å ikke kunne bruke penger slik han vil. Dette kan ikke minst være tilfelle fordi han er en mann uten lønnet arbeid som har ønsket å bruke penger for skaffe seg meningsfullt *ulønnet* arbeid. Ikke minst ser vi hvordan Gunnar på ulike måter håndterer denne situasjonen for at den skal bli så lite ydmykende som mulig, og for å samtidig få gjennom noen av sine ting.

Rundt 3 ½ år etter de to første intervjuene møtes Gunnar og jeg for et tredje og siste intervju, og i mellomtiden har altså kona gått fra ham, fordi hun som nevnt ikke ville forsørge ham lenger. Da forteller han at det ikke bare var slik at han ikke ville be kona om å ta opp lån for å finansiere hans såkalte prosjekter. Han ville heller ikke gjøre rede for hvordan han brukte penger. Han forteller slik om dette:

Jeg: Vi snakket jo sist om at du ikke likte å komme til ekskona di med dine prosjekter, fordi du følte at det ble dårlig stemning...

Gunnar: Jeg likte jo ikke å komme med prosjekter. Og hvis det var noe som... Hvis jeg følte at det var noe som det gikk litt mye penger til, så likte jeg ikke å gå til henne og si at «vi må ha penger til det og det», så... Så nå i disse luksusfelle-tidene, så ser jeg jo det at folk kan få litt problemer med alle disse kortene. Men det var... Så det var... Bare sånn, jeg kjøpte dekk til bilen en gang, som jeg ikke hadde penger til. Det tok jeg liksom på kort da. Og... (Kremter) for å slippe å bry henne med det, liksom sånn. Og når det da kommer opp i en sånn... Det er altså bare små summer altså men... sånn... 15 000 kroner til slutt, på et kort... Så er ikke det noe en mann bryr seg om. Men det er noe ei dame bryr seg om. Ikke alle da (Ler).

Jeg: Så hun likte ikke det altså?

Gunnar: Altså, jeg ville jo ikke si hva jeg bruker penger på, og nå spurte hun jo heller ikke da, men jeg brukte jo til oss liksom. Så om hun innbilde seg at det bare var... bare brukte det til dill og dall eller... og sånt. Selvefølgelig kunne jeg jo ha sagt til henne at vi trenger nye dekk og jeg må ha 5000 til det, men liksom jeg ville ikke bry henne med sånne ting, liksom sånn... Og så... 5000 kroner til en kamerat som fikser noe på en garasje eller noe sånt som... Sånne ting som kanskje jeg føler at dette er noe som i hvert fall jeg som mann burde ha finansiert. Det kan være noe der altså. Hun spurte ikke, men du hadde den dårlige stemningen. Og jeg følte at jeg var en utgiftspost.

I dette siste intervjuet forteller han også at det verste med å ha dårlig råd er at det går ut over barna. Over tid har han lagt seg til en vane med å «stikke til dem litt penger» sånn at de kan hygge seg med venner og kjøpe seg ting de ønsker seg. «Jeg pleier å slenge hen noe som de kan bruke til litt luksus», sier han. Nå som han har flyttet ut, så skaper dette problemer, for når han har betalt de utgiftene han må betale så er der ikke noe særlig igjen til barna. Samtidig klager de til Gunnar om at de ikke får noe særlig penger av sin mor. Situasjonen beskriver han på denne måten:

Gunnar: Nei, altså, det med ungene og penger har blitt vanskeligere etter... ja, etter at jeg flyttet ut da. Når du spør om det er sårt... så er det egentlig det da. For det at... (Pause). Det er klart, nå skal hun, ekskona, ta alle utgiftene med huset vi hadde. Så hun har jo sikkert mye utgifter da sånt sett da, men... Så da blir det ikke så mye igjen til barna allikevel. Så... Det som jeg pleier å skrape sammen da, på et eller annet vis da, det går til ungene og sånt da, så... Så de... Og det er jo altfor lite, det jeg klarer å skrape sammen da. Æ... Selv om jeg... Jeg yter vel sånt sett... Sånn var det jo før også, at mitt overskudd, det brukte jeg alltid på ungene da. Så de merket jo det da jeg måtte flytte ut da, at det... alt sånn tilleggsgeier, som i alle fall hun på snart 16 da, som liker å shoppe litt og leve litt normalt sånn da, at... Så...

Jeg: Så det opplever du som sårt i forhold til barna?

Gunnar: Ja, en gjør jo det. Sånn som han eldste som studerer i Bergen og sånn, han sliter jo med... Han har jo bare det studielånet og... Så han søker jo jobb også da, men han får jo ikke noe da. Æ.. Sånn... Han kan jo ikke jobbe for mye, i og med at han studerer da. Men han er helt åpen for å få noe da, liksom for å få noe da... Så det er klart, som far så skulle en jo gjerne kunne bidratt økonomisk og sånn for at han ikke skulle ha det så tøft som han har det da. Så det... Så akkurat for min egen del så spiller det ikke så mye rolle om jeg må... spise egg en ukes tid eller noe sånt da, men... Men at ungene føler at de får det de skal ha og sånn, det... (Kremter).

Å kunne bidra mer økonomisk til barna sine er bakgrunnen for at Gunnar, nyseparert og i femtiårene, har flyttet hjem til sin far og leier ut boligen sin når jeg intervjuer ham tredje og siste gang. Utdraget over viser med tydelighet at det å forsørge familien ikke bare kan utgjøre en måte mine informanter gjør seg til menn og gode livspartnere på, men også kan bidra til å gjøre dem til gode fedre.

Oppsummering

Å utforske mine informanters utgiftsforvaltning etter samme lest som utforskningen av deres inntektsgenerering har bidratt ytterligere til å frem frem et mylder av hverdagslig aktivitet og aktiv kunnskap som har med familieforsørgelse å gjøre. Nesten alle mennene jeg har intervjuet organiserer familieøkonomien på en måte som gjør dem til hovedfinansiererne, og også ser ut til å gjøre mange til nærmest eneforvalterne, av størstedelen av familiens utgifter. Denne organiseringen gjør også at nesten alle finansierer og forvalter de utgiftene som i

særlig grad kan sies å gjøre dem til og fremvise dem som familieforsørgere. I dette kapitlet har jeg også vist at mange av informantene mine, innenfor sin store del av familieøkonomien, gjør både mest av det såkalte nitty-gritty arbeidet, har helhetsblikket og helhetsansvaret, gjør mye av planleggingen og passer på at utgiftsbetalingen går riktig for seg. Dermed kan disse også kalles familiens økonomisjef. Ikke minst påvirker mennene jeg har intervjuet også familiens pengebruk, og også en del av denne virksomheten kan forstås som forsørgervirksomhet og som «økonomisjef-virksomhet». Selv om deres omfattende forsørgervirksomhet har bidratt til at de vet mye om hva som er økonomisk fornuftig pengebruk, så har imidlertid det å ha vært kreftsyk gjort at noen har blitt mer «kalkulert ufornuftige» i pengebruken. Jeg har også vist at der er tegn til at også denne utgiftsforvaltende virksomheten kan sitte i kroppene til mennene jeg har intervjuet, at der kan ligge mannlighet i det de gjør og til at de også kan fremvise seg som familieforsørgere og menn med måter de snakker om denne forvaltningen på. Også her har det videre kommet frem at noen av mine informanternes forsørgervirksomhet ser ut til å skille seg fra de fleste andres, både «kvantitativt» og mer «kvalitativt».

DEL III: AVSLUTNING

6 Menns familieforsørgelse: Sammenhenger

Å studere menns familieforsørgelse føltes i starten som å skulle slå inn åpne dører. Da jeg gikk over til å studere temaet med Dorothy Smiths virksomhetsbegrep ble det imidlertid tydelig at dette er en dør i mine informanternes hverdagsliv som bare tilsynelatende har stått åpen. Med Smith sine ord kan vi si at begrepet «forsørgeransvar» i stor grad har fungert som et tilsynelatende selvforklarende begrep i en del norsk og nordisk forskning. Begrepet har vært ment å skulle forklare noe som skjer. Samtidig har det bare synliggjort en begrenset del av det vi kan kalle forsørgervirksomhet, mens mye annen slik virksomhet tvert om har blitt tilslørt. Antakeligvis er en bestemt måte å forstå lønnsarbeid på én grunn til at det har blitt slik. Definisjonen av lønnsarbeid som nærmest ren egeninteresse, som ser ut til å være utbredt i dagens Norge, ser ut til å være kvinners mer enn menns. Den kan også se ut til å i særlig grad være middelklassekvinneres definisjon¹⁴¹. Når den norske middelklassens kvinner både har forsket mye på familie- og arbeidsliv og vært aktive i utformingen av kjønnslikestillingspolitikken, og denne forskningen og politikken har hatt tette bånd seg i mellom, så kan det ha bidratt til at denne måten å forstå lønnsarbeid på har fått stor kraft. At den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen, som også har vært tett knyttet til kjønnslikestillingspolitikken, ser ut til å ha adoptert denne definisjonen av lønnsarbeid i stedet for å utforske begrepet fra menns ståsted, kan også ha bidratt til dette. Mye nordisk manns- og maskulinitetsforskning reduserer først familieforsørgelse til å handle om lønnsarbeid og reduserer i neste omgang lønnsarbeid til å nesten bare handle om og gagne individet. Når den gjør det, så bidrar den til å gjøre familie og arbeidsliv til separate sfærer og til å gjøre deler av menns - og også kvinners - familiearbeid lite synlig i dagens Norge¹⁴².

¹⁴¹ Som vi så tidligere, er det først og fremst de fulltidsarbeidende - og antakelig høyst utdannede (Kitterød og Rønsen 2012:176-177) - mødrene jeg har intervjuet tidligere som nærmest utelukkende snakker om lønnsarbeid som noe de gjør for sin egen del. De snakker også generelt lite om lønnsarbeid som inntekt, men i stedet som såkalt selvrealisering (Magnussen mfl. 2005:70-77).

¹⁴² Christiansen og Palkovitz påpeker at en slik måte å forstå lønnsarbeid på nettopp har bidratt til å gjøre amerikanske menns forsørgerarbeid lite synlig og lite utforsket, og at denne usynligheten utgjør en slags parallell til den usynligheten og manglende utforskningen som tidligere preget kvinners husholdsarbeid (Christiansen og Palkovitz 2001:85-87). Plantin mener at i mye familieforskning gjøres det en tydelig distinksjon mellom arbeid og familie, noe som bidrar til å overføre menns (og kvinners) hverdagsliv (Plantin 2012:63, Plantin 2014:13), og Johansen mener at forståelsen av hjem og offentlighet som separate sfærer har bidratt til at historikere nesten bare har sett menns offentlige virksomhet (Johansen 2001:7). Kanadiske Doucet skriver at sentrale ord som inkluderes i perspektiver på menn er autonomi, dominerende, uavhengighet, makt, frakoblethet og individuelle rettigheter. Hun påpeker at vi mister mye dersom vi forstår menn fra kvinners perspektiver, men skriver samtidig at familieforsørgelsens byrder har kommet frem i en del engelskspråklig forskning (Doucet 2006:5, 8, 223, 249).

Mennene jeg har intervjuet gjør ikke bare familieforsørgelse ved lønnsarbeid, og de gjør ikke bare selvstendighet, uavhengighet og kontroll når de gjør lønnsarbeid. Like lite som ulønnet arbeid i hjemmet kan forstås som noe man kun gjør for andre, kan lønnet arbeid forstås som arbeid som bare og alltid handler om egeninteresse. Ei heller kan det forstås som noe som i seg selv og alltid gir mye makt. En del av den forskningen som handler om fordeling av inntekt, arbeidsoppgaver, penger og makt i kjernefamilien ser som nevnt ut til å i alle fall delvis gi tilsynelatende selvforklarende begreper aktørstatus. Når man skriver «inntekt gir makt», så fremstår det som en sosial lovmessighet «der ute», en lovmessighet man finner uttrykk for «her nede». Samtidig kommer det sjeldent frem akkurat hva det er med «inntekt» som gir makt, og hvorvidt det er pengene i seg selv som gir denne makten eller om det også har noe med den inntektsgenererende aktiviteten, kompetansen og ansvaret som ligger i den å gjøre. Ikke minst er det ofte lite tydelig hva makten består av. I analysen min har jeg vist hvor mye mer vi har mulighet til å forstå dersom vi utforsker begrepene «inntekt», «makt» og også andre som *virksomhet*. Når jeg har gjort det, har jeg samtidig vist hvor tilslørende begreper, og koblinger som lages ved hjelp av lite utforskede begreper, kan være.

Dette avsluttende kapitlet starter med oppsummerende refleksjoner knyttet til forsørgervirksomheten som har kommet frem i analysen min. Etter dette løfter jeg frem og tydeliggjør hvordan denne virksomheten ser ut til å koordineres med andre ting som skjer i mine informanternes familier. I den tredje og siste delen avrunder jeg ved å plukke opp refleksjonene og spørsmålene fra innledningen og ved å diskutere overføringsverdien til min studie. Ikke minst sier jeg noe om hva som i mine øyne er et viktig steg mot å gjøre familieforsørgelsen i dagens Norge mer kjønnslikestilt.

Mangfoldig, kunnskapsrik, dyptsittende og mannlighetsbekreftende forsørgervirksomhet

Jeg har vist hvordan det å utforske mine informanternes inntektsgenerering og utgiftsforvaltning som virksomhet i Smiths forståelse av begrepet har bidratt til å synliggjøre et mangfold av fysiske, mentale, følelsesmessige og språklige aktiviteter som i bred forstand kan forstås som forsørgervirksomhet. Å bevege forskerblikket mitt fra inntektsgenereringen til utgiftsforvaltningen representerte ikke noe vannskille i analysearbeidet mitt. Tvert om snakker de fleste av mennene jeg har intervjuet om disse økonomiske aktivitetene på måter som ligner hverandre, kunnskapen som kreves og bygges er nært beslektet med hverandre og logikken

som ligger innvevd i det som gjøres likeså. Både den inntektsgenererende og mye av den utgiftsforvaltende virksomheten bidrar videre til å optimalisere familieøkonomien. Alle disse aktivitetene kan også, slik jeg ser det, være med på å gjøre og fremvise mennene jeg har intervjuet til og som økonomisk kapable menn og som ansvarlige familieforsørgere. Med Pierre Bourdieu sine ord kan vi si at den inntektsgenererende og utgiftsforvaltende virksomheten de gjør også kan bygge den samme praktiske sansen og følelsen for forsørgelsen av familien. Denne sansen gjør ikke bare mange av informantene mine til inntektsgeneratorer eller til utgiftsforvaltere, men til *familieforsørgere*.

Da jeg studerte inntektsgenereringen til mine informanter, fant jeg flere kjennetegn ved denne virksomheten. Dens gevinster og kostnader, dens potensielle elastisitet, dens utbredte taushet og kroppslighet og dens potensiale for gjøring og fremvisning av visse typer mannlighet ble både tydeligere og mer forståelige da jeg kunne se inntektsgenereringen og utgiftsforvaltningen - hele forsørgervirksomheten - i sammenheng. Ikke minst har et slikt helhetsblikk lagt til rette for å kunne se hvordan noen former for forsørgervirksomhet som nevnt kan legge til rette for og berede grunnen for andre. De mennene jeg har intervjuet som tjener mye penger eller som strekker seg langt for å tjene så mye penger som mulig, og inkludert i det ofte disiplinere både kropp, tanker og følelser, strekker seg også ofte for å betale så mye som mulig av familiens utgifter. De som finansierer størstedelen av familiens utgifter, og inkludert i det de såkalt faste utgiftene, utfører også som regel betalingen av og gjør annet arbeid knyttet til disse. De er også jevnt over den i familien som har best oversikt og kontroll over den største delen av familieøkonomien og som aller mest planlegger det som skjer der. Ikke minst gjør og føler de - slik de selv forteller det - mest ansvar for denne delen av familieøkonomien. De som gjør alt dette, og som i tillegg føler at det er viktig eller nødvendig for familieøkonomien at pengebruken er mest mulig fornuftig, gjør også mye for å påvirke familiens pengebruk i retning av slik fornuftighet.

Parallelt med denne synliggjøringen har det også kommet frem at flere av mennene jeg har intervjuet gjør relativt lite forsørgervirksomhet sammenlignet med en del andre - eller gjorde det da de var arbeidsføre eller i arbeidsfør alder. Det har også blitt synlig at en del av de som gjør eller har gjort relativt lite inntektsgenererende virksomhet også gjør eller har gjort relativt lite utgiftsforvaltende virksomhet. Også dette har bidratt til å synliggjøre familieforsørgelsens sammenhenger. Disse mennene har investert mindre tid, krefter og penger i familieforsørgelsen enn det mange andre har gjort, og vi kan anta at deres samlede

investeringer her heller ikke skiller seg dramatisk fra de deres kvinnelige partnere gjør eller har gjort tidligere. De gjør altså relativt lite av en virksomhet som historisk sett har vært koblet til mannlighet, og flere ser også ut til å i mindre grad knytte slik virksomhet til det å være mann. At de gjør relativt lite forsørgervirksomhet og også ser ut til å ha relativt lite forsørgerkunnskap spiller antakeligvis en rolle for at noen av disse mennene også ser ut til å ha eller ha hatt mindre innflytelse over familiens pengebruk enn det en del andre av mine informanter har eller har hatt. Studien min har også vist at en del av de mennene som jobber og tjener relativt lite i forhold til en del andre menn jeg har intervjuet og ikke noe særlig mer enn sine kvinnelige partnere, likevel gjør mye av den utgiftsforvaltende virksomheten i familien. Dette er imidlertid menn som, til tross for sin relativt lave inntekt, finansierer mest av familiens utgifter. Til sammenligning har ingen av mennene jeg har intervjuet og som jobber og tjener relativt mye eller har gjort det tidligere overlatt størstedelen av den utgiftsforvaltende virksomheten til sine kvinnelige partnere.

Å studere familieforsørgelse som virksomhet har altså gjort det mulig for meg å synliggjøre koblinger mellom ulik praksis empirisk. Som nevnt skulle avhandlingsarbeidet mitt opprinnelig finne eventuelle koblinger mellom menns forsørgeransvar og deres håndtering av helse. I dag vil jeg si at noen måter mine informanter disiplinere kropp, tanker og følelser på kan forstås som familieforsørgelse i en vid forstand av begrepet. Jeg vil også si at erfaringer med helseproblemer og sykdom, og også mer spesifikt det å ha hatt kreft, ser ut til å kunne både begrense og aksellerere både deres inntektsgenering - og den disiplineringen av kropp, tanker og følelser som kan ligge i den - og deres utgiftsfinansiering. Som jeg nettopp var inne på, kommer arbeidet mitt også bak enkle koblinger som for eksempel at «inntekt» eller «status som forsørger» gir «makt». Når jeg har utforsket mine informanters forsørgervirksomhet i stedet for å adoptere slike begreper, så blir det tydelig at der for deres del kan sies å ligge mye virksomhet og kunnskap «i» alle disse begrepene og ikke minst i rommet «mellom» dem.

Mens noen av mennene jeg har intervjuet gjør lite av mange slags forsørgeraktiviteter, gjør de fleste mye av mange typer slike aktiviteter. Disse sitter også i all hovedsak med helhetsblikket over og helhetsansvaret for forsørgelsen av familien. Det ser også ut som om mennene som gjør ulikt omfang av forsørgervirksomhet ofte legger ulik mening og betydning i den virksomheten de gjør. For de mennene som gjør minst forsørgervirksomhet, kan det de gjør forstås som såkalte løsrevne biter (Aarseth 2008:109). For de fleste mennene jeg har intervjuet forstås imidlertid ikke denne virksomheten best som stykker av aktivitet og

«teknisk» kunnskap. I stedet mener jeg den forstås best som sammenkoblede puslespillbiter, som helhetlig kunnskapsrik virksomhet som kan sitte dypere og være tausere. Som jeg var inne på over, bør den forstås som en måte å være i verden på som bygger - og samtidig muliggjøres av - en praktisk forsørgersans. Jo mer innfiltret man er i en virksomhet, jo mer lidenskap og jo mer forpliktelse vil man gjerne føle, og jo mer er man igjen villig til å investere i den (Aarseth 2008:146, 195, 208). De fleste mennene jeg har intervjuet snakker om sin forsørgervirksomhet som nettopp både slitsom og meningsfull, pliktmessig og lystbetont. Dette er med på å gjøre det fruktbart å forstå det de gjør ved hjelp av Bourdieus habitusbegrep. Dette er også fruktbart fordi de mennene som investerer mest i forsørgervirksomheten de gjør, i liten grad ser ut til å se - og nesten ikke italesetter - verken betingelsene som kan generere den eller kostnadene ved den. For disse mennene kan vi si at familieforsørgelsen er doxisk. Den er nærmest fullstendig tatt for gitt og den tenkes ikke og sies ikke, fordi den ikke kan og ikke trengs å sies (Bourdieu 2005:183)¹⁴³. Doxa er intimt knyttet til habitus. Hvis habitus og de sosiale feltene den opererer i passer sammen, og kartet mennene har inni seg på en måte kan vi sies å stemme med terrenget de har rundt seg, så styrkes doxas fortsatte makt (Bourdieu og Wacquant 1992:73-74). Slik støtter det at familieforsørgelse er så selvfølgelig og uttalt for de av mine informanter som gjør mye forsørgervirksomhet ytterligere opp om fruktbareheten av å forstå denne som en praktisk sans. Det støtter også opp under fruktbareheten av å forstå mine informanternes forsørgervirksomhet i lys av taus praksis og tause forventninger de møter i sosiale relasjoner de inngår i. Ikke minst støtter det opp under en antakelse om at de sosiale relasjonene hvor der skjer virksomhet som påvirker mine informanter til å gjøre mye forsørgervirksomhet går på tvers av flere sosiale felt, for å si det med Bourdieu sine ord. Hvis det ikke var slik, ville refleksiviteten antakelig vært høyere.

Måten flere informanter snakker om jobb på gjør at vi kan spørre om den praktiske forsørgersansen jeg beskriver over også kan forstås som en del av en sans for et større sosialt

¹⁴³ Doxa-begrepet har litt ulike, men relaterte, meninger i Bourdieus arbeider. Se Deer for en grundig diskusjon av begrepet (Deer 2008:119-130). Kort kan vi imidlertid si at doxa refererer til det Bourdieu kaller miserkjente former for sosiale tilfældigheter som forårsaker en uformulert, ikke-diskursiv, men internalisert og praktisk, anerkjennelse av de samme sosiale tilfældighetene (Deer 2008:119-130). Doxa bidrar til reproduksjon av de sosiale tilfældighetene i sosiale institusjoner, strukturer og relasjoner og også i hoder, kropp, i forventninger og i adferd. Det doxiske er altså ikke en del av diskursen (Deer 2008:120). Bourdieu kaller blant annet doxa for «den stilltiende aksepten av de sosiale spillenes grunnlag» (Bourdieu 2007:110) og for «den stumme erfaring av verdens selvfølgelig som tilveiebringes av den praktiske sans» (Bourdieu 2007:114). Eerola og Huttunen skriver at de finske fedrene de har intervjuet aktivt har valgt å være familiens hovedforsørgere (Eerola og Huttunen 2011:219). Dette kan jeg ikke si om mine informanter.

spill om penger, makt og mannlighet. Mange av mine informanter kan i så fall sies å være dypt involvert og «oppslukt» i dette spillet (Bourdieu 1999:157). Har det noe for seg å forstå mine informantere forsørgervirksomhet slik, kan vi også si at en del av mennene jeg har intervjuet ikke har den praktiske sansen dette større sosiale spillet krever og bygger og at de heller ikke spiller det. Vi kan i så fall også si at disse enten ikke spiller fordi de har avslørt spillets betingelser og kostnader og ikke *vil* spille det, eller at de ikke spiller det fordi de ikke *kan* spille det. Den eneste av mine informanter som aldri har hatt ordentlig mulighet til å være i lønnet arbeid og være familiens hovedforsørger, kan videre sies å føle dette spillets regler i sin egen tilkorkommet. Han kan også sies å lengte etter dets gevinster. Kostnadene ved det ser det imidlertid ikke ut som om han ser.

Familieforsørgelsen har imidlertid også sin pris, noe som kan underbygges med den forskningen som bygger videre på den første kvinneforskningen. Lener vi oss til denne, kan vi si at helheten av forsørgeraktivitetene mine informanter ofte gjør antakeligvis krever mer enn summen av det alle enkeltaktivitetene krever. Som jeg har nevnt, er det nemlig nettopp helhetsblikket og helhetsansvaret for - eller den sammenhengende organiseringen av - familiens emosjonelle og fysiske ve og vel, basert i en emosjonell eller kroppslig beredskap, som forstås som særlig belastende for mange mødre (Lilleaas 2003:42-43, Haavind 2006:690-692, Aarseth 2008:105, Aarseth 2013:247-248). Forstår vi forsørgerarbeid som (også) familiearbeid, slik jeg og en del andre forskere som nevnt mener vi bør, åpner dette videre for å forstå mine informantere kroppslige beredskap, deres praktiske forsørgersans, ikke bare som en beredskap for jobben (Lilleaas 2003:281), men også som en beredskap for familien. Mine informantere *forsørgerberedskap* kan dermed ha i alle fall en viss parallellitet med det Lilleaas kaller kvinners beredskap for andre. Ikke minst kan også en forsørgerberedskap forstås som og kalles for en beredskap for andre. Slik kan den utfordre en forståelse av familie- og arbeidsliv som separate sfærer. Blant mennene jeg har intervjuet ser imidlertid denne beredskapen ut til å være enda tausere enn det som gjelder for mine tidligere kvinnelige informantere mer ikke-økonomiske beredskap for andre.

I sin kvalitative studie av svenske permisjonsordninger argumenterer Bekkengen på en måte som går ganske langt i retning av å si at menn i dag skummer fløten i familielivet. De gjør de mest givende oppgavene, men har fremdeles mye å gå på når det gjelder husarbeid, oversikt og ansvar i familien (Bekkengen 2002:185-202). Også hun forstår menn ved sine feil og mangler, slik mye skandinavisk familieforskning og også en del internasjonal forskning

gjør (Hawkins og Dollahite 1997:3-4, Kullberg 2003:227-231). Jeg mener vi har grunn til å tro at også Bekkengens informanter gjør familiearbeid, -oversikt og -ansvar som kanskje ikke er så synlig og som vi ikke snakker noe særlig om. Vurderer vi kvinners deltakelse i det økonomiske familiearbeidet som menn ser ut til å gjøre mest av, fra et mannlig ståsted, kan hennes kritikk dessuten «oversettes» og snus mot kvinner. Sett herfra kan vi si at kvinners familieforsørgende virksomhet, i større grad enn hva som gjelder for den virksomheten menn gjør, fremstår som begrenset og som såkalte løsrevne biter. Kanskje er det nettopp kvinners forsørgervirksomhet som aller mest kan reduseres til lønnsarbeid og kanskje er det også gevinstene av kvinners lønnsarbeid som aller mest kan reduseres til selvrealisering, selvstendighet og «egen inntekt»?

Familieforsørgelse som koordinert med annen familie- og hjemskapende virksomhet

Å studere mine informanternes familieforsørgelse som virksomhet har følt seg som å åpne opp begrepet «forsørgeransvar» og folde ut aktiviteter og kunnskap som for mine informanter kan sies å ligge «i» dette. På en måte har jeg følt det som om slike kunnskapsrike aktiviteter har bredt seg utover, både omfangsmessig og i form av at der ikke nødvendigvis synes å være noe gitt eller «naturlig» slutt punkt for dem. Jeg har også opplevd det som om disse aktivitetene har bredt seg utover, og samtidig innover, ved at mye av deres forsørgervirksomhet kan sies å være mental og emosjonell. Også det at aktivitetene og den medfølgende kunnskapen som har blitt synliggjort ofte kan sies å sitte i mange av de intervjuede mennenes ryggrader som en praktisk sans, har bidratt til en slik følelse. Samtidig kan vi si at analysen i de to foregående kapitlene har noe nærsynt over seg. Forhåpentligvis har jeg klart å vise hvor avgjørende denne detaljerte utforskningen har vært for de oppdagelsene jeg har gjort. I dette avsnittet vil jeg imidlertid løfte blikket og rette fokus mot hvordan mine informanternes forsørgervirksomhet koordineres med virksomhet deres kvinnelige partnere gjør. Et slikt blikk gjør at mine informanternes forsørgeraktiviteter kan sies å bre seg ytterligere utover. Dette blikket og denne forståelsen gjør at vi forstår mine informanternes forsørgervirksomhet enda bedre. Det gjør også at vi skjønner noe av de større sosiale sammenhengene denne inngår. Dette er ting vi har sett spor av og som jeg også har vært inne på tidligere i avhandlingen, men som jeg ønsker å tydeliggjøre og diskutere implikasjonene av her. Det er særlig det som skjer i relasjonen mellom mine mannlige informanter og deres kvinnelige partnere og ekspartnere jeg har fått innblikk i, og det er dermed særlig det som skjer og har skjedd her jeg skriver om i dette avsnittet. Dessuten har jeg som nevnt tidligere studert det som skjer i slike familierelasjoner

fra kvinners ståsted (Magnussen mfl. 2001, Magnussen mfl. 2005). De kvinnene jeg har intervjuet tidligere kan ikke kobles til akkurat de mennene som er informantene i denne avhandlingen. Likevel kan kunnskapen fra disse tidligere prosjektene si noe om den sosiale koordineringen av mine mannlige informanternes forsørgervirksomhet.

Den familieforsørgelsen vi har sett til nå kan sies å følge en nærmest rendyrket økonomisk logikk om å sikre inntekt og tjene så mye som mulig på den ene siden og begrense pengebruk og bruke penger så fornuftig som mulig på den andre. At noen av mennene jeg har intervjuet forteller at de også bruker penger «ufornuftig» på kone og barn og også liker det og synes å være stolte av det, utgjør imidlertid en slags glipe i fortellinger som ellers synes å ose av økonomisk rasjonalitet. Denne glipen kan være et tegn på at forsørgervirksomheten og dens innvevde økonomiske logikk møter motstand. Den kan tyde på at det økonomisk fornuftige på noen områder og på noen måter må vike for annen virksomhet i familien, virksomhet som følger en annen logikk enn den økonomiske. Samtidig kan det også være tegn på at en forsørgelogsikk faktisk kan overskride en rent økonomisk logikk. Jeg mener begge disse måtene å forstå ting på har noe for seg.

Forsørgelse er åpenbart langt fra det eneste som skjer i familiene til mine informanter, og det de gjør for å forsørge familiene sine koordineres med andre måter å skape gode familier og gode hjem på. Den andre familie- og hjemskapende virksomheten jeg går inn på her er det nesten uten unntak mennenes kvinnelige partnere som gjør mest av, har mest overblikk over og har mest ansvar for. Også denne virksomheten involverer på forskjellige måter penger. Den er imidlertid ikke basert i en økonomisk rasjonalitet, og det er derfor jeg - for enkelthets skyld - kaller den ikke-økonomisk. Forskjellene mellom disse måtene å skape gode familieliv og gode hjem på må ikke overdrives. Målet er til syvende og sist i stor grad det samme, noe også andre studier er inne på (Bäck-Wicklund og Bergsten 1996:56-57, 67, Plantin 2001:60-61, 226-227, Nordberg 2005:188). De økonomiske og de ikke-økonomiske måtene å jobbe mot dette målet på er også tett innfiltret i hverandre og påvirkes av og påvirker hverandre. Ikke minst så vi i de to foregående kapitlene hvordan menns forsørgervirksomhet faktisk også kan forstås som omsorg. Zelizer mener intime relasjoner og økonomi gjerne fremstilles som adskilte sfærer som «forenses» dersom de kommer i kontakt med hverandre. Hun finner imidlertid mange bevis på at intimitet og økonomi i praksis er tett sammenvevd i folks hverdager (Zelizer 2005:1, Zelizer 2011: 177-179). Også andre studier viser at kvinners ikke-økonomiske familie- og hjemskaping og menns økonomiske familie- og hjemskaping i stor

grad brukes til å uttrykke, og forstås som, kjærlighet, intimitet og omsorg¹⁴⁴. Samtidig kan et analytisk skille mellom den økonomiske og den ikke-økonomiske familie- og hjemskapingen ha noe for seg¹⁴⁵. Virksomhetene er nemlig også potensielt i konflikt med hverandre. Grenseløst arbeid for økonomisk sikring og optimalisering kan gå ut over mulighetene for å realisere de gode familierelasjonene og det gode hjemmet. Grenseløs dyrking av «det gode familieliv» og «det gode hjem» kan på samme måte true familieøkonomien. For mitt formål er imidlertid det viktigste at et slikt analytisk skille kan hjelpe oss å identifisere konkrete tilfeller av koordinering mellom forsørgervirksomhet og annen familie- og hjemskaping; tilfeller hvor de påvirker eller påvirkes av hverandre.

Mine informanter forsørger som nevnt sine familier i en kontekst som på mange måter er annerledes enn den konteksten husmorperiodens familiefar forsørget sin familie i. Ellingsæter mener at tid med barn mer enn noen gang anses som nødvendig for, og som et tegn på, en god barndom og et godt familieliv. Som vi har sett, mener hun også at forventningene om å bruke tid med barn rettes mot mødre mer enn mot fedre i Norge i dag (Ellingsæter 2004:129, 149-150, Ellingsæter 2005:382)¹⁴⁶. At fedre jevnt over forventes og selv tar helt for gitt å bruke mer tid på å skaffe inntekt enn mødre, kommer tydelig frem når jeg sammenligner intervjuene jeg har gjort i dette avhandlingsarbeidet med mine tidligere intervjuer med kvinner. Det som for mine mannlige informanter først og fremst ser ut til å komme inn og setter grenser for den inntektsmaksimerende virksomheten deres er likevel, slik de selv forteller det, de kravene de selv og omgivelsene stiller til dem som fedre. En «god far» kan jobbe mer enn en «god mor» kan, men han kan ikke jobbe «døgnet rundt»¹⁴⁷. Dette er en vag formulering, men den signaliserer allikevel at også «gode fedre» må bruke tid med barna.

Fedrene jeg har intervjuet balanserer altså det å generere inntekt med det å bruke tid med barn, og vi kan si at det å være far eller gjøre faderskap setter grenser for deres trygging og

¹⁴⁴ Se Nyman og Reinikainen 2013:44 for oversikt over slike studier.

¹⁴⁵ Koren mener vi også i dag, som i tidligere tider, bør forstå kvinners merarbeid i hjemmet som bidrag til familiens forsørgelse (Koren 2012:133-135). Dette gir mening, ikke minst fordi blant annet kjønnsforskjeller i lønn og fremtidige lønnsmuligheter kan gjøre det økonomisk rasjonelt for heteroseksuelle par som lever familieliv at mannen jobber mye, mens kvinnen i større grad tar seg av familiens ikke-økonomiske behov. Samtidig mener jeg at kvinners mertid til barneomsorg og husarbeid, tatt i betraktning dagens omfattende tilbud av barnetilsyn, ikke i like stor grad som tidligere bør forstås som bidrag til forsørgelsen av familien.

¹⁴⁶ Ellingsæter påpeker at selv om dagens språk er kjønnsnøytralt i den forstand at det snakkes om «foreldre», så kan normer om «godt moderskap» i praksis utledes fra normer om «godt foreldreskap» (Ellingsæter 2005:374). Jeg har sett dette språket, som tilsynelatende er kjønnsnøytralt, men som i realiteten er kjønnnet, i egne intervjuer (Magnussen mfl. 2005:57).

¹⁴⁷ Dette kommenteres også i Brandth og Kvande 2003:131 og i Ellingsæter 2004:150.

maksimering av inntekt. Samtidig setter inntektsgenerering og -maksimering, som vi allerede har sett, grenser for deres tid med barna. At mennene jobber mye tas som nevnt jevnt over fullstendig for gitt. På bakgrunn av hvor viktig familieforsørgelse virker å være for de fleste av dem, mener jeg vi også har grunn til å tro at grensene for hvor mye en god far kan jobbe også vil forskyves dersom familiens økonomi trues eller dersom familien vil gjøre kostbare valg som anses som essensielle for familielivets kvalitet. Brandth og Kvande mener at dagens farskap har lite med forsørgelse å gjøre fordi deres mannlige informanter ikke snakker om familieforsørgelse som en måte å være far på eller som et viktig aspekt ved lønnsarbeid (Brandth og Kvande 2003:28, 127)¹⁴⁸. For mine informanter har vi imidlertid god grunn til å tro at familieforsørgelse er en viktigere del av det å være far enn det tausheten som omslutter temaet antyder¹⁴⁹, og kanskje kan vi forstå likhetstegnet mellom faderskap og «tid med barn» som enda et eksempel på at menns arbeids- og familieliv forstås fra kvinners ståsted og med begreper som er fylt med innhold av kvinner.

I fortellingen til Gunnar, som har kniven på strupen økonomisk sett, så kommer koblingene mellom faderskap og forsørgelse tydelig frem. Han strekker seg, som vi så, rimelig langt for å kunne hjelpe sine store barn med mer penger. Også andre informanters fortellinger kan tyde på at de måtene mennene jeg har intervjuet gjør foreldreskap på og som involverer penger, går ut over det å sørge for at barnas mest basale behovene dekkes. Om mine informanter fremdeles gjør seg til fedre ved å på ulike måter forsørge familien, så blir det misvisende å snakke om deres trygging/maksimering av inntekt og tid med barn som aktiviteter med helt ulike mål. Antakeligvis forstås de tvert om bedre som ulike måter å være far på som har spenninger mellom seg og som balanseres mot hverandre, innenfor noen rammer, slik vi har sett at en del angloamerikansk forskning beskriver det¹⁵⁰. Antakelig bør de også forstås som måter å være far på som i ulik grad er synlige og snakkes om. Heen skrev i 1995 at menn, til forskjell fra kvinner, kan la penger representere dem i stedet for å selv være til stede i sosiale

¹⁴⁸ I en publikasjon fra 1998 er forfatterne imidlertid mer forsiktige, og sier at det at deres mannlige informanter ikke legger vekt på forsørgelse som et viktig aspekt ved det å være far, betyr at forsørgelse har blitt sekundært som en «identitetsbasis» for disse fedrene. De nevner også at der er en ambivalens i det mennene sier, siden noen legger vekt på at en god far representerer den materielle tryggheten som ligger som et basis for alt annet i livet (Brandth og Kvande 1998:299-300). Farstad og Stefansen har intervjuet islandske menn, og de knytter ikke jobben til mannlig ære eller forsørgeransvar. Ei heller snakker de om det å forsørge som en måte å være far på (Farstad og Stefansen 2015:60, 63).

¹⁴⁹ Olsen mener det å ha hovedansvar for familieøkonomien fremdeles er en måte danske menn gjør seg til far på (Olsen 2000:227).

¹⁵⁰ Ulike kategorier av fedre kan også legge vektlegge forskjellige aspekter ved det å være far. Oftung finner for eksempel at noen fedre uten daglig samvær med barna forstår og snakker om seg selv ut fra det han kaller et «forsørgerfar-script» (Oftung 2009:166-175).

relasjoner (Heen 1995:82-83). Dette har antakeligvis endret seg noe frem til i dag. Selv om mine informanter gjør seg til fedre ved å bruke tid med barn, så ser det imidlertid ut som om mange også i noen grad nettopp kan erstatte egen tilstedeværelse med penger. De kan også erstatte egen tilstedeværelse ved å jobbe og finansiere mors tilstedeværelse.

Mine informanters familieforsørgelse forstår jeg altså som «farsvirksomhet» som koordineres med den farsvirksomheten som handler om å bruke tid sammen med og bygge emosjonelle bånd til barn. Deres familieforsørgelse er imidlertid også koordinert med deres kvinnelige partners «morsvirksomhet», slik jeg antydte over. Mitt og kollegaers intervjumateriale viser at mødres arbeidstid ofte ser ut til å henge sammen med deres tanker om den gode barndommen (Magnussen mfl. 2001:110-111, Magnussen mfl. 2005:144-145, 198). I disse studiene er det som regel mødrene som definerer hva som er «best for barna». Der hvor mor mener dette innebærer å være mer hjemme enn det to fulltidsjobber gir rom for, noe som er tilfelle i familiene til nesten alle mine mannlige informanter, så tar mor ofte ekstra, ulønnet permisjon og jobber også redusert for å realisere dette. Den medfølgende tapte inntekten fremstilles ofte av kvinnene selv - og av mennene jeg har intervjuet nå og også tidligere - som selvfølgelig og som en kostnad familien bare *må* ta¹⁵¹. I disse familiene snakkes hennes deltidsarbeid og hans fulltids- og overtidsarbeid som sammenfallende interesser, som å jobbe mot et felles mål på ulike måter. Ofte forsøker mennene på ulike måter å kompensere for kvinnes inntektsbortfall, og i noen av familiene jeg har kommet i kontakt med så vil det nok også lønne seg at kvinnene reduserer arbeidstiden sin mens mennene øker sin arbeidstid tilsvarende. Dette gjelder imidlertid for langt fra alle. Familiene hadde også samlet sett fått mest inntekt dersom begge foreldre hadde maksimert inntekten sin. Det gjør de ikke.

Det er dermed tydelig at den inntektsmaksimerende logikken - både for mødre og for fedre, får vikeplikt for «tid med barn», selv om denne slår inn tidligere for mødre¹⁵². Dessuten: Hvorfor skal kvinner maksimere inntekten sin om de betaler for mat, klær og mindre ting til huset og med sin deltidsinntekt kan finansiere dette? Da øker de jo inntekten aller mest for å få mer penger til eget forbruk, og for mange av de deltidsarbeidende kvinnene jeg har intervjuet tidligere så er fulltidsarbeidende mødre nettopp mødre som setter materielle

¹⁵¹ Mens en del av de amerikanske fedrene Townsend har intervjuet eksplisitt sier at det å jobbe for å få råd til at mor kan være hjemme med barn er med på å gjøre dem til gode fedre (Townsend 2002:131,133), så artikuleres dette i liten grad av de mennene jeg har intervjuet.

¹⁵² Miller bemerker det samme på bakgrunn av sin britiske studie (Miller 2010:124).

«behov» foran barnas behov for omsorg. Mange av mine tidligere kvinnelige informanter snakker om at deres lønnsarbeid er bra for familien, fordi de kommer seg ut av hjemmet, treffer andre mennesker og får brukt seg selv på andre måter enn som ektefelle/samboer og mor. Samtidig mener altså mange at det går ut over familielivet å jobbe «for mye». Videre er det interessant at ei heller kvinnene snakker om egen inntektsgenerering som en måte å være mor på. Som nevnt snakker heller de deltidsarbeidende kvinnene om seg selv hjelpeforsørgere - som om de hjelper sine mannlige partnere å gjøre *deres* egentlige og viktigste jobb i familien (Magnussen mfl. 2005:70-77). Dette tyder på at den dominerende forståelsen av lønnsarbeid som nærmest bare egeninteresse er med på å usynliggjøre deler av både menns og kvinners familie- eller «foreldrearbeid», men et arbeid menn ser ut til å gjøre klart mest av.

Ellingsæter går lenger enn å si at det i dagens Norge særlig er mødre som forventes å realisere idealene om at foreldre og barn skal ha mye tid sammen. Hun mener at barns behov gjøres nærmest grenseløse, at mengden av tid med barn er blitt selve symbolet på morskjærligheten og at dette gjør også moderskapet tiltakende grenseløst (Ellingsæter 2004:149, 153, Ellingsæter 2005:381-382)¹⁵³. Også dette, samt de historiske koblingene mellom barneomsorg, kvinner og kvinnelighet, gir oss grunn til å ikke forstå deltidsarbeidet til mine informanters kvinnelige partnere som en luksus de unner seg og som mennene plikter å finansiere. Kvinners investering i tid med barn må tvert imot forstås på bakgrunn av at mødre antakelig fremdeles aller mest gjør seg til gode mødre nettopp ved å bruke tid med barn. Min og kollegaers forskning blant sørlandske mødre viser de større forventningene om «tid med barn» som sørlandske mødre utsettes for og utsetter seg selv for (Magnussen mfl. 2005:199-200). Samtidig jobber disse kvinnene redusert også fordi de gjør mye og mest av - og har det overordnede blikket over og ansvaret for - det emosjonelle arbeidet i familien, for husarbeidet og også for den omfattende administreringen som skal til for å få familielivet til å gå rundt og opp. Til og med i relativt likestilte familier kan kvinnen ofte kalles familiens og hjemmets administrative og også emosjonelle senter (Aarseth 2008:108). Mange kvinner jeg har intervjuet tidligere forteller at deres administrative arbeid og ansvar i familien gjør at det beste for alle er at det er nettopp mor som reduserer sin arbeidstid. Fedrene gjør i følge mødrene god barneomsorg, men de er ikke så involverte i den ikke-økonomiske driften av familien at

¹⁵³ Også Haavind nevner disse økte kravene som særlig synes å ramme mødre (Haavind 2006:688, 690). Gillis, på sin side, knytter moderlighet og kvinnelighet tett sammen og mener nåtidens USA dyrker en slags moderskapskult (Gillis 1996:196-197).

de «ser ting» og kan hoppe inn og sømløst gjøre et stykke av den virksomheten kvinnene gjør mest av. Også dette er altså en måte økonomisk og ikke-økonomisk familie- og hjemskaping kan sies å koordineres på i familiene til mennene jeg har intervjuet. Björnberg og Kollind mener at behag og ubehag betyr mer for kjernefamiliens kjønnsarbeidsdeling enn rasjonalitet og kompetanse (Björnberg og Kollind 2005:125). Jeg tror imidlertid at denne arbeidsdelingen kan være rasjonell både økonomisk og på andre måter. Jeg tror også at kompetanse og behag henger tett sammen, og at det kan gi behag å gjøre det man gjør mye av, har blitt flink til og er engasjert i.

At en del av mine informanter kan sies å gjøre seg til fedre ved «ufornuftig» bruk av penger viser at familieforsørgelsens økonomiske logikk ikke bare brytes mot en ikke-økonomisk logikk når det kommer til inntektsgenerering. Flere av mennene har, som vi har sett, også gått med på bruk av penger på oppussing, ombygging, påbygging og interiør som de ikke selv har initiert eller mener familien trenger og som deres kvinnelige partnere er de største pådriverne for. I tillegg gjør de fleste mennene jeg har intervjuet mye arbeid som inngår i denne hjemskapingen - tid en del av dem i stedet kunne brukt på jobb i stedet, men som samtidig sparer dem for mye penger. Når vi vet at mødre også aller mest ser ut til å møte forventinger om å utforme og bearbeide de fysiske rammene som favner familielivet på en måte som legger til rette for - og avspeiler - et godt familieliv, så skjønner vi mer av hvorfor særlig kvinnene ser ut til å trykke på når det gjelder slik tids- og pengebruk. Vi forstår også mer av dette når vi ser det på bakgrunn av det som kan se ut som økende hjemorientering og en økonomisk utvikling som antakelig presser standardene for «det gode hjemmet» oppover¹⁵⁴. Den virksomheten mennene har gjort for å pusse opp, bygge om og bygge på boliger og fritidsboliger kan som nevnt ses som et kompromiss og en balansering mellom den «økonomiske fornuften» mange av mennene synes å ha og de ønskene om hjemskaping deres kvinnelige partnere ofte har. Å gjøre arbeidet selv fremfor å betale håndverkere er hjemskaping familien har råd til, og som - hvis man får til jobben - sikrer minst mulig pengebruk og best mulig utnyttning av pengene som brukes. Samtidig har vi sett at mange av mennene jeg har intervjuet *liker* å drive med slik hjemskaping, slik mange også liker å jobbe på måter som gir dem lønn.

¹⁵⁴ Flere studier nevner at det kan se ut som om husholdningsmaskinene som gjorde det lettere å være husmor førte til økte krav til standarden på husholdsoppgavene. Dette gjorde at husmødrene fortsatte å streve, men nå etter å nå disse nye standardene (Avdem og Melby 1985:150, Berg 1988:106-116, Danielsen 2002:104). Også dette viser hvordan økte muligheter for å nå høyere standarder kan presse disse oppover.

I mitt datamateriale, både det jeg baserer denne avhandlingen på og data fra tidligere prosjekter, så legger altså menns inntektsgenerering ofte til rette for kvinners tid med barn og deres hjemskaping, samtidig som kvinners tid med barn og hjemskaping ofte krever mye inntektsgenerering, utgiftsfinansiering og vedlikeholds-, oppussings- og bygingsarbeid fra menns side. Samtidig legger kvinners barneomsorg, husarbeid, administreringsarbeid og tilstedeværelse i hjemmet utvilsomt også ofte til rette for menns inntektsgenerering, mens menns inntektsgenerering ofte stiller krav til kvinners ulønnede arbeid i hjemmet. En del mennene jeg har intervjuet snakker også om det å «gå med på ufornuftig pengebruk» som en måte å gjøre parforhold på. Noen setter nærmest likhetstegn mellom økonomiske diskusjoner og konflikt¹⁵⁵, og mennene «gir seg» for å unngå slike konflikter, for å være raus og for å vise kjærlighet (Gullestad 1984:98, Solheim, Heen og Holter 1986:120-140, Aarseth 2008:208). Noen snakker også om det å jobbe mye og betale for mye, også mer enn de egentlig vil selv, som en måte å holde ryggen fri på. «Hun kan egentlig ikke klage», «og jeg vet at jeg har gjort mitt og vel så det» er måter å snakke om dette på.

Mange av mine mannlige informanter bryter altså med den økonomiske rasjonaliteten og logikken som ligger innbakt i størstedelen av forsørgervirksomheten de gjør både for å selv bruke tid med barn og ved å bruke penger «ufornuftig» på barn, og bidra til den gode barndommen på denne måten. De bryter også med den økonomiske rasjonaliteten for å gi sine kvinnelige partnere rom for familie- og hjemskaping som ikke følger en økonomisk logikk og for å investere i relasjonen til sine kvinnelige partnere. Tidligere har vi også sett hvordan kreftsykdom har fått noen av mine informanter til å verdsette sin nærmeste familie høyere og å bryte med den økonomiske logikken ved å jobbe mindre. Samtidig har vi også sett at andre, som *også* verdsetter den nærmeste familien enda mer etter at de hadde kreft, i etterkant av sykdommen investerer enda mer tid og krefter i inntektsgenerering. Vi har god grunn til å forstå dette som et ønske om å klare seg selv og være økonomisk kapabel og å fremvise dette. Når vi ser hvor innvevde ulike former for familie- og hjemskaping kan være i hverandre, blir det imidlertid synlig at det som kan være og se ut som arbeidsorientering *også* kan være en parallell familieorientering. Om vi mener at menns familieforsørgelse også kan ha et fremvisningselement ved seg er det også grunn til å spørre om også de nevnte bruddene med den økonomiske logikken kan fremvise slik forsørgelse. Det å ha en hjemmeværende kone demonstrerte menns forsørgerevne under husmortiden og det å ha en deltidsarbeidende kone

¹⁵⁵ Også Danielsens eldre mannlige informanter forteller om «for lite penger» som kilde til konflikt (Danielsen 1992:167).

med god tid til barna kan fremvise det samme i dag. Også dyre ferier, kostbare ting til barn, fine biler, båter og investering i boliger, fritidsboliger og i hjemlig estetikk kan vise frem denne forsørgerevnen. Det er antakeligvis *pengebruk* som aller mest effektivt viser frem mine mannlige informanternes økonomiske kapabilitet og deres forsørgelse av andre. Samtidig har jeg også intervjuet menn som bryter med en økonomisk logikk på måter som *ikke* er med på å bekrefte eller fremvise dem som familieforsørgere. Mens noen av disse prioriterer andre ting enn å leve opp til den fulltids- og overtidsarbeidende hovedforsørgeren for familien, og slett ikke lider under å gjøre ting på en annen måte, lengter min ene informant som aldri har kunnet være i ordinært arbeid etter å kunne oppfylle denne normen.

Et koordineringsblikk på mine informanternes forsørgervirksomhet har synliggjort at denne virksomheten påvirker og påvirkes av hvordan familiene jeg har kommet i berøring med *gjør* den gode barndommen, de gode foreldreskapene, det gode parforholdet, den gode fritiden og det gode hjemmet - rett og slett det gode familielivet. Dette koordineringsblikket har samtidig vist hvordan en forsørgerlogikk kan overskride en rent økonomisk logikk. Mange ting som koster penger kan nemlig forstås *både som familie- og hjemskaping og som fremvisning av familieforsørgelse*. Når de fleste av mine informanter finansierer mye av dette, gjør de seg på samme tid til økonomisk kapable menn som klarer seg selv, har kontroll og som i tillegg tar ansvar for et fellesskap ved å være ansvarlige forsørgere, gode fedre og til gode ektefeller/samboere. Samtidig bidrar de til å gjøre sine ektefeller og samboere til gode mødre og hjemskapere - og til kvinner.

Både det at jeg på den ene siden har lagt så stor vekt på å utforske mine informanternes forsørgervirksomhet og det at jeg samtidig ikke har intervjuet mine mannlige informanternes kvinnelige partnere, har gjort at det er brytningene mellom den økonomiske og den ikke-økonomiske hjemskapingen som har blitt synlige for meg. Når mange av mine informanter har snakket så mye om ulik virksomhet som har en økonomisk logikk ved seg, har jeg bitt meg merke i det som skjer og som går på tvers av denne. Det gir en slags konfliktorientering. For noen informanter, som for eksempel Erik, så sitter det som vi har sett ganske langt inne å gjøre ting som ikke lønner seg eller er økonomisk fornuftig, og følelsen og forsvaret for det økonomisk fornuftige tas også inn i diskusjoner som kan være konfliktfylte. Samtidig har også andre informanter en følelse for hva som lønner seg, uten å omsette denne i en steil holdning i diskusjoner om pengebruk, slik jeg var inne på over. Ikke minst har vi grunn til å tro at enda mer «fredelig» koordinering mellom familieforsørgelse og annen familie- og

hjemskaping, en koordinering vi kan anta at særlig de av mine informanter som lever de mest kjønnslikestilte familielivene gjør mye av, har blitt lite synlig for meg. I familier hvor arbeidet og ansvaret er fordelt på måter som sannsynligvis *ikke* gjør mannen til hovedforvalteren av en økonomisk logikk og kvinnen til hovedforvalteren av en ikke-økonomisk logikk, og hvor det sannsynligvis *ikke* skapes praktiske sanser som er så ulike hverandre, så kan vi anta at konfliktene er færre. I familiene til de mennene jeg har intervjuet som gjør relativt lite familieforsørgelse, gjør kvinnene mer. I Tors fortellinger er der også flere tegn til en særlig fredelig koordinering av det samlede familiarbeidet. I Gunnars familie tyder imidlertid mye på at det er hans kvinnelige partner som har vært hovedforvalteren av en økonomisk logikk og som antakeligvis også aller mest kan sies å ha en praktisk forsørgersans. At hun bryter ut av ekteskapet fordi hun er «lei av å forsørge ham» utgjør en interessant parallell til Vegards irritasjon over konas manglende inntekt og ufornuftige pengebruk. Særlig Vegards fortelling viser også tydelig hvordan inntektsgenerering og utgiftsfinansiering, som innenfor samlivets ramme kan forstås som en investering i dette samlivet, også parallelt legger til rette for fremtidig selvforsørgelse *utenfor* dette samlivet.

Menns familieforsørgelse: Kjønnsliekestillingsprosjektets blinde flekk?

De fleste av mine informanter gjør mye familieforsørgelse og mer enn det som ofte regnes med i kjernefamiliens kjønnsarbeidsdeling. De gjør også mye *samtidig* som de gjør familieforsørgelse; de gjør seg til menn, fedre og livspartnere. Den såkalte forsørgermaskuliniteten, som flere har hevdet at døde sammen med den strengt funksjonsdelte kjernefamilien, kan sies altså å være høyst levende i praksisen til mennene jeg har intervjuet i forbindelse med arbeidet med denne avhandlingen. Det som ofte kalles en mannlig forsørgernorm kommer til syne i virksomheten til både de som strekker seg langt for å klare å nå den, i praksisen til de som distanserer seg fra den eller lever greit på siden av den og også i virksomheten til den eneste av mine informanter som aldri har hatt mulighet til å leve opp til den. Mine informanter kan imidlertid som nevnt forstås som kulturelle ettersleper. Hvis vi mener at de *kun* er slike ettersleper, så begrenses mine analysers relevans hovedsakelig til grupper av menn vi kan anta at tenker og lever særlig kjønnstradisjonelt i Norge i dag. Den begrenses i så fall også fordi studien min analyserer en praksis som forstås som utdøende - og kanskje til og med raskt utdøende. Jeg tror at min studie har overføringsverdi til andre grupper av menn som vi kan anta lever særlig lite kjønnslikestilte liv. Sannsynligvis kan den for eksempel gi økt forståelse av den familieforsørgelsen som gjøres av innvandrede menn med

visse landbakgrunner, av noe eldre menn og av menn med relativt lav utdanning¹⁵⁶. Samtidig mener jeg kunnskapen om mine informanternes forsørgervirksomhet også har en mer generell overføringsverdi og at den belyser en innholdsrik praksis som ikke nødvendigvis vil forsvinne raskt og av seg selv.

Selv om vi har grunn til å tro at mine informanter og sørlandske menn generelt gjør særlig mye forsørgervirksomhet, at den kan sitte særlig dypt hos menn i denne regionen og også i særlig grad være knyttet til mannlighet, så mener jeg at alt dette også kan ha blitt særlig *synlig* i mine data. Slik informanten Eriks forsørgervirksomhet fungerte som en analytisk nøkkel som hjalp meg å se og forstå slik virksomhet blant mine andre informanter kan min studie fungere som en nøkkel til å se og forstå forsørgervirksomhet blant menn som, faktisk eller mer tilsynelatende, lever mer kjønnslikestilte liv i Norge i dag. Det familiearbeidet jeg har synliggjort i denne avhandlingen har jeg fått frem ved å studere mine informanternes økonomiske aktivitet i familien generelt, og ikke begrense familieforsørgelse til lønnsarbeid og til det vi kan «måle» ved hjelp av arbeidstids- eller inntektsstatistikk. Hvis vi mener at det har noe for seg å forstå familieforsørgelse slik, så blir det for enkelt å tenke at når kvinner øker sin arbeidstid eller sin inntekt med ett prosentpoeng, så blir familieforsørgelsen rundt om i de tusen hjem - eller nærmere bestemt i kjernefamiliene - automatisk ett prosentpoeng mer likestilt.

Hvis vi mener at det har noe for seg å se og forstå familieforsørgelse slik jeg gjør det i min studie, kan vi ikke gå ut fra at fordeling av forsørgeransvar kan utledes direkte fra stillingsprosenter og lønnsutbetalinger. I stedet bør min studie ses som en parallell til tidligere nevnte norske og internasjonale studier som viser at til tross for at menn gjør mer hus- og omsorgsarbeid, så gjør kvinner fremdeles mer av dette arbeidet, har oftere helhetsblikket over og helhetsansvaret for det - og ofte også en annen følelse for det. Holter, Svare og Egelandts surveyundersøkelse fra 2008 viser som nevnt at hele 46,1 prosent av de spurte mennene, hvorav relativt mange har høy utdanning, er enige i påstanden «når alt kommer til alt, har jeg hovedansvaret for å forsørge familien». Det samme gjelder for kun 7,7 prosent av de

¹⁵⁶ Alt tyder på at kjønnslikestillingen i Norden har kommet lengst blant menn og kvinner med høyest utdanning (Roman 1999:41-42, Kitterød 2000, Plantin 2003b:170, Duvander og Lammi-Taskula 2010:55, NOU 2012:176, 261, Skrede og Wiik 2012: 236-237, SOU 2014:6:30, 91-92, 141, 197, 307). I Norge har dette også med geografi å gjøre, og Østlandet og Nord-Norge skårer betraktelig bedre på kjønnslikestilling enn hva som gjelder for de andre delene av landet (Egge-Hoveid 2013). Tettbygde strøk i Norge skårer også bedre på såkalte indikatorer for kjønnslikestilling enn det spredtebygde strøk gjør (Lima og Steen Jensen 2012:66).

kvinnelige respondentene. At kun 34,6 prosent av kvinner som tjener mest i familien opplever seg som dens hovedforsørger, mens det samme gjelder for hele 66 prosent av menn som tjener mest (Holter mfl. 2008:86), viser også hvor problematisk det er å forstå menns familieforsørgelse som en direkte avspeiling av arbeidstids- og lønnsstatistikk.

Denne betydelige forskjellen i menns og kvinners svar sannsynliggjør at menn i Norge i dag har og gjør mer forsørgeransvar enn vi kanskje har sett og trodd til nå. Dette sannsynliggjøres også av tidligere nevnte kvalitative studier som sier noe om menns familieforsørgelse i Norge i dag (Lilleaas 2003, Syltevik og Wærness 2004, Lilleaas 2006, Lilleaas 2007, Aarseth 2008). Den følelsen eller praktiske sansen de fleste av mine informanter kan sies å ha for forsørgerarbeidet i og for familien, forklarer jeg videre som bygget av - og samtidig muliggjørende for - deres omfattende forsørgervirksomhet. Også dette underbygger at forskjellen i menns og kvinners forsørgervirksomhet fremdeles i dag - både på måter vi kan se og på måter som er vanskeligere å se - er betydelig og større enn vi har trodd til nå. Selv om jeg med min fremgangsmåte har fått mine informanter til å italesette mye familieforsørgende virksomhet, er det videre slik at særlig helheten av og sammenhengene i denne virksomheten likevel italesettes i liten grad. Dens kjønnet er også lite italesatt. Også for denne gruppen av menn, som vi kan anta at gjør særlig mye familieforsørgelse, som vi kan anta at synes denne virksomheten er særlig viktig og som vi kan gå ut fra at i særlig grad «gjør kjønn» med sin forsørgervirksomhet, så er altså denne virksomheten og dens sammenhenger ganske tause. Det betyr at vi ikke, heller ikke for andre grupper av menn, kan ta den tausheten som preger forsørgervirksomheten deres og dens måter å gjøre og fremvise mannlighet på som bevis på at de gjør lite slik forsørgelse og for at forsørgermaskuliniteten i deres tilfelle er død. Studien min sannsynliggjør også at forskning som hevder dette for ukritisk har tolket tausheten nettopp slik, og at flere på samme tid ser ut til å selv ha bidratt til nettopp denne tausheten og usynligheten.

Til tross for kjønnsforskjellene jeg var inne på over, så tyder alt på at vi vil finne de ulike forsørgeraktivitetene jeg beskriver i denne studien også i kvinners hverdager. Samtidig tror jeg, både på bakgrunn av dette prosjektet, på bakgrunn av tidligere prosjekter og på bakgrunn av annen forskning, at menn og kvinner likevel ofte gjør denne virksomheten på noe ulike måter og gjør noe ulike ting *med* den. For det første tror jeg at kvinner sjeldnere enn menn gjør forsørgervirksomhet i et omfang og på måter som gjør at det er fruktbart å forstå det slik at de har en forsørgerhabitus. Jeg tror imidlertid at kvinner som er enslige forsørgere eller som

gjør mye av både inntektsgenereringen og utgiftshåndteringen i familien vil gjøre forsørgervirksomhet på måter som ligger tett opp mot den virksomheten de fleste av mine informanter gjør. For det andre tror jeg ikke at forsørgervirksomheten jeg har utforsket og som også kvinner også gjør en god del av, innebærer å samtidig gjøre kjønn i like stor grad som for menn. Lorentzen skriver at når menn og kvinner gjør mer av de samme tingene, så er det mindre grunn til å karakterisere det de gjør med kjønnede adjektiver og karaktertypologier (Lorentzen 2006:128). Deutsch, på sin side, skriver om økende forekomst av såkalt «genderless behaviour», mens Risman mener at det å sette merkelappen maskulinitet eller femininitet på alt menn og kvinner foretar seg, fører oss ned en intellektuell blindvei (Deutsch 2007:106, Risman 2009:81-83). Nordberg åpner for en noe lignende diskusjon når hun kritiserer det hun ser som manns- og maskulinitetsforskningens tendens til å redusere og analysere all menns praksis som «maskulinitet» og spør hvorvidt ny mannlig praksis nødvendigvis alltid forstås best som «nye maskuliniteter» (Nordberg 2007:325)¹⁵⁷. Jeg er enig i at vi ikke kan ta for gitt at all virksomhet er måter å gjøre kjønn på. Samtidig tror jeg ikke at kvinner bekrefter seg og opplever seg som gode mødre og livspartnere ved å gjøre familieforsørgelse i samme grad som menn gjør seg til fedre og livspartnere ved å gjøre dette arbeidet. Jeg stiller meg også spørrende til hvorvidt kvinner opplever at de blir mer til kvinner av å gjøre den familieforsørgende virksomheten jeg har synliggjort i denne studien¹⁵⁸.

Jeg tror altså at den forsørgervirksomheten jeg har synliggjort i dette avhandlingsarbeidet både er mer kjønnnet for menn enn for kvinner og at denne kunnskapsrike praksisen ofte sitter i menns kropp på andre måter enn i kvinners kropp - på samme måte som andre former for familie- og hjemskaping kan sies å være mer kjønnnet for kvinner enn for menn og å sitte i kvinners kropp på andre måter enn i menns kropp. Det blir altså også for enkelt å tenke at når lønnet og ulønnet arbeid i familien og i samfunnet deles mer jevnt mellom menn og kvinner, så tømmes de ulike arbeidsoppgavene automatisk og nødvendigvis for all kjønnethet.

¹⁵⁷ Hun er for eksempel uenig i at barneorientering blant menn betegnes som en ny og barneorientert maskulinitet, og mener dette i stedet heller bør forstås som en ny hegemonisk og performativ forståelse av barn, en forståelse som vi ser igjen i menns måter å handle og snakke på (Nordberg 2004:17).

¹⁵⁸ Studier som sammenligner land i Norden, Europa og USA hevder imidlertid at at menn ikke snakker om lønnsarbeid som kilde til selvstendighet, mens kvinner nettopp gjør det (Halleröd, Díaz-Martínez og Stocks 2007:147, Wilson og Stocks 2007:88). For menns del tror jeg dette kan handle om at disse aspektene ved lønnsarbeidet sier seg selv, og vi har sett at mine informanter mer implisitt snakker om lønnsarbeid som en måte å klare seg selv på. Samtidig er det interessant at kvinner som er intervjuet i andre studier snakker om lønnsarbeid som selvstendighet, og dette kan bety at det særlig er den familieforsørgelsen som potensielt kan ligge i lønnsarbeidet som i liten grad er kjønnnet for kvinner. Det kan også handle om familieforsørgelsens mer generelle lave synlighet.

Slottemos studie fra husmortidens Mo i Rana tydeliggjør dette fordi den viser at menn gjorde seg til menn og ansvarlige menn ved å ha lønnet arbeid og gjøre annen familieforsørgelse selv om også kvinner både hadde lønnsarbeid og bidro til forsørgelsen av familien både slik og på andre måter. Jeg forstår henne dithen at styrken i idealet om den mannlige forsørgeren bidro til å gjøre kvinners lønnede arbeid og familieforsørgelse lite synlig. Jeg forstår det også slik at menns posisjon som familieforsørgere ikke ble truet av at kvinners familieforsørgelse, så lenge denne ble gjort og omtalt på måter som gjorde den forskjellig fra menns (Slottemo 2003:70, 73, 77, 86). Selv om det i dag ser ut som om det skal mer til før menns forsørgermaskulinitet trues, har jeg vist at vi likevel har god grunn til å tro at trusler mot både deres selvforsørgelse og deres familieforsørgelse fremdeles kan utgjøre slike mannighetstrusler. Jeg mener vi også har god grunn til å tro at det å helt eller delvis bli forsørget av andre og det å bare i begrenset grad forsørge familien sin ikke på samme måte, i samme grad eller i alle situasjoner utgjør en trussel mot kvinners kvinnelighet.

Innledningsvis i denne avhandlingen spurte jeg om den tregheten som preger kjernefamiliens kjønnsarbeidsdeling også kan forstås som et samsvar mellom tause idealer og realiteter eller som et resultat av motstridende eller bare tilsynelatende motstridende - men i ulik grad uttalte - idealer og forventninger. Jeg tror at familieforsørgelse og mannlighet på tause måter kobles sammen i Norge i dag, og at familieforsørgelse samtidig utgjør måter å være far og livspartner som også til dels er tause. Dette tror jeg er tilfelle parallelt med at mange støtter kjønnslikestilte familieforsørgelse og kjønnslikestilte foreldreskap. Selv om veldig mange sier seg enige i at kvinner og menn bør ta like mye ansvar for å forsørge familien økonomisk, så opplever altså mange flere menn enn kvinner å *ha* et slikt ansvar. Mye tyder også på at mange *ikke* synes det er urimelig at bidrar mer til forsørgelsen av familien enn det kvinner gjør - antakeligvis sett i lys av det familiearbeidet kvinner gjør mest av. Menns større familieforsørgelse og forsørgeransvar ser i stedet ut til å ha noe doxisk ved seg. Der er ikke bred debatt om eller motstand mot kvinners deltidsarbeid blant menn i Norge i dag, selv om vi vet at også en del menn ønsker å jobbe mindre enn de gjør (Holter mfl. 2008:38). De utstrakte debattene om såkalt tidsklemme har ei heller blitt fulgt av debatter om «pengeklemme». Den tausheten som har blitt tolket som tegn på forsørgermaskulinitetens og forsørgerfarens død, kan altså heller ses som tegn på dens selvfølgelighet - og også som bidragende til å bevare den.

Går vi bak uttalte idealer og åpner for at der kan finnes tause normer som jevnt over fremdeles forventer mer familieforsørgelse av fedre enn av mødre, så kan situasjonen forstås som

sammenfall mellom slike tause normer og en i stor grad taus praksis. Wilson og Stocks mener at forsørgerideologien fremdeles er kraftfull i dagens USA, selv om den heller ikke her er fullt ut bevisst eller omfavnes. De mener den mannlige forsørgeren, med Ulrich Becks ord, kan kalles en zombie-kategori; som en måte å forstå ting på som fremdeles har kraft, selv om andelen mannlige eneforsørgere er drastisk redusert (Wilson og Stocks 2007:96). Vi har all grunn til å tro at slike tause idealer har mindre kraft i Norge. Samtidig tyder mye på at de fremdeles påvirker det som skjer i det sosiale også her. Også Holter, Svare og Egeland mener som nevnt at det fremdeles er et ideal - men et *underliggende* ideal - at mannen har det endelige forsørgeransvaret (Holter mfl. 2008:293). Mener vi at en slik forståelse kan ha noe for seg, så settes også tidligere nevnte studier som prøver å forstå relasjonen mellom det vi sier og det vi gjør når det kommer til familieforsørgelse, i nytt lys. Både Kavlis «dissonans mellom holdninger og praksis», Syltevik og Wærness' «gap mellom idealer og praksis» og Ellingsæters «falske normpress» (Ellingsæter 1998:41, Syltevik og Wærness 2004:100-101, Kavli 2012:278, 282) kan sies å settes i et slikt nytt lys¹⁵⁹.

Mye tyder altså på at vi ikke har noen grunn til å utelukkende knytte menns utstrakte forsørgervirksomhet og den mannligheten som kan være innvevd i den til «de andre» - til menn som på ulike måter kan sies å være forskjellige fra den norske gjennomsnittsmannen, som lever andre steder eller som levde i forgangne tider. Mye tyder også på at det kan ta lenger tid å utviske familieforsørgelsens kjønnsforskjeller enn det vi kanskje har sett for oss til nå. Når vi vet at kravene om tid til barn og fine, koselige hjem, som i første omgang rettes mot kvinner, i siste instans også rettes mot menn, og samtidig tar høyde for at ulik forsørgervirksomhet fremdeles kan utgjøre måter å gjør seg til mann på i dagens Norge, så skjønner vi også at verken velferdsstaten vår, de siste tiårenes voldsomme velstandsøkning eller kvinners økende lønnsarbeid og inntekt nødvendigvis utvisker menns omfattende familieforsørgelse. Velstandsøkningen og det som ser ut som en økende hjemorientering kan tvert om bidra til å gi den en særlig treghet. At menns familieforsørgelse er så taus gjør at vi også kan spørre hvorvidt denne virksomheten sitter dypere og er enda mer seiglivet enn det som gjelder for kvinners kroppsliggjorte familiearbeid. Det kan vi ikke minst spørre om når det ofte er nettopp menn som omtales som å være de trege når det kommer til kjønnslikestilling og når den store økningen i kvinners lønnsarbeid *ikke* har blitt møtt av særlig mindre lønnsarbeid blant menn.

¹⁵⁹ Ellingsæters informanter kan for eksempel overdrive sin egen likestillingsorientering på et spørsmål som er såpass taust og lite omdiskutert og samtidig vurdere det kulturelle klimaet ellers i befolkningen nokså presist.

Smith skriver at kvinnebevegelsen startet ut ved at kvinner begynte å snakke med andre kvinner om sine erfaringer på en systematisk måte, for så å finne ut at der var viktige fellestrekk i disse erfaringene (Smith 2005:7-9). De tette koblingene mellom kvinnesak, forskning, politikk og offentlig diskusjon i Norge, særlig på 1970-tallet og en tid fremover (Halsaa 2006b:108-109) betydde utvilsomt mye for den såkalte kvinnefrigjøringen. Verken 1980-tallets manssrolleutvalg, det mer nylige mannspanelet eller den nordiske manns- og maskulinitetsforskningen som skjøt fart på 1990-tallet har maktet å få brede lag av den mannlige befolkningen i Norge til å engasjere seg i diskusjoner om kjønnslikestilling i arbeids- og familieliv. Én grunn til dette er sannsynligvis at menn samlet sett er mer privilegerte enn kvinner¹⁶⁰ og antakelig ikke føler samme behov for en kollektiv mannskamp som en god del kvinner gjorde på 1970-tallet eller i dag. Mange menn mener også at kjønnslikestilling er et tema som bør forbli privat (Gíslason og Holter 2007:44-45, Klinth og Johansson 2010:188-192). Ikke minst har vi grunn til å anta at menn samlet sett prioriterer det å opprettholde en fasade høyere enn det kvinner gjør (Seidler 1997:25, Ekenstam 1998b:28-32, Ekenstam 2007:177)¹⁶¹, noe som kan begrense deres motivasjon for å snakke sammen om hverdagslige utfordringer. Én årsak ligger antakeligvis også i den nevnte manns- og maskulinitetsforskningens begrensede forståelse av menns familieforsørgelse.

I innledningen skrev jeg at institusjonell etnografi er innrettet mot å få frem kunnskap som tidligere ikke har vært tilgjengelig eller ønskelig. Hvorvidt kunnskap som får frem lite synlig familiearbeid og -ansvar i menns hverdager, og som også favner pliktene, byrdene og kostnadene, er en lite ønsket kunnskap, kan jeg ikke uttale meg sikkert om. Jeg mener imidlertid, som Doucet, at det er viktig å forstå menns hverdag med begreper som griper denne bedre enn det vi ser ut til å ha gjort til nå, uavhengig av om menn samlet sett er mer privilegerte enn kvinner (Doucet 2006:249-250)¹⁶². Menns og kvinners familieforsørgelse og den manglende kjønnslikestillingen som preger familieøkonomien må utforskes mer enn det vi gjør i dag, og også fra andre ståsteder og med andre utvalg enn de min avhandling tar og er basert i. Dette må utforskes fordi kjernefamiliens ofte lite likestilte økonomi i mine øyne er en av nøklene til å forstå seiglivetheten som preger denne familiens kjønnsarbeidsdeling og også

¹⁶⁰ Allikevel er det slik at menn også er overrepresenterte når det gjelder arbeidsledighet, selvmord, rusmisbruk og kriminalitet (www.ssb.no, Hearn og Pringle 2006b:2, 8, Hirsch mfl. 2010:22-23, SOU 2012:6:20, 49, 213-236, Skretting, Bye, Vedøy og Lund 2015).

¹⁶¹ Se Marianne Inez Lien 2013:133 for flere referanser på dette.

¹⁶² Doucet skriver imidlertid at det er enda verre om kvinners erfaringer usynliggjøres, siden kvinner aggregert sett er mindre privilegerte enn menn og har mindre ressurser (Doucet 2006:249-250).

den tregheten som mer generelt kan sies å prege det norske kjønnslikestillingsprosjektet. Jeg mener slik utforskning og medfølgende offentlig debatt også er viktig for det norske kjønnslikestillingsprosjektets fremtid. En kjønnslikestillingsdebatt som har i seg mer av menns ståsteder og som favner mer av kompleksiteten i kjernefamiliens hverdag vil forhåpentligvis kunne engasjere også flere menn.

Skal den norske kjønnslikestillingsdebatten kunne se ting mer fra menns ståsteder, må forskning på familie- og arbeidsliv i større grad være innrettet slik at den kan studere folks hverdagsliv på en grunnleggende begrepskritisk og oppdagende måte. Jeg mener min studie viser at menns hverdagsliv også mer generelt må studeres mer enn det vi gjør i dag. Jeg mener at den også viser at vi fremdeles trenger kjønnsforskning som *utforsker* menns og kvinners hverdagsliv på måter som kan sies å bevege seg i mellomrommet mellom tekst- og diskursanalyser på den ene siden og store, kvantitative analyser på den andre. Slik kan overforenklede forståelser og sammenhenger i kjønns- og likestillingsforskningen, manns- og maskulinitetsforskningen, kjønnslikestillingsdebatten og kjønnslikestillingspolitikken utfordres.

Tidligere nevnte jeg at vi har grunn til å spørre om ikke bare kvinner, men også menn selv, forstår seg selv ved det de gjør for lite av i familielivet. Samtidig kan vi ikke skylde verken problemfokus eller taushet knyttet til menns hverdag bare på kvinner, på forskning eller på den norske kjønnslikestillingspolitikken. Når Slottemo skriver om kvinners lønnsarbeid i Mo i Rana på 1950-tallet, så viser hun som nevnt at kvinners lønnsarbeid ble legitimert ut fra den enkelte kvinne; ut fra hennes egne behov og ønsker. Denne måten å snakke på handlet i følge henne om å ikke gjøre kvinners lønnsarbeid til en trussel mot mennenes posisjon som familiens forsørger (Slottemo 2003:77). At vi i dagens Norge i stor grad snakker om kvinners lønnsarbeid over samme lest, kan altså også forstås som en måte å snakke på som i utgangspunktet var innrettet mot å bevare menns mannlighet. Ikke minst er det en måte å forstå og snakke om lønnsarbeid på som den dag i dag kan gjøre det vanskelig for fulltidsarbeidende mødre å passere som gode mødre. Ei heller er det sånn at menns familieforsørgelse er det eneste temaet fra menns hverdagsliv som ikke diskuteres noe særlig. Tvert om ser menn generelt ut til å diskutere kjønne forventninger og hverdagslige

utfordringer i mindre grad enn det kvinner gjør, og refleksiviteten rundt menn og mannlighet synes å være lav (Holter 1999:6, Ekenstam 2007:183)¹⁶³.

At menns engasjement i kjønnslikestilling generelt og i familie- og arbeidsliv mer konkret synes å være så lavt gjør det også betimelig å spørre om likestilt familieforsørgelse er likestilling menn i dagens Norge jevnt over vil ha. Flere menn enn kvinner mener at kjønnslikestillingen i Norge har kommet langt nok (Teigen 2006, Holter 2012:289). Hvis menn gjør mindre forsørgelse må de kanskje gjøre mer av annet arbeid i og rundt familien, slik enkelte av mine informanter er inne på, og det er de kanskje ikke interesserte i? Det ubetalte hus- og omsorgsarbeidet som kvinner har gjort og fremdeles gjør mest av kan sies å gi relativt lite penger, langsiktig økonomisk trygghet og makt. Forsørgervirksomhet, derimot, kan ses som en virksomhet som oftere gir større avkastning i form av nettopp penger, langsiktig økonomisk trygghet og makt. Samtidig som dette er familiearbeid, er det også fremtidig selvforsørgelse. Når det også kan bidra til å gjøre menn til menn, gjør det at menn ofte føler at forsørgervirksomheten tross alt er verdt prisen de betaler? Bourdieu mener menns makt absolutt har sin pris og at en del av denne er at menn på ulike måter domineres av sin egen dominans (Bourdieu 2000:58-59, 78). Mange kvinner jeg har intervjuet sier at de ikke føler at de går glipp av noe når de ikke forfølger en yrkeskarriere. Selvfølgelig savner de ikke et sosialt spill de ikke kjenner, ikke kan noe særlig om og ikke er absorbert i, ville kanskje Bourdieu replisere. Vi har også god grunn til å spørre hvor mye mange fedre i kjernefamilier i dagens Norge forstår av hvordan deres virksomhet og hverdagsliv bindes opp av at så mye av det de gjør - fysisk, mentalt og emosjonelt - kan se ut til å handle om å optimalisere familiens økonomi.

¹⁶³ Dette bidrar antakelig til at menns mannlighet i dagens Norge synes å bli mest synlig når den er truet eller tapt.

LITTERATURLISTE

Adkins, L. (2004). Introduction: Feminism, Bourdieu and after. I: Adkins, L. og B. Skeggs (red.). *Feminism after Bourdieu*. Oxford, Wiley-Blackwell.

Adkins, L. og B. Skeggs (red.). (2004). *Feminism after Bourdieu*. Oxford, Blackwell.

Ahrne, G. og C. Roman (1997). *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. Stockholm, Fritzes.

Ambjörnsson, R. (1999). *Mansmyter. James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar*. Stockholm, Ordfront.

Andenæs, A. (1984). Hverdagsliv i småbarnsfamilien. I: Skaalvik, E. M. (red.). *Barns oppvekstmiljø*. Oslo, Aschehoug/Tanum-Norli.

Avdem, A. J. og K. Melby (1985). *Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Oslo, Universitetsforlaget.

Bäck-Wiklund, M. og B. Bergsten (1996). Moderna fäder mellan tradition och relation. I: *Sociologisk forskning* 33(1).

Beck, U. og E. Beck-Gernsheim (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge, Polity Press.

Bekkengen, L. (2002). *Man får välja. Om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö, Liber.

Belghiti-Mahut, S., N. Bergmann, M. Gärtner, J. Hearn, Ø. G. Holter, M. Hrzenjak, R. Puchert, C. Scambor, H. Schuck, V. Seidler, A. White og K. Wojnicka (2013). *Study on the Role of Men in Gender Equality*. Brussels, European Commission.

Berg, A.-J. (1988). Husarbeid som et trekkspill om teknologi. I: Lie, M., A.-J. Berg, H. Kaul E. Kvande, B. Rasmussen og K. H. Sørensen. *I menns bilde. Kvinner, teknologi, arbeid*. Trondheim, Tapir.

Bergman, H. og B. Hobson (2002). Compulsory fatherhood. The coding of fatherhood in the Swedish welfare state. I: B. Hobson (red.). *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge, Cambridge University Press.

Birkelund, G. E. og T. Petersen (2010). Det norske likestillingsparadokset. Kjønn og arbeid i velferdssamfunnet. I: Frønes, I. og L. Kjølørød (red.). *Det Norske samfunn*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Björnberg, U. (2004). Making agreements and managing conflicts. Swedish dual-earner couples in theory and practice. I: *Current sociology* 52(1).

Björnberg, U. og A.-K. Kollind (2005). *Individualism and families. Equality, autonomy and togetherness*. London, Routledge.

Blom, I. (2005). Brudd og kontinuitet. Fra 1950 mot årtusenskiftet. I: Blom, I. og S. Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo, Cappelens forlag.

Blumstein, P. og P. Schwartz (1991). Money and ideology. Their impact on power and the division of household labour. I: Blumberg, R. L. (red.). *Gender, family, and economy. The triple overlap*. Newbury Park, California, Sage Publications.

Borchorst, A. (2008). Woman-friendly policy paradoxes? Childcare policies and gender equality visions in Scandinavia. I: Melby, K., A.-B. Ravn og C. C. Wetterberg (red.). *Gender equality and welfare politics in Scandinavia. The limits of political ambition?* Bristol, UK, Policy Press.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London, Routledge & Kegan Paul.

Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Oxford, Polity Press.

Bourdieu, P. og L. J. D. Wacquant (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge, Polity Press.

- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question*. London, Sage.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, Pax.
- Bourdieu, P. og L. J. D. Wacquant (1995). *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo, Samlaget.
- Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København, Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. (1999). *Meditasjoner*. Oslo, Pax.
- Bourdieu, P. (2000). *Den maskuline dominans*. Oslo, Pax.
- Bourdieu, P. (2005). *Udkast til en praksisteori. Indledt af Tre studier i kabylsk etnologi*. København, Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. København, Hans Reitzels forlag.
- Brandth, B. og E. Kvande (2003). *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Brandth, B., B. Bungum og E. Kvande (2005). Innledning. Valgfrihet i omsorgspolitikken. I: B. Brandth, B. Bungum og E. Kvande (red.). *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Brandth, B. og E. Kvande (red.). (2013a). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Brandth, B. og E. Kvande (2013b). Innledning. Velferdsstatens fedrepolitikk. I: Brandth, B. og E. Kvande (red.). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

- Brannen, J. og A. Nilsen (2006). From Fatherhood to Fathering. Transmission and Change among British Fathers in Fourgeneration Families. I: *Sociology* 40(2).
- Burgoyne, C. B. (1990). Money in marriage. How patterns of allocation both reflect and conceal power. I: *Sociological review* 38(4).
- Bø, T. P., H. Kitterød, T. Køber, S. M. Nerland og T. Skoglund (2008). *Arbeidstiden - mønstre og utviklingstrekk*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Bøe, J. B. og K. Wærness (2005). "Vi vil vel være prototypen på likestilt økonomi". Om økonomiske forvaltningssystemer i norske barnefamiliehusold. I: *Sosiologisk tidsskrift* 13(1).
- Campbell, C. (1987). *The Romantic ethic and the spirit of modern consumerism*. Oxford, Basil Blackwell.
- Christensen, A.-D. og S. Q. Jensen (2014). Combining hegemonic masculinity and intersectionality. I: *NORMA: Nordic journal for masculinity studies* 9(1).
- Christiansen, S. L. og R. Palkovitz (2001). Why the "good provider" role still matters. Providing as a form of paternal involvement. I: *Journal of family issues* 22(1).
- Christiansen, N. F. og K. Åmark (2006). Conclusions. I: Christiansen, N. F., K. Petersen, N. Edling og P. Haave (red.). *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal*. Copenhagen, Museum Tusulanum Press.
- Cohen, T. F. (1993). What do fathers provide? Reconsidering the economic and nurturant dimensions of men as parents. I: J. C. Hood (red.). *Men, work, and family*. Newbury Park, California, Sage.
- Cooper, M. (2011). Emotion work in the age of insecurity. I: Garey, A. I., K. V. Hansen og B. Ehrenreich (red.). *At the Heart of Work and Family: Engaging the Ideas of Arlie Hochschild*. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press.

- Courtenay, W. H. (2000). Constructions of masculinity and their influence on men's well-being. A theory of gender and health. I: *Social science and medicine* 2000(50).
- Cowan, R. S. (1989). *More work for mother. The ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. London, Free Association Books.
- Cregan, K. (2006). *The sociology of the body. Mapping the abstraction of embodiment*. London, Sage.
- Crompton, R. (2006). *Employment and the family. The reconfiguration of work and family life in contemporary societies*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Crossley, N. (2001). The phenomenological habitus and its construction. I: *Renewal and critique in social theory* 30(1).
- Crossley, N. (2005). Sociology and the body. I: Calhoun, C., C. Rojek og B. S. Turner (red.). *The SAGE handbook of sociology*. London, Sage Publications.
- Dahl, S. (2007). Triste kvinner, tøffe menn - om kjønn og psykisk helse. I: B. Schei og L. S. Bakketeig (red.). *Kvinner lider - menn dør. Folkehelse i et kjønnsperspektiv*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Danielsen, H. (2002). *Husmorhistorier. Norske husmødre om menn, barn og arbeid*. Oslo, Spartacus.
- Danielsen, H. (2005). Work and non-work. Wage-earning housewives in the 1950s. Negotiating work and money. I: Hagemann, G. og H. Roll-Hansen (red.). *Twentieth-century Housewives. Meanings and Implications of Unpaid Work*. Oslo, Unipub forlag.
- Danielsen, K. (1992). *Sliske gutter. Eldre menn forteller om sitt liv*. Oslo, Pax.
- Dasey, R. (1981). Women's work and the family. Women garment workers in Berlin and Hamburg before the first world war. I: Lee, W. R. og R. J. Evans (red.). *The german family*.

Essays on the social history of the family in nineteenth- and twentieth-century Germany.
London, Croom Helm.

Deer, C. (2008). Doxa. I: Grenfell, M. (red.). *Pierre Bourdieu. Key concepts.* Stocksfield, Acumen.

Dermott, E. (2008). *Intimate fatherhood. A sociological analysis.* London, Routledge.

Deutsch, F. M. (2007). Undoing Gender. I: *Gender and society* 21(1).

Djuve, A. B., H. C. Kavli og A. Hagelund (2011). *Kvinner i kvalifisering. Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver.* Oslo, Fafo.

Doucet, A. (2006). *Do men mother? Fathering, care, and domestic responsibility.* Toronto, University of Toronto Press.

Doucet, A. (2013). A “Choreography of Becoming”. Fathering, Embodied Care, and New Materialisms. I: *Canadian Review of Sociology* 50(3).

Doucet, A. (2015). Parental Responsibilities. Dilemmas of Measurement and Gender Equality. I: *Journal of marriage and family* 77(1).

Duvander, A.-Z. og J. Lammi-Taskula (2010). Föräldraledighet. I: Gíslason, V. og G. Björk Eydal (red.). *Föräldraledighet, omsorgspolitik och jämställdhet i Norden.* København, Nordisk ministerråd.

Egeland, C. og I. Drange (2014). *Frivillig deltid - kun et spørsmål om tid?* Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.

Eerola, J. P. og J. Huttunen (2011). Metanarrative of the “new father” and narratives of young Finnish first-time fathers. I: *Fathering* 9(3).

Egge-Hoveid, K. og T. Sandnes (2013). *Kvinnens og menns tidsbruk i ulike livsfaser og familietyper.* Oslo, Statistisk sentralbyrå.

- Egge-Hoveid, K. (2013). Likestilling - avhengig av hvor vi bor. I: *Samfunnsspeilet* 2013(3).
- Ekenstam, C. (1998a). Historisk mannsforskning. I: Ekenstam, C., J. Frykman, T. Johansson, J. Kuosmanen, J. Ljunggren og A. Nilsson. *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm, Gidlund.
- Ekenstam, C. (1998b). Kroppen, viljan & skræcken for at falla. Ur den mannlige selvbehærskningens historia. I: Ekenstam, C., J. Frykman, T. Johansson, J. Kuosmanen, J. Ljunggren og A. Nilsson. *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm, Gidlund.
- Ekenstam, C. (1998c). En historia om manlig gråt. I: Ekenstam, C., J. Frykman, T. Johansson, J. Kuosmanen, J. Ljunggren og A. Nilsson. *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm, Gidlund.
- Ekenstam, C. (2006a). Mansforskningens bakgrund och framtid. I: *Nordisk tidsskrift for maskulinitetsstudier* 1(1).
- Ekenstam, C. (2006b). Män, manlighet och omanlighet i historien. I: Lorentzen, J. og C. Ekenstam (red.). *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora, Gidlund.
- Ekenstam, C. (2007). Klämda män. Föreställningar om manlighet & omanlighet i det samtida Norden. I: Holter, Ø. G. (red.). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.
- Ellingsen, D., M. Jeppesen, H. Røed og N. Jentoft (2009). *Levekår i Vest-Agder*. Kristiansand, Agderforskning.
- Ellingsen, D. (2010). Likestilling mellom menn og kvinner - Sørlandet fortsatt på etterskudd. I: *Samfunnsspeilet* 2010(1). Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Ellingsæter, A. L. (1988). *Merarbeid. Om arbeid utover ordinær arbeidstid*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

- Ellingsæter, A. L. (1995). *Gender, work and social change. Beyond dualistic thinking*. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.
- Ellingsæter, A. L. (1998). Dual breadwinner societies. Provider models in the Scandinavian welfare states. I: *Acta sociologica* 41(1).
- Ellingsæter, A. L. (1999). Dual breadwinners between state and market. Restructuring gender relations and employment. I: Crompton, R. (red.). *The decline of the male breadwinner*. Oxford, Oxford University Press.
- Ellingsæter, A. L. (2003). The complexity of family policy reform. The case of Norway. I: *European Society* 5(4).
- Ellingsæter, A. L. (2004). Tidskrise i familien? I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Ellingsæter, A. L. (2005). De «nye» mødrene og remoralisering av moderskapet. I: *Nytt norsk tidsskrift* 2005(4).
- Ellingsæter, A. L. (2006). The Norwegian childcare regime and its paradoxes. I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol, Policy Press.
- Ellingsæter, A. L. og A. Leira (2006). Introduction: politicising parenthood in Scandinavia. I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol, Policy Press.
- Enmark, R. (1986). *Mamma, pappa, barn. Om en arbetarbefolkning i Göteborg*. Göteborg, Etnologiska föreningen.
- Ervø, S. og T. Johansson (red.) (2003). *Moulding masculinities. Vol. 1: Among men*. Aldershot, Ashgate.

- Evertsson, L. og C. Nyman (2011). Unpacking the concept of negotiation in research on couples and families. I: *International journal of humanities and social science* 1(10).
- Evertsson, L. og C. Nyman (2014). Perceptions and practices in independent management. Blurring the boundaries between «mine», «yours» and «ours». I: *Journal of family and economic issues* 35(1).
- Farstad, R., F. og K. Stefansen (2008). Småbarnsforeldres omsorgsprosjekter. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49(03).
- Farstad, G. R. og K. Stefansen (2015). Involved fatherhood in the Nordic context. Dominant narratives, divergent approaches. I: *NORMA: International journal for masculinity studies* 10(1).
- Finch, J. (2007). Displaying Families. I: *Sociology* 41(1).
- Fivel, P. I. (2008). «Du blir jo så involvert i saken». En studie av kvinnelige pårørende til prostatakreftsyke menn. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Folkesson, P. (2000). *Nordisk mansforskning. En kartlegging*. Karlstad, Institutionen för samhällsvetenskap, Jämställdhetscentrum, Karlstads universitet.
- Forsberg, L. (2007). Negotiating involved fatherhood. Household work, childcare and spending time with children. I: *NORMA: International journal for masculinity studies* 2(2).
- Forsberg, L. (2009). *Involved parenthood. Everyday lives of Swedish middle-class families*. Linköping, Linköping University, Department of Child Studies.
- Fout, J. C. (1984). The woman's role in the german working-class family in the 1890s from the perspective of women's autobiographies. I: Fout, J. C. (red.). *German women in the nineteenth century. A social history*. New York, Holmes & Meier.

Frykman, J. (1998). *Manligheten osåkrad*. I: Ekenstam, C., J. Frykman, T. Johansson, J. Kuosmanen, J. Ljunggren og A. Nilsson. *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm, Gidlund.

Frykman, J. og O. Löfgren (1994). *Det kultiverte mennesket*. Oslo, Pax.

Gillis, J. R. (1996). *A world of their own making. A history of myth and ritual in family life*. Oxford, Oxford University Press.

Gillis, J. R. (2003). Childhood and family time. I: Jensen, A.-M. og L. McKee (red.). *Children and the Changing Family*. London, RoutledgeFalmer.

Gíslason, I. og Ø. G. Holter (2007). Velfærdsstat i kønsklemma. Kön, ekonomi och livskvalitet. I: Holter, Ø. G. (red.). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.

Griswold, R. L. (1993). *Fatherhood in America. A history*. New York, BasicBooks.

Griswold, R. L. (1997). Generative fathering. A historical perspective. I: Hawkins, A. J. og D. C. Dollahite (red.). *Generative fathering. Beyond deficit perspectives*. London, Sage.

Gullestad, M. (1984). *Kitchen-table society. A case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Oslo, Universitetsforlaget.

Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.

Gulli, B. M. (1992). *Moderskapets frigjørelse? Offentlig likestillingspolitikk på 1970-tallet*. Oslo, Universitetsforlaget.

Halrynjo, S. og S. T. Lyng (2010). Fars forkjørsrett - Mors vikeplikt? Karriere, kjønn og omsorgsansvar i eliteprofesjoner. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning* 51(2).

- Hawkins, A. J. og D. C. Dollahite (1997). Beyond the role-inadequacy perspective of fathering. I: Hawkins, A. J. og D. C. Dollahite (red.). *Generative fathering. Beyond deficit perspectives*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven, Connecticut, Yale University Press.
- Halleröd, B., C. Díaz-Martínez og J. Stocks (2007). Doing gender while doing couple. Concluding remarks. I: Stocks, J., C. Díaz-Martínez og B. Halleröd (red.). *Modern couples sharing money, sharing life*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Halsaa, B. (2006a). Kvinneforskning. I: Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red.). *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Halsaa, B. (2006b). Fra kvinneforskning til kvinne- og kjønnforskning. I: Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red.). *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Hart, R. J. og A. McKinnon (2010). Sociological Epistemology. Durkheim's Paradox and Dorothy E. Smith's Actuality. I: *Sociology* 44(6).
- Hearn, J. (1996). Is masculinity dead? A critique of the concept of masculinity/masculinities. I: M. Mac an Ghaill (red.). *Understanding masculinities. Social relations and cultural arenas*. Buckingham, Open University Press.
- Hearn, J. (1997). The implications of critical studies on men. I: *NORA. Nordic journal of feminist and gender research* 5(1).
- Hearn, J. (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. I: *Feminist theory* 5(1).
- Hearn, J. og R. Morrell (2012). Reviewing Hegemonic Masculinities and Men in Sweden and South Africa. I: *Men and masculinities* 15(1).

Hearn, J., M. Nordberg, K. Leifson, D. Balkmar, L. Gottzén, R. Klinth, K. Pringle, L. Sandberg (2012). Hegemonic Masculinity and Beyond. I: *Men and Masculinities* 15(1).

Hearn, J. og K. Pringle (2006a). Men, masculinities and children. Some European perspectives. I: *Critical Social Policy* 26.

Hearn, J. og K. Pringle (2006b). Studying men in Europe. I: Hearn J., K. Pringle mfl. *European perspectives on men and masculinities. National and transnational approaches*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Hearn, J., K. Pringle mfl. (2006a). *European perspectives on men and masculinities. National and transnational approaches*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Hearn, J., K. Pringle mfl. (2006b). Academic research. I: Hearn J., K. Pringle mfl. *European perspectives on men and masculinities. National and transnational approaches*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Hedenborg, S. og U. Wikander (2003). *Makt och försörjning*. Lund, Studentlitteratur.

Heen, H. (1995). Money, gifts and gender. I: Borchgrevink, T. og Ø. G. Holter (red.). *Labour of love. Beyond the self-evidence of everyday life*. Aldershot, Avebury.

Hellevik, T. og O. Hellevik (2012). Holdninger til likestilling. I: Hansen, T. og B. Slagsvold (red.). *Likestilling hjemme*. Oslo, NOVA.

Henwood, K. og J. Procter (2003). The “good father”. Reading men's accounts of paternal involvement during the transition to first-time fatherhood. I: *The British journal of social psychology* 42(3).

Herz, M. og T. Johansson (2011). *Maskuliniteter. Kritik, tendenser, trender*. Malmø, Liber.

Hirsch, A. A., G. Flatebø, I. Modig, T. Sandnes, V. Aalandslid, L. Rustad Thorsen og R. J. Stene (2010). *Dette er Kari og Ola. Kvinner og menn i Norge*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

- Holter, H. (1996). Kvinneforskning: Utvikling og tilnærminger. I: Holter, H. (red.). *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Oslo, Pax.
- Holter, Ø. G. og H. Aarseth (1993). *Menns livssammenheng*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Holter, Ø. G. (1995). Family theory revisited. I: Borchgrevink, T. og Ø. G. Holter (red.). *Labour of love. Beyond the self-evidence of everyday life*. Aldershot, Avebury.
- Holter, Ø. G. (1998). Mansforskningen 1970-97. I: Westerberg, B. (red.). *Han, hon, den, det. Om genus och kön*. Stockholm, Ekerlids Förlag.
- Holter, Ø. G. (1999). *Mannsforskning i Norge. En forskningsoversikt (del 1)*. Oslo, Norges forskningsråd.
- Holter, Ø. G. (red.) (2007a). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.
- Holter, Ø. G., H. Svare og C. Egeland (2008). *Likestilling og livskvalitet 2007*. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Holter, Ø. G. (2012). Towards a new fatherhood. Fathering practices and gender equalities in recent Nordic research. I: Oechsle, M., U. Müller og S. Hess (red.). *Fatherhood in late modernity. Cultural images, social practices, structural frames*. Opladen, Verlag Barbara Budrich.
- Haavet, I. E. (1991). Et respektabelt liv - arbeiderfamiliene og arbeiderbevegelsen under industrialiseringsprosessen. I: Alver, B. G., L. Mikaelsson og I. Blom (red.). *KvinneMinnebok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20. februar 1991*. Bergen, Universitetet i Bergen, Senter for humanistisk kvinneforskning.
- Haavet, I. E. (2006). Milk, mothers and marriage. Family policy formation in Norway and its neighbouring countries in the twentieth century. I: Christiansen, N. F., K. Petersen, N. Edling og P. Haave (red.). *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal*. Copenhagen, Museum Tusulanum Press.

Haavind, M. Hoel og R. Haukaa (red.) (1982). *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsteori. Festskrift til Harriet Holter*. Oslo, Universitetsforlaget.

Haavind, H. (1987). *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo, Universitetsforlaget.

Haavind, H. (2006). Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 43(7).

Hagemann, G. (2005). De stummes leir? 1800-1900. I: Blom, I. og S. Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo, Cappelen akademisk forlag.

Håland, K. (2005). Fra enighet til strid i familiepolitikken. I: Brandth, B., B. Bungum og E. Kvande (red.). *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Jalmert, L. (1984). *Den svenske mannen*. Stockholm, Tiden.

Jenkins, R. (2002). *Pierre Bourdieu*. London, Routledge.

Johansen, S. (2001). *Family men. Middle-class fatherhood in early industrializing America*. New York, Routledge.

Johansson, E. (1994). *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Stockholm, Nordiska museet.

Johansson, E. (2006). Arbetare. I: Ekenstam, C. og J. Lorentzen (red.). *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora, Gidlund.

Johansson, T. (2000). *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund, Studentlitteratur.

Johansson, T. og J. Kuosmanen (red.) (2003). *Manlighetens många ansikten. Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö, Liber.

Johansson, T. (2004). *Faderskapets omvandlingar. Frånvarons socialpsykologi*. Göteborg, Daidalos.

Johansson, T. (2011a). The conundrum of fatherhood. Theoretical explorations. I: *International Journal of sociology of the family* 37(2).

Johansson, T. (2011b). The construction of the new father. How middle-class men become present fathers. I: *International review of modern sociology* 37(1).

Kavli, H. C. (2012). Verdier på vandring. Arbeidsdeling i innvandrede familier. I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

Kavli, H. C. og M. Nadim (2009). *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Oslo, Fafo.

Kimmel, M. S. (2006). *Manhood in America. A cultural history*. New York, Oxford University Press.

Kirkebøen, L. J. (2012). *Preferences for lifetime earnings, earnings risk and nonpecuniary attributes in choice of higher education*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, H. (2000). Størst likedeling blant de høyt utdannede. Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre. I: *Samfunnsspeilet* 2000(5).

Kitterød, R. H. og R. Kjeldstad (2006). *Kortere arbeidstid for fedre - men fremdeles et tosporet foreldreskap*. Søkelys på arbeidsmarkedet nr. 2.

Kitterød, H. (2010). Yrkesarbeid blant par: Hvor finner vi de utradisjonelle tilpasningene? I: Kjeldstad, R. og J. Lyngstad (red.). *Uttradisjonell likestilling? Analyser av Undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, H. og M. Rønsen (2011). Husmor i likestillingland. Hvem er hjemmearbeidende i dag? I: *Samfunnsspeilet* 2011(1). Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, H. og M. Rønsen (2012). Kvinner i arbeid ute og hjemme. Endring og ulikhet. I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

Kitterød, H. R. (2013). Mer familiearbeid og mindre jobb blandt småbarnsfedre. I: Brandth, B. og E. Kvande (red.). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

Kitterød, H. og M. Rønsen (2013). *Yrkes- og familiearbeid i barnefasen*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R. og E. H. Nymoen (2004). *Kvinner og menn i deltidsarbeid. Fordeling og forklaringer*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R. og I. Å. Lima (2010). Religiositet og likestilling hjemme. I: Kjeldstad, R. og J. Lyngstad (red.). *Utradisjonell likestilling? Analyser av Undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Klinth, R. (2003). Inledning. Vad är mansforskning? I: J. Kuosmanen og T. Johansson (red.). *Manlighetens många ansikten. Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö, Liber.

Klinth, R. og T. Johansson (2010). *Nya svenska fäder*. Umeå, Borea bokförlag.

Knijn, T. og P. Selten (2002). Transformations of fatherhood. The Netherlands. I: Hobson, B. (red.). *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge, Cambridge University Press.

Knudsen, K. og K. Wærness (2006). Likestilling og husarbeid. Norden i komparativt perspektiv. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning* 47(2).

Knudsen, K. og K. Wærness (2009). Shared or separate? Money management and changing norms of gender equality among Norwegian couples. I: *Community, work and family* 12(1).

Koren, C. (2012). *Kvinnenes rolle i norsk økonomi*. Oslo, Universitetsforlaget.

Kullberg, C. (2003). Men's lack of family orientation. Some reflections on Scandinavian research on families. I: S. Ervø og T. Johansson (red.). *Moulding masculinities. Vol. 1: Among men*. Aldershot, Ashgate.

Kvande, E. (2012). Control in post-bureaucratic organizations. Consequences for fathering practices. I: Oechsle, M., U. Müller og S. Hess (red.). *Fatherhood in late modernity. Cultural images, social practices, structural frames*. Opladen, Verlag Barbara Budrich.

Kvande, E. og B. Brandth (2013). "Haha, skal du ta maternita?" Fedre mellom to velferdsstatsregimer. I: Brandth, B. og E. Kvande (red.). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

Lamaison, P. (1986). From Rules to Strategies. An Interview with Pierre Bourdieu. I: *Cultural Anthropology* 1(1).

Lammi-Taskula, J. (2007). Faderskap på arbeidsplassen - att komma ut ut skåpet. I: Holter, Ø. G. (red.). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.

Lamont, M. (2000). *The dignity of working men. Morality and the boundaries of race, class, and immigration*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

Lappegård, T. og R. Kjeldstad (2010). Holdninger til likestilling og likestilling på hjemmebane. I: Kjeldstad, R. og J. Lyngstad (red.). *Utradisjonell likestilling? Analyser av Undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. og K. H. Bringedal (2013). Stor oppslutning om fedrekvoten. I: Brandth, B. og E. Kvande (red.). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

Leira, A. (1989). *Models of motherhood. Welfare state policies and everyday practices. The Scandinavian experience*. Oslo.

Leira, A. (1992). *Welfare states and working mothers. The Scandinavian experience*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Leira, A. (1996). Fra statsfeminisme til statsfamilisme? Om mor og far, stat og marked i 1990-åra. I: Brandth, B. og K. Moxnes (red.). *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Oslo, Tano Aschehoug.
- Leira, A. (2004). Omsorgsstaten og familien. I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Leira, A. (2006). Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s-2000s. I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol, Policy Press.
- Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes. I: *Journal of european social policy* 2(3).
- Lien, L. (2013). «Saman om» sykefravær. En kunnskapsstatus. Notat for programmet «Saman om ein betre kommune». Oslo, Fafo.
- Lien, M. I. (2013). Den kjønnsnøytrale pasienten i sykepleien - betydninger av kjønn når kvinnelige sykepleiere gjør omsorg for kreftsyke menn. I: *NORMA. Nordisk tidsskrift for maskulinitetsstudier* 2013(2).
- Lien, M. I. (Under publisering). Hvordan har du det i dag? Om kjønnede prosesser når kvinnelige sykepleiere kartlegger bivirkninger hos mannlige kreftpasienter.
- Lilleaas, U.-B. (2003). *Fra en kropp i ustand til kroppen i det moderne*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Lilleaas, U.-B. (2006). Det sterke kjønns sårbarhet. I: *Sosiologisk tidsskrift* 14(4).
- Lilleaas, U.-B. (2007). Maskuliniteter mellom liv og død. I: Hauan, M. A. (red.). *Maskuliniteter i nord*. Tromsø, Kvinnforsk, Universitetet i Tromsø.
- Lilleaas, U.-B. og P. I. Fivel (2011). For mye av det gode? Kvinners involvering i menns helse og sykdom. I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34(4).

Lima, I. Å. og R. S. Jensen (2012). Arbeidsdeling hjemme. Hvilken betydning har livsfase, yrkestilknytning, sosial klasse og bosted? I: Hansen, T. og B. Slagsvold (red.). *Likestilling hjemme*. Oslo, NOVA.

Lorentzen, J. (2006). Forskning på menn og maskuliniteter. I: Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red.). *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget.

Lorentzen, J. (2012). *Fra farskapets historie i Norge. 1850-2012*. Oslo, Universitetsforlaget.

Lunde, H. og T. Sandnes (2010). Det «lønner» seg å være mann. Kvinners og menns lønn. I: *Samfunnsspeilet* 2010(1). Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Magnussen, M.-L., B. Godal og A. Leira (2001). *Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Magnussen, M.-L., T. S. Mydland og Gro Kvåle (2005). *Arbeid ute og hjemme. Sørlandske mødres valg og vurderinger. Rapport fra prosjektet Likestilling og arbeidsliv på Agder*. Kristiansand, Agderforskning.

Magnussen, M.-L. (2012). *Likestilling på Agder 2000-2010*. Kristiansand, Agderforskning.

Magnussen, M.-L. og C. Svarstad (2012). *New Facts forprosjekt. Kartlegging av kvinner i prosess- og olje-/gassindustri på Sørlandet*. Kristiansand, Agderforskning.

Magnussen, M.-L., P. Repstad og S. Urstad (2012). Skepsis til likestilling på Sørlandet - et resultat av religion? I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* 35(3-4).

Magnusson, E. (2006). *Hon, han och hemmet. Genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm, Natur och kultur.

Marander-Eklund, L. (2014). *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland.

- Marks, L. og R. Palkovitz (2004). American Fatherhood Types. The Good, the Bad, and the Uninterested. I: *Fathering* 2(2).
- Maton, K. (2008). Habitus. I: Grenfell, M. (red.). *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Stocksfield, Acumen.
- McCoy, L. (2006). Keeping the institution in view. Working with interview accounts of everyday experience. I: Smith, D. E. (red.). *Institutional ethnography as practice*. Lanham, Md., Rowman & Littlefield.
- McNay, L. (1999). Gender, habitus and the field. Pierre Bourdieu and the limits of reflexivity. *Theory, culture and society* 16(1).
- McVittie, C. og J. Willock (2009). «You can't fight windmills». How older men do health, ill health, and masculinities. I: *Qualitative health research* 16(6).
- Melby, K. (2005). Husmortid. 1900-1950. I: Blom, I. og S. Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo, Cappelen forlag.
- Melby, K., A.-B. Ravn og C. C. Wetterberg (2008). Introduction. I: K. Melby, A.-B. Ravn og C. C. Wetterberg (red.). *Gender equality and welfare politics in Scandinavia. The limits of political ambition?* Bristol, Policy Press.
- Mellström, U., J. Hearn og K. Pringle. (2014). *Översikt kring svensk, nordisk och internationell maskulinitetsforskning*. Bilaga 21, SOU 2014:6, Män och jämställdhet. Socialdepartementet.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Oslo, Pax.
- Miller, T. (2010). *Making Sense of Fatherhood*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Moi, T. (2002). *Å tilegne seg Bourdieu. Styrken og faren ved det enestående*. Oslo, Pax.
- Morgan, D. H. J. (1992). *Discovering men*. London, Routledge.

Mosse, G. L. (1996). *The image of man. The creation of modern masculinity*. New York, Oxford University Press.

Nicolaisen, H. og K. Bråthen (2012). *Frivillig deltid - en privatsak?* Oslo, Fafo.

Nielsen, S. B. (2007). I omsorgens sted. Om fædres realitetsorientering og læring af omsorgskompetence i samværet med børn. I: Holter, Ø. G. (red.). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.

Noack, T. og T. H. Lyngstad (2012). Samlivsrevolusjonen. I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Nordberg, M. (2004). Forskning om män och maskulinitet. I: *Sociologisk forskning* 41(3).

Nordberg, M. (2005). *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Göteborg, Arkipelag.

Nordberg, M. (2007). En "riktig mann" gör karriär. I: Holter, Ø. G. (red.). *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm, Gidlund.

Norstedt, M. (2011). *Berättelser om stroke och arbetsliv. Att upptäcka styranderelationer*. Lund, Lund Universitet.

NOU 2012:15, *Politikk for likestilling*. Barne- og likestillingsdepartementet.

Nyholt, I. K. (2007). «Hjem kan ikke kjøpes». *Kvinnens strategier og forståelser av hjeminnredning*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Nyman, C. (2002). *Mine, yours or ours? Sharing in Swedish couples*. Umeå, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Nyman, C. og S. Dema (2007). An overview. Research on couples and money. I: Stocks, J., C. Diaz-Martínez og B. Halleröd (red.). *Modern couples sharing money, sharing life*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

- Nyman, C. og L. Reinikainen (2007). Elusive independence in a context of gender equality in Sweden. I: Stocks, J., C. Díaz-Martínez og B. Halleröd (red.). *Modern couples sharing money, sharing life*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Nyman, C. og L. Reinikainen (2013). Reflections on a cross-national qualitative study of within-household finances. I: *Journal of marriage and family* 75(3).
- O'Brien, M. og I. Shemilt (2003). *Working fathers. Earning and caring*. Manchester, Equal Opportunities Commission.
- Oechsle, M., U. Müller og S. Hess (red.) (2012). *Fatherhood in late modernity. Cultural images, social practices, structural frames*. Opladen, Verlag Barbara Budrich.
- Oftung, K. (2009). *Skilte fedre. Omsorg, mestring og livskvalitet*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Oftung, K. (2012). Script for farskap - en utfordring for skilte fedre. I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Olsen, B. M. (2000). *Nye fedre på orlov. En analyse af de kønsmæssige aspekter ved forældreorlovsordninger*. København, Københavns Universitet, Sociologisk Institut.
- Olsen, B. M. (2005). *Mænd, orlov og arbejdspladskultur. Fire danske virksomheder*. København, Socialforskningsinstituttet.
- Olsen, T. S., N. Amble og M.-L. Magnussen (2013). Kvinnens deltid og likestilling på Agder. I: H. Stousland og H. Witsø (red.). *Likestilling 2013. Kunnskap og innovasjon på Agder*. Kristiansand, Portal forlag.
- Pahl, J. (1989). *Money and marriage*. London, Macmillan.
- Pahl, J. (1995). His money, her money. Recent research on financial organisation in marriage. I: *Journal of economic psychology* 16(3).

- Pahl, J. (2000). The gendering of spending within households. I: *Radical statistics* (75).
- Palkovitz, R. (1997). Reconstructing "involvement". Expanding conceptualizations of men's caring in contemporary families. I: Hawkins, A. J. og D. C. Dollahite (red). *Generative fathering. Beyond deficit perspectives*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Palkovitz, R. J. (2002). *Involved fathering and men's adult development. Provisional balances*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
- Plantin, L. (2001). *Män, familjeliv och föräldraskap*. Umeå, Boréa Bokförlag.
- Plantin, L., S.-A. Månson og J. Kearney (2003). Talking and doing fatherhood. On fatherhood and masculinity in Sweden and England. I: *Fathering* 1(1).
- Plantin, L. (2003a). Mäns föräldraskap. I: Kuosmanen, J. og T. Johansson (red.). *Manlighetens många ansikten. Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö, Liber.
- Plantin, L. (2003b). Det "Nya faderskapet" - ett faderskap för alla? Om kön, klass och faderskap. I: Kuosmanen, J. og T. Johansson (red.). *Manlighetens många ansikten. Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö, Liber.
- Plantin, L. (2007). Different classes, different fathers? On fatherhood, economic conditions and class in Sweden. I: *Community, work and family* 10(1).
- Plantin, L. (2014). *Föräldraskap och arbetsliv. Om lojalitetskonflikter i familjelivets vardag*. Bilaga 17, SOU 2014:6, Män och jämställdhet. Socialdepartementet.
- Prieur, A. og C. Sestoft (2006). *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København, Hans Reitzels forlag.
- Puchert, R., M. Gärtner og S. Höyng (2005). *Work changes gender. Men and equality in the transition of labour forms*. Opladen, Germany, Barbara Budrich Publ.

- Reisel, L. og M. Teigen (2014). Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. I: Reisel, L. og M. Teigen (red.). *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Risman, B. (2009). From doing to undoing gender. Gender as we know it. I: *Gender and society* 23(1).
- Robinson, V. og J. Hockey (2011). *Masculinities in transition*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Roman, C. (1999). Inte av kärlek alena. Makt i hemarbetets fördelning. I: *Sociologisk Forskning* 36(1).
- Rotundo, E. A. (1993). *American manhood. Transformations in masculinity from the Revolution to the modern era*. New York, BasicBooks.
- Rotundo, E. A. (2006). Patriarchs and participants. A historical perspective on fatherhood in the United States. I: Whitehead, S. M. (red.). *Men and masculinities. Critical concepts in sociology*. London, Routledge.
- Rua, M. (2009). *Fengsel, isolasjon og varetekt sett fra fengselslegens ståsted. En institusjonell-etnografisk studie*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Sainsbury, D. (1999). Gender and the making of the Norwegian welfare states. I: Palier, B., D. Bouget og P. Abrahamson (red.). *Comparing social welfare systems in Nordic Europe and France*. Paris, MIRE.
- Sandnes, T. (2007). *Helse og bruk av helsetjenester. Forskjeller mellom kvinner og menn*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Sandvik, H. (2005). Tidlig moderne tid i Norge. 1500-1800. I: Blom, I. og S. Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo, Cappelens forlag.
- Schwalbe, M. (2000). The Elements of inequality. I: *Contemporary sociology* 29(6).

- Schwalbe, M. (2014). *Manhood Acts. Gender and the practices of domination*. Boulder, Paradigm Publishers.
- Schwartz, P. (1994). *Peer marriage. How love between equals really works*. New York, Free Press.
- Secombe, W. (1993). *Weathering the storm. Working-class families from the industrial revolution to the fertility decline*. London, Verso.
- Seidler, V. J. (1997). *Man enough. Embodying masculinities*. London, Sage.
- Seidler, V. J. (2003). Fathering, masculinity and parental relationships. I: Ervø, S. og T. Johansson (red.). *Moulding masculinities. Vol. 1: Among men*. Aldershot, Ashgate.
- Skarpenes, O. og A. C. Nilsen (2011). *Kjønnsforskjeller i en likhetskultur. En studie av arbeidsdeling, sosialisering og likestilling i Agder*. Kristiansand, Agderforskning.
- Skilbrei, M.-L. (2003). «Dette er jo bare en husmorjobb». *Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Skrede, K. (1984). Familieøkonomi og forsørgerlønn. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning* 25(4).
- Skrede, K. (2004a). Færre menn blir fedre. I: *Økonomiske analyser* 2004(6).
- Skrede, K. (2004b). Familiepolitikken grense - ved "likestilling light"? I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Skrede, K. og K. A. Wiik (2012). Forsørgelsesstruktur og inntektsfordeling. Mer likestilling og større ulikhet? I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Skretting, A., E. K. Bye, E. Kristin, T. Finne Vedøy, K. E. Lund (2015). *Rusmidler i Norge 2014: Alkohol, tobakk, vanedannende legemidler, narkotika, sniffing, doping og tjenestetilbudet*. Sirus.

Slottemo, H. G. (1994). *Sigrid, Bjørg og Erna. Kvinneportrett fra Mo i Rana. Kvinners arbeid i et kulturhistorisk perspektiv, 1930-1980*. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Historisk institutt.

Slottemo, H. G. (2003). *Fabrikkarbeider, far og forsørger. Menn og mannlighet ved Koksverket i Mo i Rana, 1950-1980*. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Historisk institutt.

Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic. A feminist sociology*. Boston, Northeastern University Press.

Smith, D. E. (1999). *Writing the social*. Toronto, University of Toronto Press.

Smith, D. E. (2002a). Institutional ethnography. I: May, T. (red.). *Qualitative research in action*. London, Sage.

Smith, D. E. (2002b). Foreword. I: Fenstermaker, S. og C. West (red.). *Doing gender, doing difference. Inequality, power and institutional change*. New York, Routledge.

Smith, D. E. (2005). *Institutional ethnography. A sociology for people*. Lanham, Md., AltaMira.

Smith, D. E. (2012a). Ideology, Science and Social Relations. A Reinterpretation of Marx' Epistemology. I: *Sosiologisk årbok 2012*(1).

Smith, D. E. (2012b). Telling the Truth after Postmodernism. I: *Sosiologisk årbok 2012*(1).

Solheim, J. (1998). *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Oslo, Pax.

Solheim, J. (2007). *Kjønn og modernitet*. Oslo, Pax.

Solheim, J. (2012). Den nordvesteuropiske modellen. Familie og hushold i historisk og komparativt perspektiv. I: Ellingsæter, A. L. og K. Widerberg (red.). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Solheim, J., H. Heen og Ø. G. Holter (1986). *Nordsjøliv og hjemmeliv*. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.

Sommestad, L. (1997). Welfare state attitudes to the male breadwinning system: The United States and Sweden in comparative perspective. I: Janssens, A. (red.). *The Rise and decline of the male breadwinner family?* Amsterdam, del av International review of social history supplements.

SOU 2014:6, *Män och jämställdhet*. Socialdepartementet.

Stamp, P. (1985). Research note: Balance of financial power in marriage. An exploratory study of breadwinning wives. I: *Sociological review* 33(3).

Stearns, P. (1973). Working-Class Women in Britain, 1890-1914. I: Vicinus, M. (red.). *Suffer and be still. Women in the Victorian Age*. Bloomington, Indiana University Press.

Stefansen, K. (2011). *Foreldreskap i småbarnsfamilien. Klassekultur og sosial reproduksjon*. Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Stocks, J. (2007). Introduction. The role of money in “doing couple”. I: Stocks, J., C. Díaz-Martínez og B. Halleröd (red.). *Modern couples sharing money, sharing life*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Syltevik, L. J. (2003). Kjønn, makt og velferdspenger. I: Isaksen, L. W. (red.). *Omsorgens pris: kjønn, makt og marked i velferdsstaten*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Syltevik, L. J. og K. Wærness (2004). Det rasler i lenker. Forsørgernormer i endring? I: Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

Sørensen, B. A. (1977). Arbeidskvinner og verdighet. I: Berg, A. M., Å. Berge, A. Kalleberg og A. Leira (red.). *I kvinners bilde. Bidrag til en kvinnesosiologi*. Oslo, Pax.

Teigen, M. (2006). Holdning til likestilling. Nye polariseringstendenser. I: *Sosiologisk tidsskrift* 14(03).

Tjeder, D. (2003). *The power of character. Middle-class masculinities, 1800-1900*. Stockholm, Department of History, Stockholm University.

Tosh, J. (1999). *A man's place. Masculinity and the middle-class home in Victorian England*. New Haven, Yale University Press.

Towns, A. E. (2014). Statens bemanning. Europeiske maskulinitetsidealer og det nye Norge. I: *Internasjonal politikk* 72(3).

Townsend, N. W. (2002). *The package deal. Marriage, work, and fatherhood in men's lives*. Philadelphia, Temple University Press.

Turner, B. S. (1992). *Regulating bodies. Essays in medical sociology*. London, Routledge.

Vincent, C. (2010). The sociology of mothering. I: Apple, M. W., S. J. Ball og L. A. Gandin (red.) *The routledge handbook of the sociology of education*. London, Routledge.

Vogler, C. og J. Pahl (1993). Social and economic change and the organisation of money within marriage. I: *Work, employment and society* 7(1).

Vaage, O. F. (2012). *Tidene skifter. Tidsbruk 1971-2010*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Wadel, C. (1973). *Now, whose fault is that? The struggle for self-esteem in the face of chronic unemployment*. St. John's, Newfoundland, ISER.

Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord, SEEK.

Wadel, C. C. og O. L. Fuglestad (2011). *Feltarbeid som prosess. Ny metode del til "Og kven sin skuld er det". Ein arbeidslaus mann sin kamp for sjølvrespekt og eit verdig liv, av Cato Wadel, oversatt til norsk.* Kristiansand, Høyskoleforlaget.

West, C. og D. H. Zimmerman (1987). Doing gender. I: *Gender and society* 1(2).

Wetterberg, C. C. og K. Melby (2008). The claim of economic citizenship. The concept of equality in a historical context. I: Melby, K., A.-B. Ravn og C. C. Wetterberg (red.). *Gender equality and welfare politics in Scandinavia. The limits of political ambition?* Bristol, Policy Press.

Widerberg, K. (1987). Till en teori om kvinnoförtryck. Barriärer och öppningar. I: *Kvinnovetenskapelig tidsskrift* 1987(2-3).

Widerberg, K. (1995). Sociologins makt - maktens sociologi. I: *Sociologisk forskning* 32(4).

Widerberg, K. (2012). Dorothy E. Smith og institusjonell etnografi. I: *Sosiologisk årbok* 2012(1).

Widerberg, K. (2015). En invitasjon til institusjonell etnografi. I: Widerberg, K. (red.). *I hjertet av velferdsstaten. En invitasjon til institusjonell etnografi.* Oslo, Cappelen Damm akademisk.

Wilken, L. (2011). *Bourdieu for begyndere.* Fredriksberg, Samfundslitteratur.

Wilkie, J. R. (1993). Changes in U.S. Men's Attitudes toward the Family Provider Role, 1972-1989. I: *Gender and society* 7(2).

Willott, S. og C. Griffin (1997). «Wham Bam, am I a man?» Unemployed Men Talk about Masculinities. I: *Feminism and psychology* 7(1).

Wilson, F. og J. Stocks (2007). The meaning of breadwinning in dual-earner couples. I: Stocks, J. C., Díaz-Martínez og B. Halleröd (red.). *Modern couples sharing money, sharing life.* Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Wilson, G. (1987). *Money in the family. Financial organisation and women's responsibility*. Aldershot, Avebury.

Winlow, S. (2001). *Badfellas. Crime, tradition and new masculinities*. Oxford, Berg.

Witz, A. (2004). Anamnesis and amnesia in Bourdieu's work. The case for a feminist anamnesis. I: Adkins, L. og B. Skeggs (red.). *Feminism after Bourdieu*. Oxford, Blackwell.

Wærness, K. (1975). *Kvinnens omsorgsarbeid i den ulønnete produksjon*. Bergen, Levekårsundersøkelsen.

Wærness, K. (2004). Omsorgsetikk, omsorgsrasjonalitet og forskningens ansvar. I: Ruyter, K. W. og A. J. Vetlesen (red.). *Omsorgens tvetydighet. Egenart, historie og praksis*. Oslo, Pensumtjeneste.

Zelizer, V. A. (1989). The social meaning of money. «Special monies». I: *American journal of sociology* 95(2).

Zelizer, V. A. (2005). *The purchase of intimacy*. Princeton, N.J., Princeton University Press.

Zelizer, V. A. (2011). *Economic lives. How culture shapes the economy*. Princeton, N.J., Princeton University Press.

Øye, I. (2005). Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon. I: Blom, I. og S. Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo, Cappelen akademisk forlag.

Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo, Abstrakt forlag.

Aarseth, H. (1994). *Mellom likegjøringen og det andre. Mannen som innfallsport til forståelser av det kvinnelige*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Aarseth, H. (2008). *Hjemskapings moderne magi*. Oslo, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Aarseth, H. (2010). Husarbeid i limbo? Emosjonelle investeringer i den husmorløse familien. I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34(4).

Aarseth, H. (2013). De nye barneorienterte fedrene. I: Brandth, B. og E. Kvande (red.). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

Aarseth, H. (2014). Finanskapitalismens kjønnsromantikk. Næringslivselitens kjønnskomplementære familiekultur. I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* (03-04).

Åström, L. (1990). *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*. Karlstad, Press förlag.

APPENDIKS

INFORMASJONSSKRIV TIL POTENSIELLE INFORMANTER

INFORMASJON OM DOKTORGRADSPROSJEKT OM FORSØRGELSE OG HELSE

Mitt navn er May-Linda Magnussen. Jeg er sosiolog og forsker ved Agderforskning, og er i gang med et doktorgradsprosjekt om menns forsørgeransvar og helse. Du får dette informasjonsskrivet fordi jeg håper du vil vurdere 1) om du selv kan tenke deg å delta i prosjektet ved å stille til intervju, og/eller 2) om du kjenner andre menn som du tror kan være interesserte i å delta i prosjektet.

Tema

Prosjektet har arbeidstittelen *Forsørgelse og helse i menns hverdagsliv*. Mange menn har et hovedforsørgeransvar for familien, og jeg ønsker å finne ut mer om hva dette betyr i hverdagen, og hvordan dette ansvaret håndteres når menn blir alvorlig syke. Jeg ønsker å få kunnskap om ditt og din partners forhold til jobb og familie, hvordan dere ordner familieøkonomien og hvordan dere håndterer sykdom og helseproblemer. Alle mennene jeg intervjuer har eller har hatt kreft.

Hva ønsker jeg av deg?

Jeg ønsker å intervju deg om temaene nevnt ovenfor og/eller at du tenker gjennom om du kjenner andre aktuelle informanter. Det kan være at jeg ønsker å intervju deg flere ganger i løpet av prosjektperioden, men det kan du ta stilling til om det skulle bli aktuelt. I så fall vil du selvfølgelig få oppdatert informasjon om prosjektet og hvilke spørsmål som er mest aktuelle i oppfølgingsintervju(ene).

Om intervjuet

Intervjuet gjør vi på et tidspunkt og et sted som passer deg. Jeg legger opp til at dette skal være uformelle samtaler uten for mye regi, men hvor jeg selvfølgelig har en del spørsmål jeg ønsker å diskutere med deg. Hvor lang tid vi bruker, er i stor grad opp til deg selv, men for prosjektet er det bare positivt om du har mye på hjertet.

Institusjonell tilhørighet og veiledning

Jeg er tatt opp ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Prosjektet mitt er finansiert av Agderforsknings grunnbevilgning fra Norges Forskningsråd, samt midler fra Sørlandets kompetansefond. Min veileder er post.doc. Helene Aarseth ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Agder. Prosjektet skal avsluttes i løpet av 2013.

Frivillighet, konfidensialitet og åpenhet

Det er selvfølgelig helt frivillig å delta i dette forskningsprosjektet, og du kan når som helst og uten å oppgi grunn beslutte å avbryte din deltakelse. Prosjektet er meldt til

Personverneombudet for forskning (NSD¹⁶⁴). Jeg er som forsker underlagt taushetsplikt, og det som kommer frem i intervjuene, behandles konfidensielt. Jeg vil ta intervjuene opp på lydbånd, og båndet vil oppbevares i lukket skap på mitt kontor. Sitater som brukes i en eventuell avhandling, vil anonymiseres. Båndopptakene vil slettes ved prosjektslutt, og kun anonymiserte sitater vil oppbevares og eventuelt brukes videre i annet forskningsarbeid.

Hva må du tenke gjennom før du bestemmer deg for å delta?

Det er viktig at du tenker gjennom hvilke belastninger intervjuing kan innebære for deg. Dette er kanskje spesielt viktig dersom du befinner deg i et tidlig stadium av kreftsykdom og denne situasjonen er ganske ny for deg. Jeg må presisere at jeg ikke har terapeutisk kompetanse, men at jeg selvfølgelig vil gjøre mitt beste for å møte deg med respekt og interesse. Jeg vil videre presisere at selv om du skulle si ja til å intervjues, så er det veldig viktig at du selv setter grensene for hva du ønsker å prate om og hvor åpen du ønsker å være under intervjuet. Ved å være bevisst på dette hjelper du meg som forsker i min plikt til å ivareta ditt ve og vel under og etter intervjuing.

Hva gjør du hvis du har lyst til å delta og/eller vet om andre aktuelle deltakere?

Da ringer du meg på 48 01 05 47 eller mailer meg på mlm@aforsk.no. Ring også gjerne om du trenger mer informasjon om prosjektet før du bestemmer deg, eller om du bare vil ta en prat om dine egne opplevelser per telefon, og ikke delta i intervju. Alle innspill er viktige for arbeidet jeg skal gjøre.

May-Linda Magnussen
Stipendiat, Agderforskning

¹⁶⁴ Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

INTERVJUGUIDE

Tema	Spørsmål
Bakgrunn	<p>Alder Antall barn, alder på dem Arbeid/trygd? Stillingsprosent/arbeidstid før/nå Utdanning, lengde på utdanning Stilling/ansvar før/nå</p> <p>Arbeidssted før/nå Bedriftsstørrelse før/nå Bedriftstype før/nå Bransje (arbeidspress?) før/ nå Alder/kjønn på kolleger Inntekt eks./inkl. overtid før/nå Foreldres utdanning og arbeid</p>
Sykdom	<p>Kan du fortelle din sykdomshistorie knyttet til kreftsykdommen? Hva var symptomene? Hva gjorde du? Kontaktet du lege? Fortalte du det til ektefelle/samboer? Har du hatt andre sykdommer/helseplager? Fysisk/psykisk? Hva skjedde?</p>
Arbeidsfordeling hjemme	<p>Hvordan deler dere arbeidet hjemme, med barn, husarbeid og vedlikeholdsarbeid? Hvordan har du og ektefelle/samboer delt permisjoner med barna? Var arbeidsdelingen annerledes før? I så fall hvorfor? Er det ektefellen/samboeren som har hovedansvaret for barna? Hvordan kom dere frem til denne delingen mellom arbeid hjemme og ute? Hvorfor ble ikke du mer hjemme mens hun jobbet mer? Diskuterte dere? Er/var dere enige /uenige? Hvem foreslo løsning(er)/avgjorde?</p>
Syn på arbeid ute og hjemme, evt. på en tilværelse uten lønnsarbeid	<p>Hvis ikke i arbeid, spør i fortid: Hvorfor jobber du? Hva betyr arbeidet og jobben for deg? Hva betyr det for deg å ha omsorg for barn og gjøre andre oppgaver hjemme? Hvis du hadde råd til det, kunne du tenkt deg å ikke jobbe? Hva ville vært din drømmehverdag? Har betydningen av arbeid endret seg pga. sykdom/helseplager eller andre årsaker? Er du ærekjær på jobben - opptatt av å gjøre en god jobb? I så fall hvorfor? Handler dette også om å øke lønn og trygge jobben en har? Hvilke tanker gjør du deg om pensjonstilværelsen? Gleder/gruer du deg? Hvorfor/hvorfor ikke? Hvis utenfor lønnsarbeid: Hvordan føler du det er å stå utenfor arbeidslivet, som mann, ektefelle/samboer og far? Hvordan tror du andre ser på deg nå som du er utenfor arbeidslivet? Menn/kvinner? Hvis partner er i jobb: Hva betyr jobben for ektefellen/samboeren din? Er hun glad i jobben sin eller ville hun helst sluppet å jobbe? Hvis partner er hjemme/jobber deltid: Ønsker hun å jobbe/jobbe mer? Vil hun helst være hjemme så mye som mulig? Hvorfor ønsker hun å jobbe deltid/være hjemme?</p>
Helse og jobb	<p>Hvis ikke i arbeid, spør i fortid: Har du noen gang jobbet så mye at det ikke var bra for helsa? Går du på jobb selv om du strengt tatt ikke er frisk? Hvorfor/hvorfor ikke? Er det behagelig eller ubehagelig å være på jobb? Hvordan kjennes det å komme hjem fra jobb? Godt? Hvordan føles det å være hjemme fra jobben ved sykdom eller andre ting? Ok? Er/har det vært aktuelt å jobbe redusert pga. helsa? Hvorfor/hvorfor ikke? Klarer du å være til stede når du er hjemme, eller tenker du på jobben? Hva gjør kollegene dine når de er syke? Er de hjemme, snakker de om sykdom? Hvorfor/hvorfor ikke? Går det ut over andre når du er borte fra jobben? Hvis ja, bekymrer det deg? Er det greit å være hjemme med syke barn, gå tidlig for å hente i bhg, ikke ville jobbe overtid? Er det mange som ikke ønsker å jobbe overtid? Hvem jobber (mye) overtid? Jobber noen menn på jobben redusert stilling? I så fall, hva synes du om det? På din arbeidsplass, går det greit å være i jobb om en ikke kan bidra 100 prosent? Snakker du med kollegaene dine om dine helseproblemer og sykdom? Hvorfor/hvorfor ikke? Når du er syk, skjuler du det på jobben? I så fall hvorfor? Har du du/andre har fått negative kommentarer for at dere har vært borte (f. eks. ved sykdom)?</p>

Maskulinitet / femininitet og ansvarsforde- ling	<p>Hva tror du kvinner ser etter når de vil ha en far til sine fremtidige barn? Hva slags kvinne så du selv etter som mor til dine fremtidige barn? Hva legger du i begrepet en god far? Og en god ektemann? Hva ser du som ditt ansvar i familien? Hva tenker du om en tradisjonell arbeidsdeling der kvinnen er mye hjemme mens mannen er hovedforsørger i familien? Fordeler/ulemp(er)? Er det viktig for deg å kunne forsørge familien? Hvis ja, hvorfor? Har du noen gang stilt spørsmål ved det å være hovedforsørger? Hvordan hadde du opplevd det å ikke kunne bidra noe særlig økonomisk til familien? Hva tenker du når jeg sier ordet likestilling? Fordeler/ulemp(er)? Hva tenker partneren din om dette? Hva mener hun er hennes/ditt ansvar? Kjenner du deg igjen i et utsagn om å ikke ville være til bry for andre? Vil du klare deg selv?</p>
Familie- økonomi og forsørger- ansvar	<p>Hvordan reagerte ektefelle/samboer da du ble syk? Hva mente hun du burde gjøre? Mente hun at du burde roe det ned på jobben? Har hun foreslått at du skal arbeide mindre/deltid eller finne en mindre krevende (og dårligere betalt) jobb om du har vært stresset/overarbeidet/syk? Har du noen gang vurdert å jobbe redusert/være hjemme? Ønsker du at partner er i jobb/tjener penger/hadde tjent mer? Har dere felles eller delt økonomi? Hvordan fordeler dere inntektene/utgiftene? Betaler du faste utgifter? I så fall hvilke og hvorfor? Hva handler eventuelle diskusjoner om økonomi om? Hvem «vinner»? Hvem tar beslutninger? Har dette vært annerledes tidligere? Hvem tar initiativ til nye kjøp? Bolig, bil, båt, hytte, utstyr til barna, feriereiser? Har du og din ektefelle/samboer samme standard på ting eller er dere uenige? Mener du at du tjener nok? Hvorfor/hvorfor ikke? Ønsker partner at du skulle tjent mer, ved å f. eks. skifte stilling/jobb/bransje? Hva hadde du syntes om kona/samboeren din tjente mer enn deg? Vet du mye om hva som lønner og ikke lønner seg? Hvorfor/hvorfor ikke? Har kona/samboeren din like god peiling på hverdagsøkonomi, eventuelt på andre områder? Har du bekymret deg for familieøkonomien? Når? Bekymrer kona/samboeren seg like mye/ofte? Har du hovedansvaret for familiens økonomi? Hvis ja, hva innebærer det? Hvem har oversikten, hvem ordner med forsikringer, lån med mer? Hvem betaler regningene? Viser du kjærlighet til ektefelle/samboer og barn ved å kjøpe ting til dem? Hvilke bekymringer fikk du/ektefelle/samboer da du ble syk? Er du noen gang bekymret/stresset for om dere klarer familiens utgifter? Har du vært det tidligere? Er/har din ektefelle/samboer vært bekymret for familiens utgifter? Hvis bekymret: Har dere gjort endringer for å øke inntektene/ redusere utgiftene? Kjenner du deg igjen i det å skyve bort «negative» tanker så fort som mulig?</p>
Syn på helse	<p>Er du opptatt av helse? Hvordan da i så fall? Er din ektefelle/samboer opptatt av helse? Hvordan da? Prater dere om helse (kosthold, aktivitet, psyk. helse med mer) dere i mellom? Hva da? Hvem tar initiativ til å snakke om helse? Har dere noen gang gjort noe for å bedre din/deres helse? Hva? Hvem tok initiativ? Oppsøker du/dere informasjon om kreft?</p>
Konse- kvenser av sykdom	<p>Er din/deres hverdag endret etter sykdommen? Hvis ja, hvordan? Hvis nei, hvorfor ikke? Er du endret som person etter sykdommen? Hvordan? Fysisk/psykisk? Er din ektefelle/samboer endret som person etter sykdommen din? Hvis ja, hvordan? Hvordan reagerer du nå ved sykdom/sykdomssymptomer/helseplager?</p>

